

KUR'AN VE EKONOMİ

DR. İSMAİL ÇAPAK
Brussels Capital Universty Öğretim Üyesi

(Yayında katkı verenlere teşekkür yazısı)

Dr. İsmail Çapak tanıtımı

DR. İSMAİL ÇAPAK

11 Haziran 1954 tarihinde Manisa'da dünyaya geldi. İlkokulu Manisa'da, Ortaokulu Manisa'ya bağlı Halit Paşa bucağında bitirdi 1971 yılında Manisa Ticaret Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Hv. Astsb. Okulu'na girdi ve 1972 yılında bu okuldan diploma aldı. 1976'da ise Hava Astsubaylığından ayrıldı. Akşamları, İktisadi Ticari İlimler Akademisi, Aksaray İktisat ve Ticaret Yüksek Okulu'na devam etti ve bu okulu 1978 yılında bitirdi.

Marmara Üniversitesi'nde Ekonomi, Master-Doktora programını tamamladı. Akademik kariyerine devam etmeyip serbest ticarete başladı. Beş yıldır İslâm ekonomisi üzerine araştırma yapıp makaleler yazmaktadır.

Yazar, evli ve iki çocuk babasıdır ve halen Brussels Capital Universty Öğretim Üyeliği görevine devam etmektedir.

ÖNSÖZ

Eski çağlardan beri ekonomik alanda en temel mesleklerden biri olan ticaret; maddi getirisi, sosyal konumu, işlevi, üretilen malların ihtiyaca göre dağılımının sağlanması ve geniş bir istihdam alanı açması gibi sebeplerle insanlık tarihinde hep önemini korumuştur. Diğer sosyal faaliyet alanlarında olduğu gibi ticaretle de insanların ortak faydalarını toplumsal huzuru ve güven ortamını ve insanların haklarını korumayı hedefleyen hukukî kuralların yanı sıra ahlâkî kuralların da oluşturulması gerekli olmuştur. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de ticaret yaparken asla aklımızdan çıkarmamız gereken hususları bildirmiştir.

Zaman içinde büyük bir hızla gelişen bilim ve teknoloji, insanı maddenin zirvesine çıkarmış ise de tatmin edememiştir.

Çünkü insanın dünyada elde ettiği mevki, makam ve zenginlik gibi değerlerin hiçbir garantisi olmadığı gibi insana huzur ve mutluluk da getirmemektedir.

Yapılan araştırmalar, insanın huzur ve mutluluğunun aklen, kalben ve bedenen tatmin olmaya bağlı olduğunu ortaya koymuştur.

Bu da, Allah'a iman ettikten sonra, O'nun gönderdiği hidâyet kaynağı Kur'an-ı Kerim'in emirlerine uymakla mümkündür. Cenab-ı Hakk'ın biz insanlara ihsan ettiği nimetlerin başında Kur'an-ı Kerim gelmektedir.

Kitabımın uzun süren yazımı sırasında sabır ve desteklerini esirgemeyen eşim Semra ve oğullarım Barak ile Burhan'a; kitaba ve engin bilgisiyile destek veren İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır'a, Ağrı Doğubayezit Müftüsü Dr. M. Salih Geçit'e, ASKON Genel Başkan Yardımcısı Sıtkı Abdullahoğlu'na teşekkürlerimi sunuyorum.

Sözümü bir âyet mealiyle bitirmek istiyorum:

“Melekler, ‘Yâ Rab, Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz; Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Alim ve Hakîm olan ancak Sensin’ dediler.” (Bakara, 2/32).

Dr. İsmail Çapak
Brussels Capital Universty Öğretim Üyesi

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE EKONOMİ İLE İLGİLİ AYETLER

BAKARA SÛRESİ:

Kur'an-ı Kerim'in 2. ve en uzun sûresi olup 286 âyettir ve Medine'de inmiştir. Adını; 67-71. Âyetlerde Yahudi'lere, kesmeleri emredilen sığır'dan alır. Yalnız 281. Âyeti veda Haccı esnasında Mekke'de inmiştir. İnanca, ahlâka ve hayat nizamına dair hükümlerin önemli bir kısmı bu sûrede yer almıştır.

Bakara sûresi 25. Âyet:

“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinde ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe; ‘Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu’, derler. Bu rızıklar

onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır ve onlar orada ebedi kalıcıdır.”

Bu âyette, dünyada Müslüman olup güzel işler yapan ve gerçekten mü'min olarak âhirete göçen kimselerin alacakları mükâfatlar anlatılmış, orada cennetliklere verilen nimetlerin dünyadakilere benzediğine dikkat çekilmiştir. Ancak, âhiret nimetlerinin dünyadakilerle aynı olduğu düşünülmemelidir. Nitekim, Sahih-i Buhari'nin “Bed'ü'l-Halk” bahsindeki bir hadiste; “*Cennet ehline gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, kalplerden bile geçmeyen nimetler verilir*” denilmiştir.

Bakara sûresi 168. Âyet:

“Ey insanlar, yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin, zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır.”

Bu âyette şeytan kötülenmektedir. Şeytan, insanın içinde bulunan kötü düşünce ve arzuları körükler, insan nefesine kötülüğü sevdirebilir. Bu sebeple insanın kötülük yapmasını kolaylaştırır.

O yüzden Hz. Ebu Bekir (ra): “*Büyük adam, nefsinin isteklerine uymayan kimsedir,*” demiştir.

Bakara sûresi 115. Âyet:

“Bununla beraber, doğu da Allah'ın, batı da Allah'ındır. Artık nereye dönerseniz dönün, orası Allah'a çıkar. Şüphe yok ki, Allah(ın rahmeti) geniştir, O, her şeyi bilendir.”

Allah her yerde hazır ve nâzır olmakla birlikte namazda kıbleye dönmek ibadetlerde nizam ve intizamı sağlamaktır içindir.

Bakara sûresi 116. Âyet:

“O zalimler, *"Allah kendisine çocuk edindi."* dediler. Hâşâ, O Sübhândır. Doğrusu, göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hepsini O'na boyun eğmiştir.”

Yahudiler ‘*Uzeyr Allah'ın oğludur*’ derken Hıristiyanlar da “*İsa Allah'ın oğludur*” dediler. Müşrik Araplar ise “*melekler Allah'ın kızlarıdır.*” demişlerdi.

Bu âyette Allah Teâlâ'nın bunlardan münezzeh olduğu hususu vurgulanmıştır.

Bakara sûresi 148. Âyet:

“Ümmetlerden her birinin bir yönü vardır, o ona yönelir, haydin, hep hayırlara koşun, yarışın. Her nerede olsanız Allah sizi toplar, bir araya getirir. Şüphesiz ki Allah her şeye kâdirdir.”

Etrafımıza baktığımızda birçok insanın bir takım işlerin peşinde yarışa (rekabete) girdiklerini ve bir şekilde birbirlerinden üstün gelmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Oysa Kur'an âyetlerine göre insanların kendi nefisleri ya da dünyevi beklentileri için değil hayırlı işlerde yarışmaları gerekir. Dünyevi yarışlarda genellikle bir kazanan olur. Hayırlı işlerde yarışların ise kazananı çoktur. Dünyevi yarışlarda kıskançlık ve haset oluşurken hayırlı işlerdeki yarışlarda takdir ve imrenme olur. Dünyevi yarışlarda insanlar birbirinin önünü kesip onların moralini bozmaya çalışırken inananlar birbirlerini motive eder ve destek olurlar. İşte erdemli bir yaşam için gerekli olan şey hayırlı işlerde canla başla çalışmak ve Allah rızası için yarışmaktır.

Bakara sûresi 155. Âyet:

“Çaresiz biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabredenleri!”

Yüce Allah tarafından biz kullar her türlü imtihandan geçiriliyoruz. Çeşitli âyetlerde; “*Biz dilediğimize rızıkını bol verir, dilediğimize rızıkını daraltırız*” buyrulur.

Bütün bunlar bize Yüce Allah tarafından verildiği için, bollukta israftan kaçınıp darlıkta da sabretmeliyiz.

Bakara sûresi 173. Âyet:

“O, size yalnız şunları haram kıldı: Ölü hayvan, kan, domuz eti, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar. Sonra kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret ölçüsünü geçmemek şartıyla ona da bir günah yükletilmez. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”

İslâm'da zorluk yoktur. Zaruretler, mahzurları ortadan kaldırır. Bir kimse elinde olmayan sebeplerle haram olan bir şeyi yemek ya da bir işi işlemek zorunda kalırsa, haddi aşmamak ve o şeyi devamlı helâl saymamak şartıyla zaruret miktarınca yiyebilir. Bu durumda dinen günah işlemiş sayılmaz.

Bakara sûresi 177. Âyet:

“Yüzlerinizi bazan doğu, bazan batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Fakat iyiler o kimselerdir ki, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve bütün peygamberlere iman edip, yakınlığı olanlara, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya seve seve mal verirler. Namazı kılarlar, zekâtı verirler. Bir de andlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık durumlarında ve harbin şiddetli zamanında sabır ve kararlılık gösterenler var ya, işte doğru olanlar da bunlardır, korunanlar da bunlardır.”

Bu âyet adeta Kur'an-ı Kerim'in özeti gibidir. Bu âyeti tam anlamıyla uygulayanlar kurtuluşa ermiş olacaklardır.

Bakara sûresi 180. Âyet:

“Birinize ölüm geldiği vakit, bir hayır (bir mal) bırakacaksa, babası, anası ve en yakın akrabası için meşru bir sûrette vasiyet etmek, Allah'tan korkan kimseler üzerine yerine getirilmesi vacib bir hak olarak size farz kılındı.”

Mirasla ilgili âyetler gelmeden önce, kişinin servetinden ana, baba ve akrabalarına bir miktar verilmesi için vasiyet etmesi emredilmiştir. Ancak, Nisa Sûresindeki miras âyetleri ile herkesin hakkı kesin ve net olarak belirlenmiş, Efendimiz de: “Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Bundan sonra varise vasiyet yoktur.” buyurmuş, böylece yukarıdaki âyet neshedilmiştir. Fakat mirastan payı olmayan akraba ve düşkünlere hayır müesseselerine vasiyet bakidir. Her Müslüman gönüllü olarak servetinden istediği yere vasiyet edebilir.

Bakara sûresi 195. Âyet:

“Allah yolunda mal harcayın da kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın ve güzel hareket edin. Çünkü Allah güzellik ve iyilik edenleri sever.”

Âyette geçen ‘ihsan’ kelimesi ‘bir işi tam ve noksansız yapmak, işin hakkını vermek ve dürüst olmak’ demektir.

Nitekim bir hadis’de Rasûlüllah (sav) “İhsan nedir?” diye sorulmuş, O da; Allah’a, O’nu görüyormuş gibi kulak etmenddir, her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor” buyurmuştur.

Kulluk umumi bir davranıştır.

Bu itibarla hadisteki manayı, özellikle ibadete yöneltmek doğru değildir. Esasen arapça’da ‘ihsan’; işi doğru dürüst yapmaktır. Onun için işinin ehli olana ‘muhsin’ denir. Tercüme bu anlayışa göre yapılmıştır. Sosyal yaradım ve adâleti de içine alan öhsan ve infakı ‘tehlikeyi önleyen bir tedbir olarak gösteren âyet, adâletin anarşiyi ve ihtilali önlediğine de işaret etmektedir.

Bakara sûresi 197. Âyet:

“Hac, bilinen aylardadır. Her kim o aylarda hacca başlayıp kendisine farz ederse; artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur. Siz hayırdan ne işlerseniz, Allah onu bilir. Kendinize azık edinin. Şüphesiz ki azıkların en hayırlısı Allah korkusudur. Ey akıl sahipleri! Benden korkun!”

Eskiden Araplar hac mevsiminde bir takım panayırlar kurarlar, orada çeşitli sahâlarda alışveriş yaparlardı. Bunlar o zaman câhiliye devri adetlerine göre cereyan ederdi. Müslümanlar bunları günah saydılar. Allah Teâlâ 198. Ve 199. Âyetlerde bu hususa açıklık getirdi.

Bakara sûresi 207. Âyet:

“Yine insanlardan kimi de vardır ki, Allah'ın rızasına ermek için kendini feda eder. Allah ise kullarına çok merhametlidir.”

İbni Abbas’tan gelen rivâyete göre bu âyet Süheyb bin Sinan er-Rûmî hakkında inmiştir. Mekke müşrikleri bu zati yakalamış, dininden döndürmek için işkence etmişlerdi. Suheyb, Mekkelilere; “Bildiğiniz gibi benim malım var. Sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size bir zararı olmaz, ben bir söz söyledim, ondan caymayı iyi görmem, malımı ve eşyayı size verir, dinimi sözden satın alırım, demişti. Onlar, buna razı olmuşlar, Suheyb’i salıvermişlerdi. Oradan kalkıp Medine’ye gelirken bu âyet nazil oldu. Şehre girerken kendisine rastlayan Hz. Ebu Bekir, alışverişin kârlı olsun ya Suheyb, demiş, o da senin alışverişin de zarar etmesin, cevabını vermiştir.”

Bakara sûresi 219. Âyet:

“Ey Muhammed! Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: Bu ikisinde büyük bir günah, bir de insanlar için bazı menfaatler vardır. Fakat günahları, menfaatlerinden daha büyüktür. Yine sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını infak edin. İşte böylece Allah, size âyetlerini açıklıyor. Umulur ki siz düşünürsünüz.”

Şarap haramdır. Şarabın haram olması onun hiçbir faydasının olmamasını gerektirmez. Zararı faydasından çok olduğu için haram kılınmıştır. Kumarda da kazanan taraf için zahiri bir fayda görülür, ama kaybeden taraf için büyük bir zarar vardır. Onun için kumar oynamak haram kılınmıştır.

Bu âyetin başı bundan önceki âyetin son cümlesi olan “ki düşünesiniz” ile bağlantılıdır. Dünya ve âhiretle ilgili işlerinizi iyi düşünüp gereğine göre hareket edersiniz. Hem dünyada, hem de âhirette saadete nail olursunuz, demektir.

Bakara sûresi 185. Âyet:

“O Ramazan ayı ki, insanları irşad için, hak ile batılı ayıracak olan, hidâyet rehberi ve deliller halinde bulunan Kur'an onda indirildi. Onun için sizden her kim bu aya şahit olursa onda oruç tutsun. Kim de hasta yahut yolculukta ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kaza etsin. Allah size kolaylık diler zorluk dilemez. Sayıyı tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi ister. Umulur ki şükredersiniz.”

Din’de güçlük yoktur. Allah, orucu emretmiştir. Oruç tutma şartlarına sahip kimseler oruç tutarlar. Hastalık, yolculuk gibi geçici bir engelden ötürü oruç tutamayan, sonra kaza eder. İhtiyarlık ve iyileşmeyen müzmin hastalık gibi devamlı özürlü olanlar fidye verirler. Her türlü zahmete rağmen kendi arzusu ile gönülden oruç tutan ve hayır yapanlar övülmüştür.

Bakara sûresi 188. Âyet:

“Bir de aranızda mallarınızı batıl sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için, o malları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin.”

Bu âyette işaret edilmek istenen mana daha ziyade rüşvet ve çıkarıcılıktır. Binaenaleyh, aldatma ve dalavere ile elde edilen bütün kazançlar haramdır.

Bakara sûresi 245. Âyet:

“Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemiş için Allah’a güzel bir borç (karz-ı hasen = faizsiz ödünç) verecek yok mu? Allah darlık da verir, genişlik de verir. Hepiniz de O’na döndürülüp götürüleceksiniz.”

Bu âyette karz-ı hasen’den bahsedilmektedir. Karz-ı Hasen faizsiz borç vermektir. Toplumda bu yardımlaşmayı yapmamız gerekiyor. Böyle yapmak Allah’a borç vermek demektir.”

Bakara sûresi 254. Âyet:

“Ey iman edenler! Kendisinde hiçbir alış verişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin bulunmadığı bir gün gelmeden önce, size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın. Kâfirlere gelince, onlar zalimlerdir.”

Bakara sûresi 261. Âyet:

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, bir tanenin durumu gibidir ki, yedi başak bitirmiş ve her başakta yüz tane var. Allah, dilediğine daha da fazlasını verir. Allah'ın rahmeti geniştir. O, her şeyi bilir.”

Bakara sûresi 264. Âyet:

“Ey iman edenler! Allah’a ve âhîret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş için malını dağıtan adam gibi sadakalarınızı, başa kakmak ve gönül kırmakla boşa çıkarmayın. Artık onun hâli, bir kayanın hâline benzer ki, üzerinde biraz toprak varmış, derken şiddetli bir sağnak inmiş de onu yalçın bir kaya halinde bırakıvermiş. Öyle kimseler, kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.”

Bu âyetlerde hayır yapma teşvik edilmiş, ancak hayır yaparken kalp kırılmaması, fakirin küçümsenmemesi, eziyet edilmemesi ve yapılan iyiliğin başa kakılmaması emredilmiştir. Aksi halde yapılan hayırdan fayda ve sevap yerine karşılık olarak günah ve azap gelir.

Bakara sûresi 266. Âyet:

“Hiç biriniz ister mi ki, kendisinin hurmalık ve üzümlüklerden bir bahçesi olsun, altında ırmaklar aksın, içinde her türlü ürünü bulunsun da, kendi üzerine de ihtiyarlık çökmüş ve elleri ermez, güçleri yetmez küçük, zayıf çocukları olsun. Derken ona ateşli bir bora isabet ediversin de o bahçe yanıversin. İşte Allah, âyetlerini size böylece açıklıyor. Umulur ki, düşünürsünüz.”

Bu âyette verilen örnek son derece ilginçtir. Zira insanın dünya hayatında daima karşılaşması beklenen durumları dile getirmektedir. Kişinin dünyada elde ettiği mevki, makam, zenginlik gibi değerlerin aslında hiçbir garantisi yoktur. Nice saltanatlar devletler yıkılmakta, zenginler fakir düşmekte, iç savaşlar ve ihtilaller sebebiyle beklenmedik olaylar cereyan etmektedir. Halbu ki bu olaylar meydana gelmeden önce insanlar neler temenni ediyorlar, ne düşler kuruyorlardı. İşte her şeye rağmen insanı teselli edecek tek çare Allah’a iman ve ona dayanmaktır.

Bakara sûresi 267. Âyet:

“Ey iman edenler! İnfakı gerek kazandıklarınızın, gerek sizin için yerden çıkardıklarımızın temizlerinden yapın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olamayacağınız kötü malı vermeye yeltenmeyin. Biliniz ki, Allah sadakalarınıza muhtaç değildir ve hamde lâyıktır.”

Bu âyette, hayır için verdiklerinizi temiz ve iyi olanlarından verin deniliyor. Ne var ki, topluma baktığımızda bazıları, kullanmadığı veya çürümeye yüz tutmuş kötü gıda maddelerini hayır diye vermeye kalkmaktadırlar. Bu çok yanlış bir davranıştır.

Bakara sûresi 269. Âyet:

“Dilediğine hikmet verir, hikmet verilene ise pek çok hayır verilmiş demektir. Ve bunu ancak üstün akıllılar anlar.”

Bu âyette geçen ‘hikmet’ kelimesi; ‘*derin ve yararlı bilgi*’ anlamına gelir. Allah’ın, kendisine hikmet verdiği kimseler öncelikle peygamberler, ilmiyle amel eden âlimlerdir. Bilgili olmanın en çok değer verilen tarafı, insanlığa yararlı olmaktır. Peygamberimiz bir hadisinde; “*Yararlı bilgi isteyin, yararsız bilgidan Allah’a sığının*” buyurmuştur. Doğruluk, adâlet, ihlas, sevgi, saygı, ağırbaşlılık, başkalarına faydalı olmak, cömertlik, âlicenaplık gibi yüksek vasıfları taşıyan kimseler de hikmet ehlinde sayılır.

İslâm’a tam olarak inanan, Kur’an’ın emirlerini öğrenmiş noksansız uygulamak için çaba sarfeden, tüm kötülüklerden uzak duran kimse hikmet sahibidir ve kendisine büyük hayır verilmiştir.

Bakara sûresi 271. Âyet:

“Sadakaları açıkça verirsiniz o, ne iyi olur; yok eğer onları gizler de fakirlere öyle verirsiniz bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızın birçoğunun bağışlanmasına sebep olur. Bilin ki, Allah, her ne yaparsanız hepsinden haberdardır.”

Zekât’a, aynı zamanda sadaka denmesinin iki sebebi vardır: Birincisi; malın temizlenip artması, ikincisi de imanda sadakat ve kemale delalet etmesidir. Zekât olsun, sadaka olsun, yapılan hayırların gizli yapılması, âşikâr yapılmasından üstün sayılmıştır. Zira gizlice yapılan hayırlar riya ve gösterişten uzak olması sebebiyle hem Allah’ın rızasına daha uygundur, hem de insan haysiyet ve şerefini muhafaza bakımından daha faydalıdır.

Bakara sûresi 274. Âyet:

“Mallarını gece ve gündüz, gizlice ve açıkça infak edenler yok mu, işte onların Rableri katında ecir ve mükâfatları vardır. Ve onlara herhangi bir korku yoktur, onlar hiçbir zaman mahzun da olmazlar.”

Bu âyetlerde teşvik edilen hayırlardan birinci derecede murat edilen zekâttır. Zira İslâm’ın emrettiği şekilde zekât noksanzı verilirse fakirlik yok denecek kadar azalır. Ancak zekâtın sarf yerleri belli ve sayılı olduğundan zekât verilmeyen yerlere de zekâtın dışında hayır yapılır. Vakıflar bunlardan biridir.

Bakara sûresi 275. Âyet:

“Riba (faiz) yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa ancak öyle kalkarlar. Bu ceza onlara, *"alışveriş de faiz gibidir"* demeleri yüzündendir. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi de haram kılmıştır. Bundan böyle her kim, Rabbinden kendisine gelen bir öğüt üzerine faizciliğe son verirse, geçmişte olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm de Allah'a kalmıştır. Her kim de yeniden faize dönerse işte onlar cehennem ehlidirler ve orada süresiz kalacaklardır.”

Bu âyet, faizi en iyi anlatan bir âyettir. Toplumun bütünü faizden uzak durmalıdır. Ne yazık ki genel duruma baktığımızda akıl tutulması yaşanıyor. İmam Gazzali hazretlerinin güzel bir tesbitini paylaşacağım:

İmam Gazzali diyor ki: “Haramda ısrar ederseniz zıddına dönüşür. Yani sürekli faiz yiyip verirsiniz sanki helâlmiş gibi toplum bu pislikten kurtulamaz.”

Bakara sûresi 276. Âyet:

“Allah faizi mahveder, oysa sadakaları bereketlendirir. Allah günahta ve inkârda direnen hiç kimseyi sevmez.”

Faiz yasağı İslâm’ın kesin hükümleri arasındadır. Ve her çeşidi ile faiz haramdır. Ferdî ve içtimaî zaruret halleri müstesna olmakla beraber bunlar devamlı değildir. İslâm’ın iktisadî, içtimaî, ahlâkî nizamı bir bütün halinde işletildiği zaman faize ihtiyaç kalmaz. İslâm ekonomisi sermaye birikimini teşvik için faizi değil, ortaklık usulünü ileri sürmüştür. Bu usulde sermaye faizsiz olacağı için maliyet ve enflasyon problemi ortadan kalkacak, mülkiyete iştirak tabana yayılacak, ekonomik ve sosyal farklılaşma asgari seviyeye inecek, sermayeye, yatırımlara ve ticarete kötü gözle bakılmayacaktır. Para bir değişim vasıtasıdır. Onu alınıp satılan mal haline getirmek ve riske girmeden gelir sağlamak tatlı fakat zehirli yiyeceklerle beslenmeye benzer, tesirini gösterince çok defa iş işten geçmiş olur.”

Bakara sûresi 280. Âyet:

“Borçlu darlık içindeyse, eli genişleyinceye kadar bir süre tanıyın. Ve bu gibi borçlulara alacağımızı bağışlayıp sadaka etmeniz eğer bilerseniz sizin için, daha hayırlıdır.”

Bu âyet tam manasıyla anlatıldığında toplumdaki alacak - verecek davalarının son bulacağını ve insanların birbirlerini bu yüzden öldürmekten vazgeçeceğini umuyoruz.

Burada tabii ki borçlunun samimi olması gerekmektedir. Çünkü borçlu olduğu halde ev, araba alıp sonra da iflas ettim, diyerek borçlarını ödemeyen insanlara rastlıyoruz. Ödeme gücü olduğu halde borcunu ödemeyen zulüm yapmış olur.

Bakara sûresi 278. Âyet:

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve artık faizin peşini bırakın, eğer gerçekten mü’minler iseniz.”

Bakara sûresi 279. Âyet:

“Eğer böyle yapmazsanız, o zaman Allah ve Rasûlü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin. Eğer tövbe ederseniz, sermayeleriniz sizindir. Haksızlık etmezsiniz, haksızlığa da uğramazsınız.”

Bakara 275. âyetinde olduğu gibi faiz kesinlikle yasaklanmıştır. Toplumumuzda bazı insanlar bu kadar kesin âyetlere ve yasaklamalara rağmen faiz alıp vermeye devam etmektedirler. Hele bu âyetteki Yüce Allah’a ve Rasûlüne savaş açmayı nasıl kabullenebiliyorlar, anlamak mümkün değildir.

İslâm’daki yedi büyük günahın biri de faiz yemektir.

Bakara sûresi 282. Âyet:

“Ey iman edenler! Belli bir vade ile karşılıklı borç alış verişinde bulunduğunuz vakit onu yazın. Hem aranızda doğruluğuyla tanınmış yazı bilen biri yazsın. Yazı bilen biri, Allah’ın, kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın da yazsın. Bir de hak kendi üzerinde olan adam söyleyip yazdırsın ve herbiri yazarken Rabbi olan Allah’dan korksun da haktan bir şey eksiltmesin. Şâyet borçlu bir bunak veya küçük bir çocuk veya söyleyip yazdıramayacak durumda biri ise

velisi doğrusunu söyleyip yazdırırsın. Erkeklerinizden hazırda olan iki kişiyi şahit de yapın. Şâyet iki tane erkek hazırda yoksa o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şahitlerden bir erkekle iki kadın ki, birisi unuttunca, öbürü hatırlatsın, şahitler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar; siz yazanlar da az olmuş, çok olmuş, onu vadesine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adâlete daha uygun olduğu gibi; hem şahitlik için daha sağlam, hem şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Meğer ki aranızda hemen devredeceğiniz bir ticaret olsun, o zaman bunu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alım satım yaptığımız vakit de yine şahit tutun. Ayrıca ne yazan, ne de şahitlik eden bir zarar görmesin. Eğer onlara zarar verirseniz, o işte mutlaka size dokunacak bir günah olur. Üstelik Allah'dan korkun. Allah size ayrıntılarıyla öğretiyor ve Allah her şeyi bilir.”

Kur'an-ı Kerim bu en uzun âyeti ile noterlik müessesesinin esaslarını koymuş, Müslümanlar da bu tavsiyeyi genellikle uygulamışlardır. İslâm'ın titizlikle üzerinde durduğu prensiplerinden biri de hakkın korunmasıdır. Alacak ve borçun korunması, ifası gereken haklardandır. Hakkın icra ve iflası onun bilinmesine, gerektiğinde ispat edilebilmesine bağlıdır. Gerek yazma ve yazdırma ve gerekse şahit tutma, ispat için hâlâ kullanılan en geçerli vasıtalarındandır.

İslâm kadını tabiat ve fitratına uygun bir eğitim gördüğü, hayâsı ve duyguları daha güçlü, daha müessir olduğu için şahitlik gibi resmi ve ammeye açık konularda hemcinsiyle takviye edilmiştir. “İşin yoksa şahit, paran çoksa kefil ol” şeklindeki meşhur söz, İslâm'ın getirdiği kardeşlik ve dayanışma ruhunun söndüğü, ahlâkın zayıfladığı devirlere aittir.

Kur'an, mü'minleri, işleri olsa da şahitlik etmeye çağırmış, böylece hakların korunması görevine katılmalarını istemiştir. “*Hak yücedir, hiçbir şey onun üzerine çıkarılamaz.*”

Bakara sûresi 286. Âyet:

“Allah hiç kimseye gücünün yeteyeceğinden başka yük yüklemeyiz. Herkesin kazandığı hayır kendisine, yaptığı kötülüğün zararı yine kendisinedir. Ey Rabbimiz, eğer unuttuk ya da yanıldysak bizi sorguya çekme! Ey Rabbimiz, bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Ey Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği yükü de yükleme! Bağışla bizi, mağfiredet bizi, rahmet et bize! Sensin bizim Mevlamız, kâfir kavimlere karşı yardım et bize.”

Bakara sûresinin son iki âyetini oluşturan ve ‘Âmenerrasûlü’ diye anılan bu mübarek âyetler, İlahî emirler karşısında mutlaka itaate yönelen mü'minlerin imanlarındaki sadakatlerini ifade etmektedir.

Ayrıca, bir önceki âyette geçen “*içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi hesaba çekecektir.*” haberiyle endişeye kapılan mü'minlere bu âyetlerle kolaylık bahşedilmiş, mükellefiyetler hafifletilmiştir. Böylece Allah'a tam itaat ve iltica meyvelerini verirken yersiz kuşkular da bertaraf edilmiştir.

Mi'rac gecesinde Peygamberimize vasıtasız şekilde vahyolunan bu âyetler, Rasûlullah'ın hadislerinde övülmüş, her zaman ve özellikle yatmadan önce okunması tavsiye edilmiştir.

Bir hadiste de; “*bu âyetlerin geceleyin yatmadan önce okunması kişiye yeter*” denilmiştir.

ÂL-İ İMİRAN SÜRESİ

Üçüncü sûre olup iki yüz âyettir ve Medine'de nazil olmuştur. 34. ve 37. Âyetlerde Hz. Meryem'in babasının mensup olduğu İmran ailesinden söz edildiği için sûre bu adı almıştır.

Âl-i İmran sûresi 7. Âyet:

“Sana bu kitabı indiren O'dur. Bunun âyetlerinden bir kısmı muhkemdir ki, bu âyetler, kitabın anası (aslı) demektir. Diğer bir kısmı da müteşabih âyetlerdir. Kalblerinde kaypaklık olanlar, sırf fitne çıkarmak için, bir de kendi keyiflerine göre te'vil yapmak için onun müteşabih olanlarının peşine düşerler. Halbuki onun te'vilini Allah'dan başka kimse bilmez. İlimde uzman olanlar, “Biz buna inandık, hepsi Rabbimiz katındandır.” derler. Üstün akıllılardan başkası da derin düşünmez.”

Bu âyetteki bir dil inceliği sebebiyle âlimlerimiz âyeti iki şekilde anlamışlardır: Birisi yukarıda mealini verdiğimiz şekilde, diğeri de; “Onun (müteşabih âyetlerin) tevilini ancak Allah ve ilimde yüksek pâyeye erişenler bilir.” şeklindedir. Buna göre Kur'an'daki müteşabih âyetlerin manalarını, Allahın bildirdiği bazı yüksek ilim sahibi kişiler de bilebilir.

Âl-i İmran sûresi 14. Âyet:

“Hiç şüphesiz karşı karşıya gelen iki toplulukta size bir âyet, bir işaret ve ibret vardır. Onlardan biri Allah yolunda savaşıyordu, öbürü de kâfirdi ve karşılarındakini göz kararıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da gönderdiği yardımla dilediğini destekliyordu. Gören gözleri olanlar için elbette bunda apaçık bir ibret vardır.”

Âl-i İmran sûresi 15. Âyet:

“İnsanlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden aşırı sevgiyle bağlanılan şeyler çok süslü gösterilmiştir. Halbuki bunlar dünya hayatının geçici faydalarını sağlayan şeylerdir. Oysa varılacak yerin (ebedî hayatın) bütün güzellikleri Allah katındadır.”

Âyette sayılan dünya nimetleri ve dünya güzelliğinin, insana sevdirdiği ifade edilmiştir. Bu davranış tabiidir, dünyevidir. Esasen insanoğlu nefisini ve neslini devam ettirebilmek için bu nimetlerden belli ölçüde istifade etmek zorundadır. Ancak insan bunların kulu kölesi olmamalıdır. Âyette bunlardan daha güzeli de gösterilmiştir. Çünkü öncekiler ne kadar güzel olursa olsun geçicidir, ikinciler ise devamlıdır.

Âl-i İmran sûresi 92. Âyet:

“Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça, gerçek iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.”

‘İyi’ diye tercüme edilen âyetteki ‘birr’ kelimesi; hayr’ın, iyiliğin son noktası, Allah’ın rahmeti, rızası ve cenneti manalarında anlaşılmıştır.

Bakara sûresinin 177. Âyetinde ‘birr’in etraflı bir izahı verilmiştir ki, buna göre ‘birr’; imanda, ibadette ve ahlâkta en doğru ve en güzel bir hayatı yaşamaktır.

Yukarıdaki âyete göre böyle bir hayata ve Allah’ın lütuf ve inâyetine ulaşmanın şartlarından biri, kişinin sahip olduğu ve sevip bağlandığı şeyleri Allah yolunda kullanmasıdır. Müfessirlere göre bu şeyler; servet, mevki, ilim ve beden kuvveti gibi maddi ve manevi imkânlardır.

Âl-i İmran sûresi 104. Âyet:

“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa eren onlardır.”

Müfessirler bu âyetin emri uyarınca Müslümanlar içinde kontrol müessesesinin bulunmasının farz-ı kifaye olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu görevi üstlenen kişilerde görevin iyi ve hakkaniyete uygun olarak yerine getirilmesini mümkün kılacak bazı şartların bulunması gerektiğine de işaret etmişlerdir.

Âl-i İmran sûresi 116. Âyet:

“İnkâr edenleri (kâfirleri), kesinlikle ne malları ne de çocukları Allah’tan kurtaramayacaktır. Onlar, cehennemin sakinleridirler ve hep orada kalacaklardır.”

Âl-i İmran sûresi 117. Âyet:

“Onların bu dünya hayatında yapmakta oldukları harcamaların durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurcu bir rüzgârın durumu gibidir. Onlara Allah zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmettiler.”

Kavurucu rüzgâr, henüz yeşermekte olan ekini nasıl yakıp kavurursa, onların dünya hayatında sarfettikleri mallar da kendilerine bir iyilik getirmek şöyle dursun, aksine dünya ve âhiret hayatlarını mahvına sebep olur. Tefsirlerde buradaki benzetme için şöyle bir takdir de yapılmaktadır. “*harcamalar, kavurucu rüzgârın vurup mahvettiği ekine benzer*”. Âyette rüzgârın sıfatı olarak geçen “sırr” ‘çok soğuk’ anlamını da taşır.

Âl-i İmran sûresi 134. Âyet:

“O takva sahipleri, bollukta ver darlıkta nafaka verenler, kızdıklarında öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah, iyilik edenleri sever.”

Kur’an âyetleri herkesi, sahip olduğu imkânlar çerçevesinde hayırlı işler yolunda harcama yapmaya davet etmekte ve bir anlamda bu konuda geçersiz bahanelerin önünü kesmektedir.

İnfak etmek, yani hayırlı işler için harcamada bulunmak kulun asli vazifelerinden biridir. İnsanların büyük çoğunluğu pek çok şeye sahip olmalarına rağmen kendilerini ihtiyaç içinde hissetmekte ve sahip oldukları şeyleri arttırma hevesi içindedirler. Bu sebeple de kendilerini infakta bulunacak ekonomik düzeyde görmemektedirler.

Oysaki âyetten de açık bir şekilde görüldüğü gibi gerçek bir mü’minin, bolluk anında da darlık anında da gücü nisbetinde infakta bulunması ve bu asli vazifesinden taviz vermemesi gerekir.

Âl-i İmran sûresi 159. Âyet:

“Sen yalnızca Allah’ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Eğer katı yürekli ve kaba biri olsaydın kesinlikle etrafından dağılıp gitmişlerdi. O halde onları bağışla, bağışlanmalarını dile ve yapılacak işlerde onların görüşlerini al. Sonra bir kere karar verdin mi artık Allah’a dayan, çünkü Allah, kendisine güvenenleri sever.”

‘Şûrâ’, ‘meşveret’, ‘danışma’ prensibinin İslâmiyette önemli bir yere sahip olduğu âyette açıkça ifade edilmiştir. Ancak Şûrâ’nın kapsamı, şekli ve bağlayıcılık gücü konularında İslâm bilginlerince farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Âl-i İmran sûresi 190. Âyet:

“Kesinlikle, göklerin ve yeri yaratılışında ve gece ile gündüzün ardarda gelişinde akl-ı selim sahipleri için gerçekten deliller vardır.”

Âl-i İmran sûresi 191. Âyet:

“Onlar ki, ayakta, otururken ve yanları üzerinde yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında inceden inceye düşünenler; "Ey Rabbimiz, Sen bunu boşuna yaratmadın, Seni bütün eksiklerden tenzih ederiz. Bizi o ateş azabından koru.”

Allah Teâlâ, 190. âyette, göklerin ve yerin yaratılışı ile gece ve gündüzün değişimini, bir başka deyişle, mekân ve zamanın İlahî kudrete delaletini akl-ı selim sahiplerinin ibret nazarına sunduktan ve böylece bizden, varlığın gerçek bilgisine ulaşma çabasını göstermemizi, özlü bir ifade ile istedikten sonra, 191. Âyette, bu çabayı gösterenlerin Allah’ın

üstün kudretinin ve eşsiz sanatının eserlerini idrak etmeleri sonunda O'na derin bir saygı ile yönelmelerinin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır.

Âl-i İmran sûresi 161. Âyet:

“Bir peygamberin emânete hiyanet etmesi yaraşmaz. Her kim emânete hiyanet ederse, kıyamet günü boynuna aldığı şeyi yüklenerek getirir. Sonra da herkese kazandığının karşılığı ödenir, hiç birine haksızlık edilmez.”

Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin taksimi sırasında kayıp bir eşya için münafıkların “herhalde Muhammed almıştır” demeleri üzerine bu âyetin nazil olduğu rivâyet edilir.

Uhud savaşında Hz. Peygamber'in (sav) stratejik bir noktaya yerleştirdiği okçuların, İslâm ordusunun savaşı kazanma belirtisi üzerine ‘Herkesin aldığı ganimet kendisinin olur’ zannına kapılarak görevlerini terk etmeleri üzerine onların bu zannını reddetmek için indirildiği de rivâyet edilir.

Âl-i İmran sûresi 180. Âyet:

“Allah'ın bol nimetinden kendilerine verdiği şeye cimrilik edenler sakın onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Hayır, o, onlar için bir şerdir. Kıyamet gününde o kıskandıkları mal, boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki, göklerin ve yerin mirası hep Allah'ındır ve Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”

Âyette geçen ‘miras’ kelimesi dolayısıyla tefsirlerde genellikle şu açıklama yapılmıştır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ın mülküdür. Ondan yararlananlar hep O'nun mülkünü birbirinden devralmaktadırlar; o halde Allah'ın mülkünde cimrilik etmeleri ne kadar yanlıştır.

Bir gün herkes ölecek ve malik olduğu şeyler üzerindeki mülkiyetini kaybedecektir. Allah Bâkî'dir, mülk yine O'nundur.

NİSÂ SÛRESİ:

Dördüncü sûre olup 176 âyettir ve Hicret'ten sonra Medine'de nazil olmuştur.

“Nisa” kadınlar demektir. Bu sûrede daha çok kadından, cemiyet içinde kadınların hukukî ve içtimaî yer ve değerlerinden bahsedildiği için adına ‘Nisa’ denmiştir.

Nisa Sûresi 11. Âyet:

“Allah size evlatlarınızın miras taksimini şöyle emrediyor: Çocuklarınızda, erkeğe iki kadın payı kadar, eğer hepsi kadın olmak üzere ikiden de fazla iseler, bunlara mirasın üçte ikisi ve eğer bir tek kadın ise o zaman ona malın yarısı vardır. Eğer ölen, ana ve baba ile birlikte çocuklar da bırakmışsa ana babanın her birine ölenin terekesinden altıda bir; şâyet ölenin çocuğu yok da, mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, ananın payı üçte birdir. Eğer ölenin kardeşleri varsa terekenin altıda biri ananıdır. Bu paylar, ölenin borçları ödenip, vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir. Baba ve çocuklardan, hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu, siz bilmezsiniz. Bütün bunlar Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah Alîmdir, Hakîmdir.”

İslâm'ın miras hukukunda, paylar ile mükellefiyetler arasında dengeleme yolu tutulmuş, daha çok harcama yapmak mecburiyetinde olanlara çok, daha az harcama durumunda olanlara az hisse verilmiştir.

İslâm aile hukukuna göre evlenirken mehîr verecek, düğün masrafı yapacak olan erkektir. Evlendikten sonra da gerek muhtaç olan yakın akrabasına ve gerekse eş ve çocuklarına bakacak, onlara yiyecek, giyecek, mesken gibi asgari ihtiyaçları temin edecek yine erkektir.

İşte bu sebeptendir ki, genellikle mirasta erkeklerin payı kadınlarınkinin iki misli olmuştur.

Nisa Sûresi 1. Âyet:

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar meydana getiren Rabbinizden korkun; kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'dan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir.”

Nisa Sûresi 2. Âyet:

“Öksüzlere mallarını verin ve kötüsünü (onlara vererek) iyisiyle değiştirmeyin. Onların mallarını, kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Zira bu, büyük bir günahdır.”

Kur'an-ı Kerim'de yetim hakları çok önemsenmiş, çeşitli âyetlerde de anlatılmıştır. İslâm'da yetim bir çocuğun başının okşanması bile çok övülmüştür. Bu yüzden ailede yetim kalan çocukların hakları titizlikle korunmalı, hatta fazla olarak hesaplanıp o şekilde ödenmelidir.

Nisa Sûresi 3. Âyet:

“Eğer öksüz kızlarla evlendiğinizde onlara karşı adâletli davranmamaktan korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Eğer adâleti gözetmemekten korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin altındakiyle (câriyenizle) yetinin. Doğruluktan ayrılmamak için bu daha elverişlidir.”

Yaratılıştan gelen kıskançlık duygusuna rağmen âyetin erkeklere birden fazla kadınla evlenme izni vermesi, öteden beri “daha ziyade gayr-i Müslimlerce” tenkit ve itiraza konu edilmiştir. Ancak İslâm'ın bu iznini diğer talimatları ve

hayatın değişen şartları içinde ele almak gereklidir. İslâm'a göre zina kesin olarak haramdır. Şu halde zinaya giden yolları tıkamak gerekir. Erkeğin güçlü ve yeterli, kadının ise zayıf ve isteksiz olması veya doğurgan olmaması halinde, savaş vs. sebeplerle erkeklerin azalması ve kadınların çoğalması gibi durumlarda, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi zaruri olabilir. Böyle durumlarda erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi bir emir değil, bir izindir.

İkinci ve üçüncü eş olacak hanım da buna mecbur değildir. Ayrıca bu izin kayıtsız şartsız olmayıp adâlet şartına bağlanmış, buna riâyet edemeyeceğinden korkanlara bir kadınla yetinmeleri emredilmiştir. Bütün bu kayıtlar ve şartlar bir arada düşünüldüğü zaman İslâm'ın bu izninin, zaman içinde değişen şartlara ayak uydurmak bakımından en müsait yol olduğu açıkça anlaşılacaktır.

Nisa Sûresi 5. Âyet:

“Allah'ın, geçimimize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”

Nisa Sûresi 6. Âyet:

“Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin. Onların akılcı olgunlaştıklarını görürseniz, mallarını kendilerine teslim edin. "Büyüyecekler de geri alıp mallarına sahip olacaklar" endişesiyle onları israf ederek, tez elden yemeyin. Zengin olan, onların malını yemekten çekinsin. Fakir olan ise, meşrû sûrette yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, bunu şahitler karşısında yapın. Hesap görücü olarak Allah yeter.”

İslâm'da yetim hakkının çok önemli olduğu anlatılmakta, yetim hakkı yemenin çok büyük günah olduğu belirtilmektedir.

Bu âyette Yüce Allah yetimlere karşı nasıl davranmamız gerektiğini buyurmaktadır. Elbette tüm haklar çok önemli ama yetimlere çok daha dikkatli davranmamız gerektiği belirtilmektedir.

Nisa Sûresi 29. Âyet:

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yemeniz helâldir. Birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”

Nisa Sûresi 30. Âyet:

“Kim, zulüm ve tecavüz yolu ile bu yasakları işlerse, yakında onu cehennem ateşine atacağız. Onu ateşe atmak da Allah'a pek kolaydır.”

Karşılıklı rızaya dayanan mal-para, emek-ücret vs. mübadele çeşitleri, hem fertler, hem de onların teşkil ettiği toplumlar için faydalıdır. Bu sebeple de meşrudur. Rızasız ve haksız kazançlar ise geçici refah ve menfaatler sağlamakta beraber arkasından isyanlar, ihtilaller ve felaketler getirir.

Âyet; “başkasının malını” demek sûretiyle “milli servet” mefhumuna ışık tutmaktadır.

Mali haksızlıkların getirdiği felaketlerden birisi ve belki en önemlisi katil' (öldürme)dir. Haksızlıkla ve haram yollardan servet yapmak, fert ve cemiyet olarak adım adım ölüme gitmek demektir. Çünkü ferdî intikam duygusu, ferdî öldürmelere yol açarken soysal sınıflar arası intikam duygusu da sosyal patlamalara ve ihtilallere sebep olmaktadır.

Nisa Sûresi 31. Âyet:

“Eğer siz, yasaklandığımız büyük günahlardan sakınırsanız, diğer kusurlarınızı örter, sizi güzel bir makama koyarız.”

İnsanlar, melekler gibi günahattan korunmuş değildir. Yaratılışları icabı günah ve suç işleme kabiliyetleri de vardır, faziletleri de. Faziletleri, nefsanî arzularına karşı verdikleri mücadeleden gelmektedir. Kul, elinden geleni yapınca Mevla, ufak tefek kusurları örtecek, göze vurmayacaktır.

Nisa Sûresi 32. Âyet:

“Bir de Allah'ın bazınıza, diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin. Erkeklere hak ettiklerinden bir pay vardır. Kadınlara da kendi kazandıklarından bir pay vardır. İsteklerinizi Allah'ın fazlından ve kereminden isteyin. Gerçekten Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

Allah her kuluna, kabiliyet ve çalışmasına göre nimetler, nasipler vermiştir; başkasında olana göz dikmek, onun hasretini çekerek ömür geçirmek yerine, herkesin kendisindekini görmesi, onun kıymetini bilmesi, isteyeceğini Allah'ın lutfundan istemesi gerekir.

Nisa Sûresi 36. Âyet:

“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, akraba olan komşulara, yakın komşulara, yanında bulunan arkadaşına, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.”

Allah'a kul olmanın gereği böyle bir ahlâka sahip olmaktır. Kaba-saba, haksız, zalim, cimri, herkese kötkülük eden kimseler yalnızca bazı ibadetleri yapmakla Allah katında makbul bir kul olamazlar.

Nisa Sûresi 95. Âyet:

“Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibarıyla, oturanlardan üstün kıldı. Allah onların hepsine de cenneti vaad etmiştir. Bununla beraber Allah mücahitlere, oturanların üzerinde büyük bir ecir vermiştir.”

Allah’a kulluk etmek, aynı zamanda O’nun taraftarı olmak, tarafını belli etmek demektir. Kul, yapacağı her işte, alacağı her kararda Allah’ın emir ve buyruklarına göre hareket eder. Sahip olduğu tüm imkânları O’nun yolunda hayırlı işlerde kullanarak mücadele eder. Kur’an âyetlerinde inananlara kendi başlarına bir köşeye çekilip sadece ibadet etmeleri değil, Allah yolunda malları ve hatta gerektiğinde canları ile mücadele etmeleri emredilir. İnsanların bir kısmı kendini Allah yoluna adayıp tüm insanlığın faydasına olacak hayıra ve barışa yönelik değerler üretmeye çalışırken bir kısmı da bu çabaya engel olmaya çalışmakta ve adeta inkârcılıklarının mücadelesini vermektedirler.

Nisa Sûresi 135. Âyet:

“Ey iman edenler! Adâleti ayakta tutan ve kendiniz, ana-babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa, yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa, fakir de olsa, Allah ikisine de (sizden) daha yakındır. Nefsinizin arzusuna uyarak adâletten uzaklaşmayın. Eğer (shahitlik ederken) dilinizi eğip bükerseniz veya çekinirseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

Âyette, insanları adâletten ayıran iktisadî, sosyal, psikolojik sebeplerin hepsi sayılarak insanlar uyarılmış, hükmeden ve şahitlik eden kimsenin yalnızca Allah korkusunun tesiri ile hareket etmesi telkin edilmiştir.

Nisa Sûresi 85. Âyet:

“Kim güzel bir işte aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa, ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah her şeyi gözetip karşılığını verir.”

Toplum hayatı birçok halde aracılığı gerekli kılar. Kendisinden aracı olması istenen kimse neye aracı olduğuna dikkat etmek mecburiyetindedir. Çünkü neticeden onun da günah-sevap, fayda-zarar bakımlarından payı olacaktır.

Nisa Sûresi 124. Âyet:

“Erkek veya kadın, kim mü’min olur da güzel amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler. Zerre kadar da haksızlığa uğratılmazlar.”

Sosyal ve ahlâkî değerlerle davranışlara göre elde edilecek neticeler, Allah ve Rasûlü tarafından açıklanmıştır. Buna göre kimin kimden üstün olduğu, kimin doğru yolda, kimin yanlış yolda bulunduğu, kuruntu ve temennilerle değil, İlahî beyanla anlaşılacak, İlahî değerler sistemine göre ölçüler tesbit edilecektir.

MÂİDE SÛRESİ:

Beşinci sûre olup 120 âyettir ve üçüncü âyetin dışında sûrenin bütünü Medine’de hicri altıncı yılda nazil olmuştur. Buhari ve Müslim’de Hz. Ömer’den rivâyet edildiğine göre “Bugün dininizi tamamladım.” ifadesinin yer aldığı âyet Mekke’de, veda haccında, Cuma günü, Arefe günü akşamı nazil olmuştur.

“Mâide” sofra demektir. 112. ve 114. âyetlerde Hz. İsa zamanında gökten indirilmesi istenen bir sofradan bahsedildiği için sûreye bu isim verilmiştir.

Bundan önceki sürede münafıklar ağırlıkla sözkonusu edilmişti. Bu sürede ise yine münafıklardan bahsedilmekle beraber ağırlık ehl-i kitapta, özellikle Hıristiyanlardadır. Bunun dışında sûre’de hacc farızası, abdest, gusül, teyemmüm ile ilgili bazı bilgiler, içki ve kumar yasağı, ahitlere ve söze bağlılık, içtimaî ve ahlâkî münasebetler, haram ve helâl yiyecekler gibi bilgi ve hükümlere temas edilmiştir.

Mâide Sûresi 1. Âyet:

“Ey iman edenler! Sözleşmelerin gereğini yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, çeşitli hayvanlar size helâl kılındı. Ancak haram oldukları size okunacak olanlar müstesna. Şüphesiz Allah dilediği hükümü verir.”

Akitlere riâyet, hukuk devletinin en önemli özelliğidir. Devletlerde iki önemli vasıf vardır: sosyallik, hukukilik.

Bunlardan birincisi devletin, yalnız fertlerin hukukunu değil, toplumun da hak ve menfaatlerini gözetmesi, gerektiğinde toplum menfaatlerini, fert menfaatlerine tercih etmesidir. Kur’an-ı Kerim ve sünnet kaynağı devletin sosyal vasfı üzerinde önemle durmuş, bağlayıcı prensipler koymuştur.

İkincisi ise keyfiliğin, zorbalığın, fırsatçılığın yerine; hak, hukuk ve kanunların hâkim olması demektir. Kur’an-ı Kerim 14 asır öncesinden bu iki mefhumu insanlara tebliğ etmektedir.

Mâide Sûresi 12. Âyet:

“Allah, İsrailoğularından söz almıştı. İçlerinden on iki müfettiş göndermiştik... Allah şöyle demişti: "Ben, muhakkak sizinle beraberim. Namazı dosdoğru kıldığınız, zekâtı verdiğiniz, peygamberlerime iman ettiğiniz ve onlara yardımda bulunduğunuz, (mallarınızı) Allah yolunda güzelce sarfettiğiniz takdirde, günahlarınızı örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere korur. Fakat sizden her kim de, bundan sonra küfrederse, dosdoğru yoldan sapmış olur.”

Allah Teâlâ İsrailoğullarını Firavun’dan kurtarınca Hz. Musa vasıtasıyla onları Kudüs’e yöneltmiş, orasını kendilerine vatan kıldığını bildirmiş, orada hüküm süren Ken’anilerle mücadele etmelerini emretmiş, kendilerinden söz almış ve her

kabileden bir kişi olmak üzere on iki önemli kişiyi de bu sözleşmeye kefil kılmıştı. Topluluk, Kudüs'e yaklaşınca Hz. Musa bu on iki kişiyi keşif için göndermiş, gördüklerini halka açıklamamalarını da tenbih etmişti. Keşifçiler döndüklerinde ikisi hariç diğerleri Kudüs'tekilerin güçlü ve hazırlıklı olduklarından bahsetti, halkı korkuttu ve verdikleri sözü bozdular.

Mâide Sûresi 32. Âyet:

"Bunun içindir ki, İsrâilîğullarına: "Kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur" hükmünü yazdık (farz kıldık). Şüphesiz ki onlara peygamberlerimiz açık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler."

Tarih boyunca dünyada İsrailîğulları savaşlar, ihtilaller, çeşitli para oyunları ve entrikalar çıkarmış, bu gibi olaylarda büyük rol oynamış, milyonlarca canın ve hesapsız servetin zayi olmasına sebep olmuşlardır.

Mâide Sûresi 2. Âyet:

"Ey iman edenler! Allah'ın alâmetlerine, haram aya, kurbanlık hediyelere, gerdanlıklarına ve Rablerinden lütuf ve rıza bekleyerek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığımız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan çevirdiklerinden dolayı bir topluma karşı olan kininiz, sizi zulme sevk etmesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."

Bu âyet, çoğu ekonomi ile ilgili sorulara cevap verme niteliğindedir. Örneğin; kredi kartı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılıyor. Kredi kartı borcunun tamamı ödense bile günahta yardımlaşıldığı için mahzurlu olmaktadır.

Mâide Sûresi 88. Âyet:

"Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin ve inandığımız Allah'tan korkun."

Rasûlüllah (sav) bir sohbetlerinde kıyamet ve âhiretten bahsetmiş, sohbetin tesirine kapılan Hz. Ali, İbni Mes'ud, Mikdad (ra) gibi bazı sahabiler, Osman b. Maz'un'un evinde toplanarak gündüzleri devamlı oruç tutmak, geceleri uyumadan namaz kılmak, kadınların yanına gitmemek, et yememek ve eski püskü elbiseler giymek sûretiyle yaşamaya, kalan ömürlerini böyle geçirmeye, hatta kendilerini kısırlaştırmaya azmetmişlerdi.

Rasûl-i Ekrem (sav) durumu haber alınca hemen yanlarına geldi ve şöyle buyurdu:

"Ben böyle bir kulluk şekli ile emrolunmadım. Vücut ve nefislerinizin sizde hakkı vardır, oruç tutup namaz kılın, fakat aynı zamanda orucunuzu açın, yeyin ve uyuyun. Ben namaz kılar ve uyurum. Oruç tutar ve iftar ederim, et yerim ve kadınlarıma yaklaşırım. Benim yolumdan ayrılan benden değildir."

Mâide Sûresi 5. Âyet:

"Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl olduğu gibi, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Ve mü'minlerden iffetli hür kadınlar ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar, zina etmesizin, gizli dost tutmaksızın, namuslu bir şekilde mehirlerini ödediğiniz takdirde, size helâldir. Her kim imanı inkâr ederse, ameli boşa gitmiş olur ve o, âhirette zarara uğrayanlardandır."

Temiz ve iyi şeyler âyet ve hadislerin yasaklamadığı umumiyetle insanların iğrenç telakki etmediği yiyecek ve içeceklerdir. İnançlarına göre yenmesi helâl olacak şekilde kestikleri / boğazladıkları hayvanlardan ve diğer yiyeceklerden domuz gibi İslâm'ın yasakladıkları hariç olmak üzere Müslümanların da yemeleri caizdir.

Keza, dinini değiştirmemiş de olsa ehl-i kitap kadınlar ile Müslüman erkeklerin evlenmeleri caizdir.

Mâide Sûresi 38. Âyet:

"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'dan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir."

Mâide Sûresi 39. Âyet:

"Kim yaptığı haksızlıktan sonra tevbe eder, halini düzeltirse, şüphesiz Allah, onun tövbesini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayan, merhamet edendir."

İslâm'ın, hırsızlık suçuna karşı koyduğu ceza üzerinde öteden beri ileri geri konuşulmuş, bunun ağır ve ilkel olduğundan bahsedilmiştir. Ancak başka sistemlerin hırsızlığa karşı uyguladıkları cezaların hiçbir fayda vermediği, cezaevlerinde sanatın inceliklerini öğrenen hırsızların, çıktıklarında aynı işe, daha da ustalıklı devam ettikleri görülmektedir. Eğer bu suç kesin olarak önlenmek isteniyorsa iki yoldan gidilecektir: Eğitim ve ceza.

İslâm, insanları ıslah için eğitim metotlarının en mükemmelini getirmiştir. Buna rağmen hırsızlık eden kimse ya açlık zarureti ile bunu yapmıştır yahut da böyle bir zaruret yoktur.

Birinci halde el kesme cezası bahis mevzuu değildir.

İkinci halde de durum mahkemeye intikal etmeden hırsızın tövbe ederek malı iade etmesi, bazı içtihatlarla göre mal sahibinin affetmesi, ceza hükmünden önce hırsızın, çaldığı mala, meşru bir yoldan malik olması gibi sebeplerle ceza (had) düşmektedir.

Buna göre; mezkûr cezasının uygulanması hayli nadir olacak, fakat hırsızların ensesinde bekleyen bir kılıç gibi suçu engelleyecektir.

Mâide Sûresi 62. Âyet:

“Onlardan çoğunu, günah işlemede, düşmanlıkta ve haram yemede yarış ederken görürsün. Bu yaptıkları şeyler ne kötüdür!”

Kura'an âyetleri inananların temiz ve helâl rızıkları temin etmeleri ve haksız kazançtan uzak durmaları gerektiğini söyler. (Bakara, 2/188)

Âyetlerde inkârcıların bir özelliği olarak ‘*yalana iyice kulak veririler, haramı tka basa yerler*’ (Mâide, 5/42) buyurularak da rızıkın temiz ve helâl olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Haram yollarla elde edilen malın ne bu dünyada ne de âhirette bir faydası olur. Meşru olmayan yollardan elde edilen mal ve imkânların âhirette hesabının verilmesi mümkün olmadığı gibi her ne kadar bu dünyada çeşitli açılardan faydalanıldığı zannedilse de haram bulaşan maldan her iki dünyada da hayır görülmeyecektir.

Mâide Sûresi 66. Âyet:

“Eğer onlar, Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı, hem üstlerindeki, hem de ayaklarının altındaki (nimetlerden bol bol) yerlerdi. Onların arasında ılımlı bir grup da vardı. Böyle olmakla beraber onların çoğunun yaptıkları ne kadar kötüdür!”

Dindar olmak ve dini uygulamak medeni ve iktisadî bakımdan toplumları geri bırakmak şöyle dursun refah ve mutluluğun zirvesine çıkarır. Dini bırakıp menfaat felsefesine göre hareket edenler, başka milletleri sömürme yoluna gittikleri için gerilik, sefalet, savaş ve kargaşalara sebep olmaktadır. Allah'ın hükümrânlığına boyun eğildiği takdirde yeryüzünde hiçbir kimse zerrece zulme uğramayacak, herkes hakkını alacak, zenginlik, bolluk ve refahı meşru yollarda arayacak ve işte o zaman gökten nimetler yağacak, bolluk ve bereket olacak, yerden de zenginlikler fişkıracaktır.

Mâide Sûresi 90. Âyet:

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.”

Mâide Sûresi 91. Âyet:

“Şeytan, içki ve kumarla sizin aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?”

İslâm'dan önce Araplarda çok yaygın bir şarap içme alışkanlığı bulunduğu için Allah Teâlâ ilk Müslümanları yavaş yavaş içki yasağına alıştırmış, önce onun zararının faydasından çok olduğunu bildirmiş, sonra içkili namaz kılmayı yasaklamış ve en sonunda bu âyetle kesin olarak sarhoşluk veren içkileri içmeyi haram kılmıştır.

Yine câhiliye devrinde Araplar on adet ok sapı ile bir nevi kumar ve şans oyunu oynarlardı. Bunların yedisinde bazı paylar yazılı idi, üçü de boştu. Güvenilir bir kimse, bir torbanın içinden bunları, katılanlar adına teker teker çekerdi. Dolu çıkanlar maldan hisselerini alır, fakirlere verirlerdi. Boş çıkanlar ise bu malın parasını öderlerdi. Kumarların belki de en hafifi olmasına rağmen İslâm bunu da yasaklamış, ortaya mal ve para konarak oynanacak hiçbir şans oyununa izin vermemiş, fukaraya yardımın, herkesin helâl kazancından ayırarak yapılmasını istemiştir.

Âyet, içki ve kumar yasağının en önemli içtimaî, ahlâkî ve dînî hikmetlerini açıklamıştır.

İlgili hadisle ilim bunlara ekonomik ve sıhhi sebepleri de eklemiştir.

Mâide Sûresi 89. Âyet:

“Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin keffareti (cezası), ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azad etmektir. Verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz zaman yeminlerinizi bozmanın cezası budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklar ki, şükredesiniz.”

Allah üzerine bilerek yemin eden bir kimse yeminini yerine getirmelidir. Eğer yeminle yapacağı iş haram ve kötü bir iş ise o kötü işi yapmayacak, yemini bozacak ve keffareti ödeyecektir. keffaret; yemininden caymanın bedeli ve bağışlanma vasıtası olup âyette zikredilen ilk üç şeyden birini yapmakla yerine gelir. Bunlara gücü yetmeyen de üç gün oruç tutar.

Mâide Sûresi 120. Âyet:

“Göklerin, yerin ve bunlarda bulunan her şeyin mülkü Allah'ındır. O her şeye kâdirdir.”

İnsanoğlu bütün dünyaya sahip olsa bile bu büyük bir kazanç değildir. Çünkü bu sahiplik geçicidir ve mecâzîdir. Asıl sahip Allah'tır. Ayrıca bugüne kadar keşfedilebilen, çapı on milyar ışık yıllık maddi kâinat yanında dünya bir zerre bile değildir. ‘*Öyleyse dünya hayatında insan için en büyük kazanç nedir?*’ denecek olursa, şüphesiz bu Allah rızasıdır. O'nun rızasını kazanan, iyi ve güzel olan her şeyi kazanmıştır. Öyle iyi ve güzel ki, dünyada ona insanların eli değil, hayâli bile ulaşamaz. Onun için mü'minlerin birbirine en hayırlı duası ve teşekkürü “**Allah razı olsun**” cümlesidir.

EN'ÂM SÛRESİ:

Altıncı sûre olup 165 âyettir. 91, 92, 93, 151, 152, 153. âyetler Medine'de, diğerleri Mekke'de inmiştir. Sûrenin bazı âyetlerinde Arapların kurban edilen hayvanlarla ilgili bir takım gelenekleri kınandığı için sûreye En'âm adı verilmiştir. En'am; koyun, keçi, deve, sığır ve manda cinslerini bir arada ifade eden bir kelimedir.

En'âm Sûresi, 17 âyet:

“Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine kendisinden başka açacak yoktur. Ve eğer sana bir hayır dokundursa, kuşkusuz O, her şeyi yapabildir.”

Bu âyette hitap, Peygambere'dir (sav). Ancak, hüküm umumidir. Yani Allah bir kimseye zarar vermek isterse hiç kimse ona Allah'ın takdir ettiğinden fazla fayda sağlayamaz. Bir kimseye de Allah hayır murat etmişse bütün insanlar bir araya gelip o hayrı önlemek isteseler bunu da yapamazlar. Çünkü hayrı da şerri de yaratan Allah'tır.

En'âm Sûresi, 141 âyet:

“Asmalı ve asmasız (üzüm) bahçeleri, hurmaları, ürünleri çeşit çeşit ekinleri, zeytinleri ve narları, birbirine benzer ve benzemez biçimde yaratan O'dur. Her biri meyve verince meyvesinden yiyin, hasat günü de hakkını (zekât ve sadaka) verin; ama israf etmeyin, çünkü O, israf edenleri sevmez.”

Yüce Rabbimiz biz insanlara o kadar çok nimet vermiştir ki ne kadar şükretsek azdır. Verilenler karşılığında şükür olarak zekât ve sadakasını mutlaka vermemiz gerekiyor. Hiçbir zaman da israf etmememiz isteniyor.

En'âm Sûresi, 32 âyet:

“Dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. âhret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?”

En'âm Sûresi, 33 âyet:

“Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”

En'âm Sûresi, 125 âyet:

“Allah kimi hidâyete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğeyi yükseliyormuş gibi, göğsünü dar ve sıkıntılı yapar. Allah, inanmayanları işte böyle pislik içinde bırakır.”

Allah Teâlâ bir tabiat kanununa da işaret etmektedir. Göğeyi yükseldikçe basınç azalacağından o nisbette nefes almak da güçleşir. Hatta 20.000 metreyi geçince özel cihazlar olmadan insan nefes alamaz ve ölür. İşte bu kanuna işaret buyuran Yüce Allah, İslâma girmeyenlerin göğüslerinin göğeyi yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı olacağını bildirmektedir.

En'âm Sûresi, 160 âyet:

“Kim Allah huzuruna iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

Bu âyette Yüce Allah'ın bizlere ne kadar merhametle yaklaştığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bir iyilik yapıyorsun on katı kazanıyorsun. Bir kötülük yapıyorsun yapılan kötülük kadar ceza yazılıyor. Bakara sûresi 261. Âyette de anlatıldığı gibi Allah yolunda harcadığın zaman *'bir'e yedi yüz'* yazılmaktadır. Ey Rabbim bizi merhametiyle bağışla!..

A'RÂF SÛRESİ:

A'raf sûresi Mekke'de inmiş olup Kur'an-ı Kerim'in 7. Sûresidir ve 206 ayettir. 46. ve 48. âyetlerde A'râf'ta, yani cennet cehennem ehli arasındaki bir yerde bulunan insanlardan söz edildiği için sûreye bu isim verilmiştir.

A'râf Sûresi, 31. âyet:

“Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde güzel elbiselerinizi giyin ve yiyin, için, fakat israf etmeyin, Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”

İslâm dininde temizliğe ve güzelliğe büyük önem verilmiştir. İnsanların avret mahallerini örtecek derecede bir elbise giymeleri şarttır. Fakat israfa kaçmamak kaydıyla her müslümanın ibadet esnasında en güzel ve temiz elbisesini giymesi ise sünnettir.

A'râf Sûresi, 34. Âyet:

“Her ümmetin bir eceli vardır. O ecel geldiğinde, ne bir ân erteleyebilirler, ne de öne alabilirler.”

Her ümmet, her millet ve her devletin Allah tarafından tayin edilmiş bir ömrü vardır. O vakit geldiğinde onu ne bir saat ileri ne de bir saat geri alabilirler. Milletler ve devletler, fertler gibidir; kurulur, gelişir, duraklar, geriler, nihâyet yıkılır ve yok olurlar. Bunların uzun ya da kısa ömürlü oluşu, toplumun maddi ve manevi yapısının sağlamlığına bağlıdır. Bu durum tayin edilmiş ecele aykırı değildir. Zira Yüce Allah toplumun durumuna göre ecelini tayin eder.

A'râf Sûresi, 46. Âyet:

"Cennetliklerle cehennemlikler arasında bir perde vardır. A'raf üzerinde de, her iki taraftakileri simalarından tanıyan kişiler vardır. Bunlar cennetliklere: "selâm olsun size" diye seslenirler. Bunlar henüz cennete girmemiş, fakat girmeyi arzu eden kimselerdir."

A'râf, cennetle cehennem arasında yüksek bir alandır ki, sevapları ile günahları eşit olanlar Allah'ın dilediği bir zamana kadar burada kalacaklar, daha sonra Allah'ın affına nail olarak cennete gireceklerdir.

A'râf S'

"Allah'ın kulları için çıkardığı zînetleri ve tertemiz rızıkları kim haram kılmış?" De ki: 'Bunlar, bu dünya hayatında inananlar içindir, kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur'. İşte böylece biz âyetleri bilen bir topluluğa uzun uzun açıklıyoruz."

Âyette şükürünü eda etme yönüyle dünya nimetlerine esasen mü'minlerin lâıyk olduğu, âhirette ise tüm nimetlerin yalnız mü'minlere ait olacağı belirtilmiştir ki, bu durum, Allah'ın Rahman ve Rahim isimlerinin bir tecellisidir.

A'râf Sûresi, 157. Âyet:

"Onlar ki, o ümmî peygambere uyarlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılmış bulacakları O Peygambere uyup, onun izinden giderler ki, O, onlara iyiyi emreder ve onları kötülüklerden alıkoyar, temiz ve hoş şeyleri kendilerine helâl kılar, murdar ve kötü şeyleri de üzerlerine haram kılar, sırtlarından ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırar atar, işte o vakit O'na iman eden, O'na kuvvetle saygı gösteren, O'na yardımcı olan ve O'nun peygamberliği ile birlikte indirilen nuru izleyen kimseler var ya, işte asıl murada eren kurtulmuşlar onlardır."

Âyette geçen 'ümmî' kelimesi okuma yazma bilmeyen karşılığında kullanılmış olup Rasûlullah'ın bir vasfıdır. Allah Teâlâ'nın O'nu bu vasıf ile açıklaması ümmî olduğu halde ilmin bütün kemalatına sahip olmasındandır ki, bu da O'nun hakkında bir mucizedir. Rasûl denilmesi Allah'a izafeten, Nebî denilmesi ise kullara nispetendir. Yani O, Allah'ın elçisi olması bakımından Rasûl, insanlara Allah'ın emirlerini ulaştırıp bildirmesi bakımından da Nebî'dir.

Âyette geçen ağırlıklar ve zincirlerden maksat, Tevrat'ta bulunan ve günah işleyen azaların kesilmesi gibi uygulanmasında güçlük çekilen hükümlerdir.

İslâm dini bu ağır hükümleri kaldırarak insanları bir tür meşakkat zincirlerinden kurtarmış, kolay ve uygulanabilir hükümler koymuştur.

Bu âyetteki "*pis olan şey haramdır. Temiz olan şey helâldir*" bilgisine baktığımızda sigaranın bu âyete göre haram olduğu düşüncesi ortaya çıkıyor. Her ne kadar mekruh olduğu söylense de...

ENFÂL SÛRESİ:

Enfâl Sûresi, 8. Sûre olup 75 âyettir. 30. ve 36. âyetler Mekke'de, diğerleri Medine'de inmiştir. Enfâl, 'ziyade' manasına gelen 'nefl' kelimesinin çoğuludur. İslâm dinini savunmak için yapılan savaşlarda elde edilen sevaba ek olarak alınan ganimet malına da nefl denilmiştir. Sûre'nin birinci âyetinde savaştan elde edilen ganimetlerin Allah ve Rasûlüne ait olduğu ifade edildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

Enfâl Sûresi, 24. Âyet:

"Ey iman edenler! Peygamber sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah'a ve Rasûl'e icabet edin. Ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasında girer. Ve siz kesinkes O'nun huzurunda toplanacaksınız."

İnsanlara hayat verecek şey, Allah ve Rasûlünün emir ve yasaklarıdır. Şüphesiz ki O'nun her emrinde bir hikmet ve hayat vardır. Onun için O'ndan gelen her emri kabullenmek ve yerine getirmek gerekir. Âyette '*Allah kişi ile kalbi arasına girer*' buyruluyor. Bu durumu tasvirden âciziz. Ancak başka bir âyette '*biz insana şah damarından daha yakınız*' buyrulmuştur. Allah insanın kabiliyetine göre kalbini dilediği tarafa çevirir. Peygamberimiz şöyle dua ederdi: "*Ey kalbleri evirip çeviren Allah! Benim kalbimi senin dinin üzerinde sabit kıl.*"

Enfâl Sûresi, 27. Âyet:

"Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûl'e hainlik etmeyiniz ki, bile bile kendi emânetlerinize hıyanet etmiş olmayasınız."

Medine'de bir Yahudi kabilesi olan Kureyza oğulları bir savaşta Peygamber ile daha önce yapmış oldukları antlaşmayı bozarak müttefik müşrik ordularına yardım ettiler. Müşrik Arap orduları çekip gittikten sonra Rasûlullah onların kalelerini kuşattı. Barış isteklerini de reddetti. Yalnız seçecekleri bir hakemin vereceği hükme razı olacağını bildirdi. Yahudiler de hakem olarak Ensar'dan Hz. Sa'd'ı seçtiler. Sonra da onun vereceği hüküm hakkında bir fikir edinmek üzere Ebu Lübabe ile konuşmak sitediler. Ebu Lübabe gitti. Sa'd'ın hükmünün ne olacağını ona sordular. O da Yahudilerin kesileceklerine işaret olarak boğazını gösterdi.

İşte yukarıdaki âyet Ebu Lübabe'nin bu davranışını kınamaktadır. Bunun üzerine Ebû Lübabe, kendisini Mescid'in bir direğine bağlayıp ölünceye kadar ya da Allah tarafından affedilinceye kadar yeyip içmeyeceğine dair yemin etti. Yedi gün sonra bayılıp düştü. Bunun üzerine affedildiğine dair bir âyet indi.

Enfâl Sûresi, 41. Âyet:

“Şunu da bilin ki, ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyden beşte biri mutlaka Allah içindir. O da peygambere ve ona yakınlığı olanlara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara aittir. Eğer siz Allah'a iman etmiş, hak ile batılın ayrıldığı o gün, iki ordunun karşı karşıya geldiği o (Bedir) günü kulumuza indirdiğimiz âyetlere iman getirmiş iseniz bunu böyle bilin. Ve bilin ki, Allah, her şeye kâdirdir.”

Âyette zikredilen Peygamber'in akrabaları hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Şafii'ye göre; Haşim ve Muttalip oğullarıdır. Bir görüşe göre ise sadece Haşim oğullarıdır. Diğer bir görüşe göre ise zekât almaları helâl olmayan akrabalarıdır. Bir başaka görüşe göre ise, bütün Kureyş kabilesidir.

Savaşta alınan ganimetler beşe bölünür. Beşte biri âyette sayılanlara tahsis edilir. Kalan da savaşa katılan gazilere taksim edilir.

Enfâl Sûresi, 60. Âyet:

“Siz de gücünüzün yettiği kadar onlara karşı her çeşitten kuvvet biriktirin ve cihad için atlar hazırlayın ki, onlarla hem Allah'ın düşmanlarını, hem de kendi düşmanlarınızı, ayrıca Allah'ın bilip de sizin bilmediğiniz daha başkalarını korkutasınız. Allah yolunda her ne harcarsanız onun sevabı size eksiksiz ödenir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.”

Bu âyette Allah Teâlâ düşmana karşı kuvvet hazırlamamızı emretmektedir. Bu kuvvetten maksat, savaşta düşmana üstünlük sağlayacak her çeşit vasıta. Kara, hava ve deniz kuvvetlerine ait bütün vasıta ve silahlar, kara ve deniz yolları, ekonomik güç ve savaş tekniği gibi şeyler bu kuvvet mefhumuna dâhildir.

TEVBE SÛRESİ:

Tevbe sûresi 9. sûre olup 129 âyettir. 128. ve 129. âyetler Mekke'de, diğerleri Medine'de inmiştir. 104. âyet tevbe ile ilgili olduğu için sûre'ye bu isim verilmiştir. Sûre'nin bundan başka birçok ismi olup bunların en meşhuru Berâe'dir. Bu sûre'in, Enfâl sûresinin devamı mı yoksa müstakil bir sûre mi olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Sûre'nin başında besmele olmamasının bir sebebi'nin de bu olduğunu söyleyenler vardır.

Tevbe sûresi 24. Âyet:

“Onlara de ki; eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, kadınlarınız, akrabalarınız, kabileniz, elde ettiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız evler ve meskenler, size Allah ve Rasûlünden ve Allah yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah böyle fâsıklar topluluğuna hidâyet nasip etmez.”

Rasûlüllah (sav) Mekke'yi fethettikten sonra on iki bin kişilik bir ordu ile çevredeki Hevazin ve Tâif'deki Sakif kabilelerinin üzerine yürüdü. İslâm ordusunun çokluğunu gören bazı Müslümanlar “*Bu ordu artık yenilemez*” şeklinde konuşarak kendilerini büyük görmüşlerdi. Fakat Huneyn vadisinde Hevazin kabileleri ile karşılaştıklarında bir bozgun hali yaşadılar. Çünkü onlar çokluklarına güvenmişlerdi.

Tevbe sûresi 34. Âyet:

“Ey iman edenler, şurası bir gerçektir ki, Yahudi hahamları ile Hıristiyan rahiplerinin birçoğu insanların mallarını haksız yere yerler ve Allah yolundan saptırırlar. Bir de altın ve gümüşü hazineye doldurup, onları Allah yolunda sarfetmeyenleri bu yüzden acıklı bir azap ile müjdele!”

Yahudi hahamları ile Hıristiyan rahipleri mukaddes kitaplarındaki âyetleri dünya menfaati, aldıkları rüşvet karşılığında ya değiştiriyorlar veya hükmünü, menfaatleri doğrultusunda yorumluyorlardı. Özellikle Hz. Muhammed'in (sav) Peygamberliği ile ilgili âyetleri tahrif ettiler.

İşte yukarıdaki âyette onların bu çirkin işlerine işaret edilmektedir. Ayrıca altın ve gümüşü veya nakit parayı ya da malı biriktirip te zekâtını vermeyen, hayırlı ve yararlı işlerde kullanmayanların âhirette şiddetli azap ile ceza göreceklarini de haber vermektedir.

Tevbe sûresi 35. Âyet:

“O gün o altın ve gümüşlerin üstü cehennem ateşinde kızdırılacak da bunlarla alınları, yanları ve sırtları dağlanacak (onlara): *İşte bu kendiniz için saklayıp biriktirdiğiniz şeydir. Haydi, şimdi tadın bakalım şu biriktirdiğiniz şeyin tadını!*” denilecek.”

Tevbe sûresi 36. Âyet:

“Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah'ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu doğru hesaptır. Bu sebeple bunlar hakkında nefislerinize haksızlık yapmayınız. Müşrikler size karşı topyekün savaşta gibi siz de onlara karşı topyekün savaş açın. Ve iyi bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir.”

Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığı zaman Ay'ın hareketini öyle ayarladı ki, ay sistemine göre bir yılda on iki ay meydana geldi ve bir yıl 355 gün oldu. Bu ayların isimleri şöyledir:

Muharrem, Safer, Rabiülevvel, Rabiülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir, Recep, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade, Zilhicce.

Âyette işaret buyurulan ‘haram aylar’ Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır ki bu aylarda savaşmak yasaklanmıştır.

Cahiliye devrinde birbiriyle çarpışmaya ve talana alışmış olan Araplara fasılasız dört ay güvenlik ve sulh içinde yaşamak çok ağır geliyordu. Onun için Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’den beri devam edegelen bu tertibi canlarının istediği gibi bozmaya; mesela Muharrem ayındaki hürmeti (yasağı) Safer ayına çevirmeye, diğer haram ayları da ileri geri götürmeye başladılar. Bu hal hicretin 10. yılına kadar devam etti. Veda haccında Rasûlüllah (sav) ayların o sene tam yerini bulduğunu açıkladı.

Tevbe sûresi 111. Âyet:

“Allah, mü’minlerden, canlarını ve mallarını, kendilerine cennet üzere satın almıştır: Allah yolunda çarpışacaklar, öldürecekler ve öldürülecekler. Bu, Tevrat’ta da, İncil’de de Kur’ân’da da Allah’ın kendi üzerine yüklediği bir ahittir. Allah’dan ziyade ahidine riâyet edecek kim vardır? O halde yaptığımız alış-veriş ahdinden dolayı size müjdeler olsun! Ve işte o büyük kurtuluş budur.”

Mekke’de Akabe biati sırasında, ensardan 70 kişi Rasûlülah’a biat ederlerken içlerinden Abadullah bin Revaha, “Ya Rasûlallah, Rabbin ve Senin için şartları nedir?” demişti. Rasûlüllah buyurdu ki: “Rabbim için şartım; O’na hiçbir eş tutmamanızdır. Tekrar sordu: Böyle yaparsak bize ne vardır?” Rasûlüllah; “Cennet vardır,” buyurdu. Onlar da ne kârlı alışveriş, bundan ne döneriz, ne de dönülmesini isteriz” dediler.

İşte yukarıdaki âyet bunlar hakkında nazil oldu.

Tevbe sûresi 60. Âyet:

“Sadakalar ancak şunlar içindir: Fakirler, yoksullar, o işte çalışan görevliler, müellefe-i kulûb (kalpleri İslâm’a ısındırılmak istenenler), köleler, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar. Allah tarafından böyle farz kılındı. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Bu âyette zekâtın kimlere verileceği çok açık olarak anlatılmıştır. Biz de zekâtımızı verirken bu hususlara dikkat etmemiz gerektiğini düşünüyoruz.

YÛNUS SÛRESİ:

Yûnus sûresi 10. sûre olup 109 âyettir. 40., 94., 95., ve 96. âyetler Medine’de, diğerleri Mekke’de inmiştir. 98. âyette Hz. Yûnus’un kavminden bahsedildiği için sûreye bu isim verilmiştir.

Mekke halkı, kendi içlerinden bir adamın Peygamber olabileceğine inanamıyorlar ve ‘Allah, Ebû Talib’in yetimi Muhammed’den başka peygamber olarak gönderecek birini bulamadı mı?’ diyorlardı. Hiç olmazsa hatırı sayılır, zengin ve makam sahibi birisinin peygamber olmasını daha uygun görüyorlardı.

İşte bunun üzerine bu sûre inmiştir.

Yûnus sûresi 26. Âyet:

“İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzeli ve daha fazlasıyla karşılık vardır. Yüzlerine ne kara bulaşır, ne de aşağılanırlar. Cennet ehli işte bunlardır. Orada ebedî kalacaklardır.”

Âyette zikredilen ‘ihسان’, Yüce Allah’ın rızasına uygun güzel iş yapmak, işleri lâyıık oldukları şekilde güzel yapmak demektir.

Peygamberimiz (sav) ‘ihسان’ı şöyle tarif etmiştir: “İhسان, Allah Teâlâ’ya, O’nu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Çünkü sen O’nu görmesen de O seni görmektedir.”

İşte böyle güzel iş, vazife, ibadet ve iyilikler yapanlara, yaptıklarından daha güzel olan cennetler ve Allah’ın lütfu olarak fazla nimetler de verilecektir.

Yûnus sûresi 27. Âyet:

“Kötülük kazanmış olanlara gelince, kötülüğün cezası, misli kadardır. Ve onları bir aşağılık ve eziklik kaplar. Onlar için Allah’dan başka hiçbir kurtarıcı yoktur. Yüzleri karanlık gecelerden bir parçaya bürünmüş gibidir. İşte onlar cehennem ehlidir. Orada ebedî kalacaklardır.”

İyi işlerin sevabı bir’e on, bire yedi yüz ve daha fazla olarak verilir ki, bu, Allah’ın lütfunun neicesidir. Kötü işlerin cezası ise yalnız bire birdir. Bu da Allah’ın merhametinin neticesidir.

HÛD SÛRESİ:

Hûd Sûresi 11. Sûre olup 123 âyettir. 12., 17., 114. âyetler Medine’de, diğerleri Mekke’de inmiştir. 50. ve 60. âyetlerde Arabistan halkına gönderilmiş peygamberlerden biri olan Hz. Hûd’un (as) hayatından bahsedildiği için sûreye bu isim verilmiştir.

Yûnus sûresinden sonra inmiş olup onun devamı niteliğindedir. İtikada ait esasları, Kur’an’ın mucize oluşunu, âhiretle ilgili meseleleri, sevap ve ceza ve Hz. Hûd’dan başka Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Şuayb ve Hz. Mûsâ (as) gibi peygamberlerin kıssalarını ihtiva etmektedir.

Hûd Sûresi 15. Âyet:

“Her kim dünya hayatını ve güzelliklerini isterse biz onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Bu hususta kendilerine bir haksızlık yapılmaz.”

Hûd Sûresi 16. Âyet:

“Fakat onlar öyle kimselerdir ki, âhirette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri şeyler orada boşuna gitmiştir. Zaten bütün yaptıkları da batıldır.”

İnsanlar dünyayı da isteyebilirler, âhireti de. Ama bu istediklerinin neticelerine katlanmak zorundadırlar. Çünkü dünya odaklı yaşamak isteyenler ne dünyada ne âhirette mutlu olamayacaklardır. Ama âhiret odaklı yaşamak isteyenler, hem dünyada *-inşallah-* hem de âhirette mutlu olacaklardır.

Hûd Sûresi 112. Âyet:

“İşte bundan dolayı emrolunduğun gibi doğru ol! Beraberindeki tövbe edenler de (doğru olsunlar). Aşırı gitmeyin! Muhakkak ki O, bütün yaptıklarınızı görüp durmaktadır.”

Ashab-ı kiramdan rivâyet edildiğine göre Kur’an’da Rasûllah (sav) için bu âyetten daha şiddetli bir âyet inmemiştir. Rasûllah buyurmuştur ki: *‘Beni, Hûd sûresi kocaltı’*. Çünkü bu sûrede O’na *‘emrolunduğun gibi dosdoğru ol’* denilmiştir ve bu kolay bir iş değildi. Allah Teâlâ yalnız O’na değil, O’nunla beraber mü’minlere de istikameti emretmektedir.

Bu âyette anlatıldığı gibi tüm tüccarların da ticaret hayatlarında dosdoğru olmak zorundadırlar.

RA’D SÛRESİ:

Ra’d sûresi 13. Sûre olup 43 âyettir. Mekke’de mi Medine’de mi indiği hakkında farklı görüşler vardır. Sûre’nin muhtevası dikkate alındığında Mekke’de indiğini söyleyenlerin görüşleri ağırlık kazanmaktadır. Sûre’nin 13. Âyetinde ‘gökgürültüsü’ manasına gelen ‘Ra’d’ kelimesi zikredildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

Ra’d sûresi 26. Âyet:

“Allah, dilediği kimseye rızkı genişletir de, daraltır da. Onlar ise dünya hayatı ile ferahlanmaktalar. Oysa dünya hayatı âhiret hayatının yanında bir yol azığından ibarettir.”

Bu âyetten anlıyoruz ki; insanlar istedikleri kadar çalışıp çabalasınlar, Allah dilemedikçe rızıkları artmaz, kimse kimseden akıllı değildir. Rızkı düzenleyen tamamen Allah’tır. O’nun izni dışında hiçbir şey cereyan etmez.

Ra’d sûresi 3. Âyet:

“Yeryüzünü enine boyuna yayıp döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar meydana getiren ve yeryüzünde meyvelerin hepsinden iki çift yapan O’dur. Sürekli olarak gece ile gündüzü birbirine dolamaktadır. Düşünecek olan bir kavim için bunda muhakkak ki, ibretler vardır.”

Modern ilmin bir keşfi olan bitkilerdeki döllenme olayını haber veren bu âyet Kur’an’ın mucize olduğunun açık delillerinden biridir.

Ra’d sûresi 11. Âyet:

“Her insanı önünden ve arkasından takip edenler vardır. Allah’ın emriyle onu gözetirler. Allah bir kavme verdiği, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe değiştirmez. Allah bir kavme de kötülük murad etti mi, artık onun geri çevrilmesine de imkân yoktur. Onlar için Allah’dan başka bir veli de bulunmaz.”

Her insanın önünde ve arkasında koruyucu ve yazıcı melekler vardır. Bunlar insanları korudukları gibi amellerini de yazarlar.

Âyette işaret edilen bir diğer husus da şudur: Allah bir millete başkalarına nazaran bazı üstünlükler ve bazı nimetler verdiği o millet şımarmaz, ahlâkını bozar ve o nimete liyakatini kaybederse, Allah nimeti onların elinden alır. Millet kendi üstün meziyetlerini bozmadığı müddetçe Allah verdiği nimeti onların elinden almaz.

Ra’d sûresi 17. Âyet:

“Gökten bir su indirdi de vadiler, kendi miktarlarında sel olup aktılar. Sel de suyun yüzüne çıkan bir köpük yüklendi. Bir zînet eşyası veya bir değerli mal yapmak için, ateşte üzerini körükledikleri madenlerden de onun gibi bir köpük meydana gelir. İşte Allah hak ile batılı böyle çarpıştırır. Fakat köpük atılır gider, insanlara faydası olan ise yerde kalır. İşte Allah böyle misaller verir.”

Allah Teâlâ, önceki âyette; inananları, ‘gören kimseye’ hakkı, ‘aydınlığa’, inananları, ‘kör kimseye’, batılı da ‘karanlıklara’ benzetti. Bu âyette ise bir başka teşbih yaptı. Şöyle ki; Hak ve hak ehli gökten inen yağmura, batıl ve batıl ehli de su yüzündeki köpüğe benzetilmiştir. Nasıl ki yağmur yağdığına derelerden sular akar, insanlar ondan çeşitli şekilde faydalanırlar, kurumuş topraklar hayat bulur ve toprak katmanlarında gözeler halinde fişkırrır, ondan da insanlar faydalanırlarsa, işte hak ve hak ehli de bunun gibi faydalıdır. Hak geldiğinde ölmüş kalpler dirilir, pörsümüş vicdanlar merhametli olma özelliği kazanır. İman neticesinde sayılamayacak kadar faydalar meydana getirir.

Bâtıl ise, selin yüzündeki köpüğe benzetilmiştir. O köpük çabuk kaybolup gider. Hiçbir şeye de fayda sağlamaz. Ayrıca inananlar, süs veya başka eşyalar yapmak için ateşte eritilen altın, gümüş, bakır ve benzeri madenlere

benzetilmiştir ki, bunlar gerçekten faydalı şeylerdir. Bu madenler eritildiği zaman meydana gelen artıklar vardır ki bunlar bir değer taşımaz.

İşte batıl ve batıl ehli de bunlara teşbih edilmiştir.

İBRAHİM SÛRESİ:

İbrahim sûresi 14. sûre olup 52 âyettir. 28. ve 29. âyetler Medine’de, diğerleri Mekke’de inmiştir. 35. – 41. âyetler Hz. İbrahim’in duasını ihtiva ettiği için sûreye bu ad verilmiştir.

İbrahim sûresi 23. âyet:

“İman edip salih ameller işleyenler ise, Rablerinin izniyle içinde sürekli kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlere konulurlar. Oradaki temennileri "selâm!"dır.”

Selam, her türlü kötülüklerden, meşakkat, mihnet, kusur ve âfetten kurtulmak demektir. Mü’minler hem dünyada hem de âhirette karşılaştıkları zaman birbirlerine böyle bir duada bulunurlar.

İbrahim sûresi 31. Âyet:

“(Ey Muhammed!) İman eden kullarıma söyle: "Namazı dosdoğru kılsınlar, alış-veriş ve dostluğun olmadığı bir günün gelmesinden önce, kendilerine verdiğimiz rızıkta açık ve gizli (Allah için) harcasınlar.”

Bu âyette insanlar apaçık uyarılmaktadır. Ama dünya dalanlar bu uyarıyı hiç dikkate almamaktadırlar. Üç beş gün kalacakları otel’in aktivitelerini, odalarını dikkatlice incelerler. Fakat ebedi kalacakları âhret için niçin ilgilenmezler!!!

İbrahim sûresi 34. Âyet:

“O, Kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi size verdi. Allah’ın nimetini saymak isterseniz sayamazsınız! Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür.”

Gerçekten de Yüce Rabbimizin bunca verdiği nimete binlerce şükretsek azdır. Halk arasında bir deyim vardır: ‘Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır’ diye... peki binlerce nimete karşı biz ne yapıyoruz? Durup tekrar düşünmemiz ve hayatımızı tekrar düzenlememiz gerekmez mi?

İbrahim sûresi 40. Âyet:

"O gün yeryüzü bir başka yere, gökler, başka göklere çevrilecek ve bütün varlıklar, kabirlerinden çıkıp bir ve gücüne karşı durulmaz olan Allah’ın huzuruna toplanacaklardır.”

Yerlerin başka bir yer, göklerin başka gökler olması konusunda yapılan yorumlar arasında şunlar da vardır: yer ateşe, gökler de cennete dönüşecek, yer gümüş gibi bembeyaz, üzerinde kan dökülmedik, günah işlenmedik bambaşka bir yer olacak.

İbn Abbas’dan bir rivâyete göre de yer yine bu yerdir. Ancak sıfatları değişecek. Kısaca dağları yürüyecek, denizleri yarılacak, her taraf düz olacak, eğrilik bûgrülük görülmeyecektir.

HİCR SÛRESİ:

Hicr sûresi 15. Sûre olup 99 âyettir. Bu âyetlerin 87’si Medine’de diğerleri Mekke’de inmiştir. Hicr, bir yer adıdır. 80.- 84. âyetlerde Hicr’den bahsedildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

Hicr sûresi 4. Âyet:

“Biz hiçbir memleketi (Allah katında) bilinen bir zamanı olmaksızın helak etmedik.”

Gerek arazisini yere batırmak ve gerekse halkını yok etmek sûretiyle veya başka âfetlerle helak edilen memleketlerin hiçbiri tesadüfi olarak helak edilmiş değildir.

Allah tarafından tayin ve takdir edilip levh-i mahfuz’da yazılmış şaşmaz, unutulmaz ve gaflet edilmez bir yazı gereğince helak olmuşlardır. Demek ki, devlet ve milletlerin de fertler gibi takdir edilmiş belli ömürleri vardır. Fertler doğduğu, geliştiği, ihtiyarladığı, nihâyet öldüğü gibi, devletler de kurulur, gelişir ve nihâyet Allah’ın takdir ettiği gün gelince yıkılıp tarihe karışırlar. Fertler gibi, bunların bazıları uzun ömürlü, bazıları ise kısa ömürlü olur.

Hicr sûresi 22. Âyet:

“Biz rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirip sizi onunla suladık. O suyu hazinelerde tutan da siz değilsiniz.”

Âyette rüzgârın bir aşılایıcı olarak gönderildiği ifade edilmektedir ki, bugün ilim, yağmurun yağmasında rüzgârın büyük rol oynadığını, aynı zamanda bitkiler üzerinden eserken onların erkek tohumlarını dişi tohumlarının üzerine kondurmak sûretiyle onları aşılادığını ispat etmektedir. Bu âyette ayrıca, gökten inen suların yer katmanlarında stok edildiği ve buralardan insanlığın ihtiyacının karşılandığı ifade edilmektedir.

NAHL SÛRESİ:

Nahl sûresi 16. sûre olup 128 âyettir. Son üç âyeti Medine’de, diğerleri Mekke’de inmiştir. 68. âyette bal arısından söz edildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

Nahl sûresi 8. âyet:

“Hem kendilerine binesiniz, hem de zînet olsun diye atları, katırları ve merkepleri yarattı. Ve şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak.”

Nitekim bu âyetlerden de anlaşılacağı üzere eskiden büyük ölçüde hayvan gücüne dayanan nakil ve ulaşım ve taşıma vasıtaları; çeşit, sürat ve başka bakımlardan akıllara durgunluk veren bir gelişme göstermiştir.

İşte yukarıdaki âyetin ‘Allah, şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil vasıtaları) yaratır’ mealindeki ifadesi ile bu gelişmeye işaret etmektedir. Ve şüphesiz bu gelişme Allah’ın insanlara en büyük lütuflarından biridir.

Nahl sûresi 30. Âyet:

“Kötülüklerden sakınanlara: "Rabbimiz ne indirdi?" denilince: "Hayır indirdi" derler. Bu dünyada güzel amel işleyenlere güzel bir mükâfat var. Elbette âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah'tan korkanların yurdu ne güzeldir!”

Bazı tefsirlerin nakline göre hac mevsiminde Arap boyları Mekke’ye heyetler göndererek Hz. Muhammed hakkında bilgi toplarlardı. Bir heyet yetkilisi geldiği zaman müşrikler ona mani olmak istemiş ve dönmesini emretmişlerdi. O da “eğer ben Muhammed hakkında bilgi almadan kavmime dönersem çok kötü bir temsilci olurum” demiş Allah Rasûlü’nün arkadaşlarına onun durumunu sormuştu. Onlar da; “O, bize hayır getirmiştir” diye karşılık vermişlerdi. Âyet bu olaya değinmektedir.

Nahl sûresi 75. Âyet:

“Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile kendisine güzel bir rızık verilen ve o rızıkdan gizli ve açık olarak harcayan hür bir insanı misal verdi. Hiç bunlar eşit olur mu? Bütün hamd Allah'a mahsustur. Doğrusu insanların çoğu bilmezler.”

Allah Teâlâ bu âyette bir benzetme yapmıştır. Hürriyetine sahip olmayan köleler ile güzel bir rızık ile rızıklandırıldıktan sonra, onu fakir ve yoksullara harcayan hür ve zengin kimseler eşit olur mu? Elbette bunlar eşit olmazlar. İşte bunun gibi, Allah’tan başkasına tapanlar da taptıkları şeylerin köleleri durumundadırlar. Yalnızca Allah’a ibadet eden mü’minler ise hür kimselerdir. Onlar Allah’tan başka hiçbir gücün karşısında eğilmezler. Elbette ki bu iki grup eşit değildir.

Nahl sûresi 90. Âyet:

“Şüphesiz ki Allah, size adâleti, iyilik yapmayı ve yakınlara bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyeder. O, düşünüp tutasınız diye size böyle öğüt verir.”

Allah Teâlâ bu âyette dünya nizamını sağlayan üç esası emrediyor; buna karşılık üç davranışı da yasaklıyor. Emrettiği esaslar: Adâlet, ihsan ve akrabaya yardımdır. Yasakladıkları ise fuhuş, münker ve zulümdür.

Adâlet: her şeyi tam olarak yerine getirmek, herkesin hakkını vermek ve ölçülü davranmak demektir.

İhsan: İyilik etmek, hayır yapmak, bağışta bulunmak ve emredilen şeyi gerektiği gibi yerine getirmek demektir. İbadette ihsan, Allah’ı görür gibi ibadet etmektir.

Akrabaya yardım: Uzak ve yakın akrabaya iyilik etmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara karşı iyi davranmak demektir.

Fahşa: Yalan, iftira ve zina gibi söz veya fiille işlenen günah ve çirkinliklerdir.

Münker: Şeriat ve akl-ı selimin beğenmeyip fena kabul ettiği iş ve davranış demektir.

Bağy: İnsanlara karşı üstünlük iddia edip onları, zulüm ve baskı altında yaşatmak demektir.

İşte Allah Teâlâ bu üç kötü şeyi de yasaklamıştır.

Nahl sûresi 114. Âyet:

“Allah’ın size rızık olarak verdiği şeylerden helâl ve temiz olarak yiyin. Eğer yalnız O’na kulluk ediyorsanız Allah’ın nimetine şükredin.”

Bu âyetten; yenilmesi haram olan leş, kan, domuz eti gibi (Bakara, 2/173) pis kabul edilen şeylerden uzak durulmasının gerekliliği anlaşılabilir gibi öte taraftan aynı zamanda yiyip içtiğimiz rızıkları helâl yoldan edinmemiz gerektiği de anlaşılabilir.

Kur’an’daki en temel prensiplerden bir diğeri de haksız yere kazanç sağlamamak ve insanların haklarına tecavüz etmemektir.

Nahl sûresi 115. Âyet:

“O size ancak ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilenleri haram kıldı. Her kim bu haram şeyleri yemeye mecbur kalırsa (başkasının hakkına) saldırmadan ve aşırı gitmeden yiyebilir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”

Toplumda insanlar çoğu zaman bu haramdır, şu haramdır diye fetva verirler. Halbuki Allah Teâlâ neyin haram neyin helâl olduğunu âyetlerinde açıkça anlatmıştır.

İslâmda zaruretten mübaha dönüştüğü hal vardır. Ama bu da kısıtlanmıştır. İnsanlar çoğu şeyleri bu kurala uydurmaya çalışırlar.

İSRÂ SÛRESİ:

İsrâ sûresi 17. sûre olup 111 âyettir. Mekke’de nazil olmuştur. Ancak 26., 32., 33., 57., 73. ve 80. âyetlerin Medine’de indiği rivâyet edilmektedir. ‘İsrâ’ kelimesi geceleyin yürümek anlamına gelir. Hz. Peygamber’in (sav) mi’rac mucizesinin Mekke’den Kudüs’e kadar olan kısmı bu sûrede anlatıldığından sûre İsrâ adını almıştır.

İsrâ sûresi 11. Âyet:

“İnsan, hayrın gelmesine dua ettiği gibi kötülüğün gelmesine de dua eder. İnsan pek acelecidir.”

Bu âyet, insanın önemli bir psikolojik yönüne işaret etmektedir: Gerçekten biz insanlar, öfkelendiğimiz, sıkıldığımız ya da bir güçlkle karşılaştığımızda, öfkelendiklerimiz için beddua eder, güçlüklerden sabır ve metanetle kurtulmak için çaba harcayacağımıza, acelecilik göstererek tezden kurtulmak isteriz. Bu olmayınca da ümitsiz ve kötümser bir ruh haleti içinde ‘Allah’ım, canımı al da beni bu sıkıntıdan kurtar’ gibi sözlerle kendimiz için beddua ederiz ki, bunlar doğru değildir.

İsrâ sûresi 18. Âyet:

“Her kim peşin isterse, dünyada ona, istediğimiz kimseye, dilediğimiz kadarını peşin veririz. Sonra ona cehennem hazırlarız; kınanmış ve (rahmetimizden) kovulmuş olarak oraya girer.”

İsrâ sûresi 19. Âyet:

“Kim de âhireti isterse ve mü’min olarak kendine yaraşır bir çaba ile onun için çalışırsa, öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir.”

İsrâ sûresi 20. Âyet:

“Hepsine; (dünyayı isteyenlere de, âhireti isteyenlere de) Rabbinin ihsanından veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.”

İsrâ sûresi 21. Âyet:

“Bak! Onların bir kısmını diğerine nasıl üstün kıldık! Elbette âhiret, hem dereceler bakımından, hem de üstünlük bakımından daha büyüktür.”

20. âyet, gerek dünya, gerekse âhiret nimetleri bakımından Allah’ın lütfunun sınırsızlığını ifade etmekte; servet, mevki, sağlık ve yaşayış güzelliği bakımından insanlar arasındaki farkların, İlahî takdirin bir gereği olduğunu, dolayısıyla, bu dünyada mutlak eşitliğin imkânsızlığını ortaya koymaktadır.

Bunun yanında 21. âyetten anlıyoruz ki, âhirette de insanlar eşit durumda olmayacaklar, aksine, insanların dünyada yapmış oldukları işlere göre âhirette derece farkları daha da büyük olacaktır. Ancak 18. âyetten de anlaşılacağı üzere, para ve mevki gibi dünyevi imkânlar, Allah nezdinde mutlak bir değer ifade etmediği için, dünya hayatını sırf bunların peşinde koşarak geçirenler, âhirette üstün derecelere ulaşmak hakkını kaybetmiş olacaklardır.

İsrâ sûresi 29. Âyet:

“Eli sıkı (cimri) olma, haddinden fazla da saçıp savurma (israf etme). Aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açığa kalırsın.”

Bu âyette harcamada denge emrediliyor. Ne israf, ne cimrilik; ikisi ortası bir yol ki, buna ‘iktisat’ diyoruz. İktisat ‘orta yol’ demek.

İsrâ sûresi 23. Âyet:

“Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "öf" bile deme ve onları azarlama. İkisine de tatlı ve güzel söz söyle.”

Âyetler, anne baba ve akrabalar arasında yakın ve sıkı ilişkiler kurmayı ve onların korunup gözetilmelerini tavsiye eder. Anne ve babanın kişi üzerinde fazlasıyla hakkı bulunmaktadır. Bu yüzden özellikle onlar ihtiyarlık dönemlerine geldiklerinde himaye altına alınmaları, ihtiyaçlarının en güzel şekilde karşılanması ve onlara güzel ve tatlı sözle yaklaşılması gerekir.

Tıpkı onların bizi büyütüp yetiştirirken göstermiş oldukları özen ve hassasiyet gibi Allah’ın da onlara rahmetiyle muamele etmesi dilenmeli ve korunup gözetilmelidir.

İsrâ sûresi 30. Âyet:

“Gerçekten senin Rabbin, kullarından dilediğinin rızkını genişletir ve dilediğini kısar. Şüphesiz ki Allah, kullarının durumlarından haberdardır, her şeyi görendir.”

Bu âyette anlatılan insan ne kadar çabalarsa çabalasın Allah’ın dediği olur. Çünkü rızkı veren de alan da O’dur. Bu yüzden rızık çok olmayınca hayıflanmayıp üzülmemek gerekir. Kimse kimseden akıllı değildir Allah’ın dilediği neyse o gerçekleşir.

İsra sûresi 44. Âyet:

“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır.”

Tabiat ilimlerindeki gelişmeler bu âyetin açıklamasına yardımcı olmuştur. Nitekim önceleri cansız ve hareketsiz olduğu düşünülen varlıklar da dâhil olmak üzere, bütün eşya atomlardan meydana gelmiştir. İşte atom çekirdeklerinin etrafındaki elektronlar sürekli ve muntazam bir şekilde çekirdeğin etrafında dönmektedirler. Belki de onların bu dönüşleri ve böylece, İlahî kanuna en ufak bir sapma göstermeksizin boyun eğmeleri, Kur'an-ı Kerim tarafından Allah'ı tesbih olarak ifade edilmiştir.

KEHF SÛRESİ:

Kehf sûresi 18. Sûre olup 110 âyettir. Mekke'de nazil olmuştur. Ancak 28. Âyetin Medine'de nazil olduğu rivâyeti de vardır. Sûre bu adı, içinde söz konusu olan ve 'mağara arkadaşları' demek olan 'Ashab-ı Kehf'den almıştır.

Kehf sûresi 23. ve 24. Âyetler:

“Hiçbir şey için, Allah'ın dilemesi dışında: ‘Ben yarın onu yapacağım deme’

Ancak ‘Allah dilerse’ (yapacağım de). Ve unuttuğun vakit Allah'ı an ve ‘Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana erıştırir.’ de.”

Bu âyete göre günlük yaşantımızda gelecek zamanda bir şey yapacağımız zaman ‘inşallah’ veya ‘Allah kısmet ederse’ dememiz gerekiyor. Çünkü bu şekilde davranmadığımız takdirde âyete göre yanlış davrandığımız ortaya çıkıyor. Dilimizden ‘inşallah’ ‘kısmetse’, ‘nasip olursa’ sözlerini eksik etmememiz gerekiyor.

MÜ'MİNÜN SÛRESİ:

Mü'minün sûresi 23. sûre olup 118 âyettir. Mekke'de nazil olmuştur. Özellikle ilk âyetlerinde kurtuluşa eren mü'minlerin ibadetlerinden, ahlâkî yaşayışlarından ve nail olacakları uhrevî nimetlerden bahsedildiği için sûre ‘mü'minün’ adını almıştır.

Mü'minün sûresi 1. – 10. âyetler:

- 1 - Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir,
- 2 - Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler,
- 3 - Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler,
- 4 - Onlar ki, zekât (vazifelerini) yerine getirirler,
- 5 - Ve onlar ki, iffetlerini korurlar,
- 6 - Ancak eşleri ve sahip oldukları (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerinden dolayı) kınanmış değillerdir.
- 7 - Şu halde, kim bunun ötesine gitmeyi isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir.
- 8 - Yine onlar ki, emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler,
- 9 - Ve onlar ki, namazlarında devamlıdır,
- 10 - İşte asıl onlar varislerdir.

Bu âyetlerde cennete gireceklerin özellikleri anlatılmaktadır. Nitekim Abdullah bin Abbas'dan rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (sav) bu âyetlerin inzalini müteakip ‘bana on âyet indi ki, durumu bunlara uyan cennet'e gidecektir’ buyurdu. Ve bu sûrenin ilk on âyetini okudu.

Mü'minün sûresi 18. âyet:

“Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu yerde durgunlaştırdık. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter.”

Yağmurun toprakta durması canlılar için büyük bir nimettir. Şâyet toprak yağmur suyunu tutmayıp olduğu gibi dibe indirir veya bu suların tamamı sel halinde yer yüzünde akıp giderse canlılar yağmurun hayati faydalarından mahrum kaldığı gibi ‘erozyon’ hadisesinde görüldüğü üzere yağmur bazen zararlı bile olabilir. ‘Yağmur suyunun arz'da durması’ndan suyun yeraltında birikmesi de kastedilmiş olabilir ki, bu da canlılar için Allah'ın bir lütfudur.

Çünkü yer altı suları gerek tabii olarak kaynamak gerekse insan emeği ile yüzeye çıkarılmak sûretiyle faydalı hale gelir. Âyette de ifade buyurulduğu gibi Allah Teâlâ canlılar için bu kadar yararlı olan yağmuru gidermeye, yani yağdırmamaya veya yağdırsa bile faydasız kılmaya kadirdir. Bu ise gerek insan, gerekse diğer canlılar için en büyük kayıptır. Nitekim uzayda şimdiye kadar bilinenler içinde yağmur hadisesinin cereyan ettiği tek gezegen dünyamızdır. Bir an dünyamızdan yağmur nimetinin kaldırıldığı düşünülürse -ki, âyette de belirtildiği gibi Yüce Allah buna kadirdir. O zaman dünyanın bütün değerini ve anlamını yitirdiğini anlarız. Çünkü dünyaya değer ve anlam kazandıran şey hayattır. Su ise aşağıdaki âyetlerden anlaşılacağı gibi hayatın kaynağıdır.

NÛR SÛRESİ:

Nûr sûresi 24. sûre olup 64 âyettir. Sûrenin tamamı Medine'de nazil olmuştur. Nûr âyeti diye bilinen 35. âyette Allah'ın gökleri ve yeri aydınlatan nûrundan bahsedildiği için ‘Nûr’ sûresi denilmiştir.

Nûr sûresi 35. âyet:

“Allah, göklerin ve yerin nurudur (aydınlaticısıdır). O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir kristal bir fânûs içindedir; o fânûs da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. (Bu öyle bir ağaç ki) yağı, nerdeyse, kendisine ateş değmese bile ışık verir. (Bu ışık) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruyla hidâyete iletir. Allah insanlara (işte böyle) misal verir; Allah her şeyi bilir.”

Allah'ın nûr olmasının manası bütün âlemin ve âlemdeki bütün hissi nurların ve idrak edici güçlerin yaratıcısı ve icat edicisi olmasıdır. Şu halde nurdan asıl umulan aydınlatma, açığa çıkarma, tecelli ve inkişaf manalarının temeli, nurdan ve nuru alandan çok, nuru yapıp yaratana ait olacağı için 'Nûr' ismi Allah'a daha lâyıktır. Ancak, bundan dolayı nûru yaratana 'Nûr' denilmesi lisan bakımından hakikat değil mecâzıdır.

Nûr sûresi 22. âyet:

“İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar, feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”

Hiz. Aişe'ye (ra) iftira edenlerin sözlerine kapılanlardan biri de Hiz. Ebu Bekir'in, himaye ettiği ve bakımını üzerine aldığı Mistah adlı bir sahabi idi. Bu hadise üzerine Hiz. Ebu Bekir, *'bir daha bu adama maddi yardımda bulunmayacağına'* dair yemin etti. İşte müfessirlere göre, yukarıdaki âyette hem Hiz. Ebu Bekir'in (ra) faziletine işaret edilmekte, hem de ona ve diğer mü'minlere, Allah rızası için yapageldikleri yardımları kesmemeleri öğütlenmektedir.

Nûr sûresi 37 âyet:

“Öyle adam gibi adamlar vardır ki, ne ticaret ne de alış veriş onları Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.”

Nûr sûresi 38. âyet:

“Çünkü Allah, kendilerine işledikleri amellerin en güzeli ile ecir verecek, lütfundan fazlasını da bahşedecektir ve Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”

Nûr sûresi 39. âyet:

“İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki, susayan onu su zanneder, nihâyet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanbaşıda da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur. Allah ise onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür.”

İman, insanın hayatına ve bu hayat süresince sarfettiği gayretlere, yapmış olduğu işlere bir mana ve değer katan yegâne âmildir. Çünkü inanan insan bütün amellerini faaliyetlerini üstün bir gaye için; Allah rızası için yapar. Üstün bir talimata; Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olarak yapar. Nihâyet yaptığı her işten dolayı ince bir hesap vereceği kaygı ve disiplini içinde yapar. Halbuki inançsız insanların faaliyetleri bu iman ve sorumluluk disiplininden yoksun olduğundan âyette de veciz bir teşbih ile ifade buyurulduğu gibi boş, değersiz ve anlamsız bir meşguliyetler yığından ibaret olmakla kalmaz, fazla olarak sahibini ağır bir sorumluluk ve hesabın altına sokar.

ENBİYÂ SÛRESİ:

Enbiyâ sûresi 21. sûre olup 112 âyettir ve tamamı Mekke'de nazil olmuştur. Başka konular yanında bilhassa bazı peygamberler ve onların kavimleriyle olan münasebetlerinden bahsettiği için 'Enbiyâ' adını almıştır.

Enbiyâ sûresi 30. Âyet:

“İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmüyorlar mı? Hâlâ inanmazlar mı?”

Tabiat ilimlerindeki gelişmeler bu âyetin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Nitekim bazı ilim adamlarına göre uzaydaki cisimler vaktiyle bir gaz kütlesi halindeydi. Zamanla bu gaz kütlesinden küreler halinde parçalar kopmuş ve uzay boşluğuna fırlamıştır. Aynı şekilde dünyamız da bir gaz kütlesi olan güneşten kopmuş ve zaman içinde soğuyarak kabuk bağlamıştır. Bu arada dünyamızdan yükselen gazlar ve buharlar yoğunlaşarak yağmur şeklinde tekrar dünyaya dökülmüş ve böylece denizler ve okyanuslar meydana gelmiş, suda yosunlaşma ile başlayan canlılar İlahî kanunlara göre gelişmiştir. Allah en mükemmel canlı türü olarak da yine içinde suyun bulunduğu özel bir çamurdan insanı yaratmıştır.

Enbiyâ sûresi 78. Âyet:

“Davud ve Süleyman'ı da (hatırla). Hani onlar ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Hani milletin koyunları (geceleyin) içinde yayılmıştı, biz onların hükmüne şahittik.”

Tefsirlerde anlatıldığına göre ekin sahibi ile koyun sürüsü sahipleri arasındaki davada hâkimlik yapan Hiz. Davud ile Hiz. Süleyman farklı hükümler vermişler idi. Hiz. Davud, tahrip edilen ekinin kıymetinin koyunların kıymetine denk olduğunu göz önüne alarak koyunların ekin sahibine tazminat olarak verilmesine hükmetmişti. Oğlu Hiz. Süleyman ise şu hükme varmıştı: Ekin tarlası koyun sahiplerine verilmeli, onlar ziyandan önceki haline gelinceye kadar tarlanın bakımını

üstlenmelidirler. Koyunlar da tarla sahibine verilmeli, tarlası eski bakımlı haline gelinceye kadar bu koyunların sütünden, yününden ve kuzularından yararlandırılmalıdır.

Hiz. Davud, oğlunun bu içtihadını beğenerek kendi görüşünden vazgeçmişti.

İbrahim sûresi 24. – 26. Âyetler:

“Görmedin mi? Allah nasıl bir misal verdi. Güzel bir söz, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir.”

“(O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman meyve verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller verir.”

“Kötü sözün durumu da, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.”

Gerçek bir mü'mine yakışan şey güzel söz söyleyip kötü sözden uzak durmaktır. Âyette verilen benzetmeye bakıldığında güzel sözlerin insanlar arasında köklü ve sağlam ilişkiler kuracağına; kötü sözlerin ise insanları birbirinden uzaklaştıracak kopukluklara sebep olacağına dikkat çekilir.

Şüphesiz sözlerin en güzeli Yüce Allah tarafından söylenen sözlerdir. Bu yüzden Yüce Allah'ın sözleri olan âyetleri okuyan bir ağızdan da en azından bu sözlerin şanına yakışır şekilde güzel sözlerin çıkması gerekir. Kırıp dökmek, çirkin ve yakışsız sözler sarf ederek sövüp saymak kolay olandır. Zor olan ise öfkelenildiği anlarda dahi bir mü'mine yakışır şekilde diline hâkim olarak güzel söz etmeyi bilmektir. Şüphesiz Allah her şeyi iştirip bilmektedir. Üstelik sarfedilen sözler ve yapılan davranışlar görevli melekler tarafından kayıt altına alınmaktadır.

HACC SÛRESİ:

Hacc sûresi 22. sûre olup 78 âyettir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre 19. âyetten itibaren altı âyet Medine'de, diğerleri Mekke'de nazil olmuştur.

Bu sûrede, hac farızasının daha önce Hiz. İbrahim tarafından başlatıldığından ve Hiz. Muhammed (sav) tarafından devam ettirildiğinden bahsedildiği için sûreye 'Hacc sûresi' denilmiştir.

Hacc sûresi 11. Âyet:

“İnsanlardan kimi de Allah'a bir yar kenarındaymış gibi ibadet eder, eğer kendisine bir iyilik gelirse ona gönlü yatıştır ve eğer başına bir bela gelirse yüzüstü dönüverir. Dünyayı da âhireti de kaybeder. İşte apaçık kayıp budur.”

Bu âyet, dine halis bir niyetle değil de kendisine dünyevi bir fayda sağlayacağı ümidiyle bağlananları kınamaktadır. Nitekim tefsirlerde nakledildiğine göre bu âyet, Medine'ye hicret eden bir kabile hakkında nazil olmuştur. Bu kabileden biri bedeni sıhhatli olduğu, atları güzel yavrular verdiği, karısı sağlıklı çocuklar doğurduğu, malı mülkü arttığı zaman *'ne iyi ettim de şu dine girdim, bu sayede çok şeyler kazandım'* diyerek sevinirdi. Durum tersine dönüp bir ziyana uğradığına ise *"başıma bir yağın kötülük geldi"* gibi sözlerle dinden çıkardı.

Hacc sûresi 64. Âyet:

“Göklerde ve yerde ne varsa hep O'nundur. Doğrusu Allah müstağnîdir, övülmeğe lâyıktır.”

Âyette, göklerde ve yerde mevcut bütün eşyanın, Allah'ın olduğu, yani bütün bunların yaratıcısının, sahip ve malikinin Allah olduğu, O'nun, insanın da, içinde bulunduğu canlı cansız bütün varlıkların da sahibi olduğu, bütün inceliklerine varıncaya kadar onları yönettiği, en basitinden en karmaşığına kadar bütün varlık ve olayların var olma ve devam etme şartlarını O'nun hazırladığı, böylece her şeyin kendisine muhtaç olduğu, fakat kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmadığı, bu sebeple O'nun, gerçekten övgüye lâyık bulunduğu ifade buyuruldu.

Hacc sûresi 65. Âyet:

“Görmedin mi ki, Allah bütün yerdekileri ve emriyle denizlerde akıp giden gemileri hep sizin hizmetinize verdi. Göğü de izni olmaksızın yere düşmekten o (koruyup havada) tutuyor. Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.”

Gündüz ve gece gökyüzünü sönsleyen güneş, ay ve sayısız yıldız denge ve düzen içinde tutan Allah'tır. O'nun kâinata hüküm süren kanunlarıdır. Bu denge ve düzen bozulursa dünyayı toz haline getirebilir.

Bu âyet; Cenab-ı Hakk'ın, özellikle insanlığa karada ve denizde sağladığı imkânları, dolayısıyla onlara olan engin şefkat ve merhametini göstermektedir.

Hacc sûresi 66. Âyet:

“Size (ilk defa) hayat veren, sonra öldürecek olan, sonra da yeniden diriltecek olan O'dur. İnsan gerçekten pek nankördür.”

Allah'ın en büyük lütfü olan hayata, sonra insanın ölüm ile birlikte en büyük korkuyu duyduğu yokluğa mahkûm edilmeyip yeniden kavuşturulacağı ikinci hayata işaret buyurulmakta ve bütün bu ikramlar karşısında bile Allah'a saygısızlık gösteren insan, artık nankör olarak nitelenmektedir.

AHZÂB SÛRESİ:

Ahzâb sûresi, 33. sûre olup 73 âyettir ve Medine'de nazil olmuştur. 'Ahzâb' 'hizb' kelimesinin çoğulu olup topluluk, grup, bölük, parti gibi manalara gelir. Hergün mutad olarak devam edilen dua demetine, bir Kur'an cüzü'nün dörtte birine

de hizip denir. Bu sûrede, Müslümanlara karşı savaşmak üzere birleşen Arap kabilelerinden bahsedildiği için bu isim verilmiştir.

Ahzâb sûresi 28. Âyet:

“Ey peygamber! Hanımlarına şöyle söyle: "Eğer dünya hayatını ve zînetini istiyorsanız, haydi gelin, sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim.”

Âyetin nazil olduğu sıralarda, artık Hz. Peygamber, aşağı yukarı bütün Arabistan’a hâkim durumda idi. İçtimai hayatta büyük değişiklikler meydana gelmişti. Artık fakirlik, yerini, refaha bırakmaya başlamıştı. Bu şartlarda Hz. Peygamberin hanımları da umumi refaktan pay almayı arzularak Rasûlullah’tan bazı ziynet eşyaları ve biraz daha iyi geçim şartları istemişlerdi.

İşte bu sırada gelen vahiy Hz. Peygamber’e yine eskisi gibi sadelikten ayrılmamasını emretti.

Böyle bir emir, dünya hayatına düşkün, her geçen gün gücüne güç, servetine servet katmak için çırpınan maddeperest bir insan tarafından tebliğ edilmiş olamazdı. Şâyet Rasûlullah, zevcelerine de bu umumi refahı sağlamış olsaydı en ufak bir itirazla karşılaşmazdı. Ne var ki Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz yaşantısını ve yaşantısının sadeliğini asla değiştirmeyecektir. Cemiyetin yaşantısında ne kadar değişiklik olursa olsun, dünyanın geçici zînetleri O’nun evinde yer almayacak, nübüvvet harimi, dünya âlâyişinden uzak kalacak, iktidar sahiplerine örnek olacaktı.

Hz. Peygamber’in hanımlarından gelen istekler üzerine nazil olan bu âyete ‘tahyîr’ (serbest bırakma) âyeti denir. Neticede hanımları, refah ve zînet yerine Hz. Peygamber’i tercih etmişlerdir.

Ahzâb Sûresi 72. Âyet:

“Biz ‘emânet’i göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yüklendi. O gerçekten çok zalim ve çok câhildir.”

İnsana yüklenen emânet; işlenmesinde sevab, terekinde ikâb olan ibadet ve davranışlarla, akıl ve düşünce kabiliyetidir. Kulluk ve akıl emânetine riâyet edilmezse, zulüm ve bilgisizliğe sapılmış olur. Bu emâneti vermekle Allah, insanı teklifleriyle sorumlu tutmuş ve böylece onu imtihan etmiştir.

ZÜMER SÛRESİ:

Zümer sûresi 39. Sûre olup 75 âyettir ve Mekke’de nazil olmuştur. Yalnız 53. ve 55. âyetleri Medine’de inmiştir. Adını, 71. ve 73. âyetlerde geçen ‘mü’min ve kâfirlerin oluşturduğu topluluklar’ anlamına gelen ‘zümer’ kelimesinden almıştır.

Zümer sûresi 53. Âyet:

“De ki: Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”

Bu âyet-i kerimde Allah’ın rahmet ve muhabbetinin sonsuzluğu ifade edilmektedir. O’nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Her insan bu İlahî rahmetten istifade edebilir. Ancak şu hususa dikkat etmek gerekir ki; “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin” demek, günah işlemeye devam edin, demek değildir. Bundan maksat, en günahkâr insanların bile tövbelerinin kabul edilebileceğini bildirmek, dolayısıyla bir an evvel kötülükten vazgeçip Allah’a dönmelerini teşvik etmektir.

ŞÛRÂ SÛRESİ:

Şûrâ sûresi 42. sûre olup 53 âyettir. 23. ve 24. âyetler Medine’de diğer âyetler Meke’de nazil olmuştur. Adını, 38. âyette geçen ve ‘Müslümanların işlerini aralarında danışma ile yapmalarının gereğini’ bildiren şûrâ kelimesinden almıştır.

Şûrâ sûresi 20. Âyet:

“Her kim âhiret kazancını isterse, biz onun kazancını artırırız, her kim de dünya kazancını isterse ona da ondan veririz, ama onun âhirette hiçbir nasibi yoktur.”

Âyette, âhiret kazancı, iyi niyet ve davranışlar karşılığında alınan sevaplar olarak belirtilmiştir. Allah, sevabı ekine benzetmiştir. Çünkü sevap, Salih amelle kazanılan bir faydadır. Bu yüzden ‘dünya âhiretin tarlasıdır’ denilmiştir. Kazancın arttırılmasına gelince bu, sevabın bire karşı on’a, yediyüz’e ve daha fazlasına çıkarılması ve bu artışın dünya işlerine de yansması demektir.

Şûrâ sûresi 36. Âyet:

“Size verilen herhangi bir şey sadece dünya hayatının geçici bir menfaattir. Allah katında bulunanlar ise iman edip sadece Rablerine güvenen kimseler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

Dünyada insanlara verilen maddi imkân ve bolluk sadece bir geçim vasıtasıdır. Allah’ın yanındaki sevap ise kalıcı ve daha faydalıdır. Âyet-i kerime, Hz. Ebu Bekir bütün malını Allah yolunda harcadığı zaman bir topluluğun onu kınaması üzerine nazil olmuştur. Oysa bu davranışıyla Hz. Ebu Bekir, Allah’a dayanıp güvenmenin en güzel örneğini vermiştir.

MUHAMMED SÛRESİ:

Muhammed Sûresi 47. sûre olup 38 âyettir ve Medine’de gelmiştir. Adını, Peygamberimizin adından almıştır. ‘Kıtal’ sûresi de denilmektedir.

Muhammed Sûresi 15. Âyet:

“Kötülükten sakınanlara vaad edilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Onlar için cennette her çeşit meyve ve Rablerinden bir bağışlanma vardır. Bunların durumu, ateşte ebedî olarak kalacak olan ve bağırsaklarını parçalayacak kaynar su içirilen kimsenin durumu gibi olur mu?”

Bu âyette, cennet tüm açıklığı ile anlatılmaktadır. Yüce Rabbim hepimizi Cennet ehli insanlardan olmamıza yardım etsin. Cehennem de yine açık bir şekilde anlatılıyor. Bütün bunlara rağmen toplum cennet’e değil, adeta cehenneme dörtlüna koşuyor. Yüce Allah âyetlerinde biz insanları cehennemden korumak için açık uyarılar yapıyor.

Muhammed Sûresi 36. Âyet:

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder kötülükten sakınırsanız, Allah size mükâfatınızı verir. Ve sizden bütün mallarınızı harcamanızı da istemez.”

Harcanması istenen sadece zekât ve sadaka gibi cüz’i bir Mikdadır.

Muhammed Sûresi 37. Âyet:

“Eğer sizden onların tamamını isteyip de sizi zorlasaydı cimrilik ederiniz. Bu da sizin bütün kinlerinizi ortaya çıkarırdı.”

Âyet, malların tümünün istenmesi halinde ortaya çıkacak cimrilik duygusunun, İslâm’a ve Hz. Peygamber’e kin besleme ölçüsüne kadar varacağına temas ederek insanın mal karşısındaki psikolojik durumunu tahlil etmektedir.

Muhammed Sûresi 38. Âyet:

“İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağrılan kimselersiniz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama cimrilik eden ancak kendi zararına cimrilik eder. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer siz Hakk’tan yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir kavim getirir. Sonra onlar sizin gibi olmazlar.”

Âyete göre insanlar farz olan harcamayı yapmak zorundadırlar. Eğer bunu yerine getirmezlerse helaki hak eden bir toplum olurlar.

KASAS SÛRESİ:

Kasas sûresi 28. sûre olup 88 âyettir ve Mekke’de nazil olmuştur. 85. âyetinin hicret esnasında Mekke ile Medine arasında, 52. – 55. âyetlerinin ise Medine’de nazil olduğu rivâyet edilmiştir.

‘Kasas’ olaylar, hikâyeler demektir. İsmi 25. âyetten almıştır. Sûre’nin başlıca konularını, Hz. Musa’nın çocukluğundan itibaren hayatı, mücadeleleri, tevhid ehlinin zaferi ve dünya servetine güvenilmemesi gerektiği teşkil etmektedir.

Kasas sûresi 77. Âyet:

"Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu gözet, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez."

Karun gibi hazineler sahibi birinin şahsında yapılan bir öğütte dahi, Kur’an’ın, ‘*dünyadan da nasibini unutma*’ tavsiyesinde bulunması, İslâm’ın, dünyaya ait çalışmaya ne kadar önem verdiğini gösteren bir nükte taşımaktadır. Bununla birlikte Kur’an, daha sonraki âyetlerde, büsbütün dünyaya dalmanın getireceği felaketleri de canlı bir şekilde gözler önüne sererek dünya ve âhireti dengeleyen mutedil bir yol tutulmasını tavsiye etmektedir.

Kasas sûresi 84. Âyet:

“Kim bir iyilik getirirse ona ondan daha hayırlı karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar ceza görürler.”

Allah Teâlâ’nın lütfuna sınır yoktur. Buna mukabil O, hiçbir şekilde kullarına zulmetmez. Nitekim bu âyette de, yapılan iyiliklerin kat kat sevapla karşılanaacağı, fakat kötülüklerin, misliyle cezalandırılacağı anlatılmaktadır. Ancak bu ferdi plandaki iyilik ve kötülükler hakkındadır. Bir iyilik veya kötülüğü ilk başlatan, topluma bu yönde örnek ve teşvikçi olan kimsenin durumu ise farklıdır. Müslim’in ‘sahih’inde yer alan bir hadis-i şerifte bu noktaya şöyle açıklık getirilmiştir:

“Kim İslâm’da makbul olan güzel bir işi ilk önce işler de bunun yol haline gelmesine sebep olursa, kendisine hem işlediği bu hayrın sevabı verilir, hem de en küçük bir eksiklik olmaksızın kendisinden sonra aynı iyilgi yapacak olanların sevabı kadar sevap verilir. Yine kim İslâm’da kötü bir işi ilk önce işler de bunun yol haline gelmesine sebebiyet verirse kendisine hem işlediği kötülüğün günahı yüklenir, hem de en küçük bir eksiklik olmaksızın kendisinden sonra aynı kötülüğü işleyecek olanların günahı kadar günah yüklenir.

RÛM SÛRESİ:

Rûm sûresi 30. Sûre olup 60 âyettir. Sûre'nin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. İranlılarla yapılan savaşta yenilmiş olan Rumların (Bizanslıların) tekrar galip gelecekleri anlatıldığından sûreye bu isim verilmiştir.

Rûm Sûresi 30. Âyet: 47

“O halde yüzünü, hanîf olarak Dîn'e, Allah'ın insanları üzerine yaratmış olduğu fitratına doğrult. Allah'ın yaratışında değişiklik bulunmaz. Dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”

“Hanîf”, *'eğriliğe sapmaksızın doğru yoldan giden'* demektir. Terim olarak, İbrahim Peygamber'in tevhid (Allah'ı BİR tanıma) dini manasında kullanılır. Bir Allah'a inanan kimseye de 'hanîf' denir.

Buhari'nin Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği bir hadise göre her çocuk fitrat üzere (tevhid'e meyilli olarak) doğar; sonra anne – babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî yapar. İşte âyette zikredilen 'fitrat' Allah'ın insanları doğuştan, 'Tek Allah İnanıcı'na yatkın yarattığını ifade etmektedir.

Rûm Sûresi 28 Âyet:

“Allah, size kendinizden bir misâl verdi: Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde elleriniz altındaki kölelerinizden ortaklarımız bulunur da onlarla siz eşit olur, aranızda birbirinizi saydığınız gibi, onları da sayar mısınız? İşte biz, düşünecek bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.”

Âyette, insanların, kendi cinslerinden ve ayrı yaratılış vasfına sahip olan kölelerini bile kendilerine denk tutmaya, geçici dünya malına ortak etmeye rıza göstermedikleri gerçeğine işaret edilerek eşi ve benzeri olmayan Yüce Allah'a şirk koşmanın, O'nun mutlak mülkiyetine ortaklık atfetmenin ne kadar akıl almaz bir iş olduğu temsil yoluyla anlatılmakta, kölenin efendisine ortak olamayacağı gibi kulun da Allah'a ortak olamayacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca Kur'an âyetlerinin düşünen kafalara hitap ettiği de özellikle belirtilmektedir.

Rûm Sûresi 39 Âyet:

“İnsanların mallarında artsın diye verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte onlar, malları kat kat artmış olanlardır.”

Âyetin ilk cümlesindeki 'riba', başlıca şu şekillerde tefsir edilmiştir: 'Verilen faizin kendisi, karşılığında menfaat umulan herhangi bir bağış, faize verilen mal ve para'.

Bu son mana esas alındığında âyetin *'insanların malları arasında nemalansın, artsın diye verdiğiniz'* şeklinde tercümesi uygun olur. Âyette Müslümanları, ileride kesin olarak hükme bağlanacak olan riba yasağına hazırlayıcı bir ifade kullanılmıştır. Nitekim Bakara sûresi 276. âyette de *'faiz daraltır, sadaka arttırır'* hükmü vardır.

HUCURÂT SÛRESİ:

Hucurât Sûresi 49. sûre olup 18 âyettir. Medine'de inmiştir. Adını 4. âyetteki 'odalar' anlamına gelen 'hucurât' kelimesinden alır. Bu sûrede Mü'minlere bazı görgü kuralları, Peygamber'e, birbirlerine karşı nasıl davranacakları öğretilmektedir.

Hucurât Sûresi 12. Âyet:

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”

Zan'dan kaçınmamız, kusur araştırıp ayıpları deşmememiz ve gıybet etmememiz istenmiştir. Çekiştirilen kimsede anlatılan kusur bulunsa bile bunun anlatılmasının caiz olmadığı Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır.

NECM SÛRESİ:

Necm Sûresi 53. sûre olup 62 âyettir. Mekke'de nazil olmuştur. Sadece 32. âyet Medine'de inmiştir.

Necm Sûresi 38. Âyet:

“Ki hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez.”

Necm Sûresi 39. Âyet:

“Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.”

Necm Sûresi 40. Âyet:

“Ve çalışması da yakında görülecektir.”

Necm Sûresi 41. Âyet:

“Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.”

Necm Sûresi 42. Âyet:

“Ve şüphesiz en son varış, Rabbinedir.”

Âyetlerde insanın genellikle başkasının yaptığından bir fayda göremeyeceği, çünkü herkesin kendisi için çalıştığı, çalışmasının sonuçlarının kıyamette görüleceği hatırlatılmıştır.

VÂKİA SÛRESİ:

Vâkıa Sûresi 56. sûre olup 96 âyettir, Mekke’de inmiştir. Adını ilk âyette geçen ve kıyamet olayını ifade eden ‘vâkıa’ kelimesinden almıştır.

Vâkıa Sûresi 1. – 16. Âyetler:

- 1 - Olacak vak'a olduğu zaman
- 2 - Onun oluşunu yalanlayacak kimse yoktur.
- 3 - O, alçaltıcıdır, yükselticidir.
- 4 - Yer şiddetle sarsıldığı
- 5 - Dağlar serpildikçe serpildiği
- 6 - Dağılıp toz duman haline geldiği
- 7 - Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman
- 8 - Sağın adamları (var ya) ne mutludurlar onlar!
- 9 - Solun adamları ise ne uğursuzdurlar onlar!
- 10 - Önde olanlar (var ya), onlar öncüdürler.
- 11 - İşte o yaklaştırılanlar,
- 12 - Nimet cennetlerindedirler.
- 13 - Çoğu önceki ümmetlerden,
- 14 - Birazı da sonrakilerden.
- 15 - (Onlar) cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedirler.
- 16 - Karşılıklı olarak onların üzerinde yaslanırlar.

Bu âyetlerde kıyamet ve âhiret hayatının bir bölümü açıklanmaktadır. Buna göre; âhirette insanlar üç sınıfa ayrılacaklardır. Bunların ikisi cennete, biri cehenneme girecektir. Cennet’e girecek olan ‘sağdakiler’; ‘amel defterleri sağından verilecek olan bahtiyarlar’, mü’minler demektir. ‘soldakiler’ de; ‘kitapları sollarından verilecek ve cehenneme girecek olan inkârcı ve günahkâr’ kimselerdir.

Cennete girecek öteki grubun adı da ‘öncülerdir’. Bunlar inanç ve amelleriyle, ruhi tekâmülde en ileri seviyeye ulaşan kimselerdir. Bunların en makbul zümreyi teşkil ettikleri Kur’an-ı Kerim’de açıklanmıştır. Ayrıca İslâm’a ilk girenler için de aynı terim kullanılır.

HADİD SÛRESİ:

Hadîd Sûresi 57. sûre olup 29 âyettir ve Medine’de inmiştir. Adını sûre’de geçen ‘hadîd’ kelimesinden almaktadır. Hadid, demir demektir. Sûrede demirin insanlar için faydalarından ve özelliklerinden bahsedilmektedir.

Hadîd Sûresi 11. Âyet:

“Kimdir o, Allah’a güzel bir borç verecek olan ki, Allah da onun verdiği kat kat artırsın ve onun için şerefli bir mükâfat da versin.”

Bu âyet, karz-ı hasen’i anlatmaktadır. Karz-ı hasen; karşılıksız borç vermektir. Allah’a ödünç vermekten maksat, sırf yardım gayesiyle ve Allah rızası için maddi sıkıntı içinde bulunanlara faizsiz borç vermek ve bu borcun tahsilinde kolaylık göstermektir.

Hadîd Sûresi 7. Âyet:

“Allah’a ve Rasûlüne iman edin. Sizin yönetiminize verdiği şeylerden harcayın. Sizden, inanan ve harcayanlar için büyük mükâfat vardır.”

Âyet, Tebük seferiyle ilgili olarak inmiştir. Bu seferde büyük mali fedakârlıklarda bulunan Hz. Osman’a işaret edilmiştir. Ayrıca öncekilerden intikal eden malın, gerçekte Allah’ın olduğu hatırlatılarak Allah’ın verdiği malın yerli yerince kullanılması istenmiştir.

Hadîd Sûresi 10. Âyet:

“Ne oluyor size ki Allah yolunda harcamıyorsunuz? Göklerin ve yerin mirası zaten Allah’ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaştan bir olmaz. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaştanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel sonucu vaad etmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

Buna göre, Mekke fethinden önce harcayan ve savaştanlar, fetihten sonra savaştanlar ve harcayanlardah daha faziletlidirler. Fani malı bâki olan âhiret için haracamanın ehemmiyeti hatırlatılırken Hz. Ebu Bekir’e işaretle bulunulmuştur. Çünkü O, imanyla, infakiyla ve cihadıyla ilklendendir.

Hadîd Sûresi 20. âyet:

“Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Ahirette ise çetin bir azap vardır. Allah'tan mağfiret ve rıza vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir.”

Dünya ve âhiret hayatının mukayesesinin yapıldığı bu âyette özellikle dünyanın aldatıcı tarafları izah edilmiş, onlardan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Çünkü dünya ve dünyadakilerin boş yere yaratılmadıkları muhtelif âyetlerde açıklanmıştır.

Dünya hayatı kötü değildir. Kötü olan onu Allah'a ve Rasûlüne itaate yöneltmek, âhireti ve insanlığı unutup sırf dünyaya ve dünyanın fenalıklarına kapılmaktır.

Hadîd Sûresi 22. Âyet:

“Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır.”

23 - Böylece elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.

İnanan kullar sahip oldukları her şeye Yüce Allah'ın lütuf ve inâyeti sayesinde sahip olduklarını bilir ve bu yüzden Allah'a çok şükrederler. Hem Allah yolunda hem de dünyevi rızıklarını helâl yoldan temin etmek uğruna çalışıp didinirler. Ellerinden gelenin en iyisini yaparlar ancak başarısızlığa uğradıklarında hemen ümitsizliğe kapılıp üzülmeyizler. Bunun kendileri için bir imtihan olduğunu bilirler. Başarılı olduklarında da gereğinden fazla sevinip büyüklenmezler. Yine bunun da Allah'ın bir imtihanı olduğunu bilirler. Çevremizdeki pek çok insan garip bir şekilde başarılarını kendilerine, başarısızlıklarını ise başka birine bağlamaya meyillidirler. Başarılı olduğu anlarda bu başarısına kimseyi ortak istemeyen insan başarısızlık anında suçu atacak birini arar.

Hadîd Sûresi 24. Âyet:

“Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse Allah, zengindir, övgüye lâyıktır.”

Burada cimrilik eden ve gerekli yerlere harcamaktan kaçanlara sorumlulukları hatırlatılmıştır. Ayrıca, başka insanlara da cimriliği emrederler. O şekilde davranmalarını isterler.

Hadîd Sûresi 25. Âyet:

“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adâleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.”

Âyette geçen ‘demir’, mecâzi olarak ‘maddi müeyyide (yaptırım)’ anlamına da yorumlanmıştır. Demir, hakiki manada yorumlandığında âyette onun insan hayatındaki önemine dikkat çekildiği söylenebilir.

HAŞR SÛRESİ:

Haşr Sûresi 59. sûre olup 24 âyettir ve Medine’de inmiştir. 2. – 7. Âyetlerinde Yahudi kabilelerinden Nadiroğullarının sürülmeleri hakkında bilgi verdiği için bu adı almıştır.

Haşr Sûresi 7. Âyet:

“Allah'ın o kent halkından, Rasûlüne verdiği ganimetler, Allah'a, Rasûl'e, ona akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara, yolcuya aittir. Ta ki o mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Peygamber size ne veriyse onu alın. Size neyi yasakladıysa ondan sakının ve Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.”

Bu âyet, İslâm devletinin gelir kaynaklarından fey'i hükme bağlamaktadır. Fey, düşmandan silah kullanmadan elde edilen gelirlerdir. Bu gelirler kamu yararı gözetilmek sûretiyle ve herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın asker, memur maaşları, savunma giderleri, bayındırlık işleri vs. gibi devletin yapması gereken bütün hizmetlere sarfedilir.

SAFF SÛRESİ:

Saff sûresi 61. sûre olup 14 âyettir ve Medine’de inmiştir. Adını, mü'minlerin saf tutarak Allah yolunda savaştıklarını bildiren 4. âyetinden almıştır.

Saff sûresi 10., 11., 12. âyetleri:

“10 - Ey İman edenler! Sizi acı bir azabdan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? 11 - Allah'a ve Rasûlüne inanırsınız, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilerseniz sizin için en iyisi budur. 12 - (Eğer böyle yaparsanız Allah) sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerinde hoş yerlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur.”

Ticaret'in, bizi Allah'ın rızasını kazanmak için yapacağımız işleri engelleyecek unsurlardan biri olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Ticaret hayatında kaybolup namazımızı, duamızı, orucumuzu, diğer ibadetlerimizi çeşitli bahanelerle

birakmamak ve ertelememek gerekir. Şüphesiz Allah en kârlı ticaretin O'nun emir ve yasaklarına uymak olduğunu Kur'an'da açıkça bildirmiştir.

Allah bu dünyada hepimizin hem ticarete hem de diğer mesleklerde rızığımızı arttırsın ve kendi rızasını gözeten kullarından eylesin. Amin.

CUM'A SÛRESİ:

Cum'a Sûresi 62. sûre olup 11 âyettir ve Medine'e inmiştir. Adını, 9. âyette geçen 'cum'a' kelimesinden almıştır.

Cum'a Sûresi 9. âyet:

"Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman, Allah'ı anmaya koşun, alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."

Cum'a Sûresi 10. âyet:

"Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayın. Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz."

Bu iki âyetten anlaşılan, Cuma vakti iş yerlerinin kapalı olması gerekiyor. Açık olduğunda elde edilen gelirin helâl olmadığıdır. Namaz bitince de rızık için çalışmaya devam etmek gerekiyor.

Cum'a Sûresi 11. Âyet:

"Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Rivâyete göre, Medine'de kıtlık yaşanan bir dönemde Hz. Peygamber Cuma hutbesi okurken oradan yiyecek yüklü bir kervan geçiyordu. Kervanın geldiğine işaret eden def sesini duyunca herkes kervana koştu. Yalnız on iki kişi kaldı. Âyet bunun üzerine nazil oldu. Eski zamanlarda bir kervan geldiği zaman ona karşı sevinç gösterisi olmak üzere def çalınırdı.

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ:

Münâfikûn Sûresi 63. sûre olup 11 âyettir ve Medine'de inmiştir. Münâfikların davranışlarından bahsettiği için bu adı almıştır.

Münâfikûn sûresi 9., 10., 11. Âyetler:

"Ey İnananlar! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır.

10 - Birinize ölüm gelip de: "Rabbim, beni yakın bir süreye kadar erteleydin de sadaka verip iyilerden olsaydım!" demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan (Allah) için harca.

11 - Allah sûresi geldiği zaman hiç bir canı ertelemesin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Bu âyetlerde anlatılmak istenen; mal, evlat ve dünyanın diğer meşguliyetlerinin mü'minlerin ibadetlerine engel olmaması gerektiğidir. Âhret odaklı yaşamak bütün her şeyi halleder. Allah'ın verdiği rızıklardan harcayarak hem ekonomiyi canlı tutar, hem de ihtiyaçlarını giderir. Allah hiçbir zaman vadinden dönmez. Herkese hakkını tam olarak verir.

TEGÂBÛN SÛRESİ:

Tegâbün Sûresi 64. sûre olup 18 âyettir ve Medine'de inmiştir. Adını, 9. âyette geçen ve 'aldanma, kâr-zarar' manasına gelen 'tegâbün' kelimesinden alır.

Tegâbün Sûresi 9., 14., 15., 16., 17. Âyetler:

9. "Toplanma günü için sizi topladığı zaman var ya, işte o gün, kimin aldandığının açığa çıkacağı aldanma günüdür. Kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onu, içinde ebedi kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur."

Kıyamet günü herkes bir araya getirilip toplanacak ve yaptıklarının hesabını verecektir. O gün kötülerin aldandığı, iyilerin haklı olduğu ortaya çıkacaktır. Âyetteki 'yevmü't-tegâbün' ifadesine; kâr - zarar günü' anlamı da verilmiştir.

14. "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kaktırmaz, hoş görür ve bağışlarsanız, bilin ki Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir."

15. "Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır."

Rivâyet edildiğine göre, Mekke'den hicret arzusunda bulunan bazı Müslümanların eş ve çocukları kendilerinin perişan duruma düşeceklerini öne sürererek babalarını hicretten alıkoymak istediler. Fakat hicretle kazanılan yüksek mertebeleri öğrenen Müslümanlar eş ve evlatlarını, kendilerini engen olmaya kalktıkları için cezalandırmak isteyince bu âyet indi ve onların affedilmesini emretti. Bunun yanında mal ve çocukların beklenmedik yer ve durumlarda kişiyi günaha sokup âhret hazırlığından alıkoymabileceğine de işaret edilmiştir.

16. “O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun, dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”

17. “Eğer Allah'a güzel bir borç verirsiniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah çok mükâfat verendir, halimdir.”

Allah rızası için karşılıksız borç vermek karz-ı hasen'dir. Yüce Allah böyle yapıldığı zaman kendisine borç vermiş gibi hüküm vermiştir ve kat kat arttırdığını belirtmiştir. Toplumda karz-ı hasen'i yaygınlaştırmamız gerekiyor. Ancak birbirlerine borçlanan kişi ile borçlarını zamanında ödemediği zaman sıkıntılı durumlarla karşılaşılıyor. Bu yüzden Müslüman olarak sözümüzde durmalıyız.

TAHRİM SÜRESİ:

Tahrim Süresi 66. sûre olup 12 âyettir ve Medine'de nazil olmuştur. Adını, Hz. Peygamber'in bazı yiyecekleri kendine yasakladığını anlatan birinci âyetten alır.

Tahrim Süresi 8. Âyet:

“Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, Peygamber'i ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Çünkü onların nurları, önlerinde ve yanlarında koşar da, *'Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla, çünkü sen her şeye kâdirsin.'* derler.”

Bu âyette ‘samimi bir tövbe’ diye tercüme edilen ‘tövbe-i nasûh’ için birçok yorum yapılmıştır. Bunların ortak noktası şudur: Nasuh kelimesi ‘nush’ kökünden gelir. Buna göre ‘tövbe-i nasûh’, tövbe edenin kendi nefesine nasihat dinletebilmesi, günahlarına son vermesi ve artık onlara dönmemeye karar vermesi demektir.

MÜLK SÜRESİ:

Mülk Süresi 67. sûre olup 30 âyettir ve Mekke'de nazil olmuştur. Adını, birinci âyette geçen ‘mülk’ kelimesinden alır. Ayrıca ‘Tebâreke, münciye, mücadele, mania, vakiye’ adları ile de anılır. Bu sûreyi her gece okuyanın pek büyük sevaba nail olacağına ve sürenin faziletine dair hadisler vardır.

Mülk Süresi 15. Âyet:

“O size yeri boyun eğer kıldı. Haydi, onun omuzlarında (dağlarında, tepelerinde) yürüyün ve Allah'ın rızından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.”

Burada, yeryüzünün insanların faydalanmalarına hazır ve uygun bir durumda yaratıldığını ifade eden bir temsil mevcuttur. Yeryüzü, omuzlarında dolaşılacak bir halde emre âmâde kılındığına göre, artık dünyada insanlara boyun eğmeyecek hiçbir maddi varlık yok demektir. Bu âyette insanlığı ve özellikle Müslümanları daim yükselmeye bir teşvik vardır.

MEÂRİC SÜRESİ:

Meâric Süresi 70. sûre olup 44 âyettir ve Mekke'de nazil olmuştur. Adını, üçüncü âyette geçen ‘meâric’ kelimesinden alır. Kelime; yükselme dereceleri anlamına gelir.

Meâric Süresi 19. – 31. Âyetler:

19 - Doğrusu insan dayanıksız ve huysuz yaratılmıştır.

20 - Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır.

21 - Kendisine hayır dokundu mu cimrilik eder.

22 - Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır.

23 - Onlar ki namazlarını sürekli kılarlar.

24 - Onların mallarında belli bir hak vardır,

25 - Hem isteyen için, hem de istemekten utanan yoksul için.

26 - Onlar ki ceza gününü tasdik ederler.

27 - Rablerinin azabından korkarlar.

28 - Çünkü Rablerinin azabından emin olunmaz.

29 - Onlar ki ırzlarını korurlar.

30 - Ancak zevcelerine ve cariyelerine karşı hariç. Çünkü onlara yaklaştıklarında kınanmazlar.

31 - Bundan ötesini isteyenler, var ya işte onlar haddi aşanlardır.

32 - Onlar emânetlerini ve ahitlerini gözetirler.

33 - Şahitliklerinde dürüsttürler.

34 - Namazlarına devam ederler.

35 - İşte bunlar cennetlerde ağırlandırılır.”

Makbul kulların özellikleri sayılırken başta ve sonda namaza yer verilmesi, namazın önemini apaçık ortaya koymaktadır. 22. ve 23. âyetlerde namaza devam etmek ve bu konuda ihmal göstermeme noktasına temas edilmiştir. 34.

âyette ise, namazın bütün haklarını vermenin, yani bir taraftan erkân ve âdâbına riâyet etmenin; diğer taraftan namaz dışındaki davranışlarda da namazın kazandırdığı yüksek hasletleri korumanın önemine işaret edilmektedir.

ABESE SÛRESİ:

Abese Sûresi 80. sûre olup 42 âyettir ve Mekke'de nazil olmuştur. Adını 'yüzünü ekşitti, buruşturdu' anlamına gelen sûrenin ilk kelimesinden almıştır.

Abese Sûresi 1. – 10. Âyetler:

- “1 - (Peygamber) Yüzünü ekşitti ve döndü.
- 2 - Kendisine âmâ geldi, diye.
- 3 - Ne bilirsin, belki o temizlenecek?
- 4 - Veya öğüt belleyecek de öğüt ona fayda verecek.
- 5 - Ama buna ihtiyaç hissetmeyene gelince,
- 6 - Sen ona yöneliyorsun.
- 7 - Onun temizlenmemesinden sana ne?
- 8 - Ama sana can atarak gelen,
- 9 - Allah'tan korkarak gelmişken,
- 10 - Sen onunla ilgilenmiyorsun.”

Bu on âyetle ilgili olarak şöyle bir hadise nakledilmektedir: Efendimiz (sav) Velid, Ümeyye bin Halef, Utbe bin Rebîa gibi Kureyş'in ileri gelenlerine İslâm'ı anlattığı bir sırada âmâ olan Abdullah bin Ümmü Mektûm gelir ve; “*Yâ Rasûlallah, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret*” der. O esnada Rasûlullah (sav) cevap vermez. Çünkü Kureyş'in bu ileri gelen kimseleri, zaten kendilerine özel muamele edilmesini istiyorlardı.

Efendimiz onları gücendirmek istemedi. Abdullah, tekrar seslenince elinden olmayarak yüz hatları değişti. Bu esnada onlar kalkıp gittiler. Biraz sonra bu âyetler geldi.

Rasûlullah'ın bazı davranışlarını tenkid ve ikaz mahiyetinde gelen bu ve benzeri âyetler, O'nun hak peygamber olduğuna en büyük delildir.

MUTAFFİFİN SÛRESİ:

Mutaffifin Sûresi 83. sûre olup 36 âyettir ve Mekke'de inmiştir. Ölçü ve tartıda hile yapanları kötileyerek başladığı için bu ad verilmiştir.

Mutaffifin Sûresi 1. – 6. Âyetler:

- “1 - Eksik ölçüp tartanların vay haline!
- 2 - Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler.
- 3 - Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik ölçer ve tartarlar.
- 4 - Onlar tekrar diriltileceklerini zannetmiyorlar mı?
- 5 - Büyük bir gün için.
- 6 - Öyle bir gün ki, insanlar o gün Rabblerinin huzurunda divan duracaklar.”

Abdullah İbni Ömer (ra) bu sûreyi okurken altıncı âyete gelince hüngür hüngür ağlamıştır.

Bir bedevi de Abdullah b. Mervan'a; “Allah'ın ölçü ve tartıda hileye sapanlar hakkında ne söylediğini bildiğin halde Müslümanların malını ölçüsüz tartısız ve zahmetsiz almakta devam ediyorsun” demiştir.

İNŞİKAK SÛRESİ:

İnşikak Sûresi 84. sûre olup 25 âyettir ve Mekke'de inmiştir. Göğün yarılmasından bahsettiği için bu isimle anılmıştır.

İnşikak Sûresi 1. – 13. Âyetler:

- “1 - Gök yarıldığı,
- 2 - Rabbini dinleyip kendisine yaraşır şekilde boyun eğdiği vakit,
- 3 - Yer uzatılıp düzlendiği,
- 4 - İçinde ne varsa attığı ve tamamen boşaldığı
- 5 - Ve Rabbini dinleyip kendisine yaraşır şekilde boyun eğdiği vakit,
- 6 - Ey insan! Kuşkusuz sen Rabbine doğru çaba üstüne çaba sarfetmekteisin, nihâyet O'na varacaksın.
- 7 - O vakit kitabı sağ eline verilen,
- 8 - Kolay bir hesapla hesaba çekilecek,
- 9 - Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir.
- 10 - Ama kitabı arkasından verilen,
- 11 - "Yetiş ey ölüm!" diye bağırarak
- 12 - Ve aevli ateşe girecektir.
- 13 - Çünkü o ailesi içinde sevinçli idi.”

Bu âyetlerde, dünyada zengin olup etrafına yardım etmeyen, egoist olarak yaşayan, zenginliği kendisi için bir imtiyaz sayarak fakirleri, yoksulları hiç düşünmeyen kimselerin âhiretteki acıklı hali sergilenmektedir. Bu âyetten gerekli ibret dersini almayanlar, ölümle kendilerini azabın ve ateşin içinde bulacaklardır. Halbu ki onlar zenginlik ve refah halinin

devam edeceğini, yeniden diriltildikleri takdirde dünyadaki durumlarına göre diriltileceklerini sanıyorlardı. Sonuç, umdukları gibi olmayacaktır.

MÜZZEMMİL SÛRESİ:

Müzzemmil Sûresi 73. sûre olup 20 âyettir ve Mekke'de nazil olmuştur. 10., 11. ve 20. âyetlerin Medine'de nazil olduğu da rivâyet edilmiştir. Adını ilk âyetleri 'müzzemmil' kelimesinden almıştır. Müzzemmil; örtünüp bürünen demektir.

Müzzemmil Sûresi 20. Âyet:

"Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını, seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. O, sizin onu sayamayacağınızı bildi de sizi affetti. Bundan böyle Kur'an'dan size ne kolay gelirse okuyun. Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lütfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşıyor daha başka insanlar olacağını bilmiştir. Onun için Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadar okuyun, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir borç verin (Hayırlı işlere mal sarfedin). Kendiniz için gönderdiğiniz her iyiliği, Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah'tan bağış dileyin. Kuşkusuz Allah bağışlayandır, merhamet edendir."

Sahabe-i kiramın bir kısmı, Rasûl-i Ekrem'e uyararak gecenin önemli bir bölümünü ibadetle geçiriyorlardı. Sabaha ne kadar kaldığını kestiremediği için ihtiyaten bütün gece ibadet eden ve ayakları şişenler vardı. Ümmet-i Muhammed'in buna güç yetiremeyeceğini bildiği için Cenab-ı Hak bu tarzda gece ibadetini onlara farz kılmadı. Namazda Kur'an okunduğundan burada gece namazının mecâzen Ku'ran okuma ile ifade edildiği ve *'kolayınıza geldiği kadar gece namazı kılın'* manasının kastedildiği belirtilmektedir.

Âyetin son kısmında, sağlıkta iken yapılan hayırların ölüm sonrasına bırakılan vasiyete göre daha sevaplı olduğuna işaret bulunduğu tefsirlerde yer almaktadır.

İNŞİHAR SÛRESİ:

İnşihar Sûresi 94. Sûre olup 8 âyettir ve Mekke'de nazil olmuştur. 'Açılmak, genişlemek, sevinmek manalarına gelen 'inşirah' kelimesi ilk âyette geçen bir fiil'in masdarı olarak bu sûreye isim olarak verilmiştir. Bu sûrede Peygamber Efendimiz'in (sav) çocukluğunda risalete hazırlamak üzere kalbinin açılıp arıtılmasından söz edilmektedir. Ayrıca O'nun getirdiği dindeki kolaylıklara dikkat çekilerek Allah'a şükretmeye teşvik edilmektedir.

İnşihar Sûresi 7. ve 8. Âyetler:

"7 - O halde boş kaldın mı, yine kalk (başka bir iş ve ibadetle) yorul.

8 - Ancak Rabbine yönel."

Kur'an-ı Kerim'de genel olarak inananların gerek Allah yolunda gerekse dünyevi rızıklarını temin etmek uğruna çalışmaları, iş yapış değer üretmeleri tavsiye edilir. İnanan bir kişi tembellik ve miskinlikten uzak bir şekilde Müslümana yakışır bir şekilde değer üretmelidir. Kur'an âyetleri çok anlamlı bir şekilde dünya ve âhiret dengesini kurmaktadır.

TİN SÛRESİ:

Tin Sûresi 95. sûre olup 8 âyettir ve Mekke'de Bürûc sûresinden sonra gelmiştir. 'Tin' incir demektir, aynı zamanda bir dağ ismidir.

Tin Sûresi 1. – 5. Âyetler:

"1 - Tin'e ve Zeytun'a,

2 - Sînâ dağına,

3 - Ve bu güvenli beldeye andolsun ki,

4 - Biz insanı en güzel biçimde yarattık.

5 - Sonra da çevirdik aşağıların aşağısına attık."

Allah Teâlâ insanı ruh ve beden kabiliyetleri bakımından canlıların en mükemmeli kılmıştır. Sûre'de 'en güzel biçimde yarattık' ifadesi bu hususu belirtmektedir. İnsan, serbest iradesiyle ya bu kabiliyetlerini güzel kullanarak 'kâmil insan' olacak, ya da aksi yönde kullanarak varlıkların en aşağı derekesine düşecektir.

ZILZÂL SÛRESİ:

Zilzâl Sûresi 99. sûre olup 8 âyettir ve Nisa sûresinden sonra Medine'de inmiştir. Adı, 'deprem' anlamına gelen ilk âyetteki fiil'in masdarı olan 'zilzâl' kelimesinden gelir.

Zilzâl Sûresi 1. – 8. Âyetler:

"1 - Yer o yaman sarsıntı ile sarsıldığı,

2 - Yer, içindeki ağırlıkları çıkarıp dışarı attığı,

3 - Ve insan: "Ona ne oluyor?" dediği zaman.

4-5 - O gün yer, Rabbinin ona vahyetmesiyle haberlerini anlatacaktır.

6 - O gün insanlar, amellerinin karşılığı kendilerine gösterilmek üzere bölük bölük çıkacaklardır.

7 - Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir.

8 - Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.”

Bu âyetler, kıyametin kopmasından, insanların yeniden dirilip hesap vermelerinden, herkesin iyi – kötü ettiğini bulacağından bahseder.

Yerin ağırlığını dışarı çıkarması birkaç türlü tefsir edilmiştir:

1. İçindeki hazineleri dışarı çıkarır, fakat onlara bakan olmaz.
2. Kabirlerdeki ölüler dirilir.
3. Yer altındaki madenler, gazlar, yanar durumda olan lavlar dışarı fırlar.

ASR SÛRESİ:

Asr Sûresi 103. Sûre olup 3 âyettir ve Mekke’de inmiştir. ‘*Yüzyıl, ikinci vakti ve meyvenin suyunu çıkarmak*’ gibi manalara gelen ‘asr’ kelimesi’ne Yüce Allah yemin ettiği için adını sûrenin bu ilk kelimedenden almıştır.

Asr Sûresi 1. – 3. Âyetler:

1 - Asra yemin olsun ki,

2 - İnsan mutlaka ziyandır.

3 - Ancak iman edenler, salih amel (iyi işler) işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.

Sûre’de, kurtuluşun imana, iyi işler yapmaya, hakkı ve sabrı tavsiye etmeye bağlı olduğu anlatılıyor.

Mehmet Âkif’in sûre ile ilgili bir manzûmesi şöyledir:

Hâlik’in nâmütenâhî adı var; en başı Hak,

Ne büyük şey kul için Hakk’ı tutup kaldırmak.

Hani ashâb-ı kirâm ‘ayrılalım’ derlerken,

Mutlaka Sûre-i ve’l-asr’ı okurmuş bu neden?

Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh,

Başta iman-ı hakiki geliyor sonra salâh,

Sonra Hak, sonra sebat; işte kuzum insanlık,

Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.

HÜMEZE SÛRESİ:

Hümeze Sûresi 104. sûre olup 9 âyettir ve Mekke’de Kıyamet sûresinden sonra inmiştir. Adını; Sûre’de geçen ve ‘*birini arkasından çekiştirmek, onunla alay etmek, kırmak ve incitmek*’ manalarına gelen ‘hümeze’ kelimesinden almıştır.

Hümeze Sûresi 1. – 9. Âyetler:

“1 - 2 - Mal toplayıp onu tekrar tekrar sayan, insanları arkadan çekiştirip, kaş göz hareketleriyle alay edenlerin (hümeze ve lümezenin) vay haline!

3 - Malının, kendisini ebedî yaşatacağını sanır.

4 - Hayır, andolsun ki, o hutame (cehennem)ye atılacaktır.

5 - Hutame'nin ne olduğunu bilir misin?

6 - 7 - O, kalplerin içine işleyecek, Allah’ın tutuşturulmuş bir ateşidir.

8 - 9 - Cehennemlikler, dikilmiş direklere bağlı oldukları halde, o ateşin kapıları üzerlerine kapatılacaktır”

Dinimizde; birini arkadan çekiştirmek, onunla alay etmek, kırmak ve incitmek kesinlikle yasaklanmıştır. Özellikle bizim toplumumuzda bu yüzden kavgalar olmakta ve ölümlü olaylar meydana gelmektedir.

Müslüman olarak bunlara çok dikkat etmeliyiz. Çevremizdeki insanlara, komşularımıza iyi davranıp onlara iyilik yapmaya çalışmalıyız.

MÂÛN SÛRESİ:

Mâûn Sûresi 107. sûre olup 7 âyettir ve Mekke’de inmiştir. Adını, ‘*zekât vermek, bir şeyi geçici olarak kullanması için birine verme şeklinde yardım etmek*’ manalarına gelen ve sûrede geçen ‘mâûn’ kelimesinden almıştır.

Mâûn Sûresi 1. – 7. Âyetler:

“1 - Dini yalanlayanı gördün mü?

2 - İşte o, öksüzü iter, kakar.

3 - Yoksulu doyurmaya önayak olmaz.

4 - Vay haline o namaz kılanların ki,

5 - Kıldıkları namazın değerine aldırış etmezler.

6 - Gösteriş yaparlar onlar,

7 - Ve yardımlığı sakınırlar (zekâtı vermezler).”

Bu âyetler, Dîn'i yalanlayan, iyilikten uzak duran kimseler hakkında inmiştir. Bazı kimseler namazlarına riya katarlar. Bazıları da namazın erkânını ihmal ederler. Âyette bunlara işaret edirmiştir.

Namaz kılan insan her türlü kötülükten uzak durması, Allah'ın yasaklarına karşı hassas olması, iyiliği emredip kötülüklerden uzaklaşması gerekir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ İLE İLGİLİ HADİSLERDEN BİR DEMET

Hz. Peygamber'den (sav) ticaretle ilgili çok sayıda hadis nakledilmiştir. Onlardan bir kısmını aktarmaya çalışacağız:

1. İbn Abbas'ın (ra) anlattığına göre; Ukaz, Mecenne ve Zülmecaz câhiliye döneminin Pazar yerleri idi. İslâm gelince Müslümanlar oralarda ticaret yapma konusunda tereddüt ettiler. Bunun üzerine "Hac mevsiminde ticaret yoluyla Rabbinizden gelecek bir lütuf ve keremi aramanızda size herhangi bir günah yoktur." (Bakara, 2/198) âyeti nazil oldu.

İbn Abbas'dan (ra) gelen başka bir rivâyette ise, Ukaz, Mecenne ve Zülmecaz'ın câhiliye döneminde insanların ticaret mekânı olduğu, İslâm gelince Müslümanlar orada ticareti kerih görür gibi bir tutum sergiledikleri, bunun üzerine söz konusu âyetin indiği bildirilir.

2. Ebu Hüreyre'nin (ra) bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

"Sizden önce yaşayanlardan bir tüccar vardı. Halka borç verirdi. Borçluları arasında fakir görürse hizmetçilerine, 'onun borcundan vazgeçin, böylece Allah da bizim günahlarımızdan vazgeçeceğini umarım', derdi. Allah da onun günahlarından vazgeçti.

3. Kays bin Ebu Garze (ra) anlatıyor: "Satış işine şeytan ve günah bulaşır, siz alışverişinize sadaka karıştırın" buyurdu.

Emin ve dürüst Müslüman tâcir kıyamet günü şehitlerle birlikte olacaktır.

Bu hadisin açıklamasında şöyle denilmiştir:

Ticarette güven ve dürüstlüğe dikkat eden kişi âhirette nebiler ve siddıklar grubu içinde yer bulur. Aksi yönde davrananlar ise fâsik ve isyankârlardan oluşan günahkârlarla birlikte olurlar.

4. Buhari, Hz. Peygamber'in (sav) "*Satarken, satın alırken ve borcunu öderken cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın*" şeklindeki hadisini "*Alışverişte kolaylık gösterme ve cömert davranma*" başlığı altında nakletmiş ve "*Bir hak talebinde bulunanın onu iffetli bir şekilde yapmasının gerçekliğini*" vurgulamıştır.

Hadisteki 'müsamahakâr davranmak'tan maksat; borçluyu sıkıştırmamak, ona eziyet vermemektir, yoksa '*kazançlı çıkmak için uyanık davranmak*' değildir.

5. "*Allah, satarken, satın alırken ve ödeme yaparken kolaylık göstermeyi sever.*"

Hadisteki ifadesi '*alışverişte kolaylık göstermek ve satarken bazı haklar konusunda cömert davranmak*' şeklinde açıklanmıştır.

Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "*Alırken, satarken, ödemede bulunurken ve tahsil ederken kolaylık göstereni Allah kesinlikle cennetine koyacaktır.*"

6. Ebu Saîd el-Hudrî (ra) anlatıyor: Hz. Peygamber (sav) bir gün ikindiden sonra başlayıp akşam güneş batıncaya kadar süren bir hutbe okudu. İçimizden bir kısmı bu hutbeyi ezberledi, bir kısmı unuttu.

Rasûlullah (sav) Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle dedi:

"*Dünya güzel ve hoş bir bahçe gibidir. Allah sizi ona varis kıldı ve fakat nasıl davrandığınızı gözetliyor. Aman ha!!! Dünya ve kadın konusunda çok dikkatli olun.*

Dikkat edin; insanoğlu farklı sınıflarda yaratılmıştır. Onlardan kimi mü'min doğar mü'min yaşar ve mü'min olarak ölür. Kimi kâfir doğar, kâfir yaşar ve fakat mü'min olarak ölür. Dikkat edin!!!

Öfke insanoğlunun içindeki bir kordur. Öfkelenen kişinin gözlerinin kızarıp boyun damarlarının kabardığını görmez misiniz? İçinizden kim öfkelenirse hemen toprağa yönelsin toprağa!!! Dikkat edin!

İnsanların en iyisi geç öfkelenip çabuk sakinleşen, en kötüsü de çabuk öfkelenip geç sakinleşendir. İnsan geç öfkelenip geç sakinleşir yahut çabuk öfkelenip çabuk sakinleşirse (bu iki huy) birbirini dengelemiş olur.

Dikkat edin! İşadamlarının en iyisi, ödeme ve tahsilâtını güzellikle yapan, en kötüsü de ödeme ve tahsilâtında güzel davranmayandır. Ödemesinde güzel, tahsilâtında kötü veya ödemesinde kötü tahsilâtında güzel davranana gelince bu iki huyundan biri diğerini dengeler. Dikkat edin!

Her zalim için yaptığı haksızlıklar oranında kıyamet günü bir anıt dikilecektir. En büyük anıt halkına zulmeden zalim idarecininki olacaktır. Dikkat edin!

İnsanlardan çekinmesi kişiyi bildiği konuda hakkı söylemekten alıkoymasın. Dikkat edin!

Cihadın en faziletlisi zalim idareciye karşı hakkı haykurmaktır”

Güneş ufuktan kaybolmaya başladığında Rasûlullah şöyle dedi:

“Dikkat edin, dünyanın geçirdiği ömre göre geri kalan ömrü, bugünkü geçirdiğiniz vakit kadaradır.”

Hz. Peygamber bir gün namaz kılmak üzere musallaya çıktı ve insanların alışveriş yaptıklarını gördü ve;

“Ey tüccarlar topluluğu!, diye seslendi. Bunun üzerine herkes başını kaldırıp Rasûlullah’a (sav) bakmaya başladılar. Rasûlullah (sav);

“Allah’ın yasaklarından kaçman, iyi davranan ve sadaka verenler hariç tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltilecekler”, buyurdu.

7. Her kim ki, pazara girerken “Allah’tan başka ilâh yoktur. O, tek’tir, ortağı yoktur. Bütün varlıklar O’nun emrinde olup bütün övgüler O’nadır. Dirilten ve öldüren O’dur. Ancak kendisi diridir, ölmez. Bütün iyilikler O’nun kudretindedir. O’nun her şeye gücü yeter” derse onu sevaplarla donatıp günahlarını siler ve cennette onun için bir köşk bina eder.

Hz. Peygamber’e (sav) “en temiz kazanç hangisidir?” diye soruldu. O da; *“kişinin elinin emeği ve helâl olan bütün alışveriş yöntemlerinden kazandığıdır”* buyurdu.

“Alım satımda, birbirlerinden ayrılmadığı yahut biri diğerine ‘tercihini yap’ demediği sürece, taraflar akdi bozma yahut kabul etme konusunda muhayyerdirler.

Yüce Allah şöyle buyurdu:

“Biri diğerine ihanet etmedikçe ben iki ortağın üçüncüsü olurum. İhanet söz sonucu olduğunda ben aradan çıkarım.”

Tirmizî; *‘Sabah Erken Kalkmanın Ticaretteki Önemi’* başlığı altında Hz. Peygamber’in (sav) şu duasını nakleder:

“Allah’ım, sabahın erken saatlerini ümmetim için bereketli kıl!”.

Hz. Peygamber (sav) herhangi bir yere bir askeri birlik veya ordu göndereceği zaman sabahın erken vaktinde yola çıkarırdı. Kendisi bir tüccar olan Sahr (ra) adlı sahabi de herhangi bir ticari faaliyette bulunacağında sabah erkenden bu işe koyulduğu için o da zengin olmuş, bol servete ulaşmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSLAM’DA TİCARET

1. İslâm Ticaret Ahlâkı

İslâm, işadamanın bir takım ilke ve ahlâkî değerlere bağlı olmasını ister.

İmam Gazzali hazretleri işadamında bulunması gereken ahlâkî niteliklerle ilgili olarak şunları söyler:

“Yüce Allah adâleti ve cömertliği emretmiştir. Zira adâlet, işadamının sermayesi; cömertlik ise onu başarı ve mutluluğa ulaştırır şeydir. Akıllı bir kişiye dünya mutluluğu için yalnızca sermaye yeterli olmadığı gibi âhiret saadeti için de yalnızca adâlet ve haksızlıktan kaçınmak yeterli değildir. Aksine cömertlik de önemlidir.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Allah’ın sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara ihsanda bulun.” (Kasas, 28/77)

“Muhakkak ki Allah, adâleti, iyiliği (ihsanı) ve akrabaya yardım etmeyi emreder.” (Nahl, 16/90)

“Muhakkak ki, iyilik eden (Muhsin)lere Allah’ın rahmeti çok yakındır.” (A’râf, 7/56)

İhsan, kavramı ile; *‘üzerine vazife olmamasına rağmen kişinin gönlünden gelerek yaptığı ve faydası kendisine yönelen davranışlar’* kastedilir. Vacip kavramı ile ise, *kişinin yerine getirmekle yükümlü olduğu davranışlar* kastedilir; zulümden kaçınıp adâletli davranmak gibi..

Doğruluk, güvenilirlik ve dürüstlük bir tüccarın sahip olması gereken en önemli özelliklerindedir.

Hz. Peygamber’den (sav) nakledilen bir hadiste şöyle buyrulur:

“Doğru ve güvenilir tüccar, âhirette nebiler, siddikler ve şehitlerle birlikte olacaktır.”

Başka bir hadiste de şöyle denir:

“Hz. Peygamber (sav) bir gün namaz kılmak üzere musallaya (açık arazide topluca namaz kılınan yer) çıktı. İnsanların alışveriş yaptıklarını görünce;

“Ey tüccarlar topluluğu,” diye seslendi. Bunun üzerine herkes başını kaldırıp O’na bakmaya başladılar. Rasûlullah; *“Tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltilecekler, Allah’ın yasaklarından kaçınan, iyi davranan ve sadaka verenler hariç.”* buyurdu.

İşadamı, ticari işlemlerinde yanıltıcı davranışlardan (gabn) kaçınmalıdır. Zira bu tür davranışlar alışverişte taraflardan birinin zararı ile sonuçlanır. Bu nedenle ‘gabn’ bir anlamda hilekârlık olarak nitelendirilir.

Gazzali bu konuda şöyle der:

“Tacir, müşterisini hiç yanıltmamalıdır. Malın fiyatı ne ise onu talep etmelidir. Fakat ticarete fiyat farkı, yani kâr normal bir şeydir. Zira alışveriş kâr elde etmek için yapılır. Kâr da farklı fiyat uygulamasıyla gerçekleşir. Ancak satıcı bu fiyat farkında aşırılığa kaçmamalı, piyasa şartlarına yakın bir fiyat uygulamalıdır. Müşteri, mala olan aşırı talebi yahut ihtiyacı sebebiyle fazla fiyat verse dahi, ‘Muhsin’ sıfatına nail olmak isteyen tüccar bunu kabul etmeyip makul olan bedeli talep etmelidir. Aslında hile ve aldatma söz konusu olmadıkça fazla kâr almak haksızlık sayılmaz.”

2. Kur'ân-I Kerim'de Ticaret İle İlgili İlkeler

1. Ey Müslüman Tüccar! ticaretin kendine özgü bir heyecanı, gerginliği ve havası vardır. Daha çok kazanma tutkusuna kapılıp, sakın Allah'ı anmaktan, namazı ikame etmekten, zekâtı vermekten geri durmamalısın. Ölümü sürekli hatırında tutmalısın ki, kaymayasın, kaydırılmayasın, sarsılmadan istikamet üzere yürüyebilesin. (Bk. Nûr, 37/24)

2. Ey Müslüman Tüccar! İnandığın Rabbinin, dilediği kimseye rızkı genişlettiğini, dilediğine ise sadece yetecek kadar verdiğini hatırlından çıkarmamalısın. (Bk. İsrâ, 17/30; Sebe', 34/36)

Sana düşen vazife, yeryüzünde rızkını aramak için gayret etmek ve ter dökmektir. (Bk. Cum'a, 62/10; Müzzemmil, 73/20)

3. Ey Müslüman Tüccar! İman ettiğin Rabbin, bir imtihan gereği yeryüzüne indirdiği bazı rızıkları helâl, bazılarını da haram kılmıştır. (Bk. Yunus, 10/59)

Allah'ın koymuş olduğu bu sınırlara riâyet etmek senin en büyük vazifendir. (Bk. Hac, 22/30)

Şeytan ve dostları ayağını kaydırmak için tüm vesileleri zorlayacak, haramları sana süslü ve kârlı gösterecektir.

Sen takva elbisesini iyice kuşanmalı ve her an Rabbin ile irtibatını taze tutmalısın ki, hesabını verebileceğin işlerle yetinebilesin.

4. Ey Müslüman Tüccar! Ne yaparsan yap, alırken, satarken, borçlanırken, ortaklık kurarken, hepsini kayıt altına almalısın. Kur'an'ın en uzun âyetinin (Bakara, 2282) konusunun bu olduğunu unutmamalı ve gereğini yerine getirmelisin ki, ortaya çıkma ihtimali bulunan tüm sorunların kapısını kapatabilesin.

5. Ey Müslüman Tüccar! Ticaretin tartı ve ölçü üzerine yürüyorsa, hakkaniyetten asla ayrılmamalısın. Her türlü yolsuzluğun kınandığını (Şuara, 26/181,182; Mutaffifin, 83/6) Medyen halkının böyle bir hilekârlıktan dolayı azaba çarptırıldığını (Hûd, 11/85,86) unutmamalısın.

Tartarken, ölçerken başkasının hakkına dikkat etmelisin ki, yarın Hak divanında beratını sağ elinden alabileşin.

6. Ey Müslüman Tüccar! Allah alışverişi helâl, faizi ise haram kılmıştır. Faiz yiyenler kıyamet günü kabirlerinden şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbeti geçirdiği gibi kalkacaklardır. (Bakara, 2/275)

Helal olan kazancına faizi bulaştırırsan, bereketten mahrum olursun. (Bakara, 2/276)

Allah ve Rasûlü ile savaşmak istemiyorsan faize bulaşmamalı (Bakara, 2/279) ve çok dikkatli olmalı; ne almalı, ne vermelişin. Bu konuda hassasiyetini her geçen gün ziyadeleştir ki, umumi bir belaya dönüşen bu hastalıktan kendini koruyabileşin.

7. Ey Müslüman Tüccar! Sadâkat senin en önemli ilken olmalıdır. Kur'an, sıddıkları, nebilerin hemen sonrasına şehitlerin ise hemen öncesine almıştır. (Nisa, 4/69)

Kaygan zeminlerde sadâkati sürdürmek zordur. Bundan dolıya sıddıklarla beraber olmak, sadık dostlar edinmek gereklidir. (Tevbe, 9/119)

Yanımda, arkanda sadık dostların olsun ki, sürçtüğünde uyarın bir dil, düştüğünde uzanan bir el, yanı başında görebilesin.

8. Ey Müslüman Tüccar! İyiliğin ve takvanın yayılması için yardımlaşmalı, kötülüğün ve düşmanlığın artmasına engel olmalısın. (Mâide, 5/2)

Ne kadar sıkıntı ile karşılaşsan da Allah'a borç verir gibi, O'nun kullarının yardımına koşmalısın. O'na verilen borçların bir kayıp değil, kazanç olduğunu unutmamalısın. (Bakara, 2/245)

İyiliğin yayılması adına gayretlerini daha da arttır ki, gerçek mânâda saadete erişebileşin. (Müzzemmil, 73/20)

9. Ey Müslüman Tüccar! Borçlarını ödeme konusunda çok titiz davranmalı, haksızlık etmemeli, karşılıklı rıza dışında da kimseleri zora sokmamalısın (Nisa, 429).

İyilikleri su-i istimal eder, insanların içerisindeki iyilik damarlarını yok edersen, hem kendini, hem başkalarını manen öldürmüş olursun (Nisa, 4/29).

Bu konuda istenilen duruşu sergile ki, etrafındakileri pişman etmeyesin, işin neticesinde kimsesiz kalmayasın.

10. Ey Müslüman Tüccar! Sahici / kalıcı kazancın nereden geldiğini hiçbir zaman unutmamalısın, zekâtını tastamam vermelişin, infak ve sadakalarını da arttırmalısın. Gece gündüz gizli açık, Allah'ın sana verdiklerini O'nun yolunda harca ki, tüm korku ve hüznlerden emin olasın. (Bakara, 2 274)

Allah bire yediyüz veriyorsa akıllı bir tüccar olarak nasıl bu ticaretten geri durabilirsin ?

Öyle ise Allah'ı ticaretine ortak et ki, almak için değil vermek için isteyen bir ortağın olsun, sen devermeye doymayan biri olasın.

3. Ticari ve Ekonomik Hayatı Düzenleyen Ahlâkî İlkeler

a. Doğru Ölçü Ve Tartı

Muhtesib, cuma ve cemaat namazlarını, doğru sözlü olmayı ve emânetleri yerine getirmeyi emreder. Yalancılığı, hıyaneti ve bu çerçeveye giren ölçü ve tartıda noksanlık, imalatta, ticarete, dini konularda ve benzer diğer işlerde aldatma gibi kötülüklerden alıkoyar.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"İnsanlardan, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları vakit tam alan ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin vay haline!" (1),

"Ölçüyü tam yapın, eksiltenden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkını azaltmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın" (2).

"Kendilerine hainlik edenlerden yana çıkma. Allah, hainlikte direnen suçluyu sevmez." (3).

b. Hileli İşlerin Kontrolü

Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde, Hakîm b. Hizam'dan Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğu rivâyet edilir:

"Alıcı ile satıcı (birbirlerinden) ayrılmadıkça seçim hakkına sahiptirler. Bunlardan her biri doğru söyleyip de (meta ve bedele ait hususları birbirine) açıklarlarsa, bu alış-verişlerinde kendilerine bereket ihsan olunur. Eğer iki taraf da (mal ile bedelin ayıbını) gizler ve yalan söylerse bu alış-verişin bereketi giderilir." (5)

Müslim'in Sahih'inde, Ebu Hureyre'den şöyle bir olay nakledilir:

"Bir gün çarşıda dolaşırken, bir yiyecek yığınının önünde duran Hz. Peygamber (sav), elini yiyecek maddesinin içine daldırdı. Parmağına bir ıslaklık değdi."Nedir bu?" diye satıcıya sordu. Mal sahibi, "Ey Allah'ın elçisi! Yağmur yağmıştı, ondan ıslanmış olacak." deyince, Hz. Peygamber. (sav) "Herkesin görmesi için o ıslak tarafı üste koyamaz mıydın?" dedikten sonra, "Bizi aldatan bizden değildir." buyurdu.

Başka bir rivâyet, "Beni aldatan benden değildir." şeklindedir. (6)

Böylece, Hz. Peygamber (sav), aldatan kişinin mutlak anlamda din ve iman ehli içerisine girmediğini açıklamış oluyor. Nitekim, "Zina eden, mü'minken zina etmez; hırsızlık yapan mü'min iken çaamaz; içki içen mü'minken içmez." buyurmaktadır. (7)

Böyleleri, her ne kadar kendilerini kâfirlere ayıran ve ateşten çıkararak imanın aslına sahipler de, sevap elde etmeye ve cezadan kurtulmaya hak kazandıran imanın hakikatından uzaklaşmışlardır.

Unlu mamuller, yemek, mercimek, kebab vb. gıda maddesi, dokumacı, terzi vb. elbise ve daha başka şeyler imal edenlerin yaptığı imalatta da aldatma olabilir. Bunların aldatma, hıyanet ve kusurları gizlemelerinin yasaklanması gerekir. Paraları, cevherleri ve itriyat vb.'lerini karıştıran kimyacılar da bu gruba girer. Altın ya da gümüş, anber ya da misk, cevher, za'feran, gülsuyu ve diğer nesnelere de imal ederler; bunlarla adeta Allah'ın yaratıcılığına benzemektedirler.

Yüce Allah, kulların kendisi gibi yaratabilecekleri hiçbir şey yaratmamıştır. Bilakis Yüce Allah, Hz. Peygamber'in (sav) kendisinden naklettiğine göre, "Benim gibi yaratmaya kalkışandan zalim kim olabilir? Bir zerreyi yaratsınlar, bir sivrisinek yaratsınlar." buyurmuştur. (8)

Bu yüzden, yiyecek, giyecek, ev vb. imalatlar ancak insanların aracılığıyla yaratılmıştır. Yüce Allah "Onlara bir delil de, soylarını dolu gemiye taşımamız ve kendileri için bunun gibi daha nice binekler yaratmış olmamızdır." (9), "Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yonttuğularınızı da Allah yaratmıştır." (10) buyurmaktadır.

Maden, bitki, hayvan gibi yaratıklar, insanoğlunun yaratamadığı şeylerdir. Ancak, taklit yoluyla benzetebilirler. İşte bu kimyanın gerçeğidir. Çünkü o bir taklitçidir. Bu konuda yetkili kişiler, burada zikredemeyeceğimiz eserler vermişlerdir.

Allah ve peygamberinin yasakladığı riba ve kumar akidleri, bey'u'lğarar, (11) hablu'l-habele12 mulamese, 13 münabeze, 14 ribe'n-nesi'e (erteleme faizi) ve ribe'l-fadl (fark faizi) gibi akid türleri de kötülükler çerçevesine girmektedir. Aynı şekilde neceş (müşteri kızıştırma), yani alma niyeti olmaksızın alıcı-satıcı arasına girip fiyatta haksız arttırım (15), sağmal hayvanın sütünü memesinde bırakmak (musarrat) ve diğer hileli satışlar da bu çerçevededir. Yine, ister ikili, ister üçlü olsun, maksat belli bir vade için paralar arasında fark olmasıyla, faizli muameleler de kötülükler çerçevesine girer.

İkili faiz (suna'iyye), iki kişi arasında gerçekleşen faizdir. Sözgelisi, alış-veriş, icare (kira), musakat (16) veya müzara'a (17) yoluyla borç toplamak böyledir.

Hz. Peygamber (sav): "Alıcıdan borç almak şartıyla ona satış yapmak, vade farkı koyarak satış yapmak, teslim almadığı şeyi satmak ve kendinde olmayanın satışı helâl değildir." buyurmuştur. (18)

Bir malı vadeli satıp, sonra satıcıya iade etmek de böyle bir işlemdir. Ebu Davud'un Sünen'inde Hz. Peygamber'in (sav) "Kim bir satış içinde iki satış yaparsa, ya az olan bedeli alır veyahut da faiz olur." buyurduğu rivâyet edilir. (19)

Üçlü faiz (sulasiyye), alıcı ve satıcının aralarına faiz için (malı faizci satın alıp, sonra faiz verene vade ile satarak, sonra sahibine aracının yararlandığı eksik bir parayla iade eden) bir aracı sokmaları ile gerçekleşen faizdir.

Bu muamelelerin bir kısmı, sözgelisi bu maksatla bir şart ileri sürülmesi, malın şer'i kabz'dan (teslim alıştan) önce, şer'i şartlar olmaksızın veya -beklenmesi gerektiğinden ve muamele veya başkasıyla bir fazlalık yüklenmesi caiz olmadığından- borcun (deyn) zor durumda olana yüklenmesiyle satılması, müslümanların icmaıyla haramdır. Bu

muamelelerin bir kısmı ise âlimler arasında tartışmalıdır. Ancak Hz. Peygamber (sav), sahabe ve tabiinden sabit olan bütün bunların haram olduğudur.

c. Bazı Pazar Eksiklikleri

Satılacak malların piyasaya (çarşıya) gelmezden önce karşılanması da kötülükler çerçevesine girmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (sav) bunu –*saticının, fiyatı bilmemesi dolayısıyla, malı değerinin altında satın tâcirinin satıcıyı aldatacağı gerekçesiyle*- yasaklamıştır. (20) Bu yüzden Hz. Peygamber (sav), çarşıya gidip gerçek fiyatı öğrendiğinde ona muhayyerlik (alış-verişi kabul ya da bozma) hakkı vermiştir.

Aldatılma (gabn) durumunda muhayyerlik hakkının olduğu şüphesizdir. Aldatılma durumu yoksa konu bilginler arasında tartışmalıdır. Bu konuda Ahmed b. Hanbel'den iki rivâyet bulunmaktadır; birincisine göre, muhayyerlik hakkı vardır. İmam Şafii'nin görüşü de budur. İkincisine göre, gabn bulunmadığından böyle bir hakkı yoktur.

Mustersil'in (21) aldatılma durumunda muhayyerlik hakkının olduğu, İmam Malik'in, Ahmed b. Hanbel'in ve başkalarının görüşüdür.

Çarşı esnafı mumakîs'e (22) bir fiyatla, pazarlık yapmayan müstersil'e veya fiyatı bilmeyene bundan daha fazla bir fiyatla satamazlar. Bu, satıcılar için hoşgörülme bir davranıştır.

Bir hadiste "Mustersil'in aldatılması ribadır" buyrulur (23). Bu, malın pazar dışında karşılanması gibidir. Çünkü pazara gelmekte olan fiyatı bilemez. Bu yüzden Hz. Peygamber (sav) şehirlinin, köylünün malını kapatıp satmasını yasaklamış (24) ve "İnsanları serbest bırakınız, Allah onları birbiriyle rızıklandırır." buyurmuştur. (25)

İbn Abbas'a (ra) "Şehirli, köylünün malını kapatıp satamaz." sözünün ne anlama geldiğini sorulmuş, "Simsarı olmaması" cevabını vermiştir. (26)

Bu, alıcıyı zarara uğrattığından dolayı yasaklanmıştır. Çünkü mukim, insanların muhtaç olduğu bir malı satmak üzere gelmekte olanı beklediğinde, müşteri bununla zarar görür. Hz. Peygamber (sav), "İnsanları bırakın, Allah onları birbirleriyle rızıklandırır." buyurmuştur. (27)

D. Karaborsacılık

İnsanların ihtiyaç duyduğu şeyi istiflemek de kötülüklerden biridir. Çünkü Müslim'de Ma'mer b. Raşid'den, Hz. Peygamber'in (sav) "İhtikar yapan, günahkârdır." buyurduğunu rivâyet eder (28). Zira karaborsacı, insanların ihtiyaç duyduğunu satın almaya yönelen, malı piyasaya sürmeyen ve fiyatını yükseltmeyi düşünen kimsedir ki bu durumuyla alıcılara zulmeden biridir.

İşte bunun için veliyyulemr'in, insanların zaruri ihtiyacı olması durumunda kendilerinde bulunan malları emsal değerle (kıymetu'l-misl) satmaya zorlama yetkisi vardır. Sözgelisi; elinde insanların ihtiyaç duyduğu gıda maddesi bulunup bunu piyasaya sürmeyen tâcir, insanların açlık çekmesi durumunda, bu gıda maddesini insanlara emsal fiyatla satmaya zorlanır.

4. MAL HIRSININ ZARARLARI

(İslâm'da Mal Hırsının Kötülenmesi)

Yüce Allah; dünyayı, ayı, güneşi, gezegenleri ve diğer gök cisimlerini insanların yararlanması için yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

"Yeryüzünü size boyun eğecek şekilde yaratan O'dur. Öyleyse dünyanın her tarafında gezip dolaşın ve Allah'ın vermiş olduğu rızıklardan yeyin." (Mülk, 67/15)

'Yararlanma' şu âyette gök cisimlerini de kapsar:

"O, göklerde ve yerde bulunan her şeyi kendinden bir lütf olarak sizin hizmetinize vermiştir. Düşünen ve fikir üreten bir toplum için bunlarda nice ibret ve deliller vardır." (Casiye, 46/13)

Mal ve çocuklarla uğraşırken Yüce Allah'a kulluk terk edilmemelidir. Aksi halde dünya ve âhirette en büyük zarara uğranılır. Kur'an'da şöyle buyrulur:

"Ey iman edenler, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim böyle yaparsa onlar maddi ve manevi en büyük zarara uğrayanlardır." (Münafikûn, 63/9)

"Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak birer imtihandır." (Tegabün, 64/15)

"İnsan kendisini zengin olmuş görünce mutlaka şımarır." (Alak, 96/6)

"Mal ve evlat çokluğu ile övünmek sizi oyaladı." (Tekâsür, 102/1)

Diğer yandan malını helâl yoldan kazananlar ve zekâtını verenler övülmüştür. Şu âyette Allah yolunda canını feda eden şehitlerle, malını Allah yolunda harcayan servet sahibi zenginler denk sayılmıştır.

"Şüphesiz Allah, cihad eden mü'minlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler." (Tevbe, 9/111)

Hz. Peygamber (sav) de çeşitli hadislerinde insanın mal ve servet karşısındaki durumunu belirlemiştir. Temiz mü'minin elinde temiz servetin ne güzel mal olduğunu bildiren hadis helâl kazanca ve dürüst insanlara dikkat çekmiştir. Başka bir hadis-i şerifte; kişinin gerçek malının miktarı ve ölçüsü şöyle belirtilir:

"Ademoğlu; 'benim malım, benim malım' der. Senin, yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden veya tasadduk edip devam ettirdiğinden başka malın var mıdır?"

Yahya bin Muaz (ra) şöyle demiştir:

“Para akrep gibidir. Eğer onu elinde usulüne göre tutamayacaksan sakın tutma, aksi halde seni ısırır ve zehiri ile öldürür.

-Usulüne göre tutma nedir?” diye sorulunca;

-*Kişinin helâl yoldan kazanıp yerine harcamasıdır*” diye cevap verdi.

Diğer yandan Yahya bin Muaz; *‘malın ölüm sırasındaki özelliğini’* şöyle belirtmiştir:

“Malın hepsi ölenin elinden alınır, fakat kıyamet günü malın hepsinin hesabı kazanan bu kişiden sorulur.”

Ancak mal ve servetle ilgili bu gibi âyet, hadis ve büyüklerin sözleri İslâm’ın; servet sahibi olmanın ve zenginliğin karşısında olduğu anlanına gelmez. Meşru yoldan kazanılan, zekâtı verilen ve başkalarını ezmek, küçümsemek için ve gurura ve kibire araç olması için kullanılmayan servetlerin *“iyi mal iyi kişilerin elinde ne güzeldir”* hadisinin şumulüne girdiğinde şüphe yoktur.

Diğer yandan; mal mülk edinirken ve bunu idare ederken, bu meşguliyetin, mal sahibini Yüce Allah’a ibadet ve taatten alıkoymaması da gerekir.

İslâmın, Medine-i Münevvere’ye yayılması, müesseseseleşmesi ve henüz bir devlet bütçesinin oluşmadığı devrelerde düşman karşısına büyük orduların çıkarılması Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman gibi varlıklı sahibilerin yardımları sayesinde olmuştur. Burada servetler iyi insanların elinde iyi işlerde kullanılmış ve âhret yatırımının sermayesini oluşturmuştur.

5. DÜRÜST TÛCCAR’IN ÂHİRETTE BERABER OLACAĞI DOSTLAR

“Sâdik ve emîn tüccar (tâcir) şehitlerle, sıddıklarla ve nebîlerle beraberdir.”

Sıdk; doğru sözün yanında doğru davranışı da ihtiva eder ve bu kelime her türlü uyduruma beyan ve tavırdan arınmış olmayı da çağırır. Ayrıca, sıdk, insanın iç-dış, gizli –açık her halini aynı çizgide götürmesi, gerçek dışı her şeye kapanıp hayatını doğruluğa göre planlaması manalarına gelen gâyet şümullü bir kelimedir.

Emniyet ve emânete riâyet de mü’minin temel şiarıdır. Allah Rasûlü (sav) henüz peygamber olmadan önce insanlar arasında ‘emî’ olarak bilinirdi. O, bu konuda rüşdünü ispat etmiş ve herkes tarafından emânete sahip çıkan bir kimse olarak tanınmıştı.

Allah Rasûlü hakiki mü’mini; *‘insanların, malları ve canları hususunda emniyet içinde oldukları kişidir’* cümlesiyle tarif eder. Yine O; *“siz bana altı meselede söz verin, ben de size cennet’i tekeffül edeyim (garantisi edeyim)”* der.

O altı şey şunlardır: Konuşurken doğru konuşmak, vaad edileni yerine getirmek, emânette emin olmak, iffetli davranmak, gözleri harama karşı kapamak ve elleri başkalarına zarar vermektan uzak tutmaktır.

Güvenilirliğe işaret eden bir başka hadisinde de; *“size en iyi ve en kötü olanınızın kim olduğunu söyleyeyim mi?”* diye sormuş ashâb; *“Evet ya Rasûlallah,”* deyince de şöyle buyurmuştur:

“En iyiniz, kendisinden iyilik beklenen, en kötünüz de kendisinden iyilik beklenmeyen ve kötülüğünden de emin olunmayan kimsedir.” buyurmuştur.

Sıdk ve emânet her peygamberde bulunması gereken beş temel özellik arasında yer alır. Hz. Ebu Bekir’i tarihe ‘sıddik’ olarak nakşeden temel husus da sadâkat’ı ve emânet’e riâyetidir. Bunun yanında şehitler de sâdik ve emîn insanlardır. Allah’ın va’dine sadakatla inanmış bu uğurda canını feda etmiş ve emâneti hakiki sahibine hakkıyla teslim etmişlerdir. Biz mü’minler her gün namazlarımızda Fatıha sûresinde Allah’tan bizleri sırat-ı müstakime hidâyet etmesini isteriz. Kur’an, sırat-ı müstakim erbabını tarif ederken onların; Allah’ın kendilerine nimet verdiği nebiler, sıddıklar ve şehitler olduğunu haber verir. Dolayısıyla doğruluğu ve emânete riâyeti tescillenmiş bir tüccar Allah’ın hidâyete erdirdiği salih insanlarla beraber olacak, onlarla birlikte anılacaktır.

Sevgili peygamberimiz zühdün ferde ve topluma bakan yanlarını fark edemeyen, çok çalışıp kazanmayı ve zengin olmayı gereksiz, hatta zararlı gören düşünce ve anlayış sahiplerini uyarmak için *“sâdik ve emîn tâcir şehitlerle, sıddıklarla ve nebilerle beraberdir”* demiş ve zikredilen vasıflara sahip tüccarın çarşı – pazardan yürüyerek nebiler ve sıddıklar arasına gireceğini müjdelemiştir.

Diğer taraftan, O bu hususa vurgu yapan bir başka sözünde *“sözü ve muamelesi doğru tüccar, kıyamet gününde arşın gölgesi altındadır.”* buyurmuştur.

Şurası bir hakikat ki, Allah’ın en sevgili kullarıyla beraber haşredilmesi için ticaret adamının mutlaka doğru, dürüst ve güvenilir bir insan olması gerekmektedir. Zira peygamberimiz bu vasıflara sahip olmayan tâcirleri şu şekilde ikaz etmektedir: *“Ey tâcirler topluluğu, muhakkak ki, Allah’tan korkun, iyi ve doğru olan tüccarın dışındaki tâcirler günahkâr ve şerli kimseler olarak haşrolacaklardır.”*

İslâm’ın ticaret ahlâkını kendisine esas alan her tâcir, dürüstlüğü, doğru sözlülüğü ve güvenilirliği ile insanlara itimat telkin etmelidir. Müşterisinin bilgisizliğini, gafletini ve ihtiyaç içinde olmasını su-i istimal etmemeli ve kimseyi aldatmamalıdır. Öyle ki, aldatan ve hilekâr bir insan olmayı, İslâm dairesinin dışına çıkma gibi görmeli ve böyle bir akibetten endişe etmelidir. Evet, hakiki mü’min aldansa da aldatmaz.

“Kim kusurunu söylemeden ayıplı malı satarsa, Allah’ın gazabı ve meleklerin laneti onun üzerine yağmaya devam eder”

6. FAİZ’İN YAYGINLAŞMASI

“İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, faiz yemeyen kalmayacak, yemese bile tozu bulaşacaktır.”

Arapça'da 'riba' kelimesiyle ifade edilen faiz; 'ölçü veya tartı ile alınıp satılan misli malların, altın, gümüş ve nakit paranın aynı cinsten miktarını ziyade bir karşılıkla mübadele etmektir'. Bu açıdan herhangi bir akitte taraflardan birine karşılıksız olarak şart koşulup sağlanan fayda ile fasit olan her türlü alışverişe riba, yani faiz denir.

Faiz genel olarak ikiye ayrılır:

a. Kur'an'da yasaklanan ve adına câhiliye ribası denen faiz çeşidi ki, karz ve borç ilişkisinden doğan faizdir.

b. Alışverişten doğan faizdir ki, fazlalık ve nesie ribası olarak bilinir. Bu çeşit faizler Peygamberimizin hadislerinde yasaklanmıştır.

Fazlalık faizi; aynı cinsten ölçü ve tartı ile alınıp satılan malların birbiriyle mübadelesi halinde bedellerden birinin diğerinden fazla olmasıdır. Meselâ; beş kilogram yemeklik buğdayı, üç kilogram tohumluk buğdayla değiştirmek gibi..

Bu çeşit muamelenin yasaklanmasında mal takaslarında aldanmayı önlemek ve mübadelelerin para değeri üzerinden yapılmasını teşvik etmek amacı vardır.

Faiz yemek Peygamberimiz tarafından yedi helak edici şey arasında zikredilen büyük günahlardan biridir. Faizin her çeşidi azı ve çoğu haramdır. Nitekim Peygamberimiz faiz yiyene, yedirene, katibine ve şahitlerine lanet etmiştir. Cenab-ı Hak faiz ve faiz yiyenler hakkında mealen şöyle der:

"Faiz yiyenler tıpkı şeytanın çarptığı kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Bu onların 'alışveriş de faiz gibidir' demelerindedir. Halbu ki Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Her kime rabbinden talimat gelir o da faizden vazgeçerse, daha önce yaptığı muamele kendisi için geçerlidir. Hakkındaki hüküm de Allah'a aittir. Her kim faizciliğe başlarsa, işte onlar cehennemliktir. Hem de orada ebedi kalacaklardır. Allah faizin bereketini eksiltir, zekât ve sadakaları ise nemalandırır. Hem Allah kâfirlikte ileri giden, günaha ısrarlı hiçbir kimseyi sevmez. Ey İman edenler, Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer mü'min iseniz geri kalan faizi terk edin! Eğer böyle yapmazsanız Allah Rasûlü tarafından size savaş açıldığını biliniz. Eğer faizcilikten tövbe ederseniz, sermayeleriniz sizindir. Böylece ne haksızlık eder, ne de haksızlığa uğrarsınız.

Peygamberimiz her şeye rağmen ticari muamelelerinde faizden uzak duran insanlarla kıyamet günü Allah'ın çokça konuşacağını müjdelemiştir.

Hız. Ömer (ra) şöyle der: "faiz korkusundan ötürü helâlin onda dokuzunu terk ettik".

Müslüman tâcirler olarak bizler ticari faaliyetlerimizin, Din'in öngördüğü çerçevede cereyan etmesine azami dikkat etmeli, faiz ve faizcilerden uzak durmalıyız. Zira faizden kazanılan paranın bereketi yoktur ve faizle içli dışlı olan insanlar iki dünyada da zelil ve sefil olurlar.

Ne mutlu faizden kaçınıp ak yüzleriyle Rablerinin huzuruna gelenlere..

7. EN HAYIRLI KAZANÇ

"Hiçbir kimse, kendi el emeği ve alın teriyle kazandığından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Nitekim Allah'ın peygamberi Hz. Davud (as) kendi el emeğiyle geçinirdi."

İnsanın kendisinin ve ailesinin rızıkını temin edebilmek, şâyet borcu varsa ödeyebilmek için çalışıp kazanması farzdır. Buna bağlı olarak ticaret, ziraat ve sanat olmak üzere üç çeşit temel kazanç yollarından hangisi olursa olsun el emeği ve alın teri ile meydana gelen helâl kazanç kutsaldır ve en faziletli geçim yoludur.

İnsana değer katan şey de emeği ve alınteri ile geçimini sağlamasıdır. Gıda, giyecek ve mesken gibi ihtiyaçların karşılanmasında ortaya konan alın teri ve emek, huzur ve bereket kaynağıdır.

Allah Rasûlü (sav) kendisine; 'hangi kazanç daha helâl ve temizdir?' diye sorulunca; 'kişinin elinin emeği ile her makbul ve meşru alım satım en temiz ve helâl kazançtır.' cevabını vermiştir

Yine Peygamberimiz (sav) "rızıkın onda dokuzu ticarettedir." buyurarak ticaretin büyük bir geçim ve rızık kapısı olduğuna işaret etmiştir.

Bir başka zaman Allah Rasûlü "Allah elinin emeği ile geçinen mü'min kulunu sever." demiş ve el emeğiyle geçinen kişilerin Allah'ın sevgisine mazhar olacağına müjdesini vermiştir.

8. MÜSLÜMAN İŞADAMINDA BULUNMASI GEREKEN AHLÂKİ VASIFLAR

1. Müslüman iyi niyetlidir.
2. Müslüman işine erken koyulur.
3. Müslüman pazara girdiğinde Allah'ı anar.
4. Müslüman karşılaştığı insanlarla selamlaşır.
5. Müslüman ticaretinde hoşgörülü olur.
6. Müslüman dürüst ve güvenilir kişiliğe sahiptir.
7. Müslüman güzel ahlâk sahibidir.
8. Müslüman ölçü ve tartıda hile yapmaz.
9. Müslüman alışveriş yaparken sadaka verir.
10. Müslüman verdiği sözde durur.
11. Müslüman gerektiğinde sattığı malı geri alır.
12. Müslüman felakete uğrayana ödemelerinde kolaylık gösterir.
13. Müslüman ticari işlemlerinde yeminden kaçınır.
14. Müslüman kimseyi dolandırmaz.

15. Müslüman sattığı maldaki ayıbı açıklar.
16. Müslüman bulduğu malı sahibine iade eder.
17. Müslüman müşteri kızdırmaz.
18. Müslüman müşterinin bilgisizliğini istismar etmez.
19. Müslüman rüşvet vermez ve almaz.
20. Müslüman haramdan uzak durur.
21. Müslüman alırken ve satarken kolaylık gösterir.
22. Müslüman ödemelerini kurallara uygun yapar.

9. PEYGAMBERİMİZİN (SAV) MEDİNE'DEKİ TİCARİ HAYATI

Efendimiz (sav) on üç yıl süren zorlu Mekke hayatından sonra eski adı Yesrib olan, ama iman şehri olacağı için Peygamberimiz tarafından Medine diye isimlendirilen o güzel beldeye ailesi ile birlikte hicret etti. Hicretten sonra orası artık bir İslâm Devleti, Peygamberimiz de bu devletin başkanı idi.

Çok yoğun ve ağır işlerden dolayı Efendimiz (sav) Medine'de ticaretle uğraşmadı. Bir taraftan Medine İslâm Devleti'ni kurma çabaları, bir taraftan münafık ve Yahudilerle mücadele, diğer taraftan Medine dışında olan bitenlere karşı alınan tedbirler, gönderilen seriyeler Efendimiz'i (sav) çok meşgul ediyordu.

Peki, böyle bir zeminde Efendimiz (sav) geçimini nasıl sağlıyor, ailesinin ihtiyaçlarını nasıl karşılıyordu?

Bilinen bir hakikat var ki, işin başından sonuna kadar Peygamberimiz devletten bir maaş almamıştır. Böyle bir maaş almadığı gibi ailesinden de ciddi miktarda bir mal da kalmamıştı. Babasından kendisine intikal eden Mekke'deki evini de amcasının oğlu Akîl bin Ebi Talip satmıştı. Dolayısıyla Efendimiz (sav) hicret edip geldiğinde ne Mekke'de ne Medine'de herhangi bir mal varlığı yoktu. Bununla beraber kendisinin ve ailesinin sadaka, zekât alması da helâl değildi. O (sav), diyordu ki:

“Şüphesiz ki bu zekât, insanların mallarının kiridir. O, ne Muhammed'in kendisine, ne de O'nun ailesine helâldir.”

Yine Efendimiz (sav) Yemen halkına gönderdiği mektupta şöyle demişti:

“Şunu biliniz ki; Rasûlüllah, sizlerin zengin ve fakirlerinizin dostudur. Ne Muhammed'e ve ne de O'nun ailesine zekât helâl değildir. Zekât, yalnızca mallarımızın temizlenmesi için olup Müslüman ve mü'minlerin fakirlerine mahsustur.

Hal böyle olunca Efendimiz'in (sav) Medine'nin ilk günlerinde ailesini geçindirmek için tek bir yol kalıyordu; o da gelen hediyelerdi. Bunlar da hicretin ilk yıllarında çok fazla değildi. Bundan dolayı Efendimiz (sav) ve annelerimiz olan hanımları, çok sıkıntılar yaşıyor, günler boyunca evlerinde sıcak bir yemek bulamıyorlardı.

Hız. Aişe annemiz, yeğeni Urve'nin bir sorusu üzerine bu hali bize şöyle tasvir ediyordu:

“Vallahi ey kızkardeşimin oğlu, biz hilali görüyorduk, sonra başka bir hilale, sonra başka bir hilale, sonra başka bir hilale bakıyorduk. İki ayda üç hilal görüyorduk da, Rasûlüllah'ın (sav) evlerinde yemek pişirmek için ateş yakılmadığı oluyordu.

Urve bunun üzerine “peki teyze, öyle ise siz ne ile geçiniyorsunuz?” diye sordu. Hız. Aişe bu soruya şöyle cevap verdi: *“İki siyah olan hurma ve su ile geçiniyorduk. Ancak Rasûlüllah'ın (sav) Ensar'dan bir kısım komşularının sağlam malları vardı. Rasûlüllah'a onların sütlerinden gönderirler ve biz de onlardan içerdik,”*

Bu bahsi, bir değerlendirme ile nihâyete erdirelim:

Rabbimiz şöyle buyurdu:

“İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur.”

Dolayısıyla insanın ister dünya ister âhiret hayatında eline geçecek olan, çalışmasının karşılığıdır. Bu İlahî fermanın ilk muhatabı olan Efendimiz (sav) nübüvvetten önce yirmi yıl boyunca sürdürdüğü ticaretini, nübüvvetten sonra da devam ettirince Mekke müşriklerinin tepkisi ile karşılaştı. Kur'an'a da giren bu tepkilerinde onlar diyorlardı ki:

“...Bu ne biçim peygamber? Bizler gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor, ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı! Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip meşakkatsizce geçimini sağlayacağı bir bahçesi olmalıydı. Ayrıca o zalimler mü'minlere; *'siz ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız'*, dediler.” (Furkan, 25/7, 8)

Müşriklerin zihin dünyasında peygamber böyle biri idi. Onlar, Allah'ın seçilmiş elçisinin kendi alın teri ile geçinmesini, zorluklar çekerek ailesini geçindirmek noktasında bedel ödemesini bir türlü anlayamıyorlardı. Ama Rabbimiz onların bu yanlış anlayışlarını düzeltmek için şöyle diyordu:

“Rasûlüm, senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. Ey insanlar, sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan vesilesi kıldık. Bakalım sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir.”

Rabbimizin buyurduğu bu İlahî yasa gereği, Efendimiz (sav) ilk günden itibaren kendi elinin emeği ile geçinmeye çalışmış, Mekke'de otuz beş sene ticari hayatın içinde olmuş, bu konuda ciddi bir tecrübe kazanmış ve bu kazanımlarını Medine çarşısının oluşumunda Müslümanların selameti uğruna harcamıştır.

O'nun (sav) her alandaki örnek ve rehberliği ticari alanda da çok derin izlerle kendini göstermiştir. Efendimiz'in (sav) ticari hayata katkılarını, yetiştirdiği talebeler olan sahabe nesli üzerinde görmek mümkündür. Nasıl talebeler yetiştirmiş ki, miladi 7. asırda bu manada âleme nasıl izler bırakmış!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜCCAR SAHABİLER

1. Her Alanda Zirve Sahabi: Hz. EBU BEKİR (Radıyallahu Anhu)

"Ey Ebu Bekir! Ümmetinden cennete girecek ilk kişi, şüphe yok ki sensin." (Ebu Davud, 4652)

Ebu Hureyre (ra) anlatıyor: Peygamberimiz (sav) bir gün şöyle buyurdu:

"Kim Allah yolunda, malından iki şey harcarsa, cennetin kapılarından, 'Allah'ın kulu! Burası güzeldir, buradan girin' diye çağrılır. Namaz ehli olanlar, Salat (namaz) kapısından, cihad ehli olanlar, cihad kapısından, oruç ehli olanlar, Reyyan kapısından, sadaka ehli olanlar sadaka kapısından çağrılır."

Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir:

"Ey Allah'ın Rasülü! Anam, babam sana feda olsun, bütün bu kapılardan çağırılması için kişinin ne yapması gerekir? Bu kapıların hepsinden çağırılacak bir kimse olacak mı?" diye sordu. Peygamberimiz:

"Evet, öyle ümit ediyorum ki, sen onlardan olacaksın." buyurdu. (Buhari, Savm, 4; Müslim, Zekât, 86)

Sahabe'nin en faziletlisi sayılan Hz. Ebu Bekir'i anlatan onlarca hadisten bir tanesi budur. Görüldüğü gibi O, salih amele doymayan biri olarak "hel min mezid? = Daha fazlası yok mu?" şuuru ile hayatı boyunca her hayırlı amelin içerisinde olmak, her hayırda önde olmak gibi bir arzu içerisinde olmuştur. İlk iman eden hür erkeklerden olması, on üç yıl boyunca Mekke'nin o zorlu günlerinde hep Efendimiz'in (sav) yanında bulunması, hicret yollarında yoldaş olması, Sevr mağarasında üç gün üç gece sırdaş olması ve Medine'deki süreçte hep *olması gereken yerde* durması, onu Sahabe içerisinde çok farklı bir konuma ve değere kavuşturmuştur.

Asıl adı Abdullah olan Hz. Ebu Bekir, Efendimiz'den (sav) iki yaş küçük olduğu için Müslüman olduğunda otuz sekiz yaşlarında idi. O bu yaşına kadar Mekke'nin en saygın tüccarlarından biri idi. Teymoğulları'na mensup olan Hz. Ebu Bekir, tüm Kureys ve Araplar tarafından sevilir ve sayılırdı. Darü'n-Nedve içerisinde 'Elzam' diye bilinen bir göreve bakardı. Elzam, kan davalarında diyetleri belirleyen adli bir merci idi. Okuma-yazma bilen sayılı insanlardan biri olan Hz. Ebu Bekir nesep ilmine de ciddi bir düzeyde vakıftı. Bölge Arapları soy meselesinde kendisine müracaat eder, bu konuda onun söylediklerini kabul ederlerdi.

İslâmiyet'i kabul ettiği sıralarda 40.000 dirhem kadar bir servete sahip olan Hz. Ebu Bekir, ticarete oldukça kabiliyetli ve mahir birisiydi. Akıllı bir tüccar olarak gerçek kârın nereden geleceğini çok iyi bildiği için sermayesinin büyük bir kısmını daha Mekke'de iken Allah yolunda harcamıştı. Özellikle nübüvvetin ilk günlerinde Müslümanlardan zayıf ve güçsüz olan köleleri, efendilerine büyük meblağlar ödeyerek satın alıp âzâd eden Hz. Ebu Bekir, onlarca Sahabi'yi bu adımı ile işkencelerden kurtarmıştı. Bilal-i Habeşi ve annesi Hamame, Amir b. Führeyre, Ümmü Übeys, Zinnure, Nehdiye, Nezire, Ebu Fukeyhe, Lübeyne, Lebibe bu isimlerden bazılarıdır. Onun bu kölelere çokça paralar vermesi kabilesi ve özellikle o günlerde halen iman etmemiş babası Ebu Kuhafe tarafından kınanırdı. Ama akıllı tüccar olan Hz. Ebu Bekir, bu sözlerin hiçbirine takılmaz, asıl kazancın nereden geleceğini çok iyi bilen biri olarak bu kârlı ticarete devam ederdi.

Babası Ebu Kuhafe dayanamayıp bir gün şöyle diyecekti: "Oğlum! Bakıyorum hep zayıf, işe yaramaz köleleri satın alıp âzâd ediyorsun. Madem köle alacaksın bari güçlü, kuvvetli olanları al da ihtiyaç anında seni koruyup, desteklesinler". Oğlu Ebu Bekir'in bu köleleri neden âzâd ettiğini tam anlamayan baba böyle deyince, oğlu ona şöyle cevap vermişti:

"Baba! Ben bu köleleri onlardan istifade etmek, onlardan yararlanmak için değil, Allah'ın rızasını kazanmak için âzâd ediyorum. Böyle yaparak Rabbimin rızasını umuyorum." (5)

Hz. Ebu Bekir'in ilk günlerde yaptığı bu büyük ticaret, Allah (cc) katında da kabul görüyor ve inen âyetler onun bu alış-verişini övüyordu. Rabbimiz diyordu ki: *"Kim fakirlere verir, günahlardan korunursa ve en güzel sözü doğrularsa ona (cenneti) kolaylaştırırız."* (6)

İnanıldığı değerler üzerinden menfaat sağlamayan, bilakis elde, avuçta ne varsa hepsini feda eden Hz. Ebu Bekir, on üç yılın sonunda Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman, 40.000 dirhemlik sermayesinden sadece 5.000 dirhemi kalmıştı. (7) Medine'ye gelir gelmez, Mescid-i Nebevi'nin yapılması için iki yetim çocuğa ait olan arsanın satın alınma meselesinde de o büyük hayrı kimselere kaptırmadan yine önde olmuş, 10 dinar (8) karşılığında bu arsayı alarak çok büyük bir hizmete imza atmıştı. (9)

Hayrın, hizmetin büyüklüğünü tahayyül edebiliyor musunuz?

O günden bugüne, bu günden son güne kim o mescitte namaz için alnını yere koysa Hz. Ebu Bekir'in amel defterine sevap adına bir şeyler yazdıracaktır. Onu geçmek mümkün mü? Olmayacağını Efendimiz (sav) zaten bize bildirmişti değil mi? Buyurmuşlardı ki:

"Eğer, Ebu Bekir'in imanı, bütün insanların imanı ile tartılsa, Ebu Bekir'in imanı daha ağır gelecektir." (10)

Görüldüğü gibi İslâm tarihinin yüz akı olan Hz. Ebu Bekir'in iman ettiği günden vefat edeceği güne kadar attığı her adım ile Müslümanlara örnek ve model olabilecek olan bu bereketli hayatı; *'akıllı tüccar nasıl olur, gerçek manada kazanç nasıl elde edilir, asıl kâr nereden kazanılır?'* buna dair çok önemli örnekler bize vermektedir.

O, Allah Rasûlü'nden (sav) sonra hilafet makamına Müslümanlar tarafından geçirilince, ailesini geçindirmek için oturduğu yer olan Sunh mevkiinde bazı ailelerin koyunlarını sağıp, sütlerini değerlendirir ve bunun karşılığında aldığı para ile ailesini geçindirirdi. Altı ay kadar süren bu sürecin arkasından Hz. Ömer, onu uyararak devlet işlerine yoğunlaşmasını istedi. Hz. Ebu Bekir: *"Peki, öyleyse ailemi nasıl geçindireyim?"* dediğinde, Hz. Ömer, sahabe ile istişare ederek, halifeye bir maaş tahsis etti. (11)

O günlerde Hz. Ebu Bekir'in ailesi; iki hanım, bir veya iki hizmetli ve iki çocuktan oluşuyordu. Çocuklardan biri her ne kadar büyük olup baba ocağından bağımsız ise de, Arap âdetinde, yiyip içmesi babasının üzerinde olduğundan, ailesi toplam altı ya da yedi kişiydi. Böyle bir aileye bağlanan maaş, o gün için Medine'de en alt seviyede olan bir ailenin geçim standardına uygun bir şekilde (12) dört bin dirheme yakındı. (13) Onun aldığı bu maaşı nasıl harcadığını ve geriye nasıl bir miras bıraktığını, son anlarına şahit olan Enes b. Malik şöyle naklediyor: "Onun yanında ne dinar ne de dirhem vardı. Sadece bir hizmetçi, süt veren sağlamlık bir deve ve bir de içine süt sağılan bir kap! Bunların kendisine gönderildiğini gören Hz. Ömer şöyle dedi:

"Allah Ebu Bekir'e rahmet eylesin! Kendinden sonrakini zora soktu, yapılması çok güç bir hatıra bıraktı! "(14)
İşte Hz. Ebu Bekir, böyle bir hayatın sahibi idi.

2. Müslüman Bir Tüccar: HZ. OSMAN (Radıyallahu Anhu)

"Her peygamberin Cennette bir arkadaşı vardır. Benim Cennet'teki arkadaşım ise Osman bin Affan'dır." (Tirmizi, 3698)

HZ. Osman, Mekke'nin en tanınan ailelerinden biri olan Beni Ümeyye'ye mensuptur. Babası Affan b. Ebi'l-As, annesi Erva binti Küreyz'dir. Babası Hakem b. Ebi'l-As'ın öz kardeşi, Ebu Süfyan'ın ise amcaoğludur. Annesi Erva ise Efendimiz'in (sav) hâlâsı Beyza binti Abdülmuttalib'in kızıdır. Yani Hz. Osman, Efendimiz'in (sav) halasının torunudur.

HZ. Osman'ın babası Affan da bölgede adından söz ettiren çok büyük bir tüccardı. Nübüvvet gelmeden önce Şam'a ticari bir sefere gitmiş, orada hastalanarak vefat etmişti. Vefat ettiğinde geriye tam üç milyon dirhem değerinde bir sermaye bırakmıştı. HZ. Osman'ın başka erkek kardeşi olmadığı için de bu sermayenin hepsi kendisine kalmıştı.

Dolayısı ile HZ. Osman, Müslüman olduktan sonra zenginleşen, halife olduktan sonra günümüz tabiriyle katları, yatları, fabrikaları olan biri değildi. İslâm öncesi ciddi bir zenginliği olan, Müslüman olduktan sonra da imanının bedelini ödeyerek, elindekileri HZ. Ebu Bekir gibi Allah yolunda infak eden biriydi. Baba Affan vefat ettiğinde yirmili yaşlarda bir delikanlı olan HZ. Osman, babasının başlattığı ticareti devraldı. Çok kısa bir zamanda kendini bölge tüccarlarına kabul ettirdi. Dürüstlüğü, hayâsı ve edebi ile câhiliye döneminde bile ağzına içki koymaması ve iffetine düşkünlüğü ile tanınan ve sevilen biri oldu.

Yaşı otuz dört olunca, İslâm'ın güneşi Mekke'de parladı ve ilk günlerde HZ. Osman çok sevdiği, beraberce birkaç kez ticaret yaptığı ve o günlerde otuz sekiz yaşında olan HZ. Ebu Bekir'in vesilesi ile imanla tanıştı, Efendimiz'in (sav) huzuruna gelerek iman şerbetini içti. HZ. Osman Beni Ümeyye'den İslâm'ı kabul eden ilk Müslüman olacaktı. Müslüman olması ailesi tarafından çok sert bir biçimde karşılandı. Gerek amcası Hakem, gerek aile reisi sayılan Ebu Süfyan, HZ. Osman'a sert tepki gösterdiler. Müslüman oluşunun ilk günlerinde amcası onu eve hapsetti, inancını reddetmesi için baskı yaptı, ancak HZ. Osman'ın inancında sebat göstermesi üzerine bu baskıları biraz gevşetti. Asıl baracağı taşınan şey HZ. Osman'ın, önceleri Ebu Leheb'in iki oğlu ile sözlü olan ama daha sonra safların netleşmesi ile nişanları geri atılan Peygamber evinin iki kızından birine talip olması oldu. O günlerde HZ. Osman, Mekke'nin en zengin, en soylu adamlarından biri olarak yaşı otuz altı, otuz yedi iken ve o güne kadar hiç evlenmemiş ve iffetini hep muhafaza etmiş biriyken Rasûlüllah'a (sav) niyetini açtığında Efendimiz (sav) sevinç içerisinde kabul etmiş ve kızlarından büyük olan Rukiyye validemizi ona vermişti.

Bu evlilik gerçekleşince Beni Ümeyye adeta çılgına dönmüş, Ebu Leheb'in hanımı, HZ. Osman'ın da halası olan Ümmü Cemil: *"Biz Muhammed'e zorluk olsun diye onun kızlarını oğullarımızdan ayırdık Osman gitti o kızlardan birini aldı."* diyerek, ortalığı velveleye vermişti. Bu psikolojik baskılar bir müddet sonra bir kez daha fiili baskılara dönüşmüş ve Mekke'nin en zengin adamı çok ağır işkencelere muhatap olmuştu. Artık dayanılmaz bir noktaya gelen baskılar neticesinde HZ. Osman, hanımını da yanına alarak Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştı. Efendimiz (sav) damadı HZ. Osman'ı ve kızını Habeşistan'a gönderirken yaşlı gözlerle şöyle diyecekti: "Selam olsun Osman'a ve ailesine! Vallahi onlar Lut'tan sonra iman adına hicret eden ilk mü'min ailedir! "(15).

HZ. Osman, hanımı Rukiyye validemiz ile Habeşistan'a gidecek, üç ay sonra duyulan yanlış bir haber yüzünden Mekke'ye geri dönecek, bir yıl sonra bir daha Habeşistan'a giderek, tam yedi yıl orada yaşamak zorunda kalacaktı. Allah o yıllarda bu güzel aileye bir meyve, bir çocuk bahşedecek, ikisi de çocuklarına; "Rasûlüllah erkeklerden en fazla Abdullah ismini severdi" diyerek Abdullah ismini vereceklerdi. Abdullah dokuz yaşlarında iken Medine'de bir horozun yüzünü gagalamasından sonra hastalanıp vefat edecekti(16).

Habeşistan'dan Medine'ye gelecek olan HZ. Osman, Mescid-i Nebevi'nin inşasına yetişecek, pek alışık olmasa bile oranın inşaatında çalışacak, bir taraftan da Medine'ye alışmaya çalışarak ticaretini devam ettirecekti.

Medine'nin o ilk günlerinde Efendimiz (sav) daha işin başında iken bir şeyi fark etmişti. Müslümanlar içme suyu gibi asli ihtiyaçlarını Yahudilere bağımlı bir şekilde karşılıyorlardı. Medine'nin içme suyu kuyuları sınırlıydı ve hepsi de Yahudilerin elindeydi; onlar da istedikleri zaman açıyor ve istedikleri paraya da satıyorlardı. Efendimiz (sav) bu tehlikeli durumu fark edince bir gün Mescid'de şunu der:

"Kim cennet karşılığında Rûme kuyusunu satın alır?"(17).

Hız. Osman akıllı ve Müslüman bir tüccardı. Akıllı tüccar kimdir? Gerçek kârın, hakiki ve sürekli kazancın olduğu yerde gerekli adımı atandır. Cesaretli olan ve kapasitesini iyi tespit edip, gerekli yerde kullanandır. Kısa ve küçük hesaplara takılmayan, uzun ve büyük işlerin arkasında durandır.

Rasûlullah (sav) ne dedi? Bir kuyuya karşı "Cennet" dedi. Durur mu akıllı tüccar? Kimselere bu ticareti, bu kârı kaptırmamak için hızlı adımlarla Mescid-i Nebevi'ye 3-4 km. uzaklıktaki Rûme kuyusuna gitti. Kuyunun sahibi olan Yahudi Rûme el-Gifari'yi buldu ve o kuyuya talip olduğunu söyledi.

Satar mısın, dedi bu kuyuyu bana? Yahudi:

"Evet, satarım" dedi. Ne kadara? "50. 000 dirheme!" dedi. İstenilen miktar çok fazlaydı. Gerçi 100.000 dirhem istense Hz. Osman yine de verecekti. Ancak akıllı ve Müslüman bir tüccar ya, bize bir hakikati daha beyan edecekti. Hz. Osman orada heyecana gelip malını israf etmeyecek, heyecana kapılıp düşmana fazla para kaptırmayacaktı. Böyle yapmakla da aslında Müslümanlara şunu öğretecekti:

"Ey Müslüman! Yaptığın iş, İslâmi bir hizmet dahi olsa, yaptığın iş sana yüzde yüz Cennet'i kazandırsa dahi senin o işi yaparken israf etmeye hakkın yok. Çünkü senin elindeki mal senin değil Allah'ındır, dolayısıyla ümmetindir."

Ne yaptı Hz. Osman? Baktı ki, Yahudi değerinin çok üstünde bir fiyat istedi; bunun üzerine Yahudi'ye dedi ki:

"Gel, sen kuyunun tamamını bana satma, işletmesinin yarısını bana sat. Bir gün sen işlet, bir gün ben? " Yahudi bu teklifi kabul etti. Öyle ya hem kuyuyu tamamen elden çıkarmayacak, hem para alacak, hem de yine işletmesinden para kazanmaya devam edecek. . . Bunun üzerine kuyunun işletmesi için pazarlığa giriştiler. Yahudi 25.000 istedi, Hz. Osman 8.000 verdi. O, 20.000'e indi, Hz. Osman 10.000'e çıktı, işin neticesinde 12.000 dirheme anlaşıldı.

Hız. Osman, bu şekilde kuyunun işletme hakkını satın alınca hemen Mescid'e koştu ve Müslümanlara dedi ki:

"Ey Müslümanlar! Ben Rûme kuyusunu bir gün işletim hakkı bizim, diğer gün Yahudi'nin olmak üzere satın aldım. Siz, işletim hakkı bizde olduğu gün gidin ve iki günlük suyunuzu alın, sakın ertesi gün gidip para ile su satın almayın."

O günlerde Müslümanların söz birliği vardı. Denilen yapıldı. Kuyunun kullanım sırası Müslümanlarda olduğu gün gidip sularını aldılar, ertesi gün Yahudi su satmak için bekleyip durdu, gelen giden yoktu. Birkaç gün sonra Yahudi kendi gelip, Hz. Osman'a kuyunun diğer günlük işletme hakkını da satmak istediğini söyledi. Hz. Osman "Olur, alırım" dedi. Yine pazarlık yapıldı ve kuyunun işletim hakkının diğer kısmı 8.000 dirheme alındı. Böylece, Yahudi'nin 50.000 dirheme satmak istediği kuyuyu, Hz. Osman 20.000 dirheme almış oldu.

Bu ticareti Efendimiz (sav), duyunca hem bu işi Hz. Osman'ın yapmasından dolayı hem de akıllıca davranıp o fiyata almasından dolayı çok memnun oldu ve Hz. Osman için hayır dualarında bulundu. (15)

Tebuk Gazvesinde Hz. Osman

Hız. Osman'ın hayatının en önemli sayfalarından biri de hiç şüphesiz '*zorluk seferi*' olan Tebuk Gazvesi'dir.

Hicretin 9. yılında Efendimiz, Bizans üzerine büyük bir sefer hazırlığına girişmişti. Bu sefer aslında iman ile nifakın birbirinden tamamen ayrılma imtihanıydı. Düzenlenecek ordu 30.000 kişilik bir ordu olduğu için Efendimiz (sav) hayatında çokça yapmadığı bir işi yapacak ve insanlardan açıkça bu sefer için infakta bulunmalarını isteyecekti. İmkân olanlar zaten vermişti, ama Efendimiz özellikle yüreklerinde halen nifak bulunan bazıların verecekleri infak ile tedavi olmalarını sağlamak maksadıyla onları vermeye teşvik ediyordu. Çünkü infak, nifak hastalığının ilacı idi. (16)

Bu maksatla Efendimiz (sav) minberinde:

"*Kim Cennet karşılığında zorluk ordusunu donatır*"(17) diye sesleniyor, kimselerden ses gelmiyordu. Peygamberin sesini sessizliğe mahkûm etmemek için Hz. Osman'ın sesi yükseliyor: "Ben Ya Rasûlallah! " diyor." Üzerindeki askerlerin masrafları dâhil tam yüz deveyi ben veriyorum" diyordu. Efendimiz (sav) ona dua ediyor, ama istemeye de devam ediyordu. Yine ses yok, yine Osman'ın sesi: "Yüz deve. . ." Efendimiz yine ona dua ediyor ve istemeye devam ediyor. Yine Osman'ın sesi yine bir yüz deve daha. . . Efendimiz o kadar memnun oluyor ki, Hz. Osman'ın bu infakından, gözlerinde yaş olduğu bir halde elini dua için kaldırıyor ve diyor ki:

"Allah'ım Osman'ın günahlarını bağışla! Allah'ım Osman'ın yaptığı ve yapacağı tüm hataları affet! "

Ondan sonraki söz iki kez şöyle olacaktı:

"*Ma darra Osman, Ma âmile bade'l yevmi = Osman'a bugünden sonra yaptıklarından dolayı bir sorumluluk yoktur?*" (21)

Neden? Çünkü infak insanın hatalarının keffaretidir. Hz. Osman ise öyle bir vermiştir ki, ömrünün sonuna kadar yapacağı hatalarının tüm keffaretini kendi eliyle ödemiştir.

Efendimiz (sav) o günden sonra da insanları bu hayra teşvik etmeye devam etmiştir. Hz. Osman, akıllı ve Müslüman bir tüccar olarak işin neticesinde elde avuçta mevcut ne varsa (22) bir çuvala doldurup Efendimiz'in (sav) önüne koyar.

Rasûlullah o çuvalı boşatıp içindekileri avuçlayıp, avuçlayıp yere bırakırken dua dua Hz. Osman için hayır temennilerinde bulunur. Bu verdiklerinin yanında, öncesinde 950 deve 50 at ve bir o kadar da savaş teçhizatı vermişti. Verilenlerin hepsi 30.000 kişilik İslâm ordusunun üçte birini yani 10.000 kişisini donatmaya yetmişti. Böylelikle '*Ceyşü'l-Usra*' = '*Zorluk Ordusu*', '*Ceyşü'l-Osman*' = '*Osman'ın Ordusu*' diye isimlendirilmişti. (23)

Daha Fazlasını Veren Var!

Hız. Osman'ın hayatından size aktaracağımız son tablo Hz. Ebu Bekir dönemindedir. O günler, İslâm ordularının bir anda on dört farklı cephede savaş yapmak zorunda kaldığı zamanlardır ve Medine'de çok ciddi bir kıtlık vardır. Öyle ki,

artık insanlar yiyecek bulmakta zorlanıyorlar, temel ihtiyaçlarını bile karşılayamıyorlardı. İşte o günlerde Hz. Osman'a ait bin develik büyük bir kervan Medine'ye gelmek üzeredir. Kervan gıda maddeleri ile doludur. Şam'dan gelen, Medine pazarında satılacak olan mallardır bunlar.

Burada bir parantez açarak bir hakikate dikkatlerinizi çekmek istiyorum:

Bahsettiğimiz bu olay Hicretin 12. yılının başlarında olmuştur. Tebuk Gazvesi ise Hicretin 9. yılının sonlarında idi. Hz. Osman'ın o gazve sırasında nasıl bir infakta bulunduğunu biraz önce gördük. Bu nasıl bir ticaret ki, malının neredeyse tamamını infak etmiş, aradan iki yıl geçmeden bin develik koca bir kervanı Medine'ye getirecek kadar büyük bir sermayenin sahibi olmuştur? Nasıl olduğu bellidir. . . Allah (cc) bire yedi yüz vereceğini vaat etmiyor mu? (24) Hz. Osman verdikçe bereketleniyordu, verdikçe artıyordu. . . (25)

Bin develik o büyük kervan Medine'ye giriyor. Halkta büyük bir sevinç, tüccarlarda büyük bir heyecan oluşuyor. Tüccarlar Hz. Osman'ın kapısının önünde ondan mal almak için sıraya giriyorlar ve onunla pazarlık yapmak istiyorlar. Tüccarlar diyorlar ki:

"Ey Osman! Şam'dan kaçta aldınsa tam yüzde on fazlasına bize sat, yani on dirheme aldığını on bir dirheme bize sat! " Hz. Osman diyor ki: "Sizden daha fazla veren var, niye size satayım ki? " Bunu duyunca tüccarlar yüzde yirmiye çıkarıyorlar. Hz. Osman yine sizden daha fazla veren var diyor. Hz. Osman böyle dedikçe tüccarlar oranı arttırıyor, en son yüzde yetmiş kadar, yani on dirheme alınan malın on yedi dirheme verilmesine kadar fiyatı çıkarıyorlar. Hz. Osman her seferinde sizden daha çok veren var demeye devam ediyor. En son tüccarlar diyorlar ki: "Osman sen fırsatçılık yapıp fiyat yükseltiyorsun, Medine'de bu fiyattan daha fazlasını sana verecek birini biz tanımıyoruz. Şimdi gidip seni halife Ebu Bekir'e şikâyet edeceğiz"

Hz. Osman bir şey demiyor. Tüccarlar gidip olanları Hz. Ebu Bekir'e anlatarak ondan şikâyetçi oluyorlar. Hz. Osman'ı çok iyi tanıyan Hz. Ebu Bekir, Osman'ın karaborsacılık ya da fırsatçılık yapmayacağını çok iyi bildiği için bu işte bir iş olduğunu tahmin ediyor. Yanına Hz. Ömer'i de alarak Hz. Osman'ın evine geliyor ve tüccarların söylediklerini sorguluyor. Hz. Osman diyor ki:

"Ey Allah Rasûlü'nün Halifesi! Ben tüccarların verdiklerinden daha fazla veren bir ticaret buldum. Niye ona vermeyeyim ki?"

Hz. Ebu Bekir merakla çok veren o tüccarın kim olduğunu soruyor? Hz. Osman: "Allah" diyor ve ekliyor: "Medine'nin halkı bu kıtlık günlerinde bu zorlukları çekerken ben nasıl olur bu işe seyirci kalırım. Ey Ebu Bekir! Sen ve tüm mü'minler şahit olun ki, bu bin deve, üzerindikilerle beraber Medine halkına infaktır" (26)

Bu sözlere şahit olanlar gözyaşlarını tutamayacak ve Hz. Osman'ın büyüklüğünü bir kez daha itiraf edeceklerdir.

Bu hadiseyi bize nakleden İbn Abbas şöyle güzel bir anekdot daha aktaracaktır:

"Osman'ın bu büyük infakının olduğu günün gecesinde rüyamda Rasûlullah'ı (sav) gördüm. Alacalı bir devenin üzerindeydi. Üstünde nurdan bir giysi, ayağında nurdan bir ayakkabı, elinde nurdan bir asa vardı ve çok acele ediyordu. Dedim ki:

"Ya Rasûlallah! Seni ve sohbetini çok özledim, biraz dursan da seninle sohbet etsem. Ne bu acele böyle?" Dedi ki:

"Ey İbn Abbas! Osman çok büyük bir sadaka verdi ve Allah da bu sadakayı kabul edip onu Cennet'te evlendirdi. Biz de düğününe davet edildik, ben de şimdi oraya gidiyorum." (27)

İşte Hz. Osman böyle bir kâmet, böyle bir tüccar.

Bu aktardıklarımızla Hz. Osman çok şey söyledi, ama özellikle Müslüman bir tüccar nasıl olur bunu bize öğretti? Ne demiş oldu Hz. Osman?

1. "Cennet karşılığında infak" sözünü duyduğunda, az ya da çok elini cebine at ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

2. Yaptığın iş, İslâmî bir hizmet, hayırlı bir eylem, takdir gören bir amel olsa bile israf etme ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

3. 'Hududullah'a = Allah'ın sınırlarına ve 'Hukukullah'a = Allah'ın hukukuna riâyet et ki Müslüman bir tüccar olabilesin.

4. Hayırlarını ve infakını varislerine bırakmayıp kendi ellerinle ver ki, Müslüman bir tüccar olabilesin.

5. Küçük hesapların, biter korkusunun, korkak adımların sahibi olma ki Müslüman bir tüccar olabilesin.

3. Cömertlikte Zirve Tüccar: TALHA BİN UBEYDULLAH (Radiyallahu Anhu)

"Yeryüzünde yaşayan bir şehit görmek isteyen Talha bin Ubeydullah'a baksın" (Tirmizi, 3739)

Zamanının gözde tüccarlarından biri olan Talha b. Ubeydullah, Sahabe içerisinde cömertliği ile öne çıkmış önemli bir isimdir. Babası Ubeydullah b. Osman, oğlundaki ticari kabiliyeti görünce onu on beş yaşından itibaren başta Busra pazarı olmak üzere o günkü ticari merkezlere göndermeye başladı. Yirmi yaşlarına gelince artık o tek başına birçok yere gidip gelerek ticaret yapan ve herkes tarafından sevilen birisi olmuştu. Zaten onun yüreğine iman tohumu Busra Pazarı'nda olduğu günlerde atılmıştı.

Nübüvvetin dirilti sesi Hira'da duyulmaya başlandığı sırada Hz. Talha, ticaret maksadı ile yine Busra'daydı. Bir aralık yüksekçe bir yere çıkmış, pazarda bulunan tüccarlara seslenen bir rahibi gördü. Rahip diyor ki:

"Ey Tüccarlar topluluğu! İcinizde haremli, Mekke'li kimse var mı?" Talha: "Ben varım! " deyince Rahip ona doğru yaklaştı. Mekke'li birini karşısında görmenin heyecanı ile Rahip: "Ey genç, Ahmed zuhur etti mi?" diye sordu (28). Ama

Talha böyle birinden habersizdi, onların "Ahmed" dediğine Mekke "Muhammed" diyordu. Talha ise o güne kadar Muhammed'den risalet ve nübüvvet dair hiçbir şey duymamıştı. Talha, o gün Rahib'e olumlu bir cevap veremedi. Ama Rahib, orada Talha'nın yüreğine imanın tohumunu serpmişti. Rahib dedi ki:

"Bu günler, Ahmed'in dünyaya risalet vazifesi ile geleceği günlerdir. Bu günler, nübüvvet güneşinin doğacağı günlerdir. Bu günler, batıl her ateşin sönmüş hak ve hakikat güneşinin doğacağı günlerdir. Bu günler risalet davasının Mekke'de ortaya çıkıp orada kendine yer bulamayıp hurması ve suyu bol bir beldeye gideceği günlerdir."

Bu son sözleriyle Busra'nın Rahib'i, Mekke'nin Varaka'sı ile aynı dili konuşuyordu. Diller aynıydı, çünkü beslendikleri kaynaklar aynıydı. Her ne kadar bu bilginler, tahrif olmuş metinler üzerinden konuşuyorlarsa da, hakikate dair bazı mesajları dile getiriyor, hep aynı yöne ve hep aynı yere işaret ediyor, bakışları hep bir noktada birleşiyordu.

Rahip en son Talha'ya şöyle dedi:

"Ey genç! Sakın O'nu kaçırma! Sakın bu fırsatı, yani onunla birlikte olma, ona dost olma fırsatını kaçırma! Sakın ayağına kadar gelecek olan bu fırsatı kaçırma." (29)

Bu son tavsiyeler Talha'nın adeta beynine kazınmıştı. Artık Talha bir an önce Mekke'ye varmak ve bu olayın mahiyetini iyice öğrenmek istiyordu. Bu düşünceler içinde o günlerde yirmi yaşlarında olan bu genç tüccar, Mekke'nin yolunu tuttu.

Babasının amcasının oğlu olan Hz. Ebu Bekir'in vesilesi ile Efendimiz'in huzuruna vardı ve iman ederek ilk Müslümanlardan biri oldu.

Hız. Talha iman ettikten sonra birçok Sahabi gibi ciddi bedeller ödedi. Başta annesi olmak üzere, akrabalarının ve Mekke'nin ileri gelenlerinin baskı, şiddet ve işkencelerine maruz kaldı. Ama hiçbir şey onu hak olarak bildiği davasından vazgeçiremedi. O, bir taraftan bu sıkıntılara sabrederken, bir taraftan da ticaretini devam ettirdi. On üç yıl süren bu zorlu sürecin sonlarında Hz. Talha, Şam'a icari bir amaçla gitmişti. Götürdüklerini sattı, alacaklarını aldı ve kervanını yola çıkardı. Kervan önden gidecek, kendisi de yine ticari bir amaçla o günkü adı Yesrib olan Medine'ye uğrayıp, öylece yoluna devam edecekti. Talha, bu amaçla Medine'ye geldi, bir de ne görsün, yoluna baş koyduğu Hz. Peygamber, imanın davası Mekke'ye dar gelmeye başlayınca tüm Müslümanlarla beraber Yesrib'e hicret etmiş, Yesrib'i Medine'ye, Daru's-Selam yurduna çevirmeye başlamıştı. Talha hiç beklemediği bu hal ile karşılaşınca ne yapacağını, ne diyeceğini şaşırması ve Allah Rasûlü'nün huzuruna gelerek:

"Ya Rasûlallah! Şu ana kadar ticareten elde ettiğim tüm sermayem bir kervan ile Mekke'ye doğru gidiyor. Ben Mekke'ye gitsem belki malıma kavuşacağım, ama seni kaybedeceğim. Seni kazanayım da seninle beraber olayım da varsın tüm sermayem yok olsun. Sen şahit ol ki tüm varlığımı senin varlığına adadım." diyordu.

Allah Rasûlü, cömertliği şahsiyetinin anahtarı haline getiren bu iman insanının yaptığı bu amele sevindi ve onu tebrik etti ve o gün ona bir lakap vererek, *'Talhatü'l-hayr = Hayırlı Talha'* diyerek, hayrı tercih ettiği için ona dua etti. Artık Hz. Talha için yepyeni bir hayat başlamıştı. O da her Müslüman gibi Medine'yi yurt edinerek orada cihanın dört bir yanına İslâm'ın sancağını taşımak için gayret sarf edecekti.

Hız. Talha, o günden sonra Medine'de birçok güzelliğe imza atacak ve her seferinde cömertlik adına başkalarını hayran bırakacak işler yapacaktı. O cömertlik adımlarından bir tanesi Huneyn Gazvesi dönüşü yaptığı infakı idi. Biz sadece onu anlatmakla iktifa edelim.

Huneyn zaferinden sonra Müslümanlar, Allah Rasûlü'nün komutasında Medine'ye dönmek için yola çıkmış ve dönüş yolunda Numan Kuyusu'nun başında konaklamışlardı. Bu su kuyusu, o bölge kabilelerine aitti ve suyu para ile satıyorlardı. Talha, o kuyuyu satın aldı ve Müslümanlara vakfetti. Bir de orada bulunan birkaç deveyi alarak İslâm ordusuna ikram için sofralar kurdu. Hız. Talha hiçbir zaman, *"Benden daha zenginleri var, onlar dururken ben niye yapayım?"* demedi. O her zaman hayrın önünde olmak için fırsat kollardı. Zaten o Rasûl'ün lisanı ile Talhatü'l-Hayr = Hayırlı Talha değil miydi! ?

Efendimiz (sav), Hız. Talha'nın Numan Kuyusu'nu satın alıp vakfetmesine ve İslâm ordularına verdiği ziyafete o kadar sevinmişti ki, o ana kadar Talha'ya verdiği lakaplara bir yenisini daha ekledi. Efendimiz; Medine'ye geldiğinde tüm malını, harcayan Talha'ya, *Talhatü'l-Hayr* demişti. Uhud'da gösterdiği fedakârlıklara karşı, Cenneti müjdelemiş, *Şehidü'l-Hay = Yaşayan Şehit* demişti. Şimdi de Numan Kuyusu'nu satın alıp vakfetmesine o kadar sevinmiş ve memnun olmuştu ki, *Talhatü'l-Feyyad* demişti. (30) Feyyad, feyzi, bereketi çok olan, bol bol feyizlerde bulunan emektir.

O, feyyad oluşunu sadece Numan Kuyusu'nu satın alması ile sınırlamamıştı. O dönemlerde Medine'ye dışarılardan çok misafir gelirdi. Kimi Allah Rasûlü ile tanışmaya, kimi elçilik vazifesi ile kimi ticari maksatla. Ne zaman bir misafir gelse ve Allah Rasûlü, Mescid'de: *"Misafirimizi kim ağırlayacak?"* diye seslense, hep aynı ses, Efendimiz'in çağırısına icabet ediyor, *"Ben, Ya Rasûlallah! "* diyerek misafiri alıp evine götürüyordu.

Canını, malını Allah yolunda harcadığı gibi, sofrasını ve evini de Allah yolunda harcıyor, bu alanda da hayrın öncülerinden oluyordu.

İşte Talha b. Ubeydullah böyle bir tüccardı. Onun hakkında Efendimiz (sav) Uhud Gazvesi'nden sonra bir gün şöyle diyecekti:

"Yeryüzünde yaşayan bir şehit görmek isteyen Talha b. Ubeydullah'a baksın." (31)

O, yaşayan bir şehit olarak hayatını imanına şahit kılma adına, kazandıklarını bir ömür boyu Allah yolunda harcamış (32) en son bir kardeş kavgası olan Cemel'de şehadet şerbetini içerek hayatını noktalamıştı. (33)

4. Semâhat Kahramanı bir Tüccar: ABDURRAHMAN B. AVF (Radıyallahu Anhu)

"Abdurrahman bin Avf'ı Cennet'e (sevincinden) emekleyerek girdiğini gördüm." (İbn Sad, Tabakât, c.3, s.93)

Abdullah b. Mes'ûd'un aktardığı bir rivâyete göre Efendimiz (sav) bir gün şöyle buyurmuşlardır:

"İki insan vardır ki, gerçekten bu iki insana gıpta edilir. Bunlardan biri, Allah'ın kendisine çokça dünya malı nasip eyleyip bu malı Allah yolunda harcama dirâyeti ve şuuru verdiği kimse. İkincisi ise, Allah'ın kendisine ilim ve hikmet verdiği ve bu ilim ve hikmeti, hak ve hakikat uğruna başkaları ile paylaşan kimse." (34)

Abdurrahman b. Avf demek, bu iki özelliği şahsında toplayan bir sahâbi demektir. O çok iyi bir tüccardır, malını Allah yolunda defaatle harcayan biridir. Böyle olduğu gibi fetvaları çok olan on iki sahâbiden biridir. (35) Yani o fakih sahâbilerdendir. Gerçi bize sadece altmış beş tane hadis rivâyet etmiştir, (36) ama özellikle ilim noktasında Hz. Ömer devrinde çok önemli bir konumu olmuştur.

Hz. Abdurrahman'ın bereketli hayatını biz sadece ticaret ekseninde bir okumaya tabi tutsak, çok güzel örnekler ve mesajlar buluruz. Mesela o bize *ideal bir tüccar nasıl olunur*, bunu öğretir. Onun hayatına bu çerçeveden baksak, ideal bir tüccarın olmazsa olmaz vasıflarının beş tane olduğunu ve hepsinin de onun hayatında istenilen düzeyde olduğunu görürüz. Bu vasıflar şunlardır:

1. Merhametli olmak
2. Sıddikiyet
3. Ehliyet
4. Kabiliyet
5. Semâhat

Bunları birer cümle ile açıklayalım:

1. Merhametli olmak: Allah'ın Rahman isminin bir tecellisi olarak varlığa merhamet nazarı ile bakmak ve muamelelerinin temeline merhameti yerleştirmek. Gaddar olmamak, hep bana, hep bana dememek; menfaati değil, adâleti ve merhameti önelemek.

2. Sıddikiyet: Doğruluk ve güvenilirlik esası üzerine yürümek, ne olursa olsun asla yalana kapı açmamak ve doğruluktan ayrılmamak.

3. Ehliyet: Yaptığı işin ehli olmak, yarım yamalak değil, ne yaparsa en güzelini yapmaya çalışmak, işinin hakkını vermek için liyakat üzere olmak ve ehli olmadığı işe de karışmamak.

4. Kabiliyet: Allah'ın insana verdiği kabiliyete uygun bir kamet sahibi olmak. Kabiliyetinin ne olduğunu tam olarak tespit edip, ya da ettirerek hangi sahanın adamı ise orada iş yapmaya çalışmak.

5. Semâhat: Kolaylık ve cömertlik sahibi olmak. Alırken, satarken karşıdaki insanı zora sokmamak, hep kolay olanı tercih ederek, bu konuda rahat davranmak. (37)

Bu vasıflar ideal bir tüccarda olmazsa olmaz özelliklerdendir. Biz bu vasıfların hepsinin Hz. Abdurrahman'ın hayatında olduğunu görmekteyiz. Tabi bu sınırlı sayfalar içerisinde bunların tamamını aktarmak zordur. Böyle olduğu için hayatından birkaç örnek tablo üzerinden onun tüccarlığını anlamaya çalışacağız.

Mekke'nin tanınan tüccarlarından biri olan Abdurrahman b. Avf, iman ettikten sonra on üç yıl boyunca çok ağır imtihanlara maruz kalmış, en sonunda kırk iki yaşlarında iken tüm mal varlığını câhiliye dönemindeki arkadaşı Ümeyye b. Halef'e bırakarak Medine'ye hicret etmişti. Medine'ye gelince, Mescid-i Nebevi'nin inşaatının ardından, Efendimiz (sav) iman adına her şeylerini Mekke'de bırakıp gelen Muhacirleri, Medineli Ensar'a kardeş kılacaktı. Bu kardeşleştirmede (muahat) Abdurrahman b. Avf'ın nasibi Sa'd b. Rebi olacaktı. (35)

Sa'd b. Rebi, hali vakti yerinde; evi, tarlası, işi, hanımları ve çocukları olan biriydi. Kardeşliğin yapıldığı gün, Sa'd sevinç içerisinde Hz. Abdurrahman'ı bağrına basmış, hemen onu alıp evine götürmüştü. O ilk gece Sa'd, kardeşi Abdurrahman'ın karşısına oturdu ve konuşmaya başladı. Dedi ki:

"Ey Kardeşim! Sizler iman adına her şeylerinizi terk edip buralara geldiniz. Allah Rasûl'ü de sizi bizlere kardeş kıldı. Kardeşlik laf ile olmaz. İşte bu malım (ve başladı malını saymaya).. Bunların yarısı benim yarısı senin, işte bu evim; yarısı benim yarısı senin, işte bunlar da iki hanımım, sen hangisini istersen onu boşayacağım, iddetini bekler onunla sen evlenirsin. Benim paylaşabileceğim şeyler bunlar ve ben bunların hepsini seninle paylaşıyorum."

Sa'd b. Rebi, bu çağın insanının anlamakta zorlanacağı bir yiğitlik, bir kardeşlik ortaya koyuyordu. O, kendine düşeni yapmıştı, söylediklerinde de çok samimiydi ve ortaya koyduğu destansı kardeşliğin bir tarafı olarak üzerine düşeni yapmaya çoktan razı idi.

Şimdi söz sırası Abdurrahman b. Avf ta idi. Ne dedi sizce Abdurrahman? Elbette ki kendisine yakışanı. . . Dedi ki:

"Ey Kardeşim! Allah malını, mülkünü, eşlerini, işlerini sana mübarek kılsın! Sen bana yardımcı olmak istiyor musun?" "Evet" dedi Sa'd.

"O halde bana çarşının yolunu göster, bir de ip ver." Sa'd ne kadar ısrar etti ise de kardeşini ikna edemedi. Ertesi sabah erkenden iki kardeş Beni Kaynuka çarşısının yolunu tuttular. Sa'd, Abdurrahman b. Avf'a çarşıyı gezdirdi. Abdurrahman:

"Tamam! Allah senden razı olsun sen gidebilirsin." dedi. Sa'd döndü, Abdurrahman çarşıda kaldı ve başladı hamallık etmeye . . .

Mekke'nin soylu tüccarı şimdi Medine'de sırtında sepetler taşıyor, hurma küfelerini yükleniyor, tüccarların yükünü kaldırıp indiriyordu. O gün akşama kadar çalışmış ve birkaç dirhem kazanmıştı. Ertesi gün sabahın erken saatinde yine

pazarda, yine sırtında ipi ile iş kovalamıştı. Bu birkaç gün böyle devam etmişti. Elinde küçük bir sermaye birikmişti. Şimdi o sermaye ile Medine'nin dışından gelen köylülerden yağ, peynir ve benzeri şeyler alıp satmaya başlamıştı. Ticareti gün geçtikçe büyüyordu, daha bir hafta olmamıştı ki, kendine bir ev kiralamıştı. Kardeşi Sa'd'a kiraladığı evi söyleyince Sa'd üzülmüş:

"Ben sana yoksa kardeşlik yapamadım mı ki, sen hemen benden ayrılıyorsun?" demişti. Abdurrahman b. Avf, kardeşini teselli etmiş, derdinin başka bir şey olduğunu ona izah etmişti. Abdurrahman b. Avf'ın derdi, ticari kabiliyetini kullanıp, ortaya bir şeyler koymak, helâlinden kazanmak ve onu da Allah yolunda harcamaktı. Bundan dolayı o, böyle davranıyordu. (39)

Bu hadisenin üzerinden on-on beş gün geçmemişti ki, Abdurrahman b. Avf, Ensar'dan bir hanım ile evlenme kararı almıştı. Bu haberi Allah Rasûlü'ne vermek için sevinçle Mescid'e doğru gitti. Efendimiz Abdurrahman'ın elindeki yüzüğü ve evlenenlerin kullandığı Zağferen isimli kokuyu hissedince, sordu: "Ey Abdurrahman yoksa evlendin mi sen?" "Evet, Ya Rasûlallah! Bu haberi vermek için huzurunuzda geldim" dedi." Kiminle" diye sordu: "Ensar'dan bir hanım ile" dedi."Ne kadar mehir verdin?" dedi."Bir nevat (40) altın" dedi.

Allah Rasûlü duyduğu her cevaba öyle seviniyordu ki, gülüyor, mübarek dişleri görünürcesine tebessüm ediyordu. Neden Allah Rasûlü seviniyordu? Çünkü helâlinden kazanılan mal ve onu kazanan tüccar Efendimiz'i sevindirirdi. En sonunda Allah Rasûlü dedi ki, "Ey Abdurrahman! Bir koyun ile de olsa düğün yemeği (velime) tertiple ve kardeşlerini düğününe çağır, nikâhını onlara duyur"

Abdurrahman b. Avf (41) Allah Rasûlü'nün yanından ayrılacakken Efendimiz ona şöyle dua etti:

"Allah'ım! Abdurrahman'ın işlerini daha da bereketlendir, ona hayırlı kazançlar nasip et!"

Abdurrahman b. Avf bu duayı duyunca öyle sevindi ki, o gün için elde ettiği en büyük müjde ve hayatının en büyük kazancı bu dua oldu. O diyecekti ki: "Bu duayı Allah Rasûlü bana yapınca işlerim öyle bereketlendi ki, hangi işe el atsam o iş aldı başını yürüdü. Hangi taşı kaldırırsam altından gümüşler, altınlar çıktı. Elime aldığım teneke dahi olsa bereketlendi ve o bile altına, gümüşe dönüştü." (42) Duayı yapan Rasûlullah olunca, elbette sonuç böyle olacaktır.

Tebuk Gazvesi Hazırlıklarında Abdurrahman bin Avf

Biz, onu Tebuk Gazvesi hazırlıklarında görüyoruz. Efendimiz (saş) o gazveye çıkmak için Sahabe'yi infaka teşvik ediyor, elde avuçta bir şeyleri olanlar da ne varsa getirip Efendimiz'in önüne koyuyorlardı. Efendimiz insanları infaka teşvik ettiği o ilk gün, Hz. Abdurrahman'ın elinde dört bin dinar vardı, yarısını getirip Efendimiz'e verdi ve şöyle dedi:

"Ya Rasûlallah! Yarısını senin yoluna, yarısını da ehlime bıraktım. İstersen o yarısını da getirebilirim!" Efendimiz (sav): "Hayır" dedi ve yapılan bu infaktan memnun olduğunu bildirecek şöyle dedi:

"Allah verdiği de mübarek kılsın, ailen için elinde tuttuğunu da mübarek kılsın." (43)

Ama infak öyle tatlı bir şey ki, insan vermenin tadına bir erince artık vermeye doymamaya başlıyordu. Abdurrahman b. Avf da böyle olacaktı. O ilk gün malının yarısını vermişti, aradan birkaç gün geçti, tam beş yüz at verdi. Bir müddet geçti, bu sefer bin beş yüz deve verdi. Bir kaç gün sonra ise ticaretinden gelen kırk bin dinar ve bir bu kadar gümüş daha verdi. Vermeye doymuyordu, coşmuş imanının heyecanı ile verdikçe veriyordu. Bu kadar büyük bir miktarın verilmesi, hem mü'minleri, hem münafıkları hayrete düşürmüştü. Münafıklar dedikodu etmeye başlamışlardı; "İbn Avf gösteriş olsun diye böyle veriyor" diyorlardı. Abdurrahman b. Avf bunların sözlerini hiç duymuyordu bile . . . Çünkü o kendinden çok emindi, kimin adına ve niçin verdiği çok iyi biliyor, bunun için de onların bu sözlerine hiç takılmıyor, daha fazlasını yapmanın yollarını arıyordu. (44)

Mü'minler de Abdurrahman b. Avf'ın verdiği miktara hayret ediyor, hatta bazıları kendini sıkıntıya soktuğu için onu eleştiriyorlardı. Bunlardan biri olan Hz. Ömer:

"Ey İbn Avf! Kendini sıkıntıya soktun ve ehline bir şey bırakmadın" demişti. Hatta dayanamamış Efendimiz'e, Abdurrahman b. Avf'ı şikâyet etmişti. Allah Rasûlü, Hz. Ömer'in şikâyeti üzerine Abdurrahman b. Avf'ı çağırması ve:

"Ey Abdurrahman! Ailene bir şeyler bırakmadın mı?" diye sormuştu. Abdurrahman b. Avf demişti ki:

"Ya Rasûlallah! Sana verdiğimden daha hayırlısını ve daha güzelini de aileme bıraktım! " Efendimiz sordu: "Ne bıraktın?" Demişti ki: Allah ve Rasûlü'nün vadettiği rızık, hayrı ve ecir" (45) Onun bu cevabına karşılık Efendimiz tebessüm etmiş ve ona hayır dualarında bulunmuştu.

"Cennet'e yürüyerek girmek istiyorum"

Abdurrahman b. Avf'ın başka bir halini Enes b. Malik rivâyet ediyor: Hz. Ebu Bekir'in hilafet döneminin sonlarına yakın günlerdir. O sıralar Abdurrahman b. Avf'ın büyük bir ticaret kervanı Medine'ye girmiştir. Yedi yüz develik koca kervan Medine sokaklarına girince halk büyük bir coşku ile kervanı karşılamak için yollara dökülmüştü. Kalabalığı fark eden Hz. Aişe validemiz yanındakilere bu kalabalığın sebebini sormuştu. Demişlerdi ki: "Abdurrahman b. Avf'ın Şam bölgesinden gelen kervanının coşkusudur bu! Hz. Aişe sevinmiş, alınının teri ile kazandığı bu büyük servetin sahibi olan Abdurrahman b. Avf için demişti ki: "Allah ona dünyada verdiklerini de mübarek kılsın, ahirette vereceklerini de mübarek kılsın. Vallahi ben Allah Rasûlü'nden işittim ki, O şöyle buyurmuştu: *"Adurrahman b. Avf Cennet'e (sevincinden dolayı) emekleyerek girecektir."*(46)

Bu büyük müjdeyi, mü'minlerin annesinden duyan biri hemen Abdurrahman b. Avf'a ulaştırdı. Abdurrahman b. Avf bu habere öyle sevindi ki, hemen Hz. Aişe'nin yanına geldi. "Doğru mu Ey anneciğim! Bu duyduğum haber doğru mu?" diye sordu. Hz. Aişe: *"Evet! Bizzat ben kendim Allah Rasûlü'nden bunu işittim"* dedi. Bu söze daha da sevinen Hz.

Abdurrahman dedi ki: “Ey anneciğim! Bu büyük müjdenin hatırına sen şahit ol ki, kervanın tamamını Allah yolunda infak ediyorum. Böyle yaparak inşallah ben Cennet'e yürüyerek girmek istiyorum.” (47)

“Allah'ım! Sen Abdurrahman b. Avf'a Cennet pınarlarından içmeyi nasip et!”

Ümmü Bekr bint Misver naklediyor:

Abdurrahman b. Avf, arazilerinden birini kırk bin dinara satmıştı. Bu paranın bir kısmını Zühreoğulları'ndan olan akrabalarına, bir kısmını fakir Müslümanlara ve özellikle Muhacirlere dağıttı. Paranın kalan kısmını da Hz. Peygamber'in hanımlarına gönderdi. Ben de Aişe annemizin parasını götürdüm. Aişe annemize parayı uzattığımda, bana: "Bunları kim gönderdi?" diye sordu. ‘Abdurrahman b. Avf’ dedim ve olan biteni baştan sona anlattım. Hadiseyi gözyaşları içerisinde dinleyen Hz. Aişe dedi ki: Allah Rasûlü: *'Benden sonra size, ancak sabredenler şefkatle muamele edeceklerdir.'* diye buyurmuştu. Sonra Hz. Aişe ellerini kaldırdı ve dedi ki: “Allah'ım! Sen Abdurrahman b. Avf'a Cennet pınarlarından içmeyi nasip et!” (48)

“Bu adamın kazancında zerre kadar haram yoktur”

Allah yolunda vermeye doymayan bu büyük tüccar, bu kadar vermesine rağmen malı ve ticareti bereketlendikçe bereketleniyordu. Defaatle malını son kuruşuna kadar infak etmesine, hayatı boyunca tam otuz bin köle âzâd etmesine rağmen (49) yine de vefat ederken, varislerine ciddi bir mal varlığı bırakıyordu. Onun bıraktığı mal miktarını Reşid b. Zübeyr, 1.320.000 dinar (50) İbn Sa'd ve Muhibbuddin et-Taberi, 2.610.000 dinar, (51) İbn Hacer ise 3.200.000 dinar (52) olduğunu hesaplayarak ortaya koymuşlardır. Sadece varislerine değil, başta o gün için hayatta olan Bedir Ashabı'ndan yüz Sahabi olmak üzere yüzlerce kişi onun mirasından nasiplenmişlerdi.

Abdurrahman b. Avf, o gün için hayatta kalan Bedir Ashabı'ndan yüz Sahabi'ye, dört yüz dinar verilmesini vasiyet etmişti. (53) Vefatının ardından Sahabe kendilerine verilen bu parayı almak için, onun evine geldiler. Gelenlerden birisi de o günlerde oldukça zengin olan Zübeyr b. Avvam'dı. (54) Hz. Zübeyr, payına düşen dinarları alır, dönerken birileri arkasından onu kınar ve derler ki: "O kadar zengin olmasına rağmen yine de bu dinarlara tamah etti. Onun yerinde kim olsa bunları almaz, başkasına infak ederdi." Zübeyr b. Avvam, işittiği bu sözler üzerine, sözün sahiplerine döndü ve dedi ki:

"Vallahi, Bu malı bize bırakan adamın kazancında zerre miktarı haram yoktur. Bu malı ben alacağım, ama kendi mallarımdan da infak edeceğim!"

Zübeyr b. Avvam'ın bu sözü Abdurrahman b. Avf'ın ticaretine olan güveninin boyutunu bize öğretiyordu.

Hz. Abdurrahman'ın ticari hayatı için çok şey söylenebilir, ama biz bu kadarı ile iktifa edelim ve önemli bir rivâyete dikkatlerinizi çekerek bitirelim.

Abdurrahman b. Avf'ın bu kadar malı nasıl kazandığını merak edenlerden bazıları bir gün Abdurrahman b. Avf'a bunu sormuş ve demişti ki:

"Ey Abdurrahman! Sen de ticaret yapıyorsun, biz de. Senin geldiğin noktaya bak, bir de bize bak. Söyler misin Allah aşkına sen ne yapıyorsun ki, ticaretinde böyle bir bereket var?"

Abdurrahman b. Avf bu soruya şöyle cevap veriyordu:

"Ben, işin başında Allah Rasûlü'nü memnun edip, onun lisanından malımın bereketlenmesi için dua aldım.

İkincisi: Allah'ı ticaretimin ortağı kıldım, ne kazandımsa, onun yolunda harcamaktan geri durmadım.

Üçüncüsü: Pazarın hep ilk gelen tüccarı oldum. Güneşi hiçbir zaman üzerime doğdurmadım.

Dördüncüsü: Hiçbir müşteriye boş çevirmedim, kolaylığı esas aldım.

Beşincisi: Az kâra razı oldum, sürümünden kazandım." (55)

Bu sözleriyle Hz. Abdurrahman, ticarete bereketi elde etmenin yollarını bize böylece çok net bir şekilde belirtmiş oluyordu.

5. Allah İle Ticaret Yapan Bir Sahabi: SUHEYB-İ RUMİ (Radıyallahu Anhu)

"Önde olanlar dört kişidir. Ben Arapların ilk Müslümanıyım; Selman Farısların ilki, Bilal Habeşlilerin ilki, Suheyb ise Rumların ilkidir." (Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, c. 9, s. 305)

Allah ile Ticaret Yapmak

'Allah (cc) ile ticaret yapma' ifadesini kullanmak doğru mudur? Elbette ki doğrudur, çünkü böyle bir ticareti isteyen Rabbimizdir. Tevbe süresi'nin 111. âyetinde şöyle buyrulur:

"Allah mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) Cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğumuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük bir kazançtır." (56)

Peki, böyle bir ticaret sadece Suheyb-i Rûmî'ye has bir durum mudur? Tabi ki hayır. Ancak, Allah onlarca âyette mü'minleri buna davet ederken, Efendimiz onlarca hadiste bu ticaretin neleri insana kazandıracığı konusunda açıklamalar yaparken yine de insanların çoğu bu kârlı ticareti yapmaktan geri dururlar. Hadislerde bu ticaretin nasıl olduğuna dair anlatılan örneklerden bir tanesini Ebu Hureyre (ra) bize şöyle nakleder:

Efendimiz (sav) buyurmuşlardır ki:

"Sahrada yolculuk yapmakta olan bir adam, semadaki bir buluta: "Falanın bahçesini sula!" diye seslenildiğini duydu. Bundan sonra o bulut, kara taşlık bir yere saptı ve oraya suyunu boşalttı. Adam, o suyun tamamının bir derede toplandığını hayretle gördü ve dereyi aktığı yöne doğru takip etti. Bir de baktı ki adamın biri, elindeki kürekle derenin suyunu oraya buraya çevirerek bahçesini suluyor. Ona: "Ey Allah'ın kulu! Adın nedir?" diye sordu. Adam, daha önce buluttan duyduğu ismi söyledi, peşinden de: "Ey Allah'ın kulu! Adımı niçin soruyorsun?" dedi. O da: "Ben şu suyu yağdıran buluta, senin adını vererek, 'Falanın bahçesini sula!' diye seslenildiğini duymuştum da onun için sordum. Sen ne yapıyorsun ki bu lütfu mazhar oldun?" dedi. Bahçe sahibi:

"Madem ki merak ediyorsun söyleyeyim: Ben bu bahçenin ürününe hesap ederim; üçte birini sadaka olarak dağıtırım, üçte birini çoluk çocuğumla birlikte yerim, üçte birini de tohumluk olarak ayırırım, dedi." (57) Yani adam, işine / ticaretine Allah'ı ortak ettiği için böyle güzel bir berekete mazhar olmuş; Efendimiz (sav) de bunu bize bir kıssa üzerinden anlatmıştır.

Burada bir hususa daha dikkat etmek gerekir. Rabbimiz kulu ile ticarete girerken verdiklerinin üzerinden bir ortaklık kurmuyor, çünkü neyi kuluna bahşetmişse zaten hepsi O'nundur. Mal, mülk, beden, sağlık, akıl, kabiliyet; hepsi O'nun ikramlarıdır. Öyleyse Rabbimiz kulu ile ne üzerine ticaret yapıyor? Altlarından ırmaklar çağlayan Cennetler üzerine.. Dolayısı ile Rabbimiz, almak için değil, vermek, hem de daha güzellerini vermek için kullarından böyle bir adım istiyor, verdiklerinin üzerinden değil, vadettikleri üzerinden bir ticaret yapılmasını bekliyor.

Asr-ı Saadet'te bu adımı atan çok isim vardır; ancak Suheyb-i Rumi biraz farklıdır. Farkı da şundan kaynaklanır: Yaptığı bu ticaret, Allah tarafından kabul görmüş, bir âyet ile tasdiklenmiş ve Efendimiz (sav) tarafından ise büyük bir müjde ile karşılanmıştır. Bundan dolayı Hz. Suheyb'in bu ticareti üzerinde durulması gereken bir örnektir. Öyleyse gelin biz de bu güzel tüccarı ve bu güzel ticareti anlamaya çalışalım.

Ninova Meliki'nin Oğlu Suheyb

Tarihler Miladi 586 yılını gösterdiğinde Fırat havzasındaki Ninova kasabasında Suheyb, ya da asıl ismi ile Ümeyre dünyaya gelmiştir. (58) O tarihlerde Ubelle bölgesi diye bilinen ve Sasani hâkimiyeti altında olan o toprakların meliki Suheyb'in babası Sinan b. Malik'tir. Suheyb'in doğumunun üzerinden birkaç yıl geçmemiştir ki, Rumlar o bölgeye saldırı düzenlemiş, babası Sinan, annesi Selma bint Kaid o saldırılarda öldürülmüş, Ümeyre ise esir olarak Rumların yaşadıkları topraklara götürülmüştü. Ümeyre, on beş on altı yaşlarına kadar Rumların içerisinde kalmıştı. Onların içerisinde büyüdüğü için Rumca'yı çok iyi öğrenmişti.

Bir müddet sonra köle pazarında satılığa çıkarılmış; onu Beni Kelb kabilesinden biri almış ve ona Suheyb ismini vermiştir.

Ona bu ismin verilmesinin sebebi ise sakalının kırmızı olduğundandır. Araplar, saçı sakalı kızılca olana Suheyb derlerdi; bundan dolayı ona bu isim verildi. Dili Rumca olduğu ve Rumlardan satın alındığı için de Suheyb-i Rumi diye isimlendirildi ve yıllar yılı bu isim ile anıldı.

Kölelikten Tüccarlığa

Beni Kelb kabilesinden onu satın alan tüccar onu başka birine sattı; alan daha başka birine sattı; işin neticesinde İlahî kaderin bir tecellisi ile onu, adını Hilfü'l-Fudûl hadisesinde çokça duyduğumuz Hz. Ebu Bekir'in amcaoğlu sayılan büyük tüccar Abdullah b. Cüd'an satın aldı. Suheyb, beş- altı yıl onun yanında kaldı. O günlerde Abdullah b. Cüd'an, Suheyb'in ticari kabiliyet ve cevherini keşfetti. Bunun üzerine, onu âzâd etti ve onunla sermaye-emek ortaklığı (mudarebe) çerçevesinde bir takım ticaretler yaptı. Kısa bir zaman zarfında Suheyb öyle bir noktaya geldi ki; Mekke'nin pazarlarında adından söz ettirmeye başladı.

Suheyb-i Rumi' nin yaşı yirmi dört, yirmi beş olduğunda; tarihler de Miladi 610'a yaklaşmıştı. O tarihte Mekke'de insanlık tarihinin en büyük olayı yaşandı; Allah Rasûlü vahye ve nübüvvete muhatap oldu. Tüm Mekke bu hadiseyi konuşmaya başlayınca; bu genç tüccar da merak eder, birilerinin sözü ile değil, kendi duydukları ile hareket etme adına, o günler daha yeni Darü'l-Erkam'a giden Efendimiz'i görmek ister. Bu amaçla gizlice Darü'l-Erkam'a giden Suheyb, aynı amaçla oraya gelen Ammar b. Yasir'i görür kapıda; birbirlerine neden geldiklerini sorarlar; aynı cevabı verince de içeriye girerler ve ikisi aynı anda o evde iman ederler. Müslümanların sayısı o günler daha otuz bile olmamıştır ki, o öncüler ilk olma ayrıcalığını kimselere kaptırmazlar ve o kutsi halka içerisinde yerlerini alırlar.

Suheyb, tanınan bir tüccar olduğu için onun Müslüman olduğunu duyan bazı dostları iyi niyetle onu uyarırlar. Derler ki:

"Ey Suheyb! Sen Mekke'li değilsin, burada akrabalar ve seni koruyacak bir ailen yok. Eğer Mekke senin Müslüman olduğunu duyarsa seni rahat bırakmaz; bunun için iyi düşün ve ona göre davran!"

Bu sözlere rağmen Suheyb her şeyi göze alarak imanını ikrar eder. Çok kısa bir zaman içerisinde onun Müslüman oluşu Mekke'de duyulur ve gerçekten korkulan olur; çok ciddi işkencelerin ve baskıların muhatabı olur. Öyle sıkıntılar çeker ki, Efendimiz (sav) onun gibi inandığı değerler uğruna bedeller ödeyen birkaç sahabinin mücadelesini, Kur'an'ın özet olarak anlattığı bir kıssa olan Ashab-ı Uhdud'a (59) benzeter ve onları Mü'min Genç Kıssası içerisinde anlatılan genç ile kıyas eder. (60)

Suheyb, Hicret Yolunda

Suheyb-i Rumi, Mekke'de iman adına yıllarca çok ağır sıkıntılar çektikten sonra, Yesrib imana kucak açınca, o da hicret için hazırlıklara girer. Onun hicret hazırlıklarında çoğu siyer kitabının gözden kaçırdığı bir rivâyeti başta Ebu Nuaym olmak üzere birkaç siyer ve meğazi âlimi dikkat çekmiştir. Ebu Nuaym'a göre, Hz. Suheyb, Efendimiz (sav) ve Hz. Ebu Bekir ile birlikte hicret edecekti. Ama Mekke'liler onu gözetim altına alınca, o gecikti ve sözleşilen vakitte Hz. Ebu Bekir'in evine gidemediği için onlara yetişemedi. (61)

Ebu Nuaym'ın bu rivâyetini destekleyen bir husus daha var ki, Suheyb, zorlu bir yolculuktan sonra Kuba'ya varınca, Hz. Ebu Bekir'e: "Neden beni beklemediniz?" diye sormuş, o da: "Biraz bekledik ama gelmen gecikince mecburen gittik" demişti. (62)

Bu rivâyet bir tarafa Hz. Suheyb, hazırlıklarını tamamlamış, hicret için fırsat kollarken, Mekke'liler, onun hicret edeceğini bildikleri için, bu hicreti engelleme adına, onu gözetim altına almışlardı. Hatta onlardan bir grup, Suheyb'in evinin etrafında nöbet tutmaya başlamışlardı. Suheyb, onları fark edince onlardan nasıl kurtulacağını düşünmeye başlamıştı.

Hafız Zehebi, Siyeri'nde o anları şöyle anlatıyor:

"Gecenin ilerleyen vakitlerinde; sanki hasta olmuş gibi, sık sık helâya gitmek için evinden çıkıyor; biraz sonra dönüyor; aradan az bir müddet geçince bir daha çıkıyordu. O anda onu gözetleyenlerden biri diyordu ki:

"Siz bu adamı boşuna bekliyorsunuz? Baksanıza Lat, onun karnına hastalık düşürmüştü. Adam karnının derdine düşmüş, nasıl bu halde yola çıkacak ve ta Yesrib'e gidecek!?"(63)

"Müjdeler olsun! Ey Ebu Yahya! Alış-verişin kârlı oldu!"

Bu söz üzerine orada bulunanlar Suheyb'in o halde gideceğine ihtimal vermedikleri için evlerine dönmüşlerdi. Bu fırsatı değerlendiren Suheyb hemen yola koyulmuş ve Yesrib'e doğru yol almaya başlamıştı. Ancak yolda onu biri görmüş ve hemen gidip Mekke'lilere haber vermişti. Mekke'liler hemen onun ardına düşmüş ve Suheyb'e yetişerek önünü kesmişlerdi. Suheyb başka bir yolunun olmadığını görünce; yayını eline almış; okunu germiş ve karşısında duran Mekke'lilere:

"Ey Mekke'liler! Beni tanıyorsunuz; ben sizin en iyi ok kullananzım. Şimdi sadağımdaki oklar bitene kadar size ok atarım. Okum bitince elime kılıcımı alır; kılıcım kırılana kadar sizlerle savaşırım. Ya siz beni öldürürsünüz, ya ben sizi! Gelin bana engel olmayın önümden çekilin, ben gideyim." Mekke'liler bu kararlı sözler üzerine biraz ürkerler, içlerinden biri der ki:

"Ey Suheyb! Sen içimize geldiğinde bir köle idin. Sonra bizlerin üzerinden birçok mal edindin. Şimdi o malları almış Yesrib'e Muhammed'e gidiyorsun. Vallahi seni bırakmayız." Suheyb bu söz karşısında akılları sadece midelerinde olan o insanlara şunu dedi:

"İçinizde olduğum müddette kazandığım tüm malları size versem, beni bırakır mısınız?" Bir anda şaşırıp Mekke'liler, böyle bir teklifi hiç beklemiyorlardı. Karşılarında duran insan bir ömür kazandığı malları sadece Muhammed'e kavuşma arzusu ile onlara verecekti. Birbirlerine baktılar ve bu fırsatı kaçırmama adına: "Tamam" dediler. Suheyb dedi ki: "Bütün mallarım, servetim, Mekke'de falanca yerde! Gidin alın." Mekke'liler bu sözü duyar duymaz, içlerinden birkaçını o malları alması için gönderdiler. Adamlar gitti, malları alıp gelince Suheyb'i bıraktılar. Suheyb de Yesrib'e doğru yola koyuldu. (64)

Yolda gözlerinden biri rahatsızlanmış, hasta hasta hicretin zorlu yollarını tamamlamıştı. Yol boyunca azığı bitmiş, açlıktan takati kesilmişti. Kuba'ya varınca; daha o varmadan Cebrail, onun haberini Efendimiz'e ulaştırmış, semanın kapılarından süzülüp gelen Bakara sûresi'nin 207. Âyeti onun hakkında ve onun gibi Allah ile ticaret yapacak olanlar hakkında nazil olmuştu:

"İnsanlardan öyleleri de vardır ki, Allah'ın rızasını elde etmek için candan ve maldan vazgeçerler. Allah da böyle kullarına karşı çok merhametlidir" (65)

Efendimiz (sav) Suheyb'in nasıl bir fedakârlıkla hicret ettiğini duyunca, inen âyetin de onun bu fedakârlığı üzerine indiğinden haberdar olunca, sevindi ve şöyle dedi: "Rabiha'l-Bey'u Ya Eba Yahya (66), Rabiha'l-Bey'u Ya Eba Yahya, Rabiha'l-Bey'u Ya Eba Yahya = Müjdeler olsun! Ey Ebu Yahya! Alış-verişin kârlı oldu! Müjdeler olsun! Ey Ebu Yahya! Alış-verişin kârlı oldu! Müjdeler olsun! Ey Ebu Yahya! Alış-verişin kârlı oldu!"(67)

Hz. Ebu Bekir bu sözlere şahit olunca Suheyb'in gelişini duyar duymaz yolda onu karşılayıp bu müjdeyi ona vermek için gitti. Suheyb bu müjdeyi duyunca hayatının en güzel haberini almanın karşılığında çektiği bütün sıkıntıları unutmuştu.

Hz. Suheyb Allah ile ticaret yapan tüccar bir sahabi olarak böyle bir ticarete zararın olmadığını nasıl kârlı bir iş olduğunu âleme göstermiş oluyordu. O günden sonra da Medine'de aynı yolu takip ederek hep gerçek ticaretin ve kârin peşinde oldu.

6. Helal Kazanç Örneği Bir Sahabi: CABİR B. ABDULLAH (Radıyallahu Anhu)

"Efendimiz (sav) 'Leyletü'l-bâir' gecesi tam yirmi beş defa benim için istiğfar etti." (İbn Esir, Üsüdü'l-Ğâbe, c. 1. S. 494)

Nübüvvet bahçesinin gülleri olan Sahabi efendilerimizi tanımanın en güzel yollarından biri de, onların Efendimiz'den (sav) duyup naklettiği hadislerdir. Bu gün adını bildiğimiz 10.000 sahabinin ancak yüzde onu yani bin tanesi

Efendimiz'den hadis rivâyet etmişlerdir. Kimi Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Hz. Aişe ve Cabir b. Abdullah gibi çok hadis rivâyet etmiş; kimi de az hadis rivâyet etmiştir, ya da sadece bir iki hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Az ya da çok, rivâyet edilen o hadisin üzerinden, o nebevi mesajların ilk ravisi, işiteni olan sahabe efendimizin şahsiyetini tanıma noktasında ipuçları yakalayabiliriz. Çünkü genelde insan, karakter, mizaç ve kabiliyeti nispetinde duyduğu sözleri zihninde tutabiliyor ve bunları başkalarına aktarabiliyor. Özel olarak hadis nakli için istihdam edilenler dışında, birçok sahabe efendimiz de genelde ya kendisi ile alakalı rivâyetleri zihinlerinde tutuyor veyahut karakter ve mizaçlarına uygun rivâyetleri hafızalarında daha iyi saklıyor, yeri gelince de bunu başkaları ile paylaşıyorlardı.

Cabir b. Abdullah da zihnine, hafızasına kayıt ettiği nebevi sözleri bu ümmet ile paylaşan, hem de çokça paylaşan yiğitlerden biridir. 'Muksirûn' dediğimiz çok hadis rivâyet eden dokuz sahabinin altıncısıdır. (68)

Cabir b. Abdullah'ın aktardığı 1540 hadisten dört tanesinin üzerinden, 'onun nasıl helâl kazanç noktasında duyarlı olduğunu' anlamaya çalışalım. Diyor ki:

1. "Efendimiz (sav) bir gün bize çok önemli şeyler söyledi ve sonra sözlerini şöyle bitirdi:

"Helâl olan dünyalığın alın ve haram olanı terk ediniz." (69) Yani helâl ile yetininiz. Unutmayınız ki; helâl dairesi geniştir, keyfe de kâfidir.

İnsanların bir gün böyle bir noktaya geleceğini Efendimiz şu sözü ile beyan ediyordu:

"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kişi elde ettiği şey (mal) helâlden mi, haramdan mı, buna hiç önem vermeyecektir." (70)

2. Efendimiz (sav) sahabiye helâl kazanca teşvik ederken onun nasıl elde edileceğini de beyan ediyor. Hz. Aişe'nin ve Cabir b. Abdullah'ın naklettiğine göre şöyle buyuruyor:

"Hiç kimse kendi elinin emeğinden daha temiz, daha helâl bir kazanç elde edemez!" (71).

Böylece, 'insanın elinin emeğiyle, alınının teriyle elde edilen kazancın en temiz kazanç, en bereketli sermaye olduğunu' beyan ediyordu.

3. Hz. Cabir'in rivâyet ettiği üçüncü hadis ise şu idi:

"Ey İnsanlar! Allah'tan hakkıyla sakının ve rızınızı helâl ve güzel yoldan isteyin. Hiç kimse Allah'ın kendisine takdir ettiği rızık –geç de olsa elde etmeden ölmeyecektir. Öyleyse Allah'tan hakkıyla sakının ve rızınızı helâl yoldan isteyin. Size helâl olanı alın ve haram olanı terk edin, almayın!" (72)

Cabir b. Abdullah'ın helâl kazanç konusunda aktardığı dördüncü rivâyet ise, Muaz b. Cebel hakkındadır.

Muaz b. Cebel, Sahabe içerisinde ilim noktasında istisnai bir yerde duran âlim, fakih ve kadı olan birisidir. Efendimiz (sav) Onun sahabe içerisinde helâl ve haramı en iyi bilen olduğunu beyan etmiştir (73). Muaz b. Cebel, bu ilmi ve bu seviyeyi elini, eteğini dünyadan çekip tamamen kendini ilme vakfederek elde etmemiştir. Ya da birilerine yük olarak, yaslanarak da yapmamıştır. Elinin emeği ile çalışmış, alınının teri ile kazanmış; sonra da ilim tahsil etmiştir. Verdiği emek büyük olduğu için Allah onun işine de, ilmine de -çok az yaşamasına rağmen- ömrüne de büyük bir bereket vermiştir (74). O, tarlada, bahçede çalışmış, evine helâl bir lokma götürmek için gayret etmiş, diğer zamanlarında ise Suffa Mektebi'nin en gözde talebelerinden biri olmuştur.

Muaz b. Cebel, tarla işinde sürekli çalıştığı için elleri nasırlaşmıştı (75). Bir gün Efendimiz'in huzuruna geldiğinde, Efendimiz ellerini uzatmış ama Muaz ellerini O'na doğru uzatmakta biraz tereddüt etmişti. Efendimiz bu tereddüdünün sebebini sorunca;

"Ya Rasûlallah! Tarla bahçe işlerinde çalışmaktan ellerim nasır tuttu. Sizin ellerinizi incitmek istemediğimden ellerimi size uzatmadım!" demişti. Efendimiz (sav):

"Uzat ey Muaz uzat ellerini!" demiş, sonra o ellerin nasır bağlayan avuç içlerini öpmüş ve demişti ki:

"Bu el Allah ve Rasûlünün sevdiği eldir. Bu ele Cehennem azabı dokunmayacaktır" (76)

Cabir b. Abdullah o günden sonra ne zaman Muaz'ı görse, önce o elleri öpecek, daha sonra kendi nasırlaşmış ellerini ona gösterecekti. Evet, Cabir b. Abdullah'ın elleri de çalışmaktan nasır tutmuştu.

Cabir b. Abdullah'ın babası Abdullah b. Amr, Uhud'da şehit olunca, bir taraftan babasının şehadetine seviniyor, diğer taraftan da üzülüyordu. Çünkü babası ona dokuz kız kardeşini emânet etmiş, bir de ciddi oranda bir borç bırakarak gitmişti. O günden sonra Cabir b. Abdullah, hem kız kardeşlerine bakmak, hem de babasının borçlarını ödemek durumunda kalmıştı. Bu da çok kolay değildi.

O günlerin birinde Efendimiz'in (sav) yanına gelmişti. Efendimiz (sav) onu çok düşünceli görünce; "Ne oldu Cabir? Bir sıkıntın mı var?" diye sormuştu. Cabir b. Abdullah:

"Ya Rasûlallah! Babam şehit oldu, geriye bakmam için dokuz kız kardeş, bir de yüklü bir borç bıraktı. Ben şimdi ne yapacağım!" dedi. Efendimiz (sav) (Babanın âhirette ki durumunu sana bildireyim mi?" dedi. Cabir heyecanla "evet" dedi. Efendimiz (sav) dedi ki: Allah babanla perdesiz bir şekilde Cennet' te konuştu. Onu diriltti ve ona sordu:

"Ne istersin benden?" Baban dedi ki:

"Ya Rabbi! Şehit olmak ne güzel bir duyguymuş, ne olur beni bir daha öldür, gideyim senin için savaşıyım öleyim, bir daha senin huzuruna geleyim. Yine beni öldür, gidip yine geleyim ve bu hal hep devam edip dursun! ' Rabbimiz babana dedi ki:

'Hüküm verilmiştir, bir daha dünyaya dönmek yoktur! ' Rabbinin bu sözü üzerine baban dedi ki:

"O zaman ne olur Ya Rabbi! Şehitlerin elde ettikleri bu güzellikleri bunlardan habersiz olan kardeşlerimize bildir! " Bunun üzerine Rabbimiz, Al-i İmran Süresi'nin 169. âyetini indirdi:

“Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin, bilakis onlar diridirler ve Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar”(77).

Cabir b. Abdullah bu sözleri duyunca tüm dertlerini unuttu, sevinç içerisinde Efendimiz'in dediklerini dinledi. Sonra Efendimiz (sav) Cabir'e borçları konusunda dua etti. Akabinde Efendimiz (sav) hem Sahabe'ye bu konuda Cabir'e yardımcı olmalarını istedi, hem de bizzat kendisi alacaklıları dolaşarak, Cabir'i sıkıştırmamalarını onlardan talep etti. Alacaklılardan büyük bir kısmı Yahudi olduğu için pek de yardımcı olmamışlardı.

Cabir b. Abdullah da, gayretini biraz daha arttırdı, tarlada biraz daha terledi; çünkü borç konusunda Efendimiz'in beyanlarını çok iyi biliyordu. Borçlu olarak Allah'ın huzuruna gitmemek için elinden gelen gayreti gösteriyordu.

Tam bu noktada borç meselesinde Efendimiz'in (sav) hassasiyetine dair birkaç örnek vermemiz yerinde olacaktır. Çünkü bu alanda ciddi sıkıntılar yaşandığı hepimizin malumudur. Üzülerek söylemek gerekir ki, bizler şimdilerde Hz. Peygamber'in bu konudaki uyarılarını tam anlamı ile kavramış değiliz.

“Ölenin üzerinde borç var mı?”

Bakın, sahabeden Seleme b. Ekva bize nasıl bir tablo aktarıyor:

"Hz. Peygamber ile oturuyorduk, bu sırada bir cenaze getirildi. Cenaze yakınları:

"Ya Rasûlallah! Cenaze namazını kıldırır mısınız?" dediler. Efendimiz:

"Ölenin üzerinde bir borç var mı?" diye sordu. Onlar: "Hayır" dediler. Geriye bir şeyler bıraktı mı?" diye sordu.

Onlar: "Hayır" dediler. Bunun üzerine Efendimiz (sav) o cenaze namazını kıldırıldı.

Sonra başka bir cenaze getirildi. Aynı gün mü başka bir gün mü bilmiyoruz. O vefat edenin yakınları da cenaze namazı için, rica da bulundular. Efendimiz aynı soruyu sordu:

"Ölenin üzerinde bir borç var mı?" Cenaze yakınları: "evet" dediler. Geriye bir şeyler bıraktı mı?" diye sordu. Onlar: "Evet, üç dinar kadar bıraktı" dediler. Borcunu karşılıyor mu diye sordu, evet dediler. "O mal ile hemen borcunu ödeyin" dedi ve o zatın da cenaze namazını kıldırıldı.

Başka bir gün bir cenaze daha getirildi. Yine Efendimiz'den rica edildi. Efendimiz aynı soruyu sordu. Adamlar borcu var, malı da yok dediler. Bunun üzerine Efendimiz:

"Arkadaşınızın cenaze namazını siz kıldırın" dedi ve oradan ayrılmak için hareket etti. Efendimiz böyle yapınca, Sahabe'den Ebu Katade: "Ya Rasûlallah! O zatın borcu benim borcumdur. Son kurşuna kadar ben ödeyeceğim. Ne olur arkadaşımızı bu hayırdan mahrum etmeyin" dedi. Efendimiz böylece geldi ve o sahibinin cenaze namazını kıldırıldı. (78)

Arkadaşının Borcunu Ödedin Mi?

Hadisenin sonrasını Ebu Katade'den dinliyoruz:

"O günün ikindisinde beni gördü Rasûlullah."Ödedin mi? Arkadaşının borcunu! " dedi. Ben: "Daha ödemedim Ya Rasûlallah! " dedim. Ertesi gün sabah namazında beni gördü."Ödedin mi?" dedi. Ben: "Daha değil Ya Rasûlallah! " dedim. Öğlen bir daha gördü: "Ödedin mi?" dedi. Ben "Hayır ya Rasûlallah ?" dedim. Bana dedi ki: "Ebu Katade! Arkadaşın Cennet' in kapısında bekletiliyor, öde de adam Cennet'e girsin?" dedi. Bunun üzerine hemen koştum, o borcu ödedim ve gelip Rasûlullah'a haber verdim. Ödediğimi söyleyince, Rasûlullah çok memnun oldu. (79)

Başka bir hadiseyi Muhammed b. Cahş anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah ile beraber oturuyorduk. O ara birden gözlerini kapattı, bir müddet öylece durduktan sonra, üç kez "Sübhanallah, Sübhanallah, Sübhanallah" dedikten sonra, "Ne ağır şeyler indi, ne ağır şeyler indi" dedi. Anladık ki iş ciddi, bundan dolayı korkumuzdan o an Rasûlullah'a bir şey sormadık. Ertesi gün merakla sorduk: "Ya Rasûlallah, Siz dün böyle böyle dediniz. Bunun hikmeti nedir acaba?" Efendimiz (sav) dedi ki:

"Allah borç ile alâkalı çok ağır bir hüküm indirdi. Allah'a yemin ederim ki, bir kimse, Allah yolunda şehid olsa, sonra diriltirse, sonra yine şehid edilip yine diriltirse ve üçüncü defa da şehit olup bir daha diriltirse, borçlu olduğu halde, borcunu ödeyinceye kadar Cennet'e giremez."(80)

Taberani'de insanı dehşete düşüren bir hadis daha vardır. Efendimiz (sav) buyururlar ki:

"Aldığı borcu ödemek istemeyene ve o borç ile Allah'ın huzuruna gelene, Allahü Teala, kıyamette şöyle der:

"*Bu kimsenin hakkını sende bırakacağımı mı zannettin?*"

O kimsenin iyi amellerini alıp diğerine verir. Eğer borcunu vermeyenin iyi ameli yoksa borç verenin kötü amellerini, günahlarını borçluya yükler."(81) Bunun sonucunda amel defterleri açılınca, bazı insanlar işledikleri sevapları hesap defterlerinde göremeyecek, bazı insanlar işlemedikleri günahları görecek, ya da tam aksi; işlemedikleri sevapları görecek, ya da işlediği günahların silindiğine şahit olacaktır. Asıl iflas budur, zaten Efendimiz bir gün müflis kimdir diye sorarak bu meseleyi izah etmiştir. (82)

Neden Efendimiz'in borç konusunda beyanları bu kadar serttir. Çünkü bu konuda gevşek davrandığımızda, insanların birbirlerine iyilik yaptıkları zaman pişman olacak bir hale geldiklerinde artık kim kime el uzatır, kim kimin derdi ile dertlenir, kim kime borç verir? Bu güven ortamını sarstığımız zaman faiz belası dediğiniz hastalık herkesi kasıp, kavurur.

İşte Cabir b. Abdullah borç meselesinde bu nebevi uyarıları kavrayan biri olarak, borçlarını ödemek için çırpınıp duruyordu. O, beşer olarak elinden geleni yaptı, hasat zamanı mahsulü topladı. Efendimiz (sav) ona:

"*Mahsulü topladığında bana haber ver, alacaklılarına ben dağıtayım*" demişti.

Hemen Efendimiz'i çağırdı. Efendimiz (sav) toplanan o hurmaların başına geçti ve alacaklıları çağırdı. Allah, Peygamber'inin elinin değdiği o mahsulü bereketlendirmişti. Her gelen alacağını alıp gidiyordu. Mahsul bittiğinde borç ta

bitmişti. O gün Cabir için bir bayramdı. Sordu Efendimiz'e: "Ya Rasûlallah! Bu bir mucize, bu mucizeyi anlatayım mı başkalarına?" Efendimiz: "Anlat" demişti. İzni alınca anlatmış, bizim de böyle haberimiz olmuştu. (83)

7. İnfak Âbidesi bir Sahabi: EBÛ TALHA (Radiyallahu Anhu)

"Ordunun içinde Ebû Talha'nın sesinin bulunması, bir birliğin bulunmasından daha hayırlıdır." (Haki, el-Müstedrek, c.3, s.353)

Asıl ismi Zeyd b. Sehl olan ama daha fazla Ebu Talha künyesi ile bilinen Ensar'ın bu büyük insanı, Enes ve Bera b. Malik'in anneleri olan Ümmü Süleym'in eşi, dolayısı ile onların üvey babalarıdır.

Çok farklı bir sahibi olan Ebu Talha tam bir infak abidesi ve kahramanıdır. O bir gün Mescid-i Nebevi'de, otururken, Efendimiz'in (sav) mübarek lisanından şu âyet süzülecekti:

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça (infak etmedikçe) gerçek iyiliğe (kâmil imana) eremezsiniz! Her ne infak ederseniz muhakkak Allah onu çok iyi bilir! " (Ali İmran, 3 / 92)

O, bu hakikati duyar duymaz, kendine, 'Acaba benim en sevdiğim şeyler nelerdir?' diye sormaya başlamıştı. Çünkü Rabbimiz, 'Ey Müslümanlar! Evde kullanmadığımız eşyalarınızı, gözden çıkardığınız şeyleri infak edin' dememişti,

Neydi Rabbimizin istediği? 'Sevdiğiniz şeylerden infak edin' demişti. Bu âyeti kendi üzerine aldığı için Ebu Talha çok sevdiği Sebel isimli atının yularını tutup Mescid'e getirmiş;

"Ya Rasûlallah! Allah sevdiğiniz şeyi infak edin dedi, ben de bu atımı çok seviyorum, şahit ol infakımdır" deyip, atını oraya bırakmıştı (84). Hz. Ömer bu âyeti duyunca çok sevdiği cariyesini âzâd etmiş (85), Abdullah b. Ömer bu âyeti duyunca kölesi Nafi'yi (86), cariyesi Mercane'yi infak etmişti. (87)

Bu âyeti yıllar sonra duyan Ömer b. Abdulaziz ise, çuvallara şekerler doldurup dağıtmaya başlamıştı. Birileri demişti ki:

"Ey Ömer! Şeker dağıtacağına, para dağıtsan daha iyi olmaz mı?" Ömer b. Abdulaziz demişti ki:

"Allah para dağıtın demedi, neyi seviyorsanız onu dağıtın dedi. Ben de şekeri çok seviyorum, onun için şeker dağıtıyorum! " (88)

"İşte Kâr Eden Mal Budur!"

Ebu Talha da bu âyeti duyar duymaz kendini sorgulamıştı. En çok neyi seviyorum diye ve bulmuştu. Medine'nin sıcaklarında oturup gölgelendiği, suyundan içtiği, o su ki, Medine'nin en güzel ve en tatlı suyu idi; orası Bi'r-u Ha kuyusunun bulunduğu bahçesi idi. Efendimiz de (sav) o kuyuyu ve o bahçeyi çok sever ve bazen dinlenmek için oraya giderdi. Ebu Talha işte bu bahçesini infak edecekti. Hemen geldi Efendimiz'in huzuruna ve dedi ki:

"Ya Rasûlallah! Allah sevdiğiniz şeylerden infak edin ki gerçek iyiliğe eresiniz buyurdu. Benim de en çok sevdiğim şey Bi'r-u Ha'dır. Sen şahit ol ki o benim infakımdır! " Efendimiz (sav) bu büyük infak karşısında dedi ki:

"Beğ, beğ, zâlike malün râbih, zâlike malün râbih = Peh, peh . . . İşte kâr eden mal budur, işte kâr eden mal budur." (89)

"Namazda Dikkatimi Dağıtan Bahçe Sadakam Olsun"

Ebu Talha, yine bir gün Mescid-i Nebevi'ye yakın, başka bir bahçesinde namaza duruyor. O sırada bahçeye inanılmaz güzellikte bir kuş giriyor. Bahçe güzel, kuş güzel. Oradan oraya kuş öterek konuşca, Ebu Talha'nın dikkati dağılıyor, o kuşa ve bahçeye takılıyor ve kaç rekât namaz kıldığını unutuyor. Bu Onu o kadar derinden etkiliyor ki, namazını iade ediyor, hemen soluğu Efendimiz'in yanında alıyor. Başından geçenleri Efendimiz'e anlatıyor ve sonra diyor ki:

"Ya Rasûlallah! Bana namazımın rekâtlarını unutturan ve bana namazımın huşusunu bozduran bu bahçemi Allah yolunda infak etmek istiyorum. Sen nasıl istersen o bahçeyi öyle kullan! "(90)

Efendimiz (sav) onun bu infakını kabul ediyor ve o bahçeyi Ebu Talha'nın yakın akrabaları olan bazı sahabiler arasında taksim ediyordu. Ebu Talha'nın namazının huşusunu bozduğu için buna sebep olan bahçesini infak etmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Yaşatmak İçin Yaşayanlar

Ebu Talha'nın ve bir teslimiyet kahramanı olan hanımı Ümmü Süleym'in infak konusunda hatıraları çoktur. Onlardan birini Ebu Hureyre şöyle nakleder:

Medine'nin kıtlık günlerinde dışarıdan bir misafir gelmiş. Efendimiz'in elinde, avucunda hiçbir şey yok; bu halde iken:

"Bu misafirimizi evinde ağırlayarak, Allah'ın rahmetini elde edecek kimse yok mu?" diyor. Ebu Talha anında ayağa kalkarak: "Ben Ya Rasûlallah! Onu ben misafir ederim" diyordu. Alıp o misafiri evine götürüyor, hanımı Ümmü Süleym'e diyor ki:

"Bu Rasûlallah'ın misafiridir, onu bu gece biz ağırlayacağız. Ona ikram edeceğimiz bir şey var mı?" Ümmü Süleym diyor ki:

"Evde sadece çocukların yiyeceği kadar yemeğimiz var, başka da evde hiçbir şeyimiz yok! " Bu söz üzerine Ebu Talha diyor ki:

"O zaman çocukları oyala ve onları yemek vermeden uyut, sonra sofrayı kur, lambayı da söndür; biz yer gibi yapar, oyalanırız; misafirimizin karnını böyle doyurmuş oluruz"

Aynen dedikleri gibi yaparlar; kendi çocuklarını aç yatırırlar, kendileri sofraya oturur, yer gibi yaparlar, ışık olmadığı için bir şeyler fark edilmez, neticede misafirlerinin karnını doyururlar.

Sabah namazı vakti, Ebu Talha, misafirini alıp Mescid'in yolunu tuttuğunda, Efendimiz (sav), mübarek dişleri görünürcesine gülerken onları karşılar:

"Ebu Talha! Yine ne yaptın Rabbin bu kadar hoşnut oldu?" deyip Haşr sûresi'nin 9. âyetini okur (91).

Âyette Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."(92)

Âyette övülen davranış, îsar tavrıdır. İsar, insanın sadece kendisi için yaşaması değil, başkaları için yaşamasıdır. Yani, yaşamak için yaşamak değil, yaşatmak için yaşamaktır. Bu halin saadet asrında en güzel örneklerinden biri olan Ebu Talha, bizlere infak ve îsar adına çok önemli mesajlar vermektedir.

8. İslâm'ın Süvârisi: MİKDAD B. AMR (Radiyallahu Anhu)

"Allah bana ashabımın içerisinde özel olarak dört kişiyi sevdiğini bildirip benim de onları sevmemi emretti. Dediler ki: "kimdir onlar Ey Allah'ın Rasûlü? Buyurdu ki: "Mikdat ve Selman'dır." (Tirmizi, 3718)

Mikdat b. Amr (ra) Efendimiz'in çok sevdiği sahabilerden birisiydi. Ona "*Farisü Rasûlillah*" = *Rasûlullah'ın atlısı, süvarisi* denmiştir. Onu Rasûlullah'ın ve bu aziz Dinin süvarisi kılan şey, bir ömür inandığı Din adına ortaya koyduğu gayret ve çabadır. İman ettiğinde yirmi beş, vefat ettiğinde altmış dokuz yaşındaydı. İman yolunda kırk dört yıl, İslâm'ın aziz kalması adına atının üzerinden hiç inmemiştir. Yaşı altmış dokuz olduğu günlerde, hastalıktan şişmanlamış, karnında yağlar birikmiş; artık bedenini taşıyamaz hale gelmişti. Böyle olduğu için evinde yatmak zorunda kalmış ve çok geçmeden de bu halde vefat etmiştir.

Aslen Yemenli Behra kabilesine mensup olan Hz. Mikdad'ın babası Amr b. Sa'lebe'dir. Amr, kabilesinin içerisinde iken, bir cinâyet işlemiş ve kabilesini terk ederek Arapların başka meşhur bir kabilesi olan Kindelilere sığınmıştır. Mikdad, Kindelilerin içerisinde Miladi 585 yılında doğmuştur. Çocukluktan beri cesareti, korkusuzluğu ve güçlü oluşu dikkat çekmiştir. Takriben yirmili yaşlara yaklaştığında bir gün Kindelilerin liderlerinden olan Ebu Şemr b. Huçr ile aralarında bir tartışma olmuş, Mikdad ortada olan bir haksızlığa sessiz kalamamış, elindeki kılıç ile Ebu Şemr'e vurarak, onu yaralamıştır. Tüm Kindeliler ayaklanıp onu öldürmek istemişler, O da ailesini terk edip kaçmak zorunda kalmış ve Mekke'ye gelmiştir. Mekke'ye gelince Efendimiz'in dayısının oğlu olan Esved b. Abdüyeğus'a (93) sığınmıştır. Böyle olunca da daha nübüvvet gelmeden, Efendimiz (sav) ile tanışmış, İslâm'ın güneşi doğunca da ilk iman edenlerden biri olmuş ve on üç yıl Mekke döneminde iman adına büyük bedeller ödemiştir. Çok zorlu bir süreç ile Medine'ye hicret etmiş, Muhacir, Ensar kardeşleştirmesinde (muâhât) bir rivâyete göre Abdullah b. Revaha'ya (94), bir diğer rivâyete göre ise Cebbar b. Atik'e (95), başka bir rivâyete göre ise Cebbar b. Sahr'a kardeş kılınmıştır (96).

Medine'nin o ilk günlerinde Mikdad b. Amr, bir taraftan Suffa'ya gelip giderken, bir taraftan da kimselere yaslanmadan geçimini devam ettirmenin gayretini vermiştir. Çok kabiliyetli ve zeki birisi olduğu için, kısa zaman zarfında durumunu düzeltilmiş, ticarete belli bir seviye elde etmiş (97) ve ilk kazancıyla da Sebha ismini verdiği çok güzel bir at almıştır (98).

Hicret'in ilk yılında Efendimiz (sav) Harrar seferi denilen sefere sahabeyi Sa'd b. Ebi Vakkas komutasında gönderirken elindeki beyaz sancığı taşınması için Mikdad'a vermiştir. Mikdad, İslâm'ın ilk sancaktarlarından biri olarak bu sefere katılmış ve görevini tam anlamı ile yerine getirerek Medine'ye dönmüştür(99).

Hz. Mikdad, iman ile inkârın ilk büyük karşılaşması olan Bedir Gazvesi'ne atı ile birlikte katılmıştır. Efendimiz (sav) o gün ordusu içerisinde diğer bir atlı olan Zübeyr'i sağa, Mikdad'ı sola konuşlandırmıştır. İkisi de o gün kendilerine yakışanı yaparak, Müslümanları büyük bir zafere taşımışlardı. Hatta savaşta Hz. Mikdad, elinden yaralanmış, o elini bir daha rahat bir biçimde kullanamamıştı. Efendimiz (sav) Bedir'in sonrası herkese ganimetten pay verirken, Mikdad'ın ve Zübeyr'in atlarını unutmamış, onların atlarına da ganimetten ayrıca birer pay ayırmıştır. (100)

Bedir sonrası Mikdad b. Amr'ın yaşı kırklara dayanmıştır. Zorluklar, hicretler, seriyyeler ve yokluklar içerisinde geçen bir hayattan dolayı o yaşa kadar evlenememiştir. O günlerin birinde Abdurrahman b. Avf, ona:

"Ey Mikdad! Yaşın kırk oldu, daha evlenmeyecek misin?" demiştir. Mikdad da:

"Münasip bir eş bulsam, hemen evlenirim. Mesela bana kızını ver, hemen evleneyim" şeklinde bir söz etmiştir. Abdurrahman b. Avf hiç beklemediği bu cevap karşısında sinirlenmiş, bayağı kızmış ve o anda biraz ağır sözler söylemiştir. Onun bu tavrına karşılık Hz. Mikdad, hiçbir şey söylememiş, aralarında geçen bu hadiseyi Efendimiz'e anlatmak için huzur-u nebiye gitmiştir. Hz. Mikdad:

"Ya Rasûlallah! Abdurrahman ile aramızda şöyle bir olay geçti" demiş ve sonrasında Abdurrahman b. Avf'ın sinirlenerek kendisine dediklerini anlatmıştır. Mikdad, anlattıkça Efendimiz (sav) tebessüm etmiş; bir şey dememiş ama sanki "*bu işler böyle olmaz*" dercesine bir tavrı olmuştur. O anlarda çok mahzun olan Mikdad'a, Efendimiz (sav) demişti ki:

"İster misin seni ben evlendireyim! " Mikdad heyecanla;

"Ne demek Ya Rasûlallah! Sen birini bana münasip göreceksin de ben buna itiraz mı edeceğim?" demiştir. Bunun üzerine Efendimiz (sav):

"Seni amcam Zübeyr'in kızı Dubaa ile evlendireceğim! " deyince Mikdad buna öyle sevinmiştir ki, üzüntü ile geldiği Peygamberin huzurundan büyük bir mutlulukla ayrılmıştır. (101)

Miktad b. Amr, bu teklifi hemen kabul edecektir, Efendimiz (sav) de bizzat bu işe taraf olarak Mikdad'ı evlendirecektir. Çok güzel bir evlilikleri olacak; Allah bu evlilikten onlara Abdurrahman ve Kerime isminde iki çocuk nasip edecektir. Çocuklarından Kerime validemiz çok büyük bir âlime olacak ve babasından aldığı hadisleri bizlere nakledecektir. (102)

"Hem Faiz Yedin, Hem de Yedirdin!"

Hz. Mikdad'ın ticari hayatında, başından geçen bir hadiseyi -*üzerinde biraz düşünmek üzere*- beraberce okuyalım.

Miktad b. Amr, ticaret yaptığı birine vadesi belli yüz dinar borç vermiştir. Adam vadesinden birkaç ay önce bu parayı Mikdad'a ödemiştir. Hz. Mikdad, vadesinden önce borcunu ödemediği için sevinmiş, o anda adama on dinarı geri vermiş, doksan dinarı kendisine almıştır. Böyle yapmanın uygun olup olmadığı konusunda bir müddet sonra içine bir huzursuzluk düşmüştür. Bu huzursuzluktan kurtulamayınca hadiseyi Efendimiz'e anlatmak istemiş ve gidip anlatmıştır. Efendimiz (sav) Mikdad'ı dinledikten sonra, insanı sarsan bir beyanda bulunmuştur. Demiştir ki: "Desene hem faiz yedin, hem de faiz yedirdin." (103)

Efendimiz'in (sav) bu sözü faiz konusundaki hassasiyetinin ne düzeyde olduğunu gösteren önemli bir örnektir. Para üzerinden ticaretin faiz olduğunu, bunun kesinlikle haram olduğunu, bu konuda almak ile vermek arasında fark olmadığını göstermiştir. Bu söz üzerine Hz. Mikdad hemen o sahabinin yanına gitmiş, Efendimiz'in sözünü ona aktararak on dinarını geri almıştır.

Bir tüccar olan Hz. Mikdad'ın kendine serlevha yaptığı bir duasını aktararak onun için söylediklerimizi nihâyete erdirelim.

O hayatı boyunca hep şöyle dua etmiştir:

"Allah'ım! Senden tek isteğim, aziz olan bu Dinin kıyamete kadar aziz kalmasıdır. Allah'ım! Ben öleyim ama İslâm'ın zillete düştüğünü görmeyeyim." (104)

Bu güzel duanın tüm tüccarlarımıza örnek olması temennisi ile. .

ÜÇ TÛCCAR HANIM SAHABÎ

1. Esmâ Bintî Muharribe (r. anha)

Esmâ binti Muharribe tâcire bir hanım sahâbi.

Güzel koku ticareti yapıyordu. Güzel koku satan hanımlara 'Attare' deniyor. Bu hanım sahâbi, İslâm'a düşmanlıkta zirve isimlerden biri olan, bu yüzden de Efendimiz (sav) tarafından "ümmetimin Firavunu" diye nitelenen Ebu Cehil'in öz annesidir. Müslüman olduğunda yaşı yetmişe yaklaşmıştı. Ama dinç, dirâyetli ve kabiliyetli bir kadındı. Oğlu Ebu Cehil, Bedir'de öldürüldükten epey sonra, Mekke Fethi'nin sonrasında iman etmiş, Medine'ye gelmiş ve orada ticaret ile uğraşmıştır.

Hz. Ömer döneminde Hz. Esmâ'nın diğer oğlu olan Abdullah b. Ebi Rebia, (105) Yemen valisidir. Oğlu Yemen'e vali olunca, tâcire anne, oğlundan Yemen'in güzel kokularından kendine göndermesini ister, o da gönderir. Esmâ hanım da bunları Medine'de satar. Tabi, oğlu vali olduğu için, yapılan bu iş biraz dedikodu konusu olur. Olay o günün halifesi olan Hz. Ömer'e intikal eder. Hz. Ömer, olayı araştırır ve bu yapılan işte bir mahsur olmadığını söyler. Bunun üzerine Abdullah, Yemen'den annesine kokular göndermeye, o da gelen kokuları Medine'de satmaya devam eder. (106)

Hz. Esmâ, bu alış-verişler sırasında bazen peşin parası olmayan hanımlara borç olarak koku satar, bu borçları da yanında bulunan veresiye defterine kayıt ederdi (107). Onun ticaretinden çok memnun olan Medineli hanımlar, koku ihtiyaçlarının büyük bir kısmını ondan temin ederlerdi.

2. Müleyke Ümmü's-Saib Es-Sakâfiyye (r. anha)

Saadet Asrı'nın başka bir attare hanımını Müleyke Ümmü's-Saib Es-Sakâfiyye'dir. Meşhur vali, komutan ve asker olan Saib b. el-Akra b. Avf 'ın annesidir. Saib el-Akra; daha çocukken -*biraz sonra aktaracağımız rivâyetten öğrendiğimize göre*- Efendimiz'den dua almış, Hz. Ömer döneminde birçok savaşa katılmış, özellikle Nihavend savaşında ve Mihrecan fetihlerinde adından bahsettirmiş, İsfahan valiliğini yapmış ve bu görevi sırasında orada vefat etmiş bir sahibidir (108). Annesi Müleyke Ümmü's-Saib, Medine'de tanınan attarelerden birisidir. Bu ticareti ile tanındığı için kim onu görse aklına ilk gelen sattığı güzel kokulardır.

Bu hanım tüccar, bir gün Efendimiz'in (sav) huzuruna girer. Allah Resülü attare olan Ümmü's-Saib'i karşısında görünce:

"Gel Ey Müleyke gel! Koku satmaya mı geldin? Bende alacak para yok ki! " diyerek, latife yapar. Müleyke validemiz:

"Hayır, Ya Rasûlallah! Bir şeyler satmaya değil, şu oğluma sizden dua istemeye geldim" der. Efendimiz (sav) bu talebi duyunca hemen yerinden kalkar, oğlunun yanına gider, mübarek elleri ile onun başını mesh ederek, ona dua eder. (109).

3. Kayletü'l-Enmâriyye (r. anha)

Burada zikredeceğimiz üçüncü hanım tüccar sahâbi ise Kayletü'l-Enmariyye'dir. O da Asr-ı Saadet'in meşhur tüccar hanımlarından biridir. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız bu hanım sahabinin, ticaret ahlâkına dair bize öğrettiği önemli bir hadisesi vardır. Bizzat kendisinin aktardığı rivâyette Kayletü'l-Enmariyye der ki:

"Rasûlullah (sav) umrelerinden birinde, ihramdan çıkmak için Merve'ye geldi. Bastonuma dayanarak onun yanına gelip oturdum ve şöyle dedim:

"Ya Rasûlallah! Ben, alış-veriş yapan bir kadını. Bir malı almak istediğim zaman, almayı düşündüğüm fiyatın altında bir fiyat vererek müşteri olurum, sonra almayı düşündüğüm fiyata kadar yavaş yavaş fiyatı pazarlıkla artırırım. Bir malı satmak istediğim zaman ise, o mala, satmayı düşündüğüm fiyatın üzerinde bir fiyat isterim, sonra düşündüğüm fiyata ininceye kadar fiyatı pazarlıkla indiririm. Böyle yapmam doğru mu?"

Bu soruma karşılık Rasûlullah şöyle buyurdu:

"Ey Kayle! Böyle yapma, bir şey alacağın zaman, satıcı versin veya vermesin, düşündüğün fiyatı vererek müşteri ol. Bir malı, satacağın zaman da, satılsın veya satılmasın, satmayı düşündüğün fiyatı iste" (110).

Asr-ı Saadet'in tüccarlarından bir miktarını sizlerle paylaşabildik. O güzel insanlardan hayatın her alanında dersler, mesajlar aldığımız gibi, ticari sahada da bizlere çok şeyler söylediler. İstifade etme duası ile . . .

BEŞİNCİ BÖLÜM İMAM-I AZAM EBU HANİFE (Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Görüşleri)

I. HAYATI

İmam-ı Azam Ebu Hanife h.80 /m.699 yılında Kûfe'de doğmuş olup asıl adı Nu'man b. Sabit'tir. Aslen Türk, Fars veya Afganlı olduğuna ilişkin rivâyetler bulunmaktadır. Bunlar içinde en kuvvetli olanı, dedesi Zuta'nın Kâbil bölgesinde yaşayan bir uçbeyi olduğuna dair rivâyettir (1. Mustafa Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", DİA, İstanbul, 1994,X, 131)

Emeviler döneminde söz konusu bölge fethedilince, bunlara eman verilmiş ve Bekir b. Vail oğulları kabilesinin aşireti olan Teymullah b. Sa'lebe oğullarının himayesine tevdi edilmişlerdir. Torunu İsmail'in bildirdiğine göre, Ebu Hanife'nin babası Sabit, Hz. Ali'yi ziyaret etmiş ve duasını almıştır (2. Hatip el-Bağdadi, Taruhu Bağdat, XIII, 324-325)

Sabit, ticaretle uğraşan maddi durumu iyi bir kişiydi. Ebu Hanife de ilim tahsiline başlamadan önce, bir müddet babası gibi ticaretle meşgul olmuş ve kumaş tüccarlığı yapmıştır.

Ebu Hanife küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek kıraat imamlarından Asım b. Behdele'den kıraat okumuştur. Bundan sonra, önce sarf, nahiv, şiir ve edebiyat gibi dil bilimlerini; arkasından da akaid ve cedel ilimlerini öğrenmiştir. Güçlü mantığı ve hazır cevaplılığı sayesinde bu ilimlerde kısa sürede kendini kabul ettirmiş, inkârcı ve bid'atçılarla tartışmalarda aranan kişi olmuş, bu amaçla birçok kere Basra'ya seyahatleri olmuştur. (3. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.54)

Menakib kitaplarında belirtilmesine göre o, başlangıçta akaid ve kelim ile meşgul olmakta iken, bir kadının kendisine boşanma konusunda sorduğu bir soruya cevap verememiş ve sorusunu cevaplandırması için Hammad b. Ebu Süleyman'a göndermiştir. Daha sonra ise fıkıh konusunda yetişmesi gerektiğini düşünen Ebu Hanife, Hammad b. Ebu Süleyman'ın derslerine devam etmeye karar vermiştir (1. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.51) . Hocası Hammad ölünceye kadar onun derslerine devam etmiştir. H.120 / m.738 senesinde Hammad'ın vefatı üzerine ise onun yerine geçerek ders okutmaya başlamış ve bu durum bazı aralıklarla ölünceye kadar devam etmiştir.

Ebu Hanife'nin Tabiinden mi yoksa tebe-i Tabiinden mi olduğu tartışmalıdır. Enes b. Malik ve Abdullah b. Ebu Evfa gibi sahabilerle görüşüğünü iddia edenler, onu Tabiinden sayarlarken; onun sahabilerle görüştüğü rivâyetinin zayıf olduğunu söyleyenler ise tebe-i Tabiinden olduğunu söylemektedirler.

Ebu Hanife'nin ömrünün 52 yılı Emevi idaresinde geçmiş olup Halife Abdülmelik b. Mervan ile II. Mervan dönemlerinde yaşamış, Ehl-i Beyt'e yakınlık duymuş, Emevilerin Ehl-i Beyt'e uyguladıkları baskı ve şiddetten o da nasibini almış, II. Mervan'ın Kûfe kadılığı veya beytü'l-eminliği teklifini kabul etmeyince hapse atılmış ve dövülmüştür. Sağlığının bozulması üzerine hapisten çıkarılmış ve Mekke'ye giderek Emevi yönetimi sona erinceye kadar orada kalmıştır. 750 tarihinde Abbasiler iktidara geçince Kûfe'ye dönmüş ve ders vermeye devam etmiştir. Başlangıçta Abbasi yönetimine sempati ile bakan Ebu Hanife, Medine'de Muhammed en-Nefsüzzekiyye'yi ve Irak'ta İbrahim'i öldürmeleri üzerine Abbasi yönetimine karşı tavır almış, bunun üzerine Mansur onu Bağdat'ta hapse atmış, orada dövülmüş, işkence edilmiş ve bir rivâyete göre hapiste, başka bir rivâyete göre ise hapisten çıkarıldıktan kısa bir süre sonra h.150 / m.767 tarihinde vefat etmiştir.

Ebu Hanife kanaatkâr, cömert, güvenilir, âbid ve zâhid, temiz giyimli bir kişi idi. O, ferdî hayatında böyle olduğu gibi, muamelat ve başkalarıyla ilişkilerinde de bu esaslara özenle riâyet ederdi. İnsanların hak ve hukuklarını gözetir, kazancına haram karışmamasına dikkat eder, doğru bildiğini söylemekten çekinmez, halife ve valilerin yanlış ve haksız uygulamalarına karşı çıkar, kadıların verdikleri yanlış hükümleri eleştirirdi. Bu tutumuna örnek olarak Kûfe kadısı İbn

Ebu Leyla'ya yönelttiği eleştiriler gösterilebilir. Bu sebeple birçok sıkıntı ve mağduriyetleri göğüsleme durumunda kalmıştır.

II. İLMİ ŞAHSİYETİ

Havariç, Cehmiyye, Kaderiyye, Mu'tezile, Müşebbihe ve Mürcie gibi itikadî mezheplerin teşekkül ettiği bir dönemde yaşayan Ebu Hanife, itikadî konulardaki görüşleri ile Ehl-i Sünnet kelamının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Onu keşfedip ilme ilk teşvik eden Ebu Amr eş-Şa'bî'dir. Düşünce dünyasının oluşmasında en etkili kişi ise 18 yıl öğrenciliğini yaptığı Hammad b. Ebu Süleyman'dır. Ayrıca İbrahim en-Nehai, Mesruk b. Ecda', Kadı Şüreyh, Esved b. Yezid ve Alkame b. Kays'tan da dersler okumuş; Ata b. Ebî Rebah, İkrime ve Nafi'den hadis dinlemiştir. Bu hocaları yanında, onun düşünce dünyasında Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud ve Muaz b. Cebel gibi sahabilerin; Zeyd b. Ali, Muhammed el-Bakır, Cafer es-Sadık gibi ehl-i beyt'e ve Hasan el-Basri, Ata b. Ebî Rebah ve Said b. Müseyyeb gibi Tabiine mensup âlimlerin büyük etkisi olmuştur. Ebu Hanife'nin ders halkasından yüzlerce öğrenci yetişmiş olup bunların en meşhurları Ebu Yusuf, Muhammed b. Hasan, Züfer b. Hüzeyl, Ebu Muti el-Belhi'dir. Kırk kadar öğrencisinin müçtehid derecesine ulaştığı bildirilmektedir.

Ebu Hanife'den bize intikal eden eserlerin başında itikadî konulardaki görüşlerini açıklamış olduğu risaleler gelmektedir. Bu da onun akaîd ve kelim ilimlerdeki önemli yerini göstermektedir. Ancak bazıları Ebu Hanife'nin bu ilimlerle hayatının ilk dönemlerinde meşgul olduğu ve fıkha yöneldikten sonra bu ilimleri terk ettiği görüşünü savunmaktadırlar.

Biz burada Ebu Hanife'nin fıkha yöneldikten sonra kelim ilmini terk ettiğini ileri sürenlerin ve söz konusu edilen eser ve görüşlerin Ebu Hanife'ye nispetinin zor olduğunu iddia edenlerin görüşlerine kısaca temas etmek istiyoruz.

Hem geçmişte hem de günümüzde Ebu Hanife'nin hiçbir eser yazmadığını ileri sürenler olmuştur. Bunların başında onu kendilerinden gösterme hevesine kapılan bazı Mu'tezililer gelmektedir (1. Bezzazi, Menakıbu Ebi Hanife, s.122.)

Bunlar, ehl-i sünnetin görüşlerini ihtiva eden bu eserlerin ona ait olmadığını söyledikten sonra Ebu Hanife'nin kendi mezheplerinden olduğunu iddia etmelerinin daha kolaylaşacağını düşünmüşlerdir. Bu iddialara müsteşriklerden de katılanlar vardır.

Bazıları ise Ebu Hanife'nin hayatının ilk dönemlerinde kelamla ilgilendiğini, sonra bu ilmi terk ederek fıkha yöneldiğini ve başta oğlu Hammad olmak üzere yakınlarına kelamla uğraşmalarını telkin ettiğini ileri sürmektedirler (3. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.54-55)

Önce bu rivâyetlere bazı örnekler vermek sonra da kanaatimizi belirtmek istiyoruz.

Ebu Hanife'nin öğrencilerinden Züfer b. el-Hüzeyl'in (ö. 158 / 775) rivâyetine göre Ebu Hanife kelim ilminde parmakla gösterilecek bir konuma geldikten sonra, kendisine talak konusunda yöneltilen bir soruyu cevaplandırmada zorlanınca, kelamla ilgili bilgilerin pratikte işine yaramadığını düşünmüş ve ihtiyacını karşılayacak bilgileri vereceğine inandığı fıkha yönelmiştir (4. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.51, 57)

Ebu Yusuf (ö. 183 / 709), Heyssem b. Adiy et-Tai (ö. 207 / 822) ve daha başkalarının rivâyetine göre Ebu Hanife İslâmi ilimlere kelamla başlamış fakat zamanla bu ilmin faydasının az, sonucunun kötü olduğunu; kelamla uğraşanları halkın *ehl-i heva* diye isimlendirdiğini ve bunlara iyi gözle bakmadığını görmüş; Arap dili, kıraat, hadis gibi ilimlerin de kendisine çok şey kazandırmayacağını düşünerek dünya ve âhireti kazanmanın ve farzları hakkıyla yerine getirmenin fikhla olabileceğine inanmış ve bu ilme yönelmiştir (1. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.51, 58).

Yahya b. Şeyban'ın rivâyetine göre ise Ebu Hanife başlangıçta kelamla iştilig ederken sonra kendi kendine "*Bu yaptığım doğru ve güzel bir şey olsaydı sahabe, tabiin ve takipçileri onu ihmal etmezlerdi*" diye düşünmüş ve fıkha yönelmiştir. (2. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.54)

Bu rivâyetlere bakılırsa Ebu Hanife hayatının belli bir devresinden sonra kelamla meşgul olmaktan vazgeçmiş ve bu ilimle meşgul olmayı hoş karşılamamaya başlamıştır. Bu görüş onun risalelerindeki yaklaşıma uymamaktadır. Çünkü o, risalelerinde insanın ilgilenebileceği ilimlerin en faziletliyelerinin Allah'ın zat ve sıfatları ile meşgul olan ve bu hususlarda inkârcıların şüphelerini defetmeyi gaye edinen fikh-ı ekber (el-fikh fi'd-din) olduğunu söylemektedir.

el-Alim ve'l-Müteallim'de ise ilm-i kelamı bir savunma silahına benzetmekte ve Hz. Peygamber ve ashâbı döneminde böyle bir silahı kullanmayı gerektirecek durum olmadığı için onlar kullanmamışlardır. Biz ise kendimizi savunmak için böyle bir silaha muhtacız demektir (4. El-Alim ve'l-Müteallim, 11-12).

İlm-i kelamla uğraşmak, inançları akli ve nakli delillerle ispata çalışmak, muhaliflerin delillerini çürütmek ve hak ile batılı birbirinden ayırmak gibi gayeleri taşıdığı sürece zemmedilmesine için hiçbir neden yoktur. Bu ulvi gayeler yerine batılı yaymak, şüphe tohumları saçmak, cemaatin arasına fitne sokmak gibi bir gaye güdülürse ancak o zaman memnu ve mezmum olabilir. Nitekim Ebu Hanife'nin Hammad hakkındaki kanaatinin bu gerekçelere dayandığı tahmin edilmektedir (5. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.183).

Ebu Hanife'nin kelim ilmindeki yeri birçok âlim tarafından kabul edilmiştir. İmam Şafii (ö. 204 / 820); "insanlar tefsirde Mukatil b. Süleyman'a (ö. 150 / 767), şiirde Zübeyr b. Ebu Sülma'ya (ö. 609) kelamda ise Ebu Hanife'ye muhtaçtırlar", demektir (1. İbn Hallikan, Vefeyatü'l-A'yan, 5/255). Abdülkahir el-Bağdadi, fukahanın ilk mütekellim ve mezhep kurucularının Ebu Hanife ve Şafii olduklarını kaydetmektedir. (2) Ebu Hafs Ömer ez-Zenenceri'nin rivâyetine göre Ebu Hanife'nin kelim halkası ve bu konuları Havariç, Şia, Dehriyye gibi fırkalarla tartışması fıkha yönelmesinden sonra da devam etmiştir. (3. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.57)

Kanaatimizce o, ehl-i sünnetin kelamla uğraşan âlimlerinin ilklerindedir. Hariciler ve Kaderiyye'ye karşı ehl-i sünnetin görüşlerini savunmuş, bu maksatla defalarca Basra'ya gitmiştir (4. Muvaffak bin Ahmet el-Mekki, Menakıbu Ebi Hanife, s.54). Ayrıca o, İslâm âleminde en çok taraftarı olan bir mezhebin kurucusudur. Onun bu işi hiçbir eser yazmadan başardığını söylemek isabetli değildir. Her ne kadar devrinin geleneğine göre eserler üstatların takrirlerine dayalı olarak öğrencileri tarafından yazılmakta idiye de hem hocaları, hem de muasırı olan âlimlerden muhtelif konularda kitap yazanlar da vardı. Örnek olarak Ömer b. Abdilaziz (ö. 101 / 719) ve Zeyd b. Ali Zeynelabidin'in (ö. 122 / 740) Kaderiyye'yi red için birer risale yazdıklarını, Hasan el-Basri'nin (ö. 110 / 728) Ömer b. Abdilaziz'in risalesine cevabını ve Cafer b. Muhammed es-Sadık'ın (ö. 148 / 765) Kaderiyye, Havariç ve Ravafız'ın gılatını reddeden risaleler yazdıklarını zikredebiliriz (5).

Görülüyor ki Ebu Hanife hayatının ilk dönemlerinde olduğu gibi son dönemlerinde de itikadî konularla meşgul olmuştur. Onun fıkıh ilmiyle meşgul olması, akaid ve kelam konuları ile ilgilenmesine mani değildir. Zaten dönemin din bilginleri belli bir alanda uzmanlaşsalar bile bu, onların diğer İslâmî ilimlerle ilgilenmedikleri anlamına gelmemektedir.

Ebu Hanife, hakikat arayışında son derece samimi, başkalarının görüşlerine karşı hoşgörülü, meclislerinde herkese söz hakkı tanıyan, karşıt görüşleri dinleyen biriydi. Öğrencilerini kendi görüşlerini kabule zorlamaz, kendi görüşü için "*Bizim kanaatimiz ve ulaşabildiğimiz en güzel görüş budur. Bundan daha iyisini bulan olursa, şüphe yok ki doğru olan onun görüşüdür*" derdi (1. Hatip Bağdadî, Tarihu Bağdad, 13/352)

Karşılaştığı problemleri çözerken önce Allah'ın kitabına müracaat eder, onda bulamazsa Hz. Peygamber'in sünnetine başvurur, onda da bulamazsa sahabe'nin söz ve uygulamalarına bakıp birinin görüşünü tercih eder, bunların hiçbirinde bulamazsa bu defa içtihat ederdi. Onun istidlal yöntemi bu şekilde idi. Tabii'nin görüşlerine uyma konusunda ise bir zorunluluk görmez ve kendinin serbest olduğunu düşünürdü. "*Onlar adamsa biz de adamız*" sözünü bu bağlamda söylemiştir.

Bu üç kaynaktan birine dayanmayan görüşleri, içinde bulunduğu devrin şartlarını ve insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak, dinin genel ilke ve amaçları açısından yeniden değerlendirmeye ve sınırlı naslar ile sınırsız olaylar, naklin hükmü ile aklın yorumu arasında makul bir denge kurmaya çalışırdı. O, tartışmalarında nasları kabul edenleri nakli delillerle ilzam ederken, onları delil saymayanlara karşı ise akli deliller kullanırdı (2. Ebu'l-Hayr Muhammed Eyyüb Ali, Akidetü'l-İslam, s134-135)

1. MEVALİDEN OLAN ULEMA VE BUNLARIN İSLÂM'A HİZMETİ

Nesebinin Acem olması, onun kadrini asla düşürmez ve onun kemal derecesine yükselmesine mani teşkil etmez, onu bu yükselme yolundan alıkoymaz. Onun nefsi, köle ruhu değildir. O, hür ve asil ruhlu bir kimseydi.

Tabii devrinde fıkıh ilmi mevali'nin elindeydi (Mevali kelimesini tarihçiler Araplardan başkası hakkında kullanırlar). Ebu Hanife fıkıh bunlardan aldı, onlardan öğrendi. Tabii ve Tebe-i Tabii devrinde İslâm merkez şehirlerindeki fukahannın ekserisi mevalidendi.

İbn-i Abdi Rabbih, İkdü'l-Ferid'de naklediyor: İbn-i Ebî Leyla diyor ki, İsa b. Musa çok kavmiyet gayreti güderdi. Bana bir defa:

- Irak'ın Fakih kim? diye sordu. Ben de:
- Hasan İbn-i Ebi Hasan, dedim.
- Sonra kim? dedi.
- Muhammed b. Sirin, cevabını verdim.
- O kimlerdendir?
- Mevalidendir.
- Mekke'nin fakih kim?
- Ata b. Ebi Rebab, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Süleyman b. Yesar.
- Bunlar kimlerden?
- Mevalidirler.
- Medine fukahası kimlerdir?
- Zeyd b. Eslem, Muhammed b. Münkerdir, Nafi b. Ebi Nuceyh.
- Ya bunlar kimlerdir?
- Mevalidirler, deyince rengi bozuldu.
- Ehl-i Kuba'nın en fakih kimdir? dedi.
- Rabi'atü'r-Re'y İbn-i Ebi Zennad.
- Bunlar kimden?
- Mevalidirler, dedim. Bu defa yüzü sarardı.
- Yemen fukahası kimlerdir? diye sordu.
- Tavus ile oğlu ve İbn-i Münebbih, dedim.
- Bunlar kimdendir?
- Mevalidirler, deyince şahdamarları kabardı, ayağa kalktı:
- Horasan fakih kim?
- Ata b. Abdullah Horasanlı.

- Bu Ata kimden oluyor?
- Mevalidendir, dedim. Bunun üzerine yüzü sapsarı kesildi, renkten renge girdi. İçime korku düştü.
- Şam fakihî kim? dedi.
- Mekhul, dedim.
- Mekhul kimden?
- Mevaliden, dedim. İçini çekerek derin derin nefes aldı.
- Kûfe fakihî kim? diye sordu. Yemin olsun ki, eğer ondan korkmasaydım, Hakem B. Utbe ve Hammad b. Ebi Süleyman diyecektim. Fakat baktım fena olacak.
- İbrahim Nahai ve Şa'bî'dirler, dedim.
- Bunlar kimlerden, diye sordu.
- İki de Araptırlar, cevabını verdim.
- Allahu Ekber, dedi ve sükûnet buldu. (İbni Abdırabbih, İkdü'l-Ferid, c.11, s.262)
- Mekki de (Menakıb-ı Ebi Hanife) kitabında Ata ile Hişam b. Abdu'l-Melik arasında geçen buna benzer bir konuşma nakletmektedir. Ata diyor ki: Hişam b. Abdu'l-Melik'in yanına girdim. Bana:
  - Ata, dedi, etraftaki ulema hakkında malumatın var mı?
  - Evet Emirü'l-Mü'minin, dedim.
  - Medine halkının fakihî kimdir? diye sordu.
  - Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah'ın kölesi Nafi dedim.
  - Mekke halkının fakihî kim?
  - Ata b. Ebi Rebab.
  - Arap mı Mevaliden mi?
  - Arap değil, Mevalidendir.
  - Yemen halkının fakihî kimdir?
  - Tavus b. Keysan.
  - Mevaliden mi, Arap mı?
  - Arap değil, Mevalidendir.
  - Yemame halkının fakihî kim?
  - Yahya b. Kesir'dir.
  - Mevaliden mi, Arap mı?
  - Mevalidendir.
  - Şam halkının fakihî kim?
  - Mekhul.
  - Mevaliden mi, Arap mı?
  - Mevalidendir.
  - Cezire halkının fakihî kim?
  - Meymun b. Mehran.
  - Mevaliden mi, Arap mı?
  - Mevalidendir.
  - Horasan halkının fakihî kim?
  - Dahhak b. Müzahim.
  - Arap mı, Mevaliden mi?
  - Mevalidendir.
  - Basra'nın fakihî kim?
  - Hasan-ı Basri ve Muhammed b. Sirin.
  - Arap mı, Mevaliden mi?
  - İki de Mevaliden.
  - Kûfe halkının fakihî kim?
  - İbrahim Nahai
  - Arap mı, Mevaliden mi?
  - Arap'tır, dedim. Bunun üzerine:
    - Canım çıkayazdı, hiç birini Arap'tır demiyor."

2. İSLÂM'DA ULEMANIN ÇOGUNUN MEVALİDEN OLMASININ SEBEBİ

Ebu Hanife'nin yetiştiği bu devirde ilimle uğraşanların çoğu Arap olmayan unsurlardı. Neseble öğrenmeleri yoksa da Allah onlara asıl öğrenülecek ilim vermiştir. İlim şerefi daha temizdir, daha üstündür, asırlar boyunca daima parlar durur, hiç sönmez.

İlimin Faris evladında gelişeceğine dair Hz. Peygamber'in vermiş olduğu haber doğru çıktı. Buhari, Müslim, Şirazi ve Tabarani rivâyet ediyorlar ki, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu:

"İlim şâyet Ülker yıldızlarında asılı olsa Faris oğullarından bazı kimseler uzanıp onu alırlar".

Bu kitaplarda Hadisin ibaresi değişik olsa da manası birdir. Bu hadis-i şerifin doğruluğuna bakın ki, gerçekten sahabeden sonra ilim, pek de kısa olmayan bir müddet mevalide devam etmiştir. Öyle olunca Ebu Hanife Numan'ın mevaliden olmasında hayreti mucip bir şey yoktur. Çünkü İslâm Devletinde ilim çevrelerini mevali teşkil ediyor.

Ebu Hanife'nin nesebi hakkında sözü kesmeden önce, mevzuu tamamlamış olmak maksadıyla, Emeviler devrinde ilimle meşgul olanların çoğunun mevaliden olması sebeplerini açıklayalım. Müteaddit sebepler biraraya gelmiştir. Başlıcaları ise şunlardır:

1. Emeviler devrinde hâkimiyet ve idare Arapların elinde idi. Harble, fütühatla meşguldüler. Bunlar onları ilimle meşgul olmaktan alıkoydu. Araştırmaya, tetkikata vakit bulamadılar. Mevali ise boş vakit ve saha buldular, ders ve mütaleaya koyuldular. Araştırmalar yaptılar: Baktılar ki hâkimiyetleri kaybolmuş, başka yoldan şerefe ermek istediler. O da ilim ve irfan yoludur. Mahrumiyet bazen kemale götürür, yüksek emeller ve büyük işler ondan doğar. Mevaliye göre de durum böyledir. Her ne kadar maddi galibiyet ve hâkimiyet Araplarda ise de Arap ve İslâm dünyasında fikir hâkimiyeti Arap olmayan unsurlara geçti.

2. Ashabın birçok köleleri vardı. Bu köleler akşam sabah daima ashabın yanında bulunur, onlardan ayrılmazlardı. Ashab-ı Kiramın Hz. Peygamberden öğrendiklerini onlardan öğrenirlerdi. Böylece sahabe devri geçtikten sonra gelen devirde ilim erbabı bu mevali oldu. Onun için Tabiinin ulemasının ekserisi mevalidendir.

3. Bu mevali, kültür ve ilim sahibi eski milletlere mensupturlar. Onların fikirlerini yoğunlaştırarak geliştirmek, düşüncelerine ve hatta bazen akidelerine bile bir istikamet vermek hususunda bunun tesiri olmuştur. İlme sarılma aşkı, yaratılış ve tabiatlarına uygundu.

4. Araplar sanat erbabı değildiler. İnsan bütün varlığını ilme verirse onun için bir sanat halini alır. İbn-i Haldun bu hususta uzun boylu konuşarak der ki: "Sonra bu ilimlerin hepsi öğrenmeye muhtaç melekeler haline geldi. Ve sanatlar arasına girdi. Yukarıda arzettiğimiz gibi sanatlar şehirlilerin, medenilerin hüneridir. Araplarsa insanların bunlardan en uzak olanlarındandırlar. Onun için ilimler şehir halkına aittir. Araplar onlardan uzak kalmıştır. O devirde şehirliler Acemlerdi veya o manada demek olan, mevali ve şehir halkı idi."

3. EBU HANİFE'NİN YETİŞMESİ

Ebu Hanife Hazretleri Kûfe'de yetişti, orada büyüdü. Hayatının çoğunu orada öğrenerek, öğreterek ve savaşarak geçirdi. Elimizdeki kaynaklar babasının hayatını, ne iş yaptığını ve ahvalini anlatmıyor. Fakat onlardan bazı ahvali hakkında işaretler çıkarmak mümkündür. Onlardan anlıyoruz ki, babası varlık sahibi bir kimsedir, tüccardandır, gayet iyi bir Müslümandır.

Ebu Hanife'nin hayatını yazan eserlerin çoğunun nakline göre, babası küçüklüğünde Hz. Ali'yi görmüştür. Dedesi Nevruz Bayramında ona muhallebi hediye etmiştir. Bu hadise Ebu Hanife'nin ailesinin bolluk içinde yaşadığını, mali durumlarının iyi olduğunu gösterir. Büyük servet sahibi ki, Halifeye, o zaman ancak zenginlerin yiyebildiği muhallebi hediye ediyorlar.

Hız. Ali'nin Sabit'e, evladına hayır duada bulunduğu rivâyet olunuyor. Bundan anlaşılıyor ki, Hz. Ali'yi gördüğü ve onun hayır duasını aldığı zaman, şüphesiz ki, Müslümandı. Tarih kitapları Sabit'in Müslüman doğduğunu tasrih ederler. Bu itibarla Ebu Hanife halis Müslüman bir ailede yetişmiştir. Bütün ulemanın söyledikleri budur. Ancak sözlerine bakılmaz bir kaç yan çizen bundan hariçtir.

Ebu Hanife'yi ulema meclislerine devama başlamazdan evvel çarşı pazara gelip giderken görüyoruz. Sonra hayatı boyunca ticaret yaptığını biliyoruz. Bu bizi, babasının tâcir olduğunu söylemeye sevk ediyor. Onun kumaş tâciri olduğu anlaşılıyor. Ebu Hanife de bu sıfatı babasından almıştır. Eskiden ve şimdi de adet böyledir. Baba sanatı çok defalar evladına geçer. Bunlar bize gösteriyor ki, Ebu Hanife temiz bir Müslüman evinde yetişmiştir. Ailesi zengindir, ticaretle meşguldür. Dindar ailelerde olduğu gibi Ebu Hanife'nin de çocukluğunda Kur'an-ı Kerim'i ezberlediğini söyleyebiliriz. Bu, hayatı boyunca onun bilinen ve görülen ahvaline uymaktadır. Zira o en çok Kur'an-ı Kerim okuyan kimselerdendir. Ramazanda 60 defa Kur'an-ı Kerim'i hatmettiği rivâyet olunur. Bu haberde biraz mübalağa olsa bile onun çok Kur'an-ı Kerim okuduğunu göstermektedir. Müteaddit yollarla rivâyet olduğuna göre kıraat ilmini, yani Kur'an okuma usulünü yedi Kurradan biri olan Asım'dan almıştır. (İbni Hacer Heysemi, Hayratü'l-Hisan, s.265)

4. MUHİTİ VE İLME MERAK ETMESİ

Ebu Hanife'nin doğduğu yer olan Kûfe, Irak'ın büyük şehirlerinden biri idi. Belki o zamanki iki büyük şehrin ikincisi geliyordu. Irak'ta muhtelif milletler, kavimler, cemaatlar vardı. Orası eski medeniyetlerin yatağıdır. Süryaniler orada yayılmıştı. İslâm'dan önce oralarda mektepler kurmuşlardı. Bunlarda Yunan felsefesi, İran hikmeti okunurdu. Irak'ta İslâm'dan önce akide meselerinde birbiriyle mücadele halinde bulunan Hristiyan mezhepleri vardı. İslâmiyetten sonra da çeşitli milletler ve dinler burada mevcuttu. Ara sıra kargaşalıklar, fitneler oluyordu. Siyasi fırkalar birbirleriyle çarpışıyor, akideler usul mücadelesi yapıyordu. Şia orada bulunuyor, çölde Hariciler türüyor, Mu'tezile orada çıkıyor. Görüşükleri ashabdan aldıkları ilmi neşreden müçtehit Tabiin orada. Din ilminin, kana kana içilen berrak menbaları oradan kaynıyor. Birbirleriyle niza halinde olan taifeler, birbiriyle çarpışan düşünceler, görüşler hep orada idi.

Ebu Hanife gözlerini açtığı vakit bu karışık muhiti gördü. Onun akıl ışığı yandığı zaman bütün bu görünüşler onun önünde açıldı. Öyle görünüyor ki, o daha gençliğinde, ömrünün ilk çağlarında bu mücadele meydanına atılmış, doğru buluşları, fitri zekasının verdiği kuvvet ile sapık düşüncelerle savaşa atılmıştır. Fakat diğer taraftan da ticaret işleriyle meşgul oluyor, çarşı pazara gelip gidiyor, ilim meclislerine az devam ediyordu. Ulemadan bazıları ondaki bu parlak

zekâyı, ilmî akli sezdim. Bunların hepsinin yalnız ticaret uğrunda harcanmasına acıdılar. Onun ticaret işleriyle olduğu gibi ilim meclisleriyle de alâkalanmasını tavsiye ettiler. Ebu Hanife bu hususta kendisi şunu naklediyor:

"Günün birinde Şa'bî'nin yanından geçiyordum. Beni yanına çağırdı ve bana:

- Nereye devam ediyorsun? dedi.

- Ben de:

- Çarşı pazara, dedim.

- Maksadım o değil, ulemadan kimin dersine devam ediyorsun? dedi.

- Hiç birinin dersinde devam üzere bulunamıyorum, dedim.

- İlmî ve ulema ile görüşmeyi sakın ılımlı etme, ben senin uyanık ve canlı bir genç olduğumu görüyorum, dedi.

Onun bu sözü benim içimde iyi bir tesir bıraktı. Çarşı-pazar işlerini bıraktım. İlim yolunu tuttum. Allah'ın inâyetiyle, Şa'bî'nin sözünün bana çok faydası oldu." (Mekki, Menakıb-ı Ebi Hanife, 1/59)

Bu kısaca bize şunları göstermektedir:

1. Ebu Hanife hayatının ilk zamanında ticaretle meşguldü. Ulema meclislerinde sık sık bulunamıyordu. O fıkhıta müstakil bir mezheb sahibi olacak bir âlim olmak emeliyle değil, tâcir olmak arzusuyla hayata atılmıştı.

2. Ebu Hanife'nin yüzünde keskin zekâ işaretleri, kuvvetli fikir emareleri okunurdu, o derece ki, bunlar onu görenlerin dikkat nazarını çekti ve Şa'bî'nin ona neler dediği yukarıda geçti. Acaba onun ilmi meyli, fikir yönelişi hangi şeylere karşı daha fazla idi? Ulema ile görüşmesi nasıldı?

Öyle anlaşılıyor ki, Irak'ta hâkim olan fikir havasının içinde bulunduğu muhtelif zümrelerin yaptığı münakaşalara o da karışıyordu. Babasının iyi yetiştirdiği ve bilgiden nasibi olan her uyanık genç gibi o da bu işleri konuşabiliyordu. Bazı derneklerde, toplantılarda, hatta çarşı-pazarda tesadüfen bazı kimselerle münakaşa yapıyor, sapık fırkalarla mücadele ediyor ve kendini gösteriyordu. Böylece Şa'bî gibi bazı adamların dikkat nazarını çekti. Anlaşılıyor ki onun fikri ve görüşleri ehl-i sünnet ve cemaat görüşüne uygundu. Onlardan ayrılır yeri yoktu. Bu bize onun gençliğinde kelim ilmiyle meşgul olmasını izah etmektedir. Kelam meselelerine dalmış birçok taifelerin, sapıkların başlarıyla münakaşalar yapmıştır.

3. Şa'bî'nin öğüdünden sonra Ebu Hanife ilme sarıldı. Ulema meclislerine devama başladı. Ticaret işlerine az bakar oldu. Bu ticarettten büsbütün el çekti demek değildir. Onun tarihinde sabit bir gerçektir ki, o, ilimle iştiğal ile beraber aynı zamanda ticaret sahibi idi. Ticareti ortakları vasıtasıyla işlettiği anlaşılıyor. Ortağına tam güveni vardı, ticaretini ona işletirdi. Ancak ticaretin nasıl gittiğini, işlerin yolunda olup olmadığını, ticarete dinin icaplarına uyup uymadığını anlamak için ortağına uğrar, kontrol ederdi. Hakkında söylenen haberlerin mümkün derecede birbirine uygun düşmesi için onu böyle tahmin edebiliriz.

5. BAŞTAN KELAMA HEVESİ, SONRA FIKHA DÖNÜŞÜ

Şa'bî'nin tavsiyesinden sonra Ebu Hanife bütün varlığıyla ilme sarıldı. Ders halkalarına devama başladı.

Fakat acaba hangi nevi ilim halkalarına merak etti. Tarihî kaynaklardan çıkarabildiğimize göre o devirde ilim halkaları başlıca üç nevi'di.

1. Akaid usulleri müzakere olunan halkalar; kelam dersleri ki çeşitli taifeler bunlara karışırdı.

2. Hadis halkaları; Hadis-i şerifler, bunlarda rivâyet ve müzakere olunurdu.

3. Fıkıh halkaları; Kitap ve Sünnet'ten hüküm çıkarma usulü, vukubulan hadiseler hakkında nasıl fetva verileceği bunlarda okunurdu.

Bu hususta önümüzde üç türlü rivâyet var: Birincisine göre Ebu Hanife, içinde ilim aşkı doğup da derse başladığı zaman, devrindeki ilimlerin arasından fıkıh ilmini seçti. Diğer iki rivâyete göre ise evvela kelam ve münazara ilmine başlamış, sonra fıkha merak etmiş ve bütün varlığını ona vermiştir.

Bu husustaki üç rivâyet şöyledir:

1. Talebesi Ebu Yusuf başta olmak üzere muhtelif kimselerden şöyle rivâyet olunuyor.

Kendisine sormuşlar:

- Fıkha nasıl başladın?

- "Anlatayım, demiş: Bu Allah'ın tevfi ve inâyetidir, O'na daima hamd olsun. Ben ilim öğrenmeye başladığım zaman bütün ilimleri gözönüne aldım. Her birini kısım kısım okudum. Sonunu ve faydasını düşündüm.

Kelam ilmine başlayacağım, dedim. Sonra baktım, akıbeti kötü, faydası az, insan kelamda olgunlaşsa âşikâre konuşamaz, her kötülüğü ona yapıştırırlar, heves ve arzusuna uyuyor derler. Bundan vazgeçtim.

Sonra edebiyat ve nahve baktım. Onun da sonu, bir çocukla oturup ona nahiv, edebiyat öğretmekten ibaret.

Şairliğe baktım. Onun da neticesi ya methederek dalkavukluk yapmak veya hicvetmek. Yalan sözlerden ve dini hırpalamaktan ibaret.

Sonra kıraat ilmini düşündüm. Dedim ki, onu elde edersem ne olacak: Gençler etrafıma toplanacak, bana okuyacaklar, ben dinleyeceğim. Kur'an-ı Kerim ve manaları hakkında söz söylemek güç.

Öyle ise Hadis öğreneyim dedim. Fakat çok Hadis toplayabilmek uzun ömür ister, ta ki bana muhtaç olup başvursunlar. Beni arayıp müracaat edecekler ise yeni yetişenler, gençler olacak. Belki iyi belleymeyecek. Yalan söylemekle itham ederler, bed-nam olurum ve bu kıyamete kadar gider.

Sonra fıkha baktım. Ona baktıkça gözümde değeri arttı. Onda bir eksiklik bulamadım. Baktım ki, ulema ile fukaha ile, üstadlarla bir arada oturmak, onlar gibi ahlâklı olmak var. Aynı zamanda farzları işlemek, dinin icaplarını yerine

getirmek, ibadet etmek de onu bilmekle olacak. Dünya ve âhiret onunla kaim . . . Onun sayesinde dünyayı isteyen büyük mevkilere yükselir, ibadet etmek isteyen onsuz yapamaz. Kimse ilimsiz ibadet yaptığını söyleyemez. Fıkıh, ilimle ameldir.”

Bu rivâyetten anlaşılıyor ki, Ebu Hanife Hazretleri asrında yayılmış olan ilimlerin hepsini denemiş, içlerinden en beğendiğini seçmiş, onda mütehasıs olmuştur. Demek ki o devrindeki ilimlerin hepsini bilen kültürlü bir insandı. Sonradan bütün varlığıyla fıkha sarılmıştır. Fıkha sarılması, baştan diğer ilimleri elde edip hepsinde malumat sahibi olduktan sonra olmuştur.

2. Yahya b. Şeyban rivâyet ediyor, Ebu Hanife şöyle demiştir:

"Ben, kelimada, münazarada kuvvetli olan bir kimse idim. Bir müddet bununla uğraştım. Münakaşalar yapıyor, kelamı müdafaa ediyordum. Bu münazara ve mübahase erbabının çoğu Basra'da bulunuyordu. Yirmi defadan fazla Basra'ya gidip geldim. Orada bir sene kadar, daha az veya daha çok kaldığım olurdu. Haricilerden İbaza, Sufriyye vesair firkalarla münakaşa yaptım. Kelam ilmini ilimlerin en efdalı sayıyordum. Kelam dinin aslıdır, dedim.

Ömrümün birazı böyle geçtikten sonra, kendi kendime düşündüm. Dedim ki: Hz. Peygamber'in ashabı olsun, tabiin olsun, bizim erebileceğimiz şeylerin hiçbirini onlardan kaçırmış değildi. Onlar bu hususta daha kuvvetli idiler. Bunları daha iyi bilirler, her şeyin hakikatına vakıftılar. Bununla beraber kelam meselesine dalmadılar, münakaşa ve mücadele yapmadılar. Kendilerini tuttular, hatta bunlara dalmaktan nehyettiler. Onlar şeriat meselelerine, fıkıh bablarına sarıldılar. Onların sözleri hep fıkıh hakkında idi, oturup bunları konuşmuşlar, halka bunları öğretmişler, bunları öğrenmeğe Müslümanları davet etmişler . . . Fetva veriyorlar, fetva alıyorlar. İlk Müslümanların devri, Sahabe zamanı böyle imiş. Arkalarından tabiin de aynı izden gittiler.

İşte onların bu vasfolunan ahvali böylece canlanınca münazaralara, münakaşalara son vererek kelam ilmini bıraktım. O kadarla iktifa ettim. Selefin bulunduğu hallere döndüm. Onların izine koyuldum. Onların yaptıklarını yapmaya başladım. Bu mevzuları iyi bilenlerle beraber bulundum. Zira baktım ki, kelamla uğraşanların simaları eskilerin siması gibi değil. Onların yolu salihlerin yoluna benzemiyor. Kalbleri katı, yürekleri taş gibi. Kitaba, Sünnete, salihine karşı gelmeye hiç aldırış etmiyorlar. Ne takvaları var, ne de korkuları!"

3. Talebesi İmam Züfer b. Huzeyl anlatıyor:

"Ebu Hanife derdi ki, baştan kelamla meşgul olurdum. Bunda parmakla gösterilir bir dereceye ulaşmıştım. Mescitte Hammad b. Ebi Süleyman'ın ders halkasına yakın bir yerde oturdum. Günün birinde bir kadın gelerek bana şöyle bir soru sordu:

"Bir adamın cariye bir karısı var, onu sünnet üzere boşamak istiyor, kaç talak vermeli?"

Ben de bunu Hammad'a sormasını ve dönüşte bana da haber vermesini söyledim. Hammad'a sormuş, o da şu cevabı vermiş:

"Hayızdan temiz olduğu sıra onu bir defa boşar, sonra bekler, iki defa hayız görüp de yıkandıktan sonra kocaya varması helâl olur."

Bundan sonra 'bana kelam lazım değil' dedim, ayakkabılarımı alıp Hammad'ın dersine gelip oturdum. Onu dikkatle dinliyor, söylediği meseleleri belliyordum. Ertesi gün müzakere yoluyla yoklama yapılırken ben bellemiş olurdum, diğer talebeler ise yanılırlardı. Bunun üzerine üstadımız Hammad: 'Benim yanıma, ders halkasının başına Ebu Hanife'den başka kimse oturmayacak', dedi."

6. BU ÜÇ RİVÂYETİN ARASINI BULUŞ

İşte üç rivâyet böyledir. Bunlar birkaç yolla naklolunmuştur. Rivâyetlerin ibareleri, kısalık ve uzunluk bakımından türlü türlü ise de maksat ve mana birdir.

Birinci rivâyetten anlıyoruz ki, Ebu Hanife, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bütün ilimlerden nasibini aldıktan sonra fıkıhı seçmiştir. Diğer iki rivâyet ise ilm-i kelamda son derece maharet sahibi idi, sonra fıkha döndü, diyor.

Birinci rivâyetle diğer iki rivâyet arasını birleştirmek kolaydır. Çünkü birinci rivâyet kelam öğretmedi demiyor, kelam meselelerinde münazara ve mübahase yaptığını reddetmiyor. Belki kelam bildiğine işaret bile ediyor. Diğer iki rivâyet, kelamda münazara ve münakaşa yaptığını, bu işden son derece zevk aldığını sarahaten söylüyor. Hatta muhtelif firkalarla münakaşa için Basra'ya bile gidermiş. Demek birincinin işaret ettiğini, diğer iki rivâyet açıklıyor. Ve hepsinden çıkan netice sonradan fıkha merak etmiş olduğudur.

7. İLMÎ OLGUNLUGU VE MÜNAZARA KUVVETİ

Görülüyor ki, Ebu Hanife asrındaki İslâm ilimlerini ve kültürünü elde etmiş münevver bir kimsedir. Asım kıraatı üzere Kur'an-ı Kerim'i ezberledi, Hadis biliyordu. Edebiyat, şiir, nahiv öğrendi. İtikat meselelerine dair türlü firkalarla mücadele etti. Hatta münakaşa yapmak için Basra'ya bile gidiyor, orada bir sene kaldığı oluyordu. En sonunda fıkha sarıldı.

Hayatının gençlik çağında, akait esasları hakkında münazara yapmaktaki hevesi onu çok olgunlaştırmış, en yüksek mertebeye ulaştırmıştı. Din esaslarını anlama tarzı kuvvetli idi. Hatta kendini fıkha verdikten sonra bile icabettiği zaman arasına usul ve akaid esaslarında münakaşa yaptığı olurdu.

Hariciler Küfe mescidini bastıkları zaman Ebu Hanife mescidin içinde idi. Onun yanına girdiler, onlarla münazara yaptı. (10)

Gulat-ı Şiadan bazılarıyla münakaşa yaptı ve onları ikna etti.

Ve daha böyle nice vakaları oldu.

Bütün bunlar, o kendisini fıkhı verdikten sonra oluyordu.

Fakat kendisi ara sıra böyle usul ve akaid hakkında münakaşalar yapmakla beraber talebelerini ve yakınlarını böyle münakaşalardan menediyordu. Rivâyet olduğuna göre oğlu Hammad'ı kelim meselesinde münakaşa yaparken gördü ve onu bundan vazgeçirdi. Ona:

-Seni münakaşa yaparken görüyoruz, bizi neden menediyorsun? dediler. Cevabı şu oldu:

- **Biz münazara yaparken, arkadaşımız kayıp düşecek, yanılacak diye korkudan başımızda kuş varmış gibi dururduk.** Sizse münazara yapıyorsunuz ve arkadaşınızın düşmesini istiyorsunuz. Arkadaşının kayıp düşmesini isteyen, arkadaşını tekfir etmek istiyor, demektir. Arkadaşını tekfir etmek isteyense, arkadaşından önce küfre düşer.” (İbni Bezzaz, Menakıb-ı İmam-ı Azam, 1/121)

8. MÜNAZARALARIN ONU OLGUNLAŞTIRMASI

Muhtelif rivâyetlerin işaret ettiği ve ekseriyetin de tasrih eylediği vechile Ebu Hanife, itikat meselelerinde münakaşa yaparak hayata atıldı. İlm-i kelim dediğimiz budur. Muhtelif fırkalarla mücadele yapardı. Sonra bundan vazgeçti, fıkhı döndü. Bütün fikir kuvvetini fıkhı verdi. Yine de ara sıra mecbur kaldıkça veya hakkı meydana çıkarmak için akaide dair münakaşalar yaptığı da olmuştur.

Ebu Hanife bidâyette muhtelif dini fırkaların münakaşa mevzuu yaptıkları meselelerle boğuştuktan sonra fıkhı okumağa döndü. Devrinin büyük üstadlarından ders aldı. Onlardan birine devam etti. Ondaki okudu ve yetişti. Başka fıkhı talebeleri muhtelif üstaplardan ders alırken, o bir üstada devam etti. En mümtaz hocayı seçti. Onun muhitine ısındı. En ince meseleleri ondan öğrendi. Kûfe o zaman Irak fukahasının yatağı idi. Basra ise muhtelif mezheb fırkalarının yatağı idi. Bu çevrelerin onun üzerinde büyük tesiri olmuştur. Kendisi bu hususta şöyle demektedir: Ben ilim ve fıkhı ocağında yetiştim. Onların erbabiyle bir arada bulundum, o fukahanın arasından bir fakihe devam ettim. (Hatip Bağdadi, XIII, 333)

9. ÜSTADI HAMMAD'IN DERSİNE DEVAMI

Ebu Hanife Hammad b. Ebi Süleyman'ın dersine devam etti. Fıkhı hususunda ondan ders aldı. Hammad ölünceye kadar ondan ayrılmadı. Burada bahsedeceğimiz üç şeyi kurcalamak isteriz:

1. Fıkhı döndüğü veya Hammad'a devama başladığı zaman Ebu Hanife acaba kaç yaşında idi?

2. Müstakil ders vermeğe başladığı zaman yaşı kaçtı?

3. Hammad'a devamı fasılasız mı idi? Yani başkalarıyla ilmi münasebeti hiç mi yoktu. Yalnız Hammad'a devam edip başkasından hiç fıkhı okumadı mı?

Bu suallerin cevabına başlayalım:

Fıkhı okumaya veya Hammad'dan ders almaya başladığı zaman kaç yaşında olduğunu doğrudan bilmiyoruz. Fakat müstakil ders kürsüsüne çıktığı zamanki yaşından bunu bulabiliriz. Çünkü bu bellidir. Hemen bütün rivâyetlerin ittifak ettiği bir nokta vardır ki, o da Ebu Hanife'nin Hammad'ın dersine vefatına kadar devam etmiş olduğudur. Ancak üstadı Hammad'ın ölümünden sonra müstakil ders halkası kurmuştur. Hammad 120 Hicri senesinde öldü. Ebu Hanife o zaman kırk yaşında idi. Demek Ebu Hanife 40 yaşında ders okutmağa başlamıştır. Akıllı tam kemale erip olgunlaştıktan sonra üstadının yerine geçmiştir. Bundan önce de ders vermeği düşünmüştü. Fakat sonra vazgeçti. İmam Züfer'den rivâyet olunuyor: Ebu Hanife üstadı Hammad'a olan bağlılığı hakkında şunu anlatmış:

"On sene onun dersinde bulundum. Sonra içimde bir ders halkasında baş olma arzusu uyandı, onun dersinden ayrılıp kendim ders vermek istedim. Bir gün evden çıktım. Niyetim bunu yapmak. Mescide girdim. Üstadı görünce gönlüm ondan ayrılmaya razı olmadı. Gelip yanına oturdum. O gece üstadın Basra'da bulunan akrabasından birinin ölüm haberi geldi. Mal bırakmıştı. Ondaki başka da mirasçısı yoktu. Bana kendi makamına geçip ders vermeme emir etti ve Basra'ya gitti. O gittikten sonra ondan hiç duymadığım meseleler gelmeye başladı. Ben onları cevaplandırıyor ve cevapları da yazıyordum. Sonra üstad dönüp gelince bu meseleleri ona arzettim. Altmış mesele dolayında idi. Kırkında mana muvafakat etti, onları uygun buldu, yirmisinde muhalif kaldı. Ben de ölünceye kadar ondan ayrılmamağa ahdettim ve ölünceye kadar ondan ayrılmadım. (Hatip Bağdadi, XIII, 333)

Hammad'ın dersinde on sekiz sene bulunduğu tarihe sabittir. Kendisi şöyle diyor: "Bir defa Basra'ya geldim. Her ne sorulursa behemehal cevabını veririm sanıyordum. Bana öyle şeyler sordular ki, cevabını bulamadım. O zaman üstadım Hammad'dan ölünceye kadar ayrılmamağa and içtim. Ve on sekiz sene onun talebesi oldum." (Hatip Bağdadi, XIII, 333)

Ebu Hanife on sekiz sene Hammad'ın dersine devam etmiş ve üstadı öldüğü zaman kırk yaşına basmış olunca, ona talebe olduğu zaman yirmi iki yaşında bulunduğu meydana çıkar. Kırk yaşına kadar on sekiz sene talebelik yapmış olur ve ondan sonra da müstakil ders halkası kurmuştur.

Bu devamın nasıl olduğuna gelince, Ebu Hanife'nin hayatını inceleyen kimse, bunun fasılasız olduğunu yani tamamıyla ona bağlanıp başkalarından hiç ders almadığını söyleyemez. Beytullahı ziyaret etmek, hac yapmak maksadıyla sık sık Hicaza giderdi. Mekke ve Medine'de ulema ile buluşup görüşürdü. Bunların çoğu tabiiindendir. Onlarla görüşmesi ilmi olurdu. Onlardan hadis rivâyeti dinler, onlarla fıkhı müzakereler yapar, kendi usulüne göre onlara ders verirdi. Ona ait haberlerde ve onun tarihinde birçok üstadları olduğu zikrolunmaktadır. Kendilerinden hadis rivâyet ettiği ve ders aldığı kimselerin arasında muhtelif fırkalardan adamlar var. Zeyd b. Ali Zeyne'l-Abidin'den, Cafer Sadık gibi Şia imamlarından ders almıştır. Muhammed Nefs'üz-Zekiyye'nin babası Abdullah b. Hasan'dan da ders almıştır. Ricata kail olan bazı Keysaniye ulemasından da ders okumuştur.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, o üstadı Hammad'a devamlı beraber diğer fukaha ve muhaddisleri de görmüştür. Nerede bulunursa bulunsun tabiini arar bulurdu. Bilhassa fıkıh ve içtihatla seçkin olan Sahabeyle buluşmuş olan tabiini mutlaka arar bulurdu. Kendisi diyor ki: Hz. Ömer'in fikhını, Hz. Ali'nin fikhını, Abdullah b. Mes'ud'un fikhını ve İbn-i Abbas'ın fikhını onların ashabından aldım." Eğer ders alması yalnız Hammad'a münhasırdır dersek, bunları diğerlerinden almış olmasına yol bulamayız.

10. EBU HANİFE'NİN HAYATI HAKKINDA BİLMEMİZ GEREKENLER

Ebu Hanife kırk yaşına geldiği zaman, tam olgunluk çağında Kûfe mescidinde üstadı Hammad'ın ders kürsüsüne oturdu. Kendisine sorulan meseleleri çözmek, arz olunan hadiseleri bir hükme bağlayabilmek için bunla talebeleriyle müzakere yoluyla, karşılıklı konuşmalarla okutmağa başladı. Benzeri hadiseleri birbirine kıyas yapıyor, müşterek illeti olanları aynı hükme bağlıyor, fitri zekâsı, kuvvetli aklı ve sağlam mantığı sayesinde bunları kolayca yapıyordu. Böylece Hanefi mezhebini doğuran parlak fıkıh yolunu açtı.

Sonra bu iki emirden doğan neticeler nedir? Yani ilmi kudretiyle diktiği ilim fidanları ve ne vakit meyve verdiği ve birçok ülkelerde fıkıh ve hüküm verme kapılarını nasıl açtığı meselesini bahis konusu yapacağız.

Onun hayatıyla ilgili şeyleri beyan için burada iki noktayı açıklayacağız:

1- Yaşayışı, geçinmesi, kazancı nasıldı?

Umumi hayat yani yaşadığı devirde olup biten olaylar karşısında vaziyeti ne idi ve bunun hayatının akışında ne gibi tesiri oldu?

11. AİLESİNİN MALİ DURUMU

Tarih bize anlatıyor ki, Ebu Hanife servet sahibi, varlıklı bir ailede yetişti. Babaları tâcirdi. Onların yünlü ve ipekli kumaş ticareti yaptıkları anlaşılıyor. Bu ticaret çok kârlı bir işti. Ebu Hanife atalarından kalan bu işe başladı. Gençliğinde çarşı-pazara gidip gelirdi. Ulemanın dersine devam etmezdi. Şa'bî ona ilim meclislerine devamı tenbih etti. Bunun üzerine o da ilme sarıldı, fakat ticaretten büsbütün ayrılrıp vazgeçti mi? Bütün rivâyetler onun ticareti bırakmadığını söylemektedir. Hayatının sonuna kadar ticaretle meşgul olmuştur.

Onun ticarete ortağı olduğunu söylerler. Öyle anlaşılıyor ki, onun ilim tahsil edebilmesi, fıkıh ve hadis öğrenerek ilme hizmete devam edebilmesi hususunda bu ortağının yardımı olmuştur. Bütün rivâyetler onun tâcir olduğunda ittifak ettiği gibi fıkıh ve dine hizmete kendini vermiş olduğunda da ittifak ederler. Bu ise ancak onun çarşıya bağlanmasına lüzum bırakmayan emin bir ortağın yardımı sayesinde olabilir. Yoksa işinin başında bulunması lazım gelirdi. Onun da ticarete dair bilgisi, tecrübesi var. Ticaretle alâkadar oluyor, ticaret işlerini idare ediyordu. Fakat ilimle ticareti bir arada toplayan ulemanın ahvali hep böyledir.

Mu'tezilenin reisi olan Vasıl b. Ata da böyle idi. O da Ebu Hanife'nin çağdaşıdır, aynı yılda doğmuşlardır. O da İranlıdır. Ticaretle geçinirdi. Akrabasından emin bir ortağı ile ticaretini yürütürdü. Kendisi dersle meşguldü. İslâma hücum edenlerle münakaşa yapardı. Bunun emsali çoktur. Öyleyse Ebu Hanife'nin tâcir olduğu halde kendisini bu derece ilme nasıl vermiş olduğunda hayret edilecek bir cihet yoktur.

12. TACİR EBU HANİFE'NİN MEZİYETLERİ, CÖMERTLİĞİ

Ebu Hanife, tâcir olarak halkla olan ticari münasebet ve muamelelerinde dört vasıf taşır ki, bunlar onu doğru ve namuslu tüccar arasında örnek olarak göstermeğe kâfidir. Ulema arasında en yüksek mevkiye olduğu gibi ticaret ahlâkında da böyledir.

1. Son derece kanaatkâr, gönlü zengindi. İnsanları fakir yapan tamahkârlıktan onda eser yoktu. Bunun sebebi, belki de zengin ve varlıklı bir ailede yetişmiş olmasıdır. İhtiyaç zilletini tatmış değildi.

2. Son derece emânete riâyet ederdi. Emânet hususunda çok titizdi. Hiyanet nedir bilmezdi.

3. Gâyet cömertti, eli çok açıktı. Cimrilik ondan uzaktı.

4. Son derece dindardı, çok ibadet ederdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz ve niyazla geçirirdi.

Şahsında toplanan bu dört güzel vasıf, onun ticaret muamelelerinde daima eserini göstermiştir. Tâcirler ona hayret ederlerdi. Birçokları onu ticarete Hz. Ebu Bekri's-Sıddık'a benzetirdi. Sanki onu kendine örnek tutuyor, onun izinden gidiyordu, ona tabiydi. Bir malı satın alırken de, sattığı zamanki gibi, emânet kaidesine riâyet ederdi:

Bir kadın ona satmak üzere bir ipek elbise getirdi. Ebu Hanife fiyatını sordu. Kadın da yüz dirhem istediğini söyledi. Ebu Hanife: "Bunun değeri yüzden daha ziyadedir, kaç verezecini söyleyin" dedi. Kadın yüzer yüzer arttırarak dörtyüze çıktı. Ebu Hanife: "Daha fazla yapar" deyince kadın:

Benimle eğleniyor musun? dedi.

Ebu Hanife:

- Ne münasebet, dedi, bir adam getirin de fiyat takdir ettirelim.

Kadın bir adam çağırıldı. Fiyat takdir ettirdi. Ebu Hanife beşyüze satın aldı. (İbni Hacer Heysemi, Hayratü'l-Hisan, s.44)

O işte böyle idi. Alıcı kendisi, fakat satıcının menfaatını koruyor, satıcının gafletinden istifade ederek onu aldatmak için fırsat kollamıyor, vurgunculuk yapmıyor. Satıcıya doğru yolu gösteriyor.

O öyle bir satıcı idi ki, müşteri fakir veya ahbabı olursa onlardan kâr almaz, malı aldığı fiyata verir, hatta kazancından müşteriye bağışladığı bile olurdu.

Bir defa ihtiyaç sahibi bir kadın geldi:

- Ben yoksulum, dedi. Bana şu elbiseyi maliyeti fiyatına sat! Ona:

- Dört dirhem ver, onu al, dedi.

- Ben ihtiyar bir kadıncağızım, benimle böyle alay etme, dedi.

- Bunun alayı yok, bunları iki takım elbise olarak almıştım. Birini verdiğim paradan dört dirhem eksikliğine sattım. Bu elbise bana dört dirheme kalmış oldu, bunu da sen al.

Ahbaplarından biri gelip şu vasıfta, şu renkte bir elbiselik kumaş istedi. Ona:

- Biraz bekle, düşerse senin için alırım, dedi.

Bir hafta geçmeden o vasıfta kumaş geldi. Ahbabı uğrayınca:

- Senin işi gördük, dedi ve kumaşı çıkardı. Ahbabı:

- Kaça? diye sordu.

- Bir dirheme, dedi.

- Benimle alay edeceğine hiç zannetmezdim!

- Ortada alay denecek bir şey yok. Ben 20 dinar ve bir dirheme iki elbise satın aldım. Birini 20 dinara sattım. Bu bir dirheme kaldı. (Hatip Bağdadi, XIII, 362)

Şüphesiz ki bu alış-veriş satıcının cömertliğinden ileri gelen büyük bir ikram karışıyordu. Yahut bu alış-veriş süretinde bir hediye ve ihsandı. Bu ticaret değildir. Bu büyük ve âlim tâcirin nasıl cömert bir kalb sahibi olduğunu, onun emânet, din, akıl ve vefa bakımından nasıl bir namus heykeli olduğunu gösterir. Günah karışma şüphesi olan her şeyden pek sakınırdı. Bir mala haram karıştığı şüphesi hâsıl olursa onu hemen yoksullara, muhtaçlara sadaka olarak dağıtırdı.

Rivâyet olduğuna göre: Ortağı Hafs b. Abdurrahman'ı mal satmak üzere gönderdi ve içlerinde kusurlu bir elbise olduğunu da ona söyledi ve bunu satarken kusurlu olduğunu söylemesini tenbih etti. Hafs malı sattı. Kusurunu söylemeyi unuttu. Onu satın alanın kim olduğunu da bilmiyor. Ebu Hanife bunu öğrenince bütün o mallardan alınan paranın hepsini sadaka olarak dağıttı. (Hatip Bağdadi, XIII, 358)

Bu derece takvaya riâyet, helâl kazançla iktifa etmesiyle beraber ticareti Ona yine de çok gelir sağlıyordu. Serveti çoktu. Ulemaya, muhaddislere pek çok ihsanda bulunur, onlara iyilik yapardı. Tarih-i Bağdadi diyor ki: Seneden seneye kazancını toplar, onlarla üstadların, muhaddislerin ihtiyaçlarını karşılar, yiyeceklerini, giyeceklerini satın alır, bütün hacetlerini görürdü. Sonra kârdan kalan parayı onlara dağıtırdı ve: "Bunları ihtiyacınız olan yere sarf edin ve ancak Allah'a hamd edin", derdi. Çünkü verdiğim bu mal filhakika benim değildir, sizin nasibiniz olarak Allah'ın fazl ve kereminden benim elimden size gönderdiği'dir." (Hatip Bağdadi, XIII, 359).

Ticaretinin sağladığı kazançla ulemaya mürüvvet gösteriyor, onların ihtiyaçlarını karşılıyordu. Onları başkalarına muhtaç olma durumundan çıkararak ilmin şerefini koruyordu.

O, dış görünüşe de ehemmiyet veriyor, dışının da içi gibi temiz olmasına dikkat ediyordu. Elbisesine itina gösterirdi. Elbisenin en alasını giyerdi. Üst elbisesi otuz dinar kıymetinde idi. Kıyafeti güzeldi. Çok güzel kokular kullanırdı. Ebu Yusuf'un dediği gibi uzaktan güzel kokusu duyulur, geldiği belli olurdu. (Hatip Bağdadi, XIII, 361)

Tanıdıklarını da kendi elbiselerine ve diğer dış görünüşlerine dikkat etmeğe teşvik ederdi. Yanına gelip oturan bir adamın üzerindeki eski elbise gözüne ilişti. Adam kalkıp gideceği zaman biraz beklemesini söyledi. Meclis dağılıp herkes gittikten sonra ikisi yalnız kalınca adama:

- Şu seccadeyi kaldır, altında olanları al, dedi.

Adam seccadeyi kaldırdı. Altında bin dirhem vardı, durakladı.

- Al bu dirhemleri, dedi. Onunla kılığını kıyafetini değiştir! Adam;

- Ben zenginim, bunlara ihtiyacım yok, cevabını verdi.

Sen Hz. Peygamber'in şu hadisini duymadın mı: "*Allah, kulunun üzerinde, ona verdiği nimetin eserini görmeyi sever*". Sen şu halini değiştirmelisin, ta ki dostların senin için kederlenmesin. (Hatip Bağdadi, XIII, 358)

13. DEVRİNDEKİ SİYASİ HAREKETLER KARŞISINDA DURUMU

İşte Ebu Hanife'nin yaşayışı böyle idi. Ve onun gelir kaynakları bunlardı.

Şimdi hayatının akışı ile sıkı alâkası olan bir şeyden bahsetmek istiyoruz:

Devrindeki siyasi ayaklanma hareketleri karşısında durumu ne idi? Bunların ona tesiri derecesi nedir? Ayaklanmalara yardımı var mıdır? Devlet işlerini ellerinde tutanlarla münasebeti nasıldı?

İmam-ı Azam gibi büyük bir imamin hayatına son vermeğe sebep olan o işkenceler bununla sıkı alâkadardır. Tıpkı sebebin müsebbiple, neticenin mukaddemelerle, eserin müessirle olan bağlantısı gibi. Hayatında çektiği elemelerin sebebi bunlardır.

Ebu Hanife hayatının 52 senesini Emeviler devrinde yaşadı. 18 senesini Abbasiler devrinde geçirdi. Bu iki İslâm devletinde ömür sürdü. Emevi devletinin gençlik ve kuvvet devrini gördü. Sonra onun çöktüğüne şahit oldu. Abbasiler devletine yetişti. Abbasilerin gizli bir teşkilat halinde Emevileri yıkmak için propaganda yaptıkları, durmadan çalıştıkları günleri yaşadıkları sonra Emevî devletini yıkıp idareyi ele aldıkları günleri gördü.

Abbasiler, Hz. Peygamber'in yakın akrabasından olduklarından Abbasi Halifeleri, Peygamberin dinî vekili gibi halkın başına geçmişlerdi. Halkı idareleri altına bu namla alıyorlardı.

Ebu Hanife bunların cümlesini görüp geçirdi. Bunlar onun üzerinde tesirden hali kalmıyordu. İhtilalcilerle bir olup hükümet aleyhine yürümediyse de, bütün haberler, onun kalben Hz. Peygamber'in âli, Ehl-i Beyt ile beraber olduğunu göstermektedir.

O, evvela Emevîlere karşı ayaklanan Peygamber'in akrabasıdır. Sonradan bu işi Abbasiler sırf kendi ellerine alıp Hz. Ali'nin evladını mahrum bırakınca, Hz. Ali evladının Abbasilere karşı ayaklanmasını haklı gördü. Emevîleri, din ve şeriat bakımından hiçbir sûretle hak ve hâkimiyet sahibi görmüyordu. Fakat işi kılıca sarılmağa vardırıarak isyan etmiyordu. Belki de bunu yapmayı kuruyordu, fakat bazı sebepleri hesaba katarak buna imkân görmüyordu. Zeyd b. Zeynel-abidin, 121 Hicri yılında Hişam b. Abdu'l-Melik'e karşı ayaklanınca, rivâyete göre, Ebu Hanife: "*Onun bu çıkışı, Hz. Peygamber Efendimizin Bedir Harbine çıkışına benzer*" demiştir. Kendisine:

- Öyle ise siz neye ona katılmadınız? denilince:

- Beni, ona katılmaktan halkın bendeki emânetleri alıkoydu. Bana birçok emânet bırakmışlardı. Onları İbn-i Ebi Leyla'ya bırakmak istedim, kabul etmedi. Emânetler bende iken bilinmeyen uzak yerlerde ölmekten korktum, dedi.

Başka bir rivâyette şu özürü ileri sürdüğü söyleniyor:

- "Şâyet halkın, onun atalarını aldattıkları gibi onu da aldatıp yarı yolda bırakmayacaklarını bilsem, onunla beraber ben de savaşırđım. Zira hak imam ve halife odur. Hilafet onun hakkıdır. Ben ona malımla yardım ettim. Bin dirhem göndererek ona biat ettim. Elçiye özürümü ona arzemesini söyledim.

Bu iki haberden anlaşılıyor ki, o, İmam Zeyd b. Ali Zeynel-Abidin gibi bir adil imam tarafından olmak şartıyla, Emevîlere karşı isyanı şer'an caiz görüyordu ve kendisi de mücahidlerle beraber kılıç sallamayı arzu ediyordu. Fakat o bununla iyi neticeler alınacağından emin değildi. Böyle yapmak haklı ve yerinde bir iş, lakin buna kuvvetle katılanlar ve andla bağlı kalpler bulunmadığından bir netice çıkmayacağı da belli idi. Bununla beraber bu işe arka çevirip katılmayanlardan olmak ta istemezdi. Onun için teyit edenlerden olduğuna delil göstermek maksadıyla mali yardım göndermiştir. Mal da takviye kuvvetidir.

İhtilalcilerle beraber neden çıkmadığı hususunda zikrettiği sebepleri, kılıç taşımağa ve kavgada insan yaralamağa alışık değildi de bu sebeple cihada katılmadığından, kendini mazur göstermek için ileri sürdüğünü söylemek istemiyoruz. Böyle bir şeye ihtimal bile vermeyiz. Çünkü Ebu Hanife içindekinin aksini söyleyen kimselerden değildi. Kanaatının hilafına bir şey söylemez, her şeyi samimiyetle söyler. Hayatını bu yüzden tehlikelere bile maruz bırakmıştır. Bunları kuvvetli bir irade ve cesur bir kalble karşıladı. Korkmadı, zaaf göstermedi.

14. IRAK VALİSİ İBN-İ EBİ HÜBEYRE'NİN EBU HANİFE'Yİ TAKİBİ

İmam Zeyd b. Ali Zeynelabidin'in ihtilali, 122 hicret yılında onun öldürülmesiyle sona erdi. Ondandan sonra 125 senesinde oğlu Yahya Horasan'da ayaklandı. Babası gibi o da öldürüldü. Sonra bu Yahya'nın oğlu Abdullah, atalarının hakkını isteyerek ayaklandı. Emevîlerin son halifesi Mervan b. Muhammed'in gönderdiği kuvvetleri Yemen'de kırıp ezdi. Fakat o da 130 senesinde şehid oldu. (İbnü'l-Esir, el-Kamil, V/122)

III. ESERLERİ

Ebu Hanife'nin görüşleri günümüze iki yolla intikal etmiştir.

Birinci yol; ona nisbet edilen risalelerdir. Bunların başında da itikadî konularda görüşlerini açıkladığı el-Fıkhu'l-Ekber, el-Fıkhu'l-Ebsat, el-Alim ve'l-Müteallim, er-Risale ve el-Vasiyye ile çeşitli rivâyet zincirleri ile kendisine ulaşan hadisleri ihtiva eden müsnedleri gelmektedir.

İkinci yol ise; çeşitli asar, menakib, tarih ve fıkıh kitaplarında dağınık rivâyetler halinde ona nisbet edilen görüşlerdir.

Tarihi kaynaklarda, Ebu Hanife'nin kitaplarının bulunduğu açıkça bildirilmektedir. Örnek olarak Tarihu Bağdad'da geçen haberlerde Ebu Müslim el-Müstemli'nin Yezid b. Harun'a (ö. 206 / 821) "*Ebu Hanife ve eserleri konusunda ne düşünüyorsunuz?*" diye sorduğu, onun da: "*Eğer fıkıh öğrenmek istiyorsanız onlara bakınız. Çünkü ben fukahadan, onun görüşüne bakılmasını hoş karşılamayan birini görmedim*" (Hatip Bağdadi, Tarihu Bağdad, 13/342) dediği; Süfyan es-Sevri'nin (ö. 161 / 778) onun Kitabı'r-rehn'ini istinsah ettiği ve Abdullah b. Mubarek'in (ö. 181 / 797) Evzai'ye (ö. 157 / 774) yanında bulunan Ebu Hanife'ye ait bu eseri gösterdiği kaydedilmektedir. Ayrıca İbnü'n-Nedim (ö. 385 / 995), Fahrü'l-İslâm el-Pezdevi (ö. 482 / 1089), Ebu Yüsr Muhammed el-Pezdevi (ö. 493 / 1100), Abdulaziz el-Buhari (ö. 730 / 1330), Hafızuddin el-Bezzazi (ö. 827 / 1424), Taşköprizade (ö. 968 / 1561) ve Beyazizade gibi müellifler tarafından da Ebu Hanife'nin kitaplarının bulunduğu vurgulanmıştır.

Ebu Hanife'nin eserlerinin çoğunun öğrencileri tarafından kaleme alındığı kabul edilmekle beraber en azından Osman elBetti'ye (ö. 143 / 760) hitaben, Mürcie'den olduğu ithamlarını cevaplamak için yazdığı er-Risale'nin kendi yazması olduğu kabul edilmektedir.

1. Akaid ve Kelâma Dair Eserleri

a. el-Fıkhu'l-Ekber

el-Fıkhu'l-Ekber Ebu Hanife'nin itikadî konulardaki görüşlerini aksettiren özlü bir eseri olup İmam'dan çeşitli rivâyetlerle naklolunmuştur. Bunlardan oğlu Hammad ve talebelerinden Ebu Muti' e-Hakem b. Abdullah el-Belhi kanallarıyla gelen rivâyetler meşhurdur (11) Hammad'ın rivâyeti el-Fıkhu'l-Ekber diye, Belhi'nin rivâyeti ise el-Fıkhu'l-Ebsat diye şöhret bulmuştur.

Beyazizade bu iki risalenin rivâyet zincirini şöyle vermektedir: Sadru'l-islâm el-Pezdevi Ebu Yakub esSeyyari'den; o, Ebu Cafer El-Hinduvani'den; o, Ebu'l-Kasım el-Belhi'den; o da Nusayr b. Yahya el-Belhi, Ebu Müti' el-Belhi ve Muhammed b. Mukatil er-Razi, Hammad b. Ebu Hanife olmak üzere iki ayrı kanaldan rivâyet etmişlerdir.

Zahid el-Kevseri (ö. 1371 / 1952) el-Fıkhu'l-Ekber'in, Medine Arif Hikmet ktp. 226 numarada bulunan nüshasının baş kısmında yer alan İbrahim el-Gurani'ye ait şu sened ile rivâyet edildiğini kaydetmektedir: Ali b. Ahmed el-Farisi, Nusayr b. Yahya, İbn Mukatil (Muhammed b. Mukatil er-Razi), Isam b. Yusuf, Hammad b. Ebu Hanife, Ebu Hanife (2 Kevseri, el-Alim ve 'Rl-Müteallim, Mukaddime).

İslâm bilginlerinin çoğunluğu bu eserin Ebu Hanife'ye nispetini kabul etmekle beraber eserde henüz o devirde tartışma konusu yapılmamış bazı meselelerin yer aldığını da kabul etmektedirler. Bu bilginlerden biri Ahmed Emin (ö. 1373 / 1954)'dir. O, el-Fıkhu'l-Ekber'in Ebu Hanife'ye ait olduğunu kabul etmekle beraber elimizde bulunan nüshaların içinde bazı sonradan ilavelerin bulunduğunu belirtmekte, ancak bu ziyadelerin neler olduğu konusunda bilgi vermemektedir (Duha'l-İslam, 2/198). Şibli Nu'mani (ö. 1332 / 1914) ve Muhammed Ebu Zehra bu ilavelere açıklık getirmektedirler. Şibli bu ilavelere örnek olarak el-Fıkhu'l-Ekber'de dönemi için erken sayılan cevher, araz gibi felsefi terimlerin kullanılmasını, *halku'l-Kur'an* meselesine nisbeten fazla yer verilmesini göstermektedir.

Muhammed Ebu Zehra ise bu konuda şöyle demektedir: el-Fıkhu'l-Ekber' de bazı öyle meseleler görüyoruz ki bunlar Ebu Hanife'nin asrında ve ondan önceki çağlarda söz konusu edilmiş şeyler değildir. Elimizde bulunan kaynaklardan hiçbirinde onun çağdaşlarından veya ondan öncekilerden birinin mucize, keramet ve istidraç arasındaki farkı anlatmaya teşebbüs ettiğini göremiyoruz. Halbu ki el-Fıkhu'l-Ekber'de şöyle deniliyor: Peygamber'in mucizeleri ve evliyanın kerameti haklıdır. Fakat haberde geldiği üzere İblis, Firavun, Deccal gibi Allah düşmanlarına ait olup da onlardan şimdiye kadar vukua gelmiş ve gelecek bulunan hallere ne mucize ve ne de keramet deriz, bu, *hacetlerini yerine getirme* demek olan istidraçtır. Zira Allah, düşmanların hacetini, onları derece derece azaba çekmek ve nihâyet cezaya çarpmak kabilinden yerine getirir. Onlar da buna aldanıp daha azarlar. Bunlar caiz ve mümkündür.

Evliyanın kerameti, kâfirlerden sadır olan harikulade haller, olağanüstü şeyler arasındaki farka dair bir söze o asırda cereyan eden münakaşalarda tesadüf edemiyoruz. Bunlar, İslâm'da tasavvuf meydana çıktıktan sonra kelim uleması arasında bahis mevzuu yapılmaya başlanmıştır. Ulema, ermiş evliyaya Allah'ın neler bahsettiğinden söz açtılar, erenlerin olağanüstü hallerinden bahse daldılar. Bu cihet bizi meselenin esere sonradan ilave edildiği zannına götürmektedir. Yahut da eser Matürîdi ve Eş'ari görüşlerine göre o asırda yeniden yazılmıştır.

Hız. Peygamber'den sonra insanların en faziletliyi sayılırken Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali şeklinde bir sıralama yapılması, Hız. Peygamber'in anne ve babasının âhiretteki konumu konusunda nüshalardaki farklı ifadeler ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıktığı tahmin edilen "kesb" tartışmalarına işarette bulunulması eserdeki meselelerin tamamının Ebu Hanife'ye nispetini şüpheli kılmaktadır.

Mevdudi, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'u konu alan makalesinde, el-Fıkhu'l-Ekber' in bazı bölümlerinin sıhhati konusunda tereddütler bulunduğunu kaydettikten sonra makalesinde ele aldığı dört halifenin durumu, ashabın konumu ve imanın tanımı bölümlerinin sıhhati konusunda tereddüdün söz konusu olmadığını, çünkü aynı görüşlerin el-Vasiyye, el-Fıkhu'l-Ebsat gibi diğer eserlerinde ve Ebu Hanife'nin, öğrencileri Ebu Yusuf ve Muhammed'den nakledilen görüşleri toplayan Tahavi'nin (ö. 231 / 933) Akide'sinde yer aldığını kaydetmektedir.

el-Fıkhu'l-Ekber çeşitli dillere tercüme edilerek yayımlanmıştır. Urduca tercümesi 1289'da Delhi'de, Pencabca tercümesi 1890'da Lahor'da, Almanca tercümesi 1915'de Jena'da basılmıştır. Türkçe tercümeleri muhtelif zamanlarda farklı kişiler tarafından yapılmıştır. On beş kadar şerhi yapılmış olup bunların başlıcaları şunlardır:

1. Ali b. Muhammed el-Pezdevi'nin (ö. 482 / 1089) şerhi. Lord Satanley tarafından 1862'de Londra'da yayımlanmıştır.
2. Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Baberti'nin (ö. 786 / 1384) şerhi.
3. İlyas b. İbrahim es-Sinubi'nin (ö. 891 / 1486) şerhi.
4. Ali el-Kari el-Herevi (ö. 1014 / 1605) şerhi el-Menhecü'l-ezher, Taşkent 1312 / 1894; Kahire 1323 / 1905, 1955; Kanpur 1327 / 1909 tarihlerinde yayımlanmıştır.
5. Ebu'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Magnisavi (ö. 1000 / 1592) şerhi. Kazan 1896; Delhi 1306 / 1889 ve Haydarabad 1321 / 1903 tarihlerinde yayımlanmıştır.
6. Alauddin Ali el-Buhari şerhi. Şarih bu çalışmasını Uluğ Bey'e takdim etmiştir.
7. Muinüddin Ataullah b. Muhammed el-Karsavi şerhi, Kazan 1890.
8. Abdülkadir Selheti şerhi Düreru'l-enhur, Kahire 1368.

b. el-Fıkhu'l-Ebsat

el-Fıkhu'l-Ebsat, Ebu Hanife'den öğrencisi Ebu Muti' el-Hakem b. Abdullah el-Belhi kanalıyla rivâyet edilmiştir. Muhammed Zahid el-Kevseri (ö. 1371 / 1952) neşrettiği nüshanın rivâyet silsilesini Darü'l-Kütübü'l-Mısıriyye'de bulunan nüshadan naklen şöyle sıralamaktadır: İmam Ebu Bekr Muhammed b. Muhammed el-Kaşani, Ebu Bekr Alauddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi'den; o, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed el-Mekhuli en-Nesefi'den; o, Ebu Malik Nasran b. Nasr el-Hutteli'den; o, Ali b. Hasan b. Muhammed el-Gazzal'dan; o, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Farisi'den; o, Nusayr b. Yahya el-Fakih'ten; o, Ebu Muti' el-Hakem b. Abdullah el-Belhi'den; o da Ebu Hanife'den rivâyet etmiştir (Beyazizade, İşaratü'l-Meram, s.22).

Beyazizade, el-Fıkhu'l-Ebsat'ın bazı konularının Nesefi'nin (ö. 508 / 1115) Tebsıra'sında, Nureddin el-Buhari'nin (ö. 580 / 1184) el-Kifaye'sinde, Hafızuddin Ebu'l-Berakat Abdullah b. Ahmed en-Nesefi'nin (ö. 701 / 1302) el-İtimad,

Şerhu'l-Umde ve Keşfü'l-menar'ında, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed en-Natfî'nin (ö. 446 / 1054) el-Ecnas'ında, Kadî Ebu'l-Ala Said b. Muhammed es-Saidî'nin (ö. 442 / 1050) Kitabu'l-i'timad'ında, Necmüddin Ebu Şuca' en-Nasirî'nin (ö. 656 / 1258) el-Burhanu's-satî' Şerhu Akaidi't-Tahavi isimli eserinde ve Ebu'l-Mehasin Mahmud b. Sirac el-Konevi (ö. 770 / 1369) şerhinde yer aldığını kaydetmektedir (Beyazizade, İşaratü'l-Meram, s.22).

el-Fıkhü'l-Ebsat'ın İstanbul'da Fatih 5392 / 2 ve Selim Ağa 587 / 3 kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır, 1307 / 1890 ve 1324 / 1906 tarihlerinde Kahire'de; 1368 / 1949'da Zahid el-Kevseri tarafından yine Kahire'de yayımlanmıştır. Ata b. Ali el-Cüzcani ve Ebu'l-Leys es-Semerkandi (ö. 373 / 983) tarafından şerh edilmiştir. İmam Matürîdi ve İbrahim b. İsmail el-Malati'ye nispet edilen şerhler Semerkandi şerhinin aynıdır. Zahid el-Kevseri, Darü'l-kütübü'l-Mısriyye'de şüpheye yer bırakmayacak şekilde Ebu'l-Leys es-Semerkandi'nin adı zikredilen birçok nüshanın bulunduğunu kaydetmektedir. (Kevseri, el-Alim ve'l-Müteallim, Mukaddime, s.4) Muhammed Ebu Zehra, bu şerhin İmam Maturidi'ye ait olamayacağını, içinde Eş'arilere karşı cevapların bulunmasına bağlamaktadır (Ebu Zehra, Ebu Hanife, s.167)

İbnü'n-Nedim (ö. 385 / 995), Abdülkahir el-Bağdadi (ö. 429 / 1037), Ebü'l-Muzaffer el-İsferayini (ö. 471 / 1078), Fahrü'l-İslâm el-Pezdevi (ö. 482 / 1089), Ebu Yüsr Muhammed el-Pezdevi (ö. 495 / 1100) gibi ilk dönem müelliflerinin Ebu' Hanife'ye el-Fıkhü'l-Ebsat adıyla bir eser nispet etmemelerine ve Fahrü'l-İslâm el-Pezdevi, Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508 / 1115) gibi müelliflerin el-Fıkhü'l-Ekber'in muhtevâsından söz ederken verdikleri bilgilere dayanarak el-Fıkhü'l-Ebsat'ın ayrı bir risale olmayıp el-Fıkhü'l-Ekber'in Ebu Mutî' el-Belhi kanalıyla gelen rivâyeti birbirinden ayırmak için Hammad'ın rivâyetine el-Fıkhü'l-Ekber, Belhi'nin rivâyetine ise el-Fıkhü'l-Ebsat denilmiş olabileceğini ifade etmek istiyorum. Tespitlerime göre bu tür isimlendirmeyi önce Beyazizade, arkasından da Zebidi (ö. 1205 / 1790) yapmıştır. Taşköprizade (ö. 969 / 1561) ve Katib Çelebi (ö. 1067 / 1657) Ebu Hanife'nin eserlerini zikrederken el-Fıkhü'l-Ebsat ismine yer vermemektedirler (Taşköprizaden, Miftahu's-Seade, 2/159). Katib Çelebi her iki rivâyeti de el-Fıkhü'l-Ekber'e nispet etmektedir.

c. el-Âlim ve'l-Müteallim

Öğrencisi Ebu Mukatil Hafs b. Selm es-Semerkandi'nin (ö. 208 / 823) soruları ve bunlara verdiği cevaplardan oluşmaktadır. 43 soru ve cevaptan oluşmaktadır. Zahid el-Kevseri el-Alim ve'l-Müteallim'in ravilerini şöyle sıralamaktadır: Ebu'l Hasan Ali b. Halil ed-Dımeşki (İbnu Kadî'lasker) Ebu'l-Hasan Burhanuddin Ali b. el-Belhi'den; o, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed el-Mekhuli en-Nesefî'den; o, babasından; o, Abdülkerim b. Musa el-Pezdevi'den; o, Ebu'l-Mansur el-Matürîdi'den; o, Ebu Bekr Ahmed el-Cüzcani'den; o, Muhammed b. Mukatil er-Razi'den; son ikisi Ebu Mutî' el-Hakem b. Abdullah el-Belhi ve 'Isam b. Yusuf el-Belhi'den; bu ikisi de Ebu Mukatil Hafs b. Selm es-Semerkandi'den; o ise Ebu Hanife'ye sorduğu suallerin cevaplarını nakletmiştir.

el-Alim ve'l-Müteallim'in İstanbul'da Fatih (5392 / 1), Esad Efendi (3522 / 2), Damad İbrahim (297 / 41) ve Raşid Efendi (1016 / 1) kütüphanelerinde yazma nüshâları bulunmaktadır.

el-Alim ve'l-Müteallim 1349 / 1930 senesinde Haydarabad'da, 1368 / 1949'da Kahire'de (Kevseri tarafından) ve 1981'de İstanbul'da (Mustafa Öz tarafından) yayımlanmıştır. İbn Furek (ö. 406 / 1015) tarafından şerh edilmiştir. Ayrıca M. uhammed Revvas Kal'acı ile Abdulvahhab el-Hindi en-Nedvi tahkikli neşrini yapmışlardır (Haleb 1972).

el-Alim ve'l-Müteallim İmam Matürîdi, İbnü'n-Nedim, Fahrü'l-İslâm el-Pezdevi, Ebü'l-Yüsr el-Pezdevi, Abdülaziz el-Buhari?, Bezzazi ve Katip Çelebi'nin de içlerinde bulunduğu büyük bir çoğunluk tarafından Ebu Hanife'ye nispet edilmiştir. Zehebi (ö. 748 / 1348) ve bu konuda onun görüşünü paylaşan bazı müsteşrikler ise bu nispeti yanlış bulurlar. Zehebi Mizanu'l-itidal'da Ahmed b. Ali es-Süleymani'nin (ö. 412 / 1021), Ebu Mukatil Hafs b. Selm'den el-Alim ve'l-Müteallim adlı eserin sahibi olarak söz ettiğini belirtir (Mizanü'l-İtidal, 1/558). Müsteşrik Schacht Zehebi'nin tespitini yerinde bulur ve ileri sürdüğü yeni bazı delillerle bu tespiti destekler. W. Madelung da bu görüşü paylaşır.

d. er-Risâle

Ebu Hanife'nin, Basralı âlim Osman b. Müslim el-Betti'ye (ö. 143 / 760), kendisinin Mürcie'den olduğu ithamına karşı yazmış olduğu bir risaledir. Bu risalede Osman el-Betti'nin kendisine yazdığı mektupta "*dalalette kalmış mü'min*" ifadesini kullanmasının yanlış olduğunu bildirmesi üzerine Ebu Hanife verdiği cevapta "*benim için aslolan Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamalarıdır. Bunların dışında şeylerle amel edenler bid'atçı kişilerdir*" demekte, görüşlerinin doğru olduğunu âyet, hadis ve sahabe uygulamaları ile ispata çalışmaktadır. Ebu Hanife kendisinin Mürcie'ye mensup olmakla itham edilmesini ise şöyle değerlendirmektedir:

"Bid'at ehli hak ve doğruyu söyleyen kişileri bu isimle isimlendirirse, hakkı söyleyenlerin bunda ne günahı vardır. Bize Mürcie ismini düşmanlarımız yakıştırmıştır."

er-Risale'nin Fatih 5392 / 6 (116b-124a) ve Selim Ağa 587 / 10 (170b- 184a) kütüphanelerinde yazma nüshâları bulunmaktadır. Zahid el- Kevseri tarafından 1368 / 1949'da Kahire'de neşredilmiştir. Ayrıca Mustafa Öz tarafından 1981'de Türkçe tercümesi ile beraber yayımlanmıştır.

Ebu Hanife'nin Osman el-Betti'ye başka bir risalesi de Selim Ağa 581 / 11 (174a-176b) numarada yer almaktadır.

Ebu Hanife'nin eserleri içinde telif tarzında yazılan tek eseri budur. (Ebu'l-Hayr Muhammed Eyyub Ali, Akidetü'l-İslam, s.129) Diğerlerinin tümünün imla tarzında yazıldığı tahmin edilmektedir.

e. el-Vasiyye

Ebu Hanife'nin, oğlu Hammad, öğrencileri Ebu Yusuf (ö. 182 / 798) ve Yusuf b. Halid es-Semti' ve dostlarına hitaben yazdığı risaleleri vardır. Elimizdeki el-Vasiyye dostlarına ve öğrencilerine vasiyyeti olup Ebu Mukatil Hafs b. Selm es-Semerandi (ö. 182 / 798) tarafından rivâyet edilmiştir. Ayrıca Ebu Yusuf kanalıyla gelen rivâyetleri de vardır. Nitekim Kevseri yaptığı neşrin mukaddimesinde bu rivâyete dayandığını belirtmektedir (Kevseri, el-Alim ve'l-Müteallim, Mukaddime, s.5) Oğlu Hammad'a vasiyetine Osman b. Mustafa tarafından Zübdetü'n-nasaih adıyla bir şerh yazılmıştır.

Ebu Hanife'nin, İslâmi esaslarla ilgili olarak bazı dostlarına yazdığı tavsiyelerin muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları bulunup Ekmeleddin el-Baberti (ö. 786 / 1384), Molla Hüseyin b. İskender er-Rumi (ö. 1084 / 1672) ve Nureddin Efendi el-Üsküdari (ö. 1260 / 1844) tarafından şerhler yazılmıştır. Her üç nüsha da matbudur.

2. Hadis İlimine Ait Eserleri: Müsnedler

Ebu Hanife, hadis âlimleri gibi bir müsned oluşturmak üzere özel bir gayret göstermemiştir. Örneğin İmam Malik'in Muvatta'da yaptığı gibi bir hadis kitabı tasnif etmek üzere özel bir çaba sarf etmemiştir. Ancak öğrencilerine fıkıh dersleri verirken ve hükümler çıkarırken dayandığı hadisler, sahabe ve Tabiinden yaptığı nakiller öğrencileri tarafından yazılmış, sonra da toplanarak müsnedler oluşturulmuştur. Ebu Hanife, hadis geleneğinde olduğu şekilde rivâyetlerde bulunmak üzere meclisler oluşturmamıştır. Bu nedenle de hadis konusundaki rivâyetleri azdır (1).

Araştırmacıların büyük kısmına göre ona nispet edilen müsnedler öğrencilerinin kaydettikleri bu rivâyetlerden oluşmaktadır. İbn Hacer el-Askalani (ö. 852 / 1449) şöyle demektedir: Müsnedu Ebu Hanife, İmam'ın kendisinin cem ettiği bir kitap değildir, elde bulunan Müsned Muhammed b. Hasan'ın (ö. 189 / 805) rivâyet ettiği Kitabu'l-Asar'dır. Bundan önce de Muhammed b. Hasan ve Ebu Yusuf'un eserlerinde Ebu Hanife'nin rivâyet ettiği hadislerden bazıları yer almaktadır. Hafız Ebu Muhammed el-Harisi (ö. 340 / 951) Ebu Hanife'nin rivâyetlerine çok önem vermiş, bu rivâyetleri bir cilt halinde toplamış, sonra da Ebu Hanife'nin üstatlarına göre tertip etmiştir. Hafız Ebu Bekir b. Makkari bunun merfu olan hadislerini çıkarmıştır (2). Daha sonra Kadı Sadruddin Musa b. Zekeriyya el-Haskefi (ö. 650 / 1252) bunu Kahire'de ihtisar etmiş, onu Şeyh Muhammed Abid es-Sindi el-Medeni (ö. 1257 / 1841) fıkıh bablarına göre tertip etmiş, bunu da Muhammed Hasan el-İsraili es-Sünbülî el-Hindi (ö. 1305 / 1888) şerh etmiştir (3). Ayrıca Ali el-Kari bu Müsned'i şerhetmiş ve Beyrut'ta yayımlanmıştır (ts.).

Katip Çelebi Ebu Hanife'nin Müsned'i hakkında şu bilgileri veriyor: "Bu Müsned'i Hasan b. Ziyad el-Lü'lüi (ö. 204 / 819) rivâyet eder. Kasım b. Kutluboğa (ö. 897 / 1474), Harisi rivâyetine dayanarak fıkıh bablarına göre tasnif eder. Onun bu eser üzerine iki ciltlik Emali'si de vardır. Şamlı âlim Cemaluddin Mahmud b. Ahmed el-Konevi (ö. 770 / 1368) Müsned'i el-Mu'temed adıyla ihtisar eder, sonra da bunu şerh ederek el-Müstenid adını verir. Ebu'l-Müeyyed Muhammed b. Mahmud el-Harizmi (ö. 665 / 1267) ise bunun zevaidini Camiu Mesanidi'l-İmami'l-A'zam adıyla toplamıştır (1). O, Camiu Mesanidi'ni toplama gerekçesini şöyle açıklamaktadır: Şam' da Ebu Hanife'nin değerini bilmeyen bazı kişilerden onu küçük düşüren, emsal ve akranlarını ise daha büyük sayan bazı sözler duydum. Bunlar, onun az hadis rivâyet ettiğini söylüyorlar. Muhammed b. Yakub el-Asam (ö. 346 / 957), İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel'in müsnedleri, Malik'in Muvatta'ı var deyip, bu eserleri onların ilimdeki üstünlüklerine delil gösteriyorlardı. Ebu Hanife'nin birkaç hadis rivâyet ettiğini söylüyorlar, onun, Müsned'inin olmadığını sanıyorlardı. Bu sözler benim dini gayretime dokundu ve Ebu Hanife'nin hadis ilmindeki yerini ortaya koymak için hadis ulemasının ileri gelenlerinden on beşinin derlemiş oldukları müsnedlerden bu eseri oluşturdum." (2).

Harizmi, bu on beş hadis âlimini şöyle sıralamaktadır:

1. Hafız Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Yakub b. el Harisi el-Buhari (Üstat Abdullah diye tanınmaktadır.)

2. Hafız Ebu'l Kasım Talha b. Muhammed b. Cafer eş-Şahidu'l-adl.

3. Hafız Ebu'l-Hayr Muhammed b. el-Muzaffer b. Musa b. İsa b. Muhammed.

4. Hafız Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-İsfehani.

5. İmam Ebu Bekr Muhammed b. Abdülbaki b. Muhammed el-Ensari.

6. Hafız Ebu Ahmed Abdullah b. Adiy el-Cürcani.

7. İmam Hasan b. Ziyad el-Lü'lüi.

8. Hafız Ömer b. el-Hasan el-Eşnani.

9. Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed b. Halid b. Hilli el-Kilai.

10. Hafız Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed Hüsrev el-Belhi.

11. İmam Ebu Yusuf Kadı Yakub b. İbrahim el-Ensari.

12. İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani.

13. İmam Hammad b. Ebu Hanife.

14. İmam Muhammed b. Hasan.

15. Hafız Ebu'l-Kasım Abdullah b. Muhammed b. Ebu'l-Avvam es Sağdı

Katip Çelebi'nin sıralamasında Hasan b. Ziyad el-Lü'lüi'nin ismi geçmemekte, onun yerine Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib elMaverdi (ö. 450 / 1058) zikredilmektedir (Katip Çelebi, Keşfü'z-Zünun, 2/1681)

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Ebu Hanife Müsned'i, İmam Malik'in Muvatta'yı yazdığı gibi kendisi yazmamıştır. Rivâyetler ondan alınmış olmasına rağmen bunları yazan ve tertip edenler öğrencileri ve taraftarlarıdır. Şunu da belirtelim ki onu öğrencilerinin yazması veya tertip etmesi kendisine nispetini zayıflatmaz. Çünkü o devirde yaygın olan yazım yöntemi bu şekildedir.

İbnü'n-Nedim Ebu Hanife'ye ayrıca er-Red ale'l-Kaderiyye isimli bir risale nispet etmektedir (el-Fihrist, 256). Abdülkahir el-Bağdadi el-Fıkhü'l-Ekber ile bunun aynı eser olduklarını belirtmektedir (el-Fark beyne'l-Firak s.363). Katip Çelebi ise el-Red ale'l-Kaderiyye'nin Ebu Hanife'nin torunu İsmail b. Hammad'a (ö. 212 / 827) ait olduğunu kaydetmektedir (Keşfü'z-Zünun, 1/836).

3. Fıkıh İlimine Ait Eserleri

Ebu Hanife, fikhî problemleri ders halkalarında tartışmaya açıp çeşitli müzakerelerden geçirdikten sonra ortaya çıkan çözümleri öğrencilerine yazdırırdı. Öğrencilerinden Muhammed b. Hasan'ın yazdığı zahiru'r-rivaye metinleri, ona isnad edilen görüş ve içtihatları ihtiva etmektedir. Bunlar; el-Mebsût, ez-Ziyadâat, el-Câmiu'l-kebir, el-Camiu's-Sağir, es-Siyerü'l-kebir, es-Siyerü's-Sağir adları taşıyan eserlerden oluşmaktadır.

IV. GÖRÜŞLERİ

A. İlmî Görüşleri

1. Din, Şeriat, Tevhid ve Fıkıh Terimlerinin Anlamları

Ebu Hanife, "din" terimi ile tevhidi, tevhid ile imanın altı şartını kabullenmeyi; şeriat ile de dini hükümleri kastetmekte; dinin sabit, şeriatın değişken olduğunu belirtmekte ve bütün peygamberlerin aynı dini fakat farklı şeriatları getirdiklerini kaydetmektedir. Bu nedenle peygamberler, gönderildikleri toplumlardan, kendilerinden önce gelen peygamberlerin dinini terk etmelerini istemedikleri halde, onların şeriatlarına değil, sadece kendi şeriatlarına tabi olmalarını istemişlerdir.

Kişinin leh ve aleyhine olan şeyleri bilmesine fıkıh; bunun inanç esasları ile alâkalı olan kısmına el-Fıkhü'l-Ekber, ibadet ve muamelatla ilgili olanına da el-fikh fi'l-ahkâm denilir. Fıkıhın en faziletlisi, kişinin Allah Teâlâ'yı, O'nun koyduğu hükümleri, kanunları ve çizdiği sınırları bilmesidir.

2. İman ve İslâm Terimlerinin Anlamları

İman, *dil ile ikrar ve kalb ile tasdikten ibarettir*. Tek başına bilgi ve tek başına ikrar iman sayılmaz. Eğer böyle olsaydı, münafıklar ve ehl-i kitap mü'min olurlardı. Allah Teâlâ'yı tanıyıp kalbiyle tasdik ettiği halde, imkânına rağmen ikrarda bulunmayan küfür üzere ölüür.

İslâm kelimesi ise Allah'a teslim olmak, O'na boyun eğmek anlamlarına gelmektedir. İman ve islâm lügat yönünden farklı anlamlara gelmekle beraber terim olarak aynı anlamdadırlar. İmansız islâm ve islâmsız iman olmaz.

İmanda şüphe, tereddüt ve istisna caiz olmadığı gibi, artıp eksilme de olmaz ve amel imandan bir cüz değildir. Kur'an'da imanın artacağına işaret eden âyet (Enfal, 8/2), Hz. Peygamber devrinde yenilenen emir ve hükümler cihetinden bir artmadır. Binaenaleyh bizim imanımız da melek ve peygamberlerin imanı gibidir.

3. Fetret Ehlinin Sorumluluğu

İslâm diyarından uzak bir yerde yaşayan bir insan, Allah'a inansa fakat Allah'ın koyduğu farz ve hükümlerden hiçbir şey bilmese, bu nedenle de ikrarda bulunmasa yine de mü'mindir. Allah, peygamber göndermemiş olsaydı da insanların kendi akıllarıyla O'nu bulmaları gerekirdi. Fakat bu durumda peygamber gelinceye kadar emir ve yasaklardan sorumlu olmazlardı. Hiç kimse yaratıcısını bilmemekten dolayı mazur sayılamaz. Çünkü herkes gökleri, yeri, kendisini ve başkalarını kimin yarattığını sezecek yetenektedir. Bir kişi tevhid ilminin inceliklerinden bir şeyi anlamakta zorlanırsa, bir âlim bulup soruncaya kadar, Allah katında doğru olan ne ise onun hak olduğuna inanması gerekir. Sormayı erteleyerek tereddüt içinde beklemesi caiz değildir. Zira daimi tereddüt küfürdür.

4. Tekfir

İnsanlar, Allah'ı bilmeleri ve tasdik etmeleri sebebiyle mü'min ve onu inkâr etmeleri cihetiyle de kâfir olurlar. Allah'ın varlığına inandığı halde Hz. Muhammed'in peygamberliğini veya zarurat-ı diniyyeden olan bir hususu inkâr eden de kâfir olur. Ehl-i kible mü'mindir ve insanlar farzlardan herhangi birini terketmeleri sebebiyle imandan çıkmazlar. Kur'an'ın Allah tarafından vahyedilen nassını (tenzil) inkâr eden küfre girer, nassı kabul etmekle beraber tevilini reddeden ise kâfir olmaz. Helâl kabul etmedikçe büyük bile olsa bir günahı işlemesi sebebiyle bir müslümanı tekfir etmeyiz, onu gerçek mü'min olarak isimlendiririz. Bu durumda olanlara kâfir veya münafık değil, fâsık deriz. "Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler kâfirlerdir" (Maide, 5/44) âyetindeki "hükmetmemenin" anlamı "**onlara inanmama**" demektir.

5. İman – Amel Münasebeti

Amel imanın bir cüz'ü olmayıp ondan sonra gelen bir unsurdur. Kişi imana bağlı olarak namaz kılar, oruç tutar, hacceder, yoksa namaz kılıp oruç tuttuğu veya haccettiği için iman etmez. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de iman amelden ayrı tutulmuş, ameli olmayan kişiye de mü'min denilmiştir. İman ettiği halde farzlardan herhangi birini terkeden günahkâr olur ve helâl kabul etmedikçe günah işlemek bir müslümanı dinden çıkarmaz. Onun azap görmesi veya bağışlanması Allah'ın dilemesine kalmıştır. Böyle kişilerin affedilmeleri umulur, azap görmelerinden de korkulur.

Şüphe iyilikleri yok ettiği gibi, iman da kötülükleri yok eder. Günah, mü'mine zarar verir ve işleyenin cehenneme girmesine sebep olur. Fakat günahkâr mü'min orada devamlı kalmaz. Allah'a ve peygambere inanma konusunda yoldan

çıkan kişi, onlara inananların yoldan çıkışı gibi olmaz. Zalim, günahkâr, asi, zorba mü'min dediğimize göre iman amelden ayrıdır. Nitekim Hz. Ali de kendisine isyan eden Şamlıları "mü'minler" olarak isimlendirmiştir.

6. Allah'ın Varlığı

Ebu Hanife, Allah Teâlâ'nın varlığını ispat için hem nakli hem de akli delillere başvurmakla beraber, daha çok inkârcılar ve bid'at ehli ile muhatap olduğu için akli delillerin kullanımına öncelik vermiştir. Onun kullandığı akli delillerin malzemesi Kur'an'dan, istidlal metodu ise ilk mütekellimlerden alınmış olup çoğunlukla imkân ve hudus delillerine yakındır. O, bu delilleri kullanırken mukaddimelerini kelimelerin yaptığı gibi cevher ve araza değil, bedihi ve zaruri bilgilere dayandırır. Risalelerinde şu örnekler yer alır:

Akıl, dalgalı ve fırtınalı bir deniz içinde yük dolu bir geminin kaptansız olarak, doğru seyretmesini imkânsız gördüğü gibi, bu âlemin de yaratıcı olmadan mevcudiyetini imkânsız görür.

Akıl, ana karnından en güzel şekilde çıkan çocuğun, Allah'ın takdiri olmaksızın yıldızların ve tabiatın tesiri ile meydana geldiğini imkânsız görür.

Aynı şekilde boş olan bir arsa üzerinde yapılan muhkem bir bina onu yapan bir ustanın varlığına delalet ettiği gibi âlemde görülen değişiklikler de bunu yapan bir yaratıcının varlığına delalet eder.

Ebu Hanife bu yaklaşımı ile burhan-ıknâ yolu arasında bir metodu tercih etmiş gözükmektedir.

Mü'minler Allah Teâlâ'yı kendisini tanıttığı ve vafettiği şekilde hakkıyla bilmektedirler. Allah hakkında korku ve ümit duygularını taşımayan kişi mü'min olamaz. Ancak bazılarında bu duygular daha yoğun, bazılarında ise daha az olabilir. Kendisine fayda veya zarar vereceğini kabul ederek, Allah'tan başka herhangi bir kimseye ümit bağlamak veya ondan korkmak küfre götürür. Allah'ın, bu kişi vasıtasıyla bela indireceği endişesiyle korkma veya hayır vereceği beklentisiyle ümit bağlama ise küfür olmaz. Çünkü bu durumda ümit ve korku gerçekte Allah'tandır. Allah'ın zatı hakkında hiç kimse kendi görüşüne göre fikir beyan edemez. O'nu, ancak kendini vafettiği sıfatlarla nitelendirebilir.

7. Allah'ın Sıfatları

Allah Teâlâ bütün isim ve sıfatları ile ezeli olup, bunların hiçbirisi sonradan olma (hadis) değildir. Allah'ın sıfatları zati ve fiili olmak üzere ikiye ayrılır. Zati sıfatlar da selbi ve sübuti olarak kendi içinde iki kısma ayrılırlar. Selbi sıfatlar Allah'ın bir, doğmamış, doğurmamış, eşi benzeri olmayan, yaratıkların hiçbirine benzemeyen bir varlık olduğunu bildiren sıfatlardır. Müteşabih lafızlarla sabit olan yedi, vechi, nefsi, arşa istivası, gazabı, rızası, kaza ve kaderi gibi haberi sıfatlar O'nun selbi sıfatlarının istisnaları olup, tevil edilmeden keyfiyetsiz olarak kabul edilmeleri gerekir.

Sübuti sıfatlar ise hayat, sem', basar, ilim, kudret, irade ve kelam sıfatlarından oluşmaktadır.

Ebu Hanife, zati sıfatlarla irtibatlı olarak *Halku'l-Kur'an* ve *ru'yetullah* meselelerine de temas etmektedir. *Kur'an'ın Allah'ın kelamı, vahyi, hakiki sıfatı ve gayr-i mahluk olduğunu*, mushaflara yazılan mürekkep, kağıt ve yazılar ile dillerde okunan seslerin ise mahluk olduğunu söylemekte; Cenab-ı Hakk'ın âhirette, cennet ehline benzetme, yön, mesafe vb. olmaksızın keyfiyetsiz olarak görüleceğini kaydetmektedir.

Fiili sıfatlar ise Allah'ın yaratması, rızık vermesi, yapması, inşa etmesi vb. sıfatlardan oluşmaktadır. Bunların hepsi ezeli olup Allah herhangi bir şeyi yaratmadan önce yaratıcı, rızık vermeden önce rızık verici idi. Allah'ın fiilleri gayr-i mahluk, yapılan işler ise mahluktur.

8. Kader

Alemdeki her şey Allah'ın takdir ve yaratmasıyla olmaktadır. O her şeyi kader ve kazaya bağlamıştır. Dünya ve âhirette hiç bir şey O'nun dilemesi, ilmi, kader ve kazası dışında değildir. Bununla beraber Allah, hiç kimseyi mü'min veya kâfir olarak yaratmamış, iman veya küfre zorlamamıştır. O, kullarını iman ve küfürden beri olarak yaratmış; sonra onlara hitap edip emir ve yasaklarını bildirmiş, kâfir olan kendi fiili, inkârı ve inadı ile kâfir olmuş; inanan da kendi fiili, ikrarı ve tasdiki ile inanmıştır. Allah amelleri levh-i mahfuza hüküm olarak değil, vasıf olarak yazmıştır. İnsanların hareket ve sükûn türünden olan bütün fiilleri, onların gerçek eylemleri olup bunları yaratan ise Allah'tır. Allah, herkese fiillerini gerçekleştirme imkânı tanımıştır. Kulların Fiilleri ne cebir, ne tefviz, ne de teslit (bi't-tab') şeklinde olmaktadır. Kaza teşrii ve tekvini olmak üzere ikiye ayrılır. Allah kula işlerini yapması için bir güç vermiş olup bununla taati da masiyeti de yapabilme imkânı vardır. İstitaat fiilden önce veya sonra değil, fiil işleneceği anda verilmektedir. Allah, mü'min kullarına lütfu, kâfirlere adâleti ile muamele etmekte olup, kul için aslah olanı yapmak zorunda değildir.

9. Nübüvvet

Peygamberlerin nübüvveti, Allah'ın bildirmesi ile bilinir. Çünkü peygamber, her ne kadar Allah'a çağırsa da, Allah insanın kalbine peygamberi tanımayı ilham etmedikçe, onun söylediklerinin doğruluğunu hiç kimse bilemez. Ayrıca Allah, insanların dikkatini peygamberler üzerinde toplamak için onlara mucizeler vermiştir. Bütün peygamberler küçük, büyük bütün günahlardan beridirler. Ancak onlardan bazan zelle (sürçme) ve küçük hataların vuku bulması mümkündür. Bütün peygamberler aynı dini fakat ayrı şeriatları getirmişlerdir. Nesih dinde değil, şeriatlarda olur. Yüce Allah peygamberleri, nübüvvet hususiyetleri ile insanlardan üstün kıldığı gibi; söz, ibadet ve bütün işlerini de diğerlerinden üstün kılmıştır. Hiç kimse ibadet, Allah korkusu, huşu ve Allah yolunda zorluklara katlanma hususlarında onların seviyesine yaklaşamaz.

Hız. Muhammed, Allah'ın Rasûlü, habibi ve günahlardan uzak tuttuğu bir kişidir. O, puta tapmamış, şirk koşmamış, büyük veya küçük günah işlememiştir. Allah'ın vahyettiklerini aynen insanlara tebliğ etmiştir. Allah'a iman eden kişinin ona da iman etmesi gerekir. Allah'a inandığı halde onu inkâr eden kişi mü'min olamaz.

10. Âhiret

Kabirde ruhun bedene iade edilmesi, Münker ve Nekir'in suali, kabrin sıkıştırması ve azabı haktır. Ayrıca kıyamete yakın Deccal'in zuhuru, Ye'cuc ve Me'cuc'un çıkması, güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın gökten inmesi ve sahih haberlerde varid olan diğer kıyamet alametleri haktır ve vuku bulacaklardır. Bunlardan 'Deccal' ve 'Batşe' ise Hz. Peygamber devrinde çıkmıştır.

Allah, bütün insanları öldükten sonra diriltecek, adâlet terazileri kurulup iyilikler tartılacaktır. Orada amel defterlerinin okunması, havz-ı kevser, hasımlar arasında ödeme (kısas) ve şefaattir. Ameller cisim şeklinde canlandırılacak, örneğin ilim, bulut şeklinde getirilecektir. Makam-ı Mahmud şefaattir anlamındadır.

Cennet ve cehennem haktır ve kendi mensupları için yaratılmışlardır. Onlardaki hayat ebedi olup yok olacaklarını söyleyenler küfre girerler.

11. İmamet

Ebu Hanife'ye göre hilafete geliş ümmetin seçimi ile olup ilk halife olan Ebu Bekir de bu makama bu yolla gelmiştir. Ömer ise yaralanınca hilafeti, Hz. Peygamber'in kendilerinden hoşnut olarak Allah'a kavuştuğu güvenli altı kişiye devretmiş ve aralarında anlaşmaları için üç gün süre tanımıştır. Aralarında anlaşır da içlerinden herhangi biri biat etmemekte direnirse ona karşı çıkmalarını, anlaşamadıkları takdirde ise Abdurrahman b. Avf'ın tarafında yer almalarını tavsiye etmiştir. Ali, savaşında haklı, ona karşı savaşanlar ise hatalı idiler. İlk dört halifenin fazilet sıralaması hilafete geliş sıralarına göredir.

Ebu Hanife, İbn Ömer'in "*Asi topluluğa karşı onun yanında savaşmış olmamak kadar hiçbir şeye üzülmedim.*" dediğini naklettikten sonra Talha, Zübeyr ve Aişe'nin onunla savaşı konusunda susmayı ve bu konuyu kurcalamamayı tercih etmekte; Hz. Peygamber'in *ashabını dost ediniriz ve hepsini hayırla anarız, Osman ile Ali'nin işini ise Allah'a havale ederiz*, demektedir. O, hayatı boyunca hep ehl-i beyt'e yakınlık duymuş, hilafete, iktidarı zorla ele geçiren Emevî veya Abbasilerin değil, Ali evladının daha lâıyk olduğunu düşünmüş, bu amaçla İmam Zeyd'in mevcut idareye karşı sürdürdüğü mücadeleyi desteklemiştir. Emevî ve Abbasilerin ehl-i beyt'e uyguladıkları şiddete bazan açıkça, bazan da üstü kapalı olarak karşı çıkmıştır.

12. İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak

İyiliği emredip kötülükten sakındırmanın farz olduğunu söyleyen Ebu Hanife, bu konuda cemaati ve birlik bütünlüğü ön plana çıkarmaktadır. İyiliği emredip kötülükten sakındıran kişinin, Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettiği bir vecibeyi yaşatmak için bile olsa insanları arkasına takarak cemaate karşı isyana kalkışmasını tasvip etmemekte, haddi aşanlarla değil, cemaatle olmayı tavsiye etmektedir. Cemaatin haddi aşması durumunda ise o bölgeden uzaklaşmayı önermekte ve bu görüşüne delil olarak "Allah'ın yerinin geniş olduğunu bildiren" (Ankebut, 29/56) ve "sıkıntıda (Nisa, 4/97) olanların buldukları yerden başka yere göç etmelerini isteyen" âyetlerle; "fitnenin zuhur ettiği yerde onu değiştirmeye gücü yetmeyenlerin başka bir yere göç etmelerini, böyle davrandıkları takdirde 70 siddik ecri alacaklarını" bildiren hadisleri göstermektedir. Çünkü ona göre isyan hareketlerinin kan dökmek, insan haklarını hiçe saymak ve malları yağmalamak gibi olumsuz yönleri, olumlu sayılabilecek yönlerinden çok daha fazladır.

B. TİCÂRÎ GÖRÜŞLERİ

1. İSTİHSAN

A. İstihsanı Çok Kullanması, Bundan Dolayı Ona Hücumlar

İmam Azam Ebu Hanife, istihsanı delil olarak çok kullanırdı. Bu konuda kimse ona yetişemezdi. Hatta İmam Muhammed şöyle demiştir:

"Ashabı onunla kıyaslarını münakaşa yaparlardı. Fakat, *ben istihsan yapıyorum*, dediği zaman artık ona kimse karşılamazdı." Kıyas kabil oldukça kıyas yapardı. Fak kıyas yakışmayınca da istihsan yapar, halkın muamelatını göz önünde tutardı.

Ebu Hanife'nin çokca istihsana başvurması, onun kadrini küçültmek, fıkıh ve takvada haiz olduğu şerefini azaltmak isteyenler için ona ta'n etmeye (eleştirmeye) vesile yapıldı. Çünkü onlar, kıyasta her vecihten nassa karşı geliş sayılacak bir şey bulamadılar. Zira o hükmü yine nas üzerine hamletmektir. Kıyas müsbit değil, muzhirdir. İstihsanda ise bunu buldular. Çünkü o nas üzerine kurulmuyor.

Fahrü'l-İslâm Pezdevi'nin yazdığı istihsan babına yaptığı talikatında Keşfü'l-Esrar sahibi şöyle diyor:

"Bilmiş ol ki, Müslümanlara dil uzatan bazıları, istihsanı alarak kıyası terk ettiklerinden dolayı Ebu Hanife'ye ve ashabına ta'n ediyorlar". Edille-i Şer'iyye: Kitap, Sünnet, icma-ı Ümmet ve Kıyas olmak üzere dörttür. İstihsan beşinci bir

kısım oluyor ki, onun şer'i delillerden olduğunu Ebu Hanife ve ashabından başka din adamlarından kimse tanımıyor, diyorlar. Buna delil de yoktur. Bu, arzu üzerine söz söylemektir. Kıyası bırakıp istihsanı almak, heva ve nefsanî arzular yoluna hücceti terk etmek demektir, bu batıl bir şeydir...

İstihsanla bıraktıkları kıyas eğer şer'i bir delil ise, şer'i delil daima haktır. Haktan sonra ötesinde dalalet vardır. Eğer batıl ise batılın terki vaciptir.

Ve onunla meşgul olmaya değmez. Onlar bazı yerlerde diyorlar ki, biz kıyası alır, istihsanı terkederiz. Batıl olan kıyası alıp nasıl amel ederler? . . . İşte bunların hepsi yersiz yapılan taanlar ve maksada vukufsuzluktan yapılan hücumlardır. İmam Azam Ebu Hanife öyle kadri büyük, takvası kuvvetli bir zattır ki, dinde mücerred arzu üzerine asla bir şey söylemez. Şer'an delil bulunmayan bir şeyi istihsan edip te onunla amel etmekten o çok uzaktır. Üstat, Allah rahmet etsin, istihsan kelimesinden murat olunan manayı beyan etmek ve bu taanları def' için hakikati meydana çıkarmak maksadıyla bu babı yazmıştır." (A. Buhari, Keşfu'l-Esrar, c. VI)

b. İstihsan Hakkındaki İhtiaflar

Bu sözlerden anlaşılıyor ki, istihsanı delil olarak almasından dolayı Ebu Hanife şiddetli tenkidlere maruz kalmıştır. Çünkü onların zannınca bu, kaidesiz, rabitasız dinde fetva vermektir. Nassa istinad etmeyen ve ondan olmayan her fetva nassın hududundan çıkmak ve heva ve hevesi şeriat ittihaz etmek sayılır.

Gerek Ebu Hanife zamanında ve gerekse sonraki asırlarda ulema istihsan hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Azam Ebu Hanife'nin çağdaşı olan İmam Malik şöyle diyordu:

"İstihsan, ilmin onda dokuzudur."

Sonra gelen İmam Şafii ise: "İstihsan yapan kendisi teşri yapıyor demektir" diyor ve 'Kitabü'l-Ümm' de 'İstihsanın İbtali' unvanı altında ayrıca bir bahis yazarak onun batıl olduğunu isbat için delil göstermeye uğraşmıştır. Orada diyor ki: "Dini hüküm ve fetva, ya nasla olur veya nassa hamletmek ile olur. Rey ile içtihat kıyastan başkasıyla olamaz. Çünkü o nass üzerine hamletmektir. İstihsan ise batıldır. Çünkü o ne nastan almaktır, ne de nas üzerine hamletmektir." (İmam Şafii, Kitabü'l-Ümm)

c. İstihsanın Hakikati Nedir?

Fakat fukahanın bu derece ihtilafa düşükleri istihsan hangi istihsandır? Buradaki ihtilaf hadis fukahasıyla rey fukahası arasında da değildir. Hadis fikhının merkezi olan Medine İmamı Malik onu ilmin onda dokuzu sayıyor, talebesi Şafii ise, onun bu hükmünü bozuyor ve istihsanın batıl olduğunu isbat için kitabında ayrı bir bahis yazıyor.

Hanefiyye fukahası, Ebu Hanife'den naklolunan istihsanı beyan ederek istihsan sûretiyle yapılan içtihatla hallolunan meseleler için kaideler vazeylemişlerdir. Onların yaptıkları tariften ve kurdukları kaidelerden de görülüyor ki, Ebu Hanife'nin yaptığı istihsanlarda asla nassa ve kıyasa karşı geliş yoktur, belki istihsan onlara sarılmaktan ileri geliyor. Ebu Hanife'nin delil olarak aldığı istihsan itibar edilmesi lazım gelen illetin tamimi, halkın maslahatlarına aykırı geldiğinden bunu önlemek için, kıyası men için yapılan istihsandır. Veyahut da nassa veya icmaa muhalif olan kıyası önlemek ve şer'an muteber olan illetlerin tearuzunda gidilen istihsanlardır. Niza mevzuunda tesiri daha kuvvetli olan tercih olunur. Zahir ve âşikâr olmasa da o alınır. İstihsan zaten bir nevi hafi kıyastır.

Ebu Hanife'nin ve ashabının kabul ettikleri istihsanı tarihte, fukaha ihtilaf etmişlerdir. Bazıları onu şöyle tarif ederler: "*İstihsan, kıyasın mucibinden, ondan daha kuvvetli bir kıyasa udul etmektir.*"

Bu tarif istihsanın bütün nevelerine şamil olmuyor. Çünkü bazı istihsanlarda kıyasa değil de, nassa veya icmaa gitmek vardır. Bence en güzel tarif Ebu Hasan Kerhi'nin şu tarifidir:

"*İstihsan, birinciden udulü iktiza eden daha kuvvetli bir vecihten dolayı bir meseleye benzerlerine verdiği hükmü vermekten müçtehidin udul etmesidir.*"

Yapılan tarifler içinde bunu istihsanın en güzel tarifi buluyoruz. Çünkü bu, istihsanın her nevine şamildir, onun esasını ve özünü beyan etmektedir. Çünkü istihsanın esası hükmün muttarid bir kaideye muhalif olarak gelmesidir. O kaideden ayrılmış, hükmü şeriata daha yakın kılar, o kaideye göre verilen hükümden bu daha doğru olur. İstihsana itimad, meselede kıyasla istidlalden daha kuvvetli olur. İstihsanın sûreti ve aksamı ne olursa olsun daima külli bir kaide mukabilinde, velev nisbî olsun, cüz'i olan meselede yapılır. Fakih, umumi kaideye dalmak şeriatın ruhundan ve manasından uzaklaştırmasın diye bu cüz'i meselelerde istihsana başvurur.

d. Kıyas İstihsanı, Kıyas-1 Hafi: İstihsan

Hanefiyye istihsanı iki kısma ayırırlar:

1- Kıyas istihsanı: Şöye ki, meselede birbirine karşı gelen iki türlü kıyas iktiza eden iki vasıf bulunur. Bu vasıflardan biri zahirdir, ilk göze çarpan odur. Istılahta kıyas dediğimiz budur.

2- Diğerinde ise gizli bir vasıf vardır, onun başka bir asla ilhakını icabettirmektedir. İşte istihsan budur. Yani meselenin hükmüne bakınca fakih bu her iki vasfın oraya intibak ettiğini görür. Yalnız birisi zahirdir, bu meselenin benzerlerinde işler. Diğer ise bu meselede hafidir, gizli olduğundan benzerlerinde işlemez. Fakat benzerlerine ittihad üzere gitmeyen bu hafi vasıf bu meselede ameli icabeder. Onu için Şemsü'l-Eimme istihsanın bu nevi hakkında şöyle diyor:

"İstihsan hakikatta iki türlü kıyastır. Birisi âşikârdır, tesiri zaiftir, buna kıyas denir. Diğeri hafidir, tesiri kuvvetlidir, buna istihsan namı verilir. Yani kıyasen müstahsendir, tercih hafî, vazih olması, açıklık ve kapalılık bakımından değil, tesirin kuvveti ile yapılır." (Şemsü'l-Eimme Serahsi, Mebsut, X/145)

Görülüyor ki bu türlü istihsan, rey fukahasının yaptıklarına ve onların içtihat usullerine tamamen uymaktadır. Çünkü onlar ahkâmın illetlerini naslardan alıyor, sonra o ahkâmı umumileştiriyorlar; kıyasta olduğu gibi. Sırası oluyor, bir meselede iki illet tearuz ediyor. Zira iki vasfın da oraya tatbiki mümkün. Fakat birinin tesiri zayıf, kendisi zahir, çünkü bütün benzerlerine tatbik olunuyor. Diğeri kuvvetli, fakat zahir değil. Çünkü benzerlerine tatbik olunamıyor. Fakih tesiri kuvvetli olanı alır, çünkü onun neticesi daha kuvvetlidir. İşte istihsan dedikleri budur. Hakikatte ise bu kıyas mahiyetindedir.

Buna misal şudur: Müşteri malı, satan da parayı teslim almadan önce paranın miktarında ihtilaf etseler, kıyasa göre burada müşteri, bayiin (satıcının) iddia ettiği fazla para için yemin ettirilir. Çünkü onlar miktarda ittifak ettikten sora bu ziyadede ihtilaf ediyorlar. Bayi ziyadeyi iddia ediyor, müşteri inkâr ediyor. Umumi kaideye göre beyyine davacıya, yemin de inkâr edene düşer. Kıyas olan budur. Fakat bu meselede müşteri gibi bayi'den de yemin istenir. Çünkü onlardan her biri bir şey iddia ediyor, diğeri de onu inkâr ediyor demektir. Bayi ziyade para iddia ediyor, müşteri ikrar ettiği parayla satılan malı kabz ve tesellüme hak kazandığını iddia ediyor. Bu bakımdan ikisi de müddei oluyor. Bayi bu istihkakı inkâr ediyor, müşteri fazla parayı inkâr ediyor. Bu itibarla her ikisi de davalı durumundadır, ikisine de yemin ettirilir. İkisinden birinin isbat edecek delili yoksa böyle yapılır.

Fakat ihtilaf kabz yapıldıktan sonra olursa onlar yine istihsanen yemin ederler. Fakat bu defaki yemin kıyas istihsanıyla değil de varid olan hadisledir. Hz. Peygamber: "*Bayi' ile müşteri ihtilaf ederlerse, mal da durursa yemin ederler ve aldıklarını reddederler.*" buyurmuştur.

Bundan anlaşılıyor ki, kabzdan önce istihsan hafî illet içindir. Bundan dolayı bu hüküm, ihtilaf kabzdan önce olunca bütün akidlere teşmil olunur. Hatta ihtilaf akdi yapanlardan biriyle diğerin veresesi arasında olsa bile böyledir. Çünkü istihsan hafî olan illet dolayısıyla yapılır. Buna kıyasta işaret etmiştik. Kabzdan sonra ise istihsan hadis sebebiyledir. Yalnız bey'a münhasırdır. Bizzat âkidler arasında olan ihtilaf halinde de böyledir.

İstihsanın bu nevine misallerden biri de yırtıcı kuşların artığı meselesidir.

İçtikleri suyun artığı temiz mi, değil mi? Zira yırtıcı kuşlar, etlerinin yenmemesi ve necis olması bakımından yırtıcı hayvanlara benzerler. Yırtıcı hayvanların artıkları necis olduklarından kartal, doğan gibi yırtıcı kuşların artıklarının da necis olması lazımdır. Kıyasın mucibi budur. Fakat istihsan burada daha ince bir kıyas yapıyor: "*Yırtıcı hayvanların artıklarının necis olması; ağızlarında salyaları var, salya ete bitişik. Et necis olduğundan salya da necistir, salya da suya karışıyor. Yırtıcı kuşlar ise suyu gagalarıyla içer. Salyaları suya değmez, gaga kemiktir, necis değildir, necaseti hamil de değildir. Onun için artıkları pis olmaz. Yalnız ihtiyaten kullanılması mekruhtur*", demişlerdir. Şüphesiz bu hafî olan illeti imal etmektir. Niza konusu olan meselede bunun tesiri daha kuvvetlidir.

e. İkinci Nevi İstihsan Sünnet, İcma Ve Zaruret İstihsanları

İstihsanın ikinci kısmında istihsan sebepleri zahir olan illetten tesiri daha kuvvetli olan hafî illet değildir. Fakat başka bir sebep vardır ki, onun esas kıyasa muarız hafî sebep değil, kıyasın şeri kaynaklara muarız olması veya İslâmın riâyet ettiği umura karşı bulunmasıdır.

Bu ahvalde kıyasa muarız olan ya hadistir, ya icmadır veya zarurettir ki o alınmadığı takdirde insanlar büyük güçlükler ve meşakkatler içinde kalır. Ve bu itibarla kıyas üçe bölünür: Sünnet istihsanı, İcma' istihsanı ve Zaruret istihsanı.

1- Sünnet istihsanı: Kıyasın reddini icabeden bir sünnetin bulunmasıdır. Unutarak yiyip içen kimsenin orucunun bozulmaması hakkındaki Hadis-i Şerif gibi. Kıyasa göre orucun bozulması lazımken Ebu Hanife bu hadis için kıyası reddetmiştir.

2- İcma istihsanı: Başka türlü için icma in'ikad etmiş olduğundan bir meselede kıyasın terk olunmasıdır. İstihsanın sahih olduğunda Müslümanlar arasında icmanın vukuu gibi. Kıyasa göre istihsanın batıl olması gerektir. Çünkü akd yapıldığı vakit ortada mahall-i akd yoktur. Fakat insanlar bu muameleyi her vakit yapıyor, onun yapılması adet olmuş. Bu, icma' halini almıştır, bununla kıyas terk olunur. Daha kuvvetli bir delilden ötürü kıyastan vaz geçilmiştir.

3- Zaruret istihsanı: Ortada öyle bir zaruret var ki bu müctehidi kıyası terke mecbur bırakıyor. Mesela su kuyularının ve havuzların temizlenmesi meselesi bu nevidendir. Çünkü kıyasa bakarak, Keşfü'l-Esrar sahibinin dediği gibi, kuyuları temizlemek mümkün olmaz. Zira havuz ve kuyuyu temizlemek için ona su dökemeyiz. Havuzun içindeki ve kuyudan kaynayan su, pis suya karışınca o da pislenir. Suyu çekerken daldırdığımız kova da pis suya temasla pis olur. O necisli haliyle suya dalıp çıkar, hâsılı kıyasa bakarsak suyu temizlemeye imkân yok. Zarurettten dolayı kıyasın mucibesiyile ameli bırakıp istihsan alındı. Zarurettler bazı tekâlifî düşürmekte müessir olur. Burada da öyle olmuştur. Fıkıh kitaplarında beyan olduğu vechile necasetine göre muayyen miktarda kova su çekince kuyu temiz olur.

Burada da kıyas şer'i bir delille veya külli bir asılla terk olunuyor. İnsanlara kolaylık için zarurettler yüzünden bazı yasak olan şeylerden yasak kalkıyor.

f. İstihsanın Usulleri

Hanefiyye usul-i fıkıh kitaplarının yazdığı ve anlattığı vechile işte istihsan budur. Fukaha onun kaidelerini buldular, tatbik ettiler. Muhtelif meseleleri hallettiler. Bunların esasını da fûru meselelerden aldılar. Bize bu kaidelerin mazbut ve doğru olduğunu söylemekten başka bir şey kalmıyor.

Şüphesiz ki delillerin tearuz meselesi Ebu Hanife hazretlerinin nazarından kaçmıyordu. Kıyas uygun düşmeyince, halkın muamelelerine muvafık olmayınca onu terk ederdi. Hadis karşısında kıyası bırakırdı. Memleketindeki fukahanın ittifak ettiklerine şiddetle tabi olurdu. Şüphesiz ki bu sebeple de kıyaslarını bırakırdı. İşte kıyaslarının tatbiki bazı meselelerde yakışsız düştüğünden o muttarid illet kaidesinden ayrılıp kıyasını terketti ve ulema buna istihsan adını taktı. İşte Ebu Hanife indinde asıl budur.

Bunları her ne kadar zaptedip kaide haline sokup tarif etmese ve aksamını vazeylediği ondan naklolunmasa da onun tatbik ettiği usuller bunlardır.

g. Kıyas İle İstihsan Tearuz Ederse

İstihsan bahsini kapamazdan önce, Hanefiye mezhebinin tahriç ulemasının daldığı bir meseleye temas etmek istiyoruz:

“Kıyasın mucibi ile istihsanın çarpıştığı meselelerde biri kıyas, diğeri istihsan olmak üzere iki rey mi var sayılacak? İstihsanı almak kıyası almaktan daha racih mi denecek?

Böyle yerde kıyas kabul eden kimse mercuh kavli almış mı addolunacak?

Yoksa Ebu Hanife'den yalnız bir kavil mi var, o da istihsana uygun olan mıdır”? denecek.

Bu soruya cevapta benim görüşüm şudur:

Kıyası almak Ebu Hanife'nin reyini olamaz. Çünkü ondan böyle şey naklolunmuş değildir. Demediği bir sözü ona isnad edemeyiz. Çünkü Ebu Hanife'den naklolunan kavle göre onun mesleği şudur: Kıyas yakışmadığı zaman onu bırakır, istihsana gider. Tatbikini iyi görmediği için delil olarak almadığı kıyas hakkında nasıl olur da onun böyle bir reyini olur. Kendisi kıyası çirkin bulduğundan almıyor, İstihsanın nevelerinden biri de kıyası bırakıp hadisi almaktır. Hiç bir kimse hadis bulunduğu için kıyası terkettiği mesele hakkında Ebu Hanife'nin *'kıyasa uygun olan bir reyini vardı'* diyemez. Kendisi hadis bulunduğundan kıyası terkettiğini sarahaten söylüyor. İcma'dan ve zarureten dolayı kıyası terketme hakkında da aynı şeyler söylenir. O bunlardan ötürü kıyasın mucibini bırakıyor. Nasıl olur da kıyası almak onun kavlidir, denebilir?

Bunun yanlış olduğunu Serahsi şöyle açıklıyor:

"Ashabımızdan bazı müteahhirin zannediyorlar ki, istihsan yapılan yerde istihsanla amel evla olmakla beraber kıyasla amele de cevaz vardır. Bana göre bu bir vehimdir. Zira bütün kitaplarda geçen ibare: "Biz burada kıyası terkettik." sözüdür. Terk olunanla amel caiz olmaz. Hatta bazen "Şu kadar ki ben bunu çirkin görüyorum" denir. Şer'an amel caiz olan şey kabih görülür mü? Bu küfür olur. İstihsan karşısında kıyas terk olunur. Çünkü kavinin karşısında zaif düşer. (Abdülaziz Buhari, Keşfu'l-Esrar, IV/124)

İşte bu açık sözlerle istihsan karşısında bırakılan kıyasın da amel vechi vardır, demenin hatası meydana çıkmış olur. Hak Sübhanehu ve Teala en iyi bilir.

2. BAZI FÛRU' MESELELER'DEKİ GÖRÜŞLERİ

1. Ticari Muamelelerin Ebu Hanife Üzerindeki Te'siri

İmam-ı Azam Ebu Hanife -Allah ona rahmet eylesin- çarşı-pazardaki alış-veriş işlerinde vukufu olan bir tâcirdi. Vaktini; ticaret, ilim ve ibadet için gâyet adilane taksim etmişti. Geceleri ibadet ve niyazla geçiren bir abid, sabahları kabakuşluk vaktine kadar alış-veriş yapıp kazanan bir tâcir ve işiyle gücüyle meşgul bir iş adamı. Öğle namazını kıldı mı ilim üzerine düşer, fikhî incelemeler, müzakere yapar, meseleleri halle meşgul olur, kaideler kurar, usuller tesbit ederdi. O mali meselelerde, mali hukukta kendi ticaret görüşlerinin tesiri altında idi. Ticaretle ilgili akidlerde ticaretin içinde bulunan, örflerini bilen bir tâcir sıfatıyla düşünüyor, insanların muamelelerini tanıyor, Kitap ve sünnetin naslarına vakıf olduğundan şer'i naslarla insanların muamele ve teamüllerinin arasını buluyordu.

2. İstihsanı Neden Çok Delil Olarak Alırdı?

İnsan bunu iki şekilde gâyet iyi görüyor:

1- İstihsana vermiş olduğu büyük inâyet ve ehemmiyette, öyle ki istihsanda onun payesine kimse erişemezdi. Muhammed b. Hasan'ın şöyle dediği rivâyet olunuyor:

"Ebu Hanife kıyaslarında ashabıyla münazaralarda bulunurdu, ona muaraza ederler, onu sıkıştırırlardı. Fakat: *"Ben istihsan yapıyorum"*, dedi mi artık ona kimse erişemezdi. Çünkü istihsanda öyle deliller bulur, öyle meseleler çözerdi ki, ona teslim olmaktan başka çare kalmazdı." (Mekkî, Menakıb-ı Ebu Hanife, I/179)

Onun istihsana alması, o yoldan meseleler çıkarıp halletmesi ancak insanların maslahatlarını kavraması, onların teamüllerini tanınması ve İslâm dininin kabul ettiği şeyleri iyi bilmesi sayesinde. O en gizli illetleri çıkarır, münasip vasıfları bulur, onların üzerine hükümleri kurardı. İşte bütün ince noktalara vakıf olarak yaptığı gizli kıyaslarla, zahir kıyasları reddederdi. Bu gizli kıyaslar muttarid ahkâmı bozuyordu. İşlerin içyüzüne vakıf olmayan fakih bunları kavrayamaz.

İstihsanı çok yapmakla beraber Ebu Hanife'nin mümtaz olduğu işte bu ticari akıl görüşü, Kitap ve sünnet'ten nas olmayan yerlerde örfü İslâm fihhının bir aslı itibar etmesine sebep olmuştur. Onun itimad ettiği usulü inceleyip araştıranlar bunu tasrih etmişlerdir. Yukarıda da naklettiğimiz gibi Sehl b. Müzahim şöyle diyor:

"Ebu Hanife'nin usulü şu idi: Mevsuk olanı almak, çirkin olandan kaçmak ve *halkın muamelelerine ve işleri neyle kaim oluyor, nasıl doğru gidiyor* ona bakmaktır. İşleri kıyasla halleder, kıyas sökmeye o zaman istihsan yapar. İstihsan da yürümeye Müslümanların teamülüne ve örfe başvurur.

İttifakla kabul edilen maruf hadisi alır, kıyas kabil oldukça ona kıyas yapar, sonra istihsana müracaat eder, hangisi daha mevsuk ise onu alır. (Mekkî, Menakıb-ı Ebu Hanife, I/82)

Görüyorsunuz ki o, insanların muamelelerini ve işlerini gördükleri kaideleri nass'dan sonra ikinci dereceye koyuyor, onu kıyastan önce bir delil olarak alıyor, kıyasın illeti açık değilse örfü takdim ediyor, yoksa kıyası takdim eder. Çünkü o daha mevsuktur. Bundan başka ahvalde kıyasa muarızsa istihsan daha mevsuktur.

2- Görüyoruz ki Ebu Hanife'nin fihhında alış-veriş ahkâmına son derece önem veriliyor, bunlar tafsilatıyla ele alınmıyor, çarşı-pazarda pazarlık muameleleri etrafıyla beyan olunuyor. Bunlar bize içtihatların hüküm sürdüğü bir asırda ticaret örflerinin ne gibi ahkâm doğurduğunu göstermektedir. Bu beyi'lerden bazıları şunlardır: Murabaha, tevliye, vedia, işrak, selem. Bunların ahkâmını zikreledim:

Ebu Hanife'den naklolunan fûru'da, İmam Muhammed'in kitaplarında ve diğerlerinde bu akidlerin ahkâmı beyan olunmuştur. Belki de bu meselelerin aksamını beyana ve fûruunu izaha teşebbüs eden Hanefî fihhî olmuştur. Zira bu fihhın imamı, bu akidler hakkında konuşurken tâcirlerin muamelelerini yakından görmüş, onların arasında yaşamış bir tâcir fakihdir. Bunları anlar ve anlatırken, insanların ne yaptıklarına ve aralarında cereyan eden muamelelerin akışına bakmaksızın yalnız usuller kuran ve meseleler çözen değildir.

Bu akidlere dair tafsilat verilirken, Ebu Hanife'nin ticaret hayatının ışığını görüyoruz. Murabaha, tevliye, işrak ve selem yoluyla elbise alış-verişinden bahsederken kumaş tâciri Ebu Hanife'yi görüyoruz. Elbise hakkındaki örf ve adetlere vakıf, asrındaki halkın muamele tarzlarını biliyor, hatta bakıyoruz ki, o elbiselerin envainı anlatıyor, hassalarını söylüyor, onlar hakkındaki teamülü beyan ediyor. Mübadele yollarını gösteriyor, vasıflarına, hususiyetlerine işaret ediyor. Anlıyoruz ki bunlardan bahseden fakih bu hususta tecrübe sahibidir, bunların her birinin envaini tamamiyle vakıftır.

3. İcari Akidleri Dört Asla Bağlıyor:

- Semen Ve Bedelin Malum Olması,
- Riba'dan Kaçınmak,
- Örf Ve Adet,
- Ticaret Namusu Ve Ahlâkî

Ebu Hanife ve ashâbı bu akidelere dair ahkâmı dört usule bağlıyorlar:

a. Bedeli bilmek, ta ki nizaa götürülecek şekilde bilinmeden kalmasın. Onun için murabahada, tevliyede, işrakda asıl fiyatı bilmek lazımdır. Murabahada kâr da ma'lum olacaktır. Selemde re's-i mal (sermaye) peşin verilen para ile sonra teslim olunacak mal belli olacaktır. Çünkü bunları bilmemek nizaa götürür. Şeriatta akdin esası, bedelin tam bir sûrette ma'lum olmasıdır, ma'lum olmazsa nizaa götürür. Akid'de bir kelime mühim rol oynar, bir kelimeyle tarif ileride insanlar arasındaki dostluğu yaralayıcı husumetlerin önünü alır, işlerin karışmasına mani olur, mahkemeleri boş yere meşgul etmeğe meydan vermez. İşte bu gibi lüzumsuz nizalara meydan vermemek için akidde her şeyin tam olarak belli olması behemehal lazımdır.

b. İkinci asıl, ribadan ve riba şüphesinden sakınmaktır. Bu İslâm'da her nevi satışlarda umumî bir asıldır. Zira riba bütün envainiyle İslâm fihhında akidler arasında en menfur bir tasarruftur. Kur'an ve sünnet onu şiddetle meneder. Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivâyet olunur: "Bir dirhem riba kişinin otuz üç defa zina etmesinden daha fenadır. Eti haramla beslenen ancak ateşe lâyıktır." (Serahsi, Mebsut, XII/110) Ebu Hanife ribayı men hususunda çok şiddetli hareket eder. Hatta o dar-ı harbde Müslümanla harbi arasında ribayı meneder. (Serahsi, Mebsut, XII/123)

Riba mademki bu derece haramdır, riba bulunan veya riba şüphesi olan hiçbir akid helâl olmaz, sedd-i zerayi' için fasid sayılır. Batıl yoluyla malları yemekten korumak için bu akid bozulur. Mâlî İslâm akidlerinde esas; akdi yapanlar nazarında ve şeriat nazarında iki taraf için müsavi olmaktır. Halbuki ribada ziyadelik vardır, o kabul olunmaz, mahkeme, riba bulunan akde itibar vermez.

c. Örf: Nas olmayan yerde akidlerde örfe göre hüküm verilir. Örfün kabul ettiği alınır, örfün kabul etmediği terk olunur. Mesela murabahada ilk fiyatı söylerken örfe göre ona ilavesi cari olanlar ilave olunabilir. Örfe göre ilavesi cari olmayanlar ise ilave olunamaz. Elbisede boyacının ve terzinin ücreti örf öyle cari olduğundan fiyata ilave olunur. Kâsânî bu hususta şöyle diyor:

"Sermayeye temizleyici, çırpıcı, boyacı, yıkayıcı, örücü, terzi, simsar ücretlerinin ilavesinde bir beis yoktur. Örfe göre murabaha, tevliyede hepsi birden satılır. Çünkü tüccar arasındaki âdete göre bu gibi masrafları sermayeye ilave ederler, onu sermayeden sayarlar. Müslümanların örf ve âdetleri mutlak huccettir. Hz. Peygamber buyurmuşlardır ki:

"Müslümanların iyi ve hoş gördükleri şey Allah indinde de iyidir." Yalnız şu kadar var ki, satarken: '*Bunu şu kadara aldım*', demez. Belki: '*Bana şu kadara mal oldu*', der. Çünkü birincisi yalan olur, ikincisi ise doğrudur. Çoban ücreti, baytar ücreti ve kendi nefsi için sarf ettikleri, bunlar sermayeye ilave olunmaz. Birinci akidle lazım gelen ilk fiyat üzerinden murabaha ve tevliye yoluyla satılır. Çünkü tüccar arasında bu gibi masrafların sermayeye ilavesi âdeti yoktur. Bu hususta itimad ve istinad adetedir. (Kâsânî, Bedâyî, V/223)

d. Ticaret Namusu ve Ahlakı: Ticari muamelelerde dördüncü esas emânettir, ticari namustur. Zaten bütün İslâmî akidlerin aslı emânete dayanır, çünkü insanların birbirleriyle muamelelerinde faziletin başı emânettir. Murabaha, tevliye gibi akidlerin fikhî esası odur. Zira müşteri, fiyatı söylerken bayii bu sözüne şahitsiz ve yeminsiz inanmaktadır. Onun namusuna emniyet etmektedir. Öyleyse her nevi hıyanet ve töhmetten onu korumak lazımdır. Kâsânî bu mevzuda şunları söylüyor: "Emâneti korumak için ne lazımsa yapmak vacibdir. Cenab-ı Hak şöyle buyurur: "Ey iman edenler, Allah'a ve Rasûlüne hıyanet etmeyin, bilip dururken emânetinize hıyanet etmiş olursunuz." Hz. Peygamber Efendimiz de: "*Bizleri aldatan bizden değildir*" demiştir. (Kâsânî, Bedâ'î, II/225)

İşte ticarî akidler, muameleler hakkında Ebu Hanife'den naklolunan ve meselelere tatbik edilen usul ve kaideler bunlardır. Bunlar Ebu Hanife'nin dini temayülleri ve takvasıyla birleşmekte, onun ticaret ve pazar işlerindeki tecrübelerine uymakta, onun umumi fikhî usul ve sistemine muvafık düşmektedir.

Şimdi bu akidleri ve muameleleri kısaca inceleyelim:

Bundan maksadımız mücerred hükümleri beyan etmek değildir. Bunları zikretmekten gayemiz, İslâm pazarları ve fukahasının bunlar hakkındaki görüşlerine dair, bazı gölgeli noktalar kalsa da, mümkün mertebe açık bir fikir vermeğe çalışmak, tüccar arasında cari olanlar hakkında Kitap ve sünnetten ve diğer İslâm usul ve kaidelerinden nasıl ahkâm alındığını beyan etmektir. Bundan sonra rey ve kıyasçı fukahanın üstadı olan muttaki tâcir Ebu Hanife'nin daha doğrusu insanların muamelelerine ve ahvaline vakıf olan muttaki elbise tâciri İmam-ı Azam'ın aklı ve fikri cephelerden görüşlerini izah edeceğiz.

Selem: câhiliyyet Devrinde Ve Müslümanlar Arasında Cari Bir Muamele

Kemal b. Humam diyor ki: "Beyi'; mutlak beyi', mukayada, sarf ve selem nevilere ayrılır. Zira beyi'; ya semen-para ile bir malı satmaktır, buna mutlak beyi' denir. Veya bunun tersine parayı peşin alıp malı sonradan vermektir, buna da selem denir. Ya parayı para ile alıp vermektir, bu da sarftır, yahut da mal ile mal almaktır, bu da mukayada, mübadeledir. (Kemalettin bin Hümmam, Fethü'l-Kadir, V/323) Bu taksime göre selem hakikatı; ayn mukabilinde borç olarak satmaktır. Para peşin, mal sonra verilir. Kâsânî şu tarifile bunu kasetmektedir: "Bilmiş ol ki, selem âcili ile âcili almaktır, ileride verilecek şey mukabilinde peşin para almaktır. (Serahsî, Mebsût, XII/124)

Selem, Araplar arasında câhiliyyet devrinde de bilinen bir muamele idi. O, ticaret yapılan her yerde bulunan bir muameledir. Mademki Mekke ve Medine eski asırlardan beri birer ticaret merkezi idiler, şüphesiz ki, orada selem cari ve maruftu. Bunun tarzı şöyledir:

Bir şahıs, cinsini ve vasfını bildiği, teslim alma yerini ve zamanını tayin ettiği bir malın parasını peşin olarak verir, sonra o malı bekler, vakti gelince teslim alır.

İslâm'dan önce şarkla garp arasındaki ticaret denizden değil, karadan yapılırdı. Arabistan bu ticaret yollarının geçidi idi. İranla Bizans-Roma arasındaki ticaret buradan geçirdi. Arabistan'da şimalden cenuba, Kızıl Denizden Basra Körfezi'ne doğru olmak üzere ticaret yolları vardı, kervanlar ticaret mallarını taşırlardı. Mekke ile Medine bu kervanların yolu üzerinde bulunuyordu. Yemen ile Suriye, Şam ticaret yolları buradan geçirdi. Mekke ile Medine şehirlerinde ticaretle iştigal eden tâcirler bulunurdu ki, bu iki memleketin ticari bağları vardı. Bizanstan aldıkları malı Yemen'e götürürler, İran'a satarlar, İran'dan aldıklarını Suriye'ye ve oradan da Bizans'a naklelerlerdi. Onun için iki istikamette seferler yaparlardı: Yazın Suriye'ye, kışın Yemen'e giderlerdi. Kur'an-ı Kerim buna şöyle işaret ediyor:

"Kureyş'in ülfeti için, kış ve yaz seferlerinde düzenliğe kavuştuğu için, bu beytin Rabbine kulluk etsinler ki, o onları ağıltan kurtarıp doyurdu, korkudan kurtarıp emniyete kavuşturdu." (Kureyş sûresi)

Selem dediğimiz akd bir memlekette diğer memlekete mal nakleden ticari muamelelerde kullanılmazdı. Belki yerli halk arasında yapılırdı. İbn-i Abbas diyor ki:

"Hz. Peygamber, Hicrette Medine'ye geldiğinde baktı ki Medine'liler meyve alışında bir sene veya iki sene evvelinden peşin para veriyorlar. Hz. Peygamber buyurdu ki:

"*Selem yaparken ölçü, tartı ve müddet belli olarak yapılınsın.*"

Hz. Peygamber'in ikrarı veçhile Müslümanlar arasında selem muamelesi devam etti. Buhari, Abdullah b. Ebi Evfa'dan şunu naklediyor:

"*Bizler Hz. Peygamber'in asr-ı saadetlerinde, Ebu Bekir ve Ömer zamanlarında buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm için peşin para verip malı sonra alıyorduk, yani selem yapıyorduk.*"

4. Fütühat Genişleyince Ticari Muamelelerin Çoğalması, Irak'taki Canlı Ticaret Hareketi

İslâm fütühatının genişlemesi, başka ülkelerin İslâm hâkimiyetine geçip birçok milletlerin Müslüman bayrağı altında toplanması ticaretin genişlemesine ve türlü ticaret şekillerinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu yüzden selem de çoğaldı ve nevilere ayrıldı. Çünkü bu yolda ticarete ihtiyaç vardır. Onda ticareti teşvik edici bir meziyet mevcuttur. Bundan hem müşteri, hem de bayi' istifade etmektedir. Kemal b. Humam buna işaretle şöyle diyor:

"*Müşteri kazanmak ister. Bu ise selem yoluyla daha kolaydır. Zira para peşin olduğundan satıcısı kıymetten behemehal biraz düşer. Bu da müşterinin kârıdır. Satan da kârdadır. Zira onun da o anda paraya ihtiyacı vardır. Satacağı mal ileride paraya tahavvül edecektir. Halen para değildir, satma kudretine maliktir. Halihazırdaki ihtiyacı ileride olacak kudret-i maliyesiyle karşılanır. Böylece iki taraf da kârdadır.*" (Kemalettin bin Hümmam, Fethü'l-Kadir, V/324)

Selem akidleri çok yapıldığından onun kaidelerini ve nevilerini tesbit etmek zarureti hasıl oldu. Âkidler arasında ihtilafı önleyici kayıtlar konuldu. Ticari nizam için zaruri olan bu muamele nizama bağlandı. Ticaret emtia ve mallarını bir şehirden diğer şehire, bir ülkeden diğer ülkeye nakletme usule kondu. Böylelikle her memleket başka memleketlerin hayratından, nimetlerinden faydalanır oldu.

Belki de selemi ilk nizama koyan, ahkâmını zabteden, akidlerin riâyet edeceği kayıtları belli eden Irak fukahasının fikhî olmuştur. Zira Irak'da ticaret dairesi çok genişlemiştir. Oraya dünyanın her tarafından çeşitli mallar gelirdi. Hindistan'dan, Sind'ten, Maverâünnehir'den, Horasan'dan, Azerbaycan'dan ve diğer şark ülkelerinden her türlü mal adeta akardı. Canlı bir ticaret hareketi vardı. Elde olan hazır mallar pazarlarda satılır, hazır olmayan mallar için de selem yoluyla pazarlıklar yapılırdı. İslâm Devletinin merkezi Irak'a intikal edince bu hareket daha da arttı, hızlandı. Evvela hükümet merkezi Kûfe idi. Sonra Bağdat oldu. Bunlar hep fıkıhta en çok içtihad yapıldığı devrede idi. Hicaz ise böyle değildi. Zira Hilafet merkezi evvela Hicaz'dan Şam'a, sonra da Irak'a naklolununca Hicaz'ın ticari ve iktisadî önemi azaldı. Orada fakihe bol malzeme verecek, türlü ve karışık ticaret meseleleriyle onun zihnini açıp işletmeye sevk edecek meseleler yoktu. Halbu ki bunlar Irak'ta çoktu. Onun içindir ki, Irak fikhî her bakımdan Hicaz fikhini geçmiştir.

5. Ebu Hanife Bu Hareketli Pazarlarda Niza Sebeplerini Gördü

İmam-ı Azam Ebu Hanife hazretleri türlü mallarla dolup taşan, çeşitli muamelede dalgalanan, muhtelif alış-verişler yapılan bu pazarlara bir tâcir olarak geldi. O da bu pazarların içine daldı, ticareti denedi, orada neler oluyor, niza ne gibi şeyler sebebiyet veriyor, bu nizalar nasıl önlenebilir, bunları hep gördü. Ticarete akiddeden maksat nizaı defetmektir. Alış-verişi kavgaya götürmemeli. Bu yüzden insanlar birbirleriyle kavga etmemeli. Zira niza' haddizatında İslâm dininin önlemeğe çalıştığı, ortadan kaldırmağa uğraştığı bir şeydir. Akidde niza', cehalet yüzünden doğar. Onun için niza sebep olan veya sebep olmak ihtimali bulunan her şeyin ortadan kaldırılması, onun açık meydana çıkarılması lazımdır.

Selem muamelesi niza daha müsaittir. Çünkü âkideyn arasındaki alâka mücerred icap ve kabul ile sona ermiyor, alâka ileride mal teslim edilinceye kadar sürüp gidiyor. Teslim müddeti ve yeri, malın vasfı vesaire hep nizaı mucib olur şeylerdir, şâyet tam bir sûrette belli edilmezlerse. . .

Ebu Hanife ticaret hayatında bunları gördü, tüccar arasında nelerin niza sebep olduklarını müşahade etti. Bunun için fikhıyla bu ihtilaflara giden yollara sed çekmek, sebeplerini ortadan kaldırmak, niza' kapılarını kapamak istemiştir.

6. Nizaı Önlemek İçin Tedbirler, Fikhî Hükümler

Selemde nizaı götüreren altı şeyin belli edilerek tam bir sûrette tayin olunması şarttır; teslim edilecek malda:

1- Cinsin, 2- Nev'i muhtelif olanlarda nev'in, 3- Miktarın, 4- Vasfın, 5- Müddetin, 6-Teslim edilecek yerin tayini şarttır.

Âkidlerin taahhütlerini yerine getireceklerinden tamamıyla emin olabilmek için Ebu Hanife, malın akid vaktinden teslim vaktine kadar pazarda mevcut olmasını şart koşuyor. Bu tayin edilmesi gereken şeylerde esas ikidir:

1- Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifidir: "*Selem yapan kimse ölçüsünü, tartısını ve müddetini belli etsin.*"

2- Bu şeylerin malum olmaması niza sebep olur. Niza sebep olan şeyleri ortadan kaldırmak için akdi yaparken bunu temin etmek lazımdır. .

Şüphesiz ki nev'in belli olmaması nizaı götürür. Zira müşteri nev'in en âlâsını ister, bayi en ednâsını seçmek ister. Vasfın ma'lum olmaması da böyledir. Müşteri en iyi vasıflısını seçer, bayi en adisini vermek ister. İşte böylece cinsin, nev'in, vasfın, mikdarın bilinmemesi niza sebep olur.

Şemsü'l-Eimme Serahsî Mebsut'ta cinsin, nev'in ve vasfın belli edilmesi zarureti için şöyle bir ta'lil yapıyor: "Bu akiddeden murad kârdır, kazançtır. Bu ise ancak maliyeti bilmekle olur. Maliyet ise cinsin, vasfın ve miktarın değişmesiyle değişir. Her iki taraf akiddeden maksud olan kârlarının ne olduğunu bilmeleri için bunların belli edilmesi lazımdır.

7. Selem: Mekîlât, Mevzûnât Ve Adediyyât-ı Mütakaribede Yapılır / 143

Mikdarın belli olabilmesi için selemde teslim edilecek malın ölçülen, tartılan veya birbirine benzer sayılabilen (adediyyat-ı mütakaribe) şeylerden olması lazımdır. Zira niza sebep olan cehaleti ortadan kaldıracak olan bilgi; mikdarı ve vasfı bilmektir. Bu ise ölçülen, tartılan şeylerde olur. Çünkü cins'ini, nev'ini, vasfını beyan etmekle beraber miktar da malum olursa, artık nizaı götürecek kadar mühim bir şey kalmaz. Bazı az şeyler varsa da onlar niza sebep olmaz ve onları ortadan kaldırmak mümkün de değildir. Eğer bu gibi ufak-tefek cehaletlerin de ortadan kaldırılması şart koşulmuş olsa o zaman selem akdi yapmak mümkün olmazdı. Çünkü küçük farkların izalesi gâyet güçtür, onların önüne geçmek ancak göz önünde duran, görülen hazır bir malı satın almakla kabil olur. Halbuki selemde mal ileride teslim olunacaktır.

Selem, tabiatıyla vasıfla yapılan bir satıştır. Çünkü o veresiye satıştır. Borç (deyn) vasıfla tarif olunur. Tarif yaparken nev'in, cinsin, vasfın ve miktarın tayin ve beyan olunması lazımdır. Miktarın tayini aralarında fark olmayan birlikleri beyanla olur. Mesela kilo ile ölçülen, tartılan şeylerle tane ve parçaları birbirine yakın olduğu tüccar arasında kabul edilen sayılarak satılan şerler ve bazı metre ile satılanlar böyledir.

Sayılan şeyler iki türdür.⁹ Biri mütefavit, birlikleri birbirine uymayıp fiyatları değişir, karpuz ve emsali gibi. Diğerleri taneleri birbirine yakın olup kıymetleri tüccarca farklı olmayan şeylerdir, yumurta vesaire gibi. Birbirinden farklı olmayan makine aletleri ve yedek parçaları, fabrika mâmûlâtı gibi tüccar arasında muteber usulle satılanlar da buraya dâhildir.

Ebu Hanife, bu birbirine yakın adetlerde son derece şiddetli davranır, ticari tecrübeleri onu buna sevk etmiştir. Hasan b. Ziyad Lü'lü'nin rivâyet ettiğine göre o birbirine yakın oldukları halde deve kuşu yumurtalarında selemi menederdi. Çünkü tâcir Ebu Hanife, deve kuşu yumurtalarında ticaretten anlar bir tâcir sıfatıyla düşünüyor. Onlar yalnız yemek için alınmıyor, kabukları zînet olarak da kullanılıyor. İstimali, insanların örfüne göre değişir. Onun için Kemal b. Humam diyor ki: "Bu işin vechi, örfe göre, maksada bakılmalıdır. Eğer örfe göre deve kuşu yumurtaları, çöl halkı örfünde olduğu gibi, yemek için satılıyorsa o zaman zahir rivaye ile amel olunur. Eğer örfe göre maksat, Mısır'da ve diğer ülkelerde olduğu gibi kabuklarını elde edip kandil zincirlerinde kullanmak ise, o zaman bu rivâyetle amel olunur, selem yapmaya cevaz verilmez. (Kemal b. Humam, Fethu'l-Kadir, V/326)

Sözün delaletinden anlıyoruz ki Ebu Hanife, zahir rivayeye göre devekuşu yumurtalarını diğer yumurtalar gibi addetmekte idi. Fakat baktı ki, ticarete deve kuşu yumurtaları başka maksatlarla satılıyor, bu müşahedenin verdiği selahiyetle onları diğer yumurtalardan ayırdı, çünkü zînet veya kandillerde kullanmak üzere alanlarca onun kıymeti kabuğundadır.

8. Tavsifle Tayini Mümkün Olan Şeyler

Selemde teslim edilecek malın, ölçülen ve tartılan bir mal olması kâfi gelmez. Miktarı belli edilecek ve vasıfları, adıyla tayin olunacak ki, bu vasıflarla onu ayırmak mümkün olacak, arada gâyet cüz'i farklar kalabilirse de bunlar nizaa sebep olmaz. Eğer vasıflarını söylemek mümkün değilse, vasıfları söylendikten sonra yine birçok farklar kalıyorsa, tayin olunan şeyler birbirinden mütefavit ise o zaman selem caiz olmaz. (Kâsânî, Bedayi, V/208)

Bu asla göre Ebu Hanife, ette selem yapmaya cevaz vermiyor. Çünkü et, her ne kadar tartılsa da vasfı bir kaide altına alınamaz. Mikdarını ve vasfını tayinden sonra yine nizaa sebep olacak meçhul şeyler kalır. Ve bunları ortadan kaldırmak mümkün olmaz. Bu cehalet, bu kapalılık iki cihetten gelir:

1- Ette matlûb olan et kısmıyla beraber matlûb olmayan kemik de vardır: Az kemikli, çok kemikli olma bakımından istenen et farklı olur, bayi ile müşteri arasında bu yüzden niza çıkar. Müşteri az kemikli ister, bayi ise kemiği de sokuşturmak ister.

2- Et umumiyetle ya yağlı, ya arık olur. İnsanların istekleri muhtelifdir. Kimi yağlı ister, kimisi yağsız. Bu vasf ile kalkmaz. Belki nizaa götürür. (Kâsânî, Bedayi, V/210) Onun için ette selem yapılmaz, görerek almalıdır.

Etin kemiksiz olması şart koşulunca, Ebu Hanife'ye göre onun selem sûretiyle satılması caiz midir, değil midir? İbn-i Şuca', Ebu Hanife'nin buna cevaz verdiğini rivâyet ediyor. Bu ise zahir rivayeye uymuyor. Çünkü zahir rivayeye göre et, kemikli olsun, kemiksiz olsun Ebu Hanife'ye göre selem yasaktır. Eğer seleme mani cehalet yalnız birinci sûretten gelseydi o zaman İbn Şuca'nın rivâyeti doğru olurdu. Fakat cehalet ikinci sûretten de geliyor. Etin arık ve semiz olması da seleme mani'dir. Yalnız kemiksiz olmasını şart koşturmak nizaa ortadan kaldırmaya kâfi gelmez.

9. Etin Selem Sûretiyle Satılmasına Neden Cevaz Vermiyor?

Etin selem sûretiyle satışı hakkında Ebu Hanife'nin görüşü budur. Onu bu görüşe sevk eden iki şey vardır:

1- Alış-verişte nizaa mümkün olduğu kadar menetmek. Zira niza kadar ticareti ifsad eden, kazancı alıp götürülen bir şey yoktur. Niza eden taraflar kârı yerler, mahkemelerde sarf ederler. Bundan başka niza, insanların birbirine darılmasına, güvenmesine sebep olur. Halbuki bu gûnahtır. Ebu Hanife ticaret yapayım derken insanların birbirine düşman kesilmesini istemiyor. Ticaret; geçinmek, halkı menfaatlendirmek için yapılır, küstürmek için değil. Onun için nizaa ortadan kaldırmak için çalışmak, nizaa sebep olacak alış-verişlerden uzak kalmak lazımdır.

2- Ticaret işlerinde geçirdiği tecrübeler sayesinde insanların bu gibi alış-verişlerde neler istediklerini biliyor. Alıp satanları gördü, ne yüzden niza yaptıklarına vakıftır. Bu hükümleri verirken oturduğu yerden ezbere vermiyor. Bunlar mücerret nazariyelere dayanan kuru görüşler değil, hayattaki tatbikattan alınmış tecrübelerle müstenid ameli kıymeti olan görüşlerdir.

İmam Ebu Yusuf'la İmam Muhammed, bu hususta üstadları Ebu Hanife'ye muhaliftirler. Onlara göre âkidler arasında selemde tayin edilmesi gereken şeyler tayin olunmuştur. Et, tartılan şeylerdendir. Vasfı da bellidir. Diğer tartılan şeylerde olduğu gibi o da selem sûretiyle satılır. O tartılan şeylerden olduğu içindir ki onda da riba cereyan eder. Diğerleri gibidir. Kemikle karışık olması seleme mani değildir. Nasıl ki hurmanın da çekirdeği var fakat selem caiz oluyor.

Görülüyor ki Ebu Yusuf'la Muhammed, delillerinde nazariyeye kaçıyorlar, mukayese eyliyorlar, teşbih yapıyorlar. Ebu Hanife ise mukayeseye kaçmıyor, zira mukayeseler ve teşbihler, insanların isteklerini yerine getirmek, nizaa yatıştırmak için yeter değildir. Ebu Hanife insanların etin semiz veya arık olması, kemiğin az veya çok konulması yüzünden kavga ettiklerine şahit oldu. Bu mesele hurmanın çekirdeğiyle ölçülemez. Çekirdek yüzünden kavga olmuyor ama kemik yüzünden oluyor. Nizaa mani olacak, ihtilafı önleyecek vasıfların konulması bu meselede faydasız ve neticesiz kalıyor. Onun için: *'Nizaa müeddî olan her cehalet, akdın sıhhatine manidir'*, umumî kaidesine istinaden et satışında selemi menetti.

10. Ölçülebilen Şeylerde Selem Hangi Şartlarla Caizdir?

Ölçülen, tartılan ve birbirine yakın adetli şeylerde selem böyledir. Arşın, endaze, metre gibi ölçülerle ölçülen şeylerde kıyasa göre selem yapılamaz. Çünkü bunları kısımlara bölmek onlara zarar verir. Onların birlikleri, bir cüzleri, mecmunun miktarına göre kıymeti değişir. Mesela bir dönüm arazinin kıymeti on dönüm içinde başkadır, yüz dönüm içinde başkadır. Hisse-i şayiasız olursa fiyat yine değişir. Kıyasın iktizası budur. Fakat elbiselik kumaşlar, yapağılar

vesaire gibi tayin edilmesi ve nizaa götürmeyecek bir sûrette vasıflarının belli edilmesi mümkün olan bazı ölçülen şeylerde istihsanen selemi caiz gördüler. İstihsanın yolu şudur: Halk arasında bu teamül olmuştur. Ebu Hanife, teamül mevsuk olduğu zaman, Kitap ve sünnetten bir nassa muhalif de değilse, onunla kıyası terkeder. Zira kumaşın nev'i, vasfı, uzunluğu, eni, kalınlığı beyan ve tayin olununca ortada nizaa sebep olacak bir şey kalmaz ve selem de caiz olur.

Ebu Hanife, misliyattan olmadığı halde, halk arasındaki cari teamüle uyararak elbiseliklerde ve kumaşlarda selemi tecviz ederken nizaa müeddî olabilecek meçhuliyetleri ortadan kaldıracak bir sûrette teslim edilecek malın tayinini şart koşturmuştur. Böylelikle âkidin akdi yapmaktan maksadı tamamıyla bilinir, arada kavgaya sebep kalmaz. Eğer cinsin, nev'in, uzunluğun ve genişliğin söylenmesi tarif ve tayin için kâfi görülmezse tartının beyan edilmesi zarûrdür, eğer tartının muhtelif olmasıyla kıymeti değişirse o zaman şu kadar kilo diyerek tartı miktarı belli edilmelidir. Hâsılı nizaa sebep olan her şey ortadan kaldırılmalıdır.

Ebu Hanife hazretleri kumaş tâciri idi. Onun için bu hususta onun sözü tecrübe geçirmiş, bu işleri iyi bilir bir kimsenin sözü olarak alınır, mücerred nazarı kıyaslarla bakan bir nazariyecinin sözü gibi alınmaz.

Bakıyoruz ki, ipeklilerde selem yapılırken uzunluğun ve enin beyanıyla beraber veznini (tartılmasını) da şart koşuyor. Çünkü ipeğin maliyeti ancak bunların beyanıyla belli olur. Kumaşlarda uzunluğun ve genişliğin beyanı, çarşı-pazarda maruf olan ölçü ile olur. O takdirde miktarı belli olur, teslimi mümkün olur ve ihtilafa düşülmez.

Ebu Hanife ehl-i vukufun (bilirkişilerin) sözünü kabul etmektedir. Teslim edilecek malda ihtilaf çıkınca onların hükmüne müracaat eder. Mesela müşteri, kumaşın iyi cins olmasını şart koşsa, sonra mal teslim edilirken aralarında ihtilaf çıkıp müşteri iyi cins olmadığını, bayi'de iyi cinsten olduğunu iddia etse Ebu Hanife'ye göre; hâkim bu san'ata vukufu olan iki kimseyi bilirkişi tayin eder. Çünkü hâkimin kendisinin bu ihtilaf edilen meselede bilgisi muteber değildir. O bu işten anlamaz. Bilgisi olan kimselere müracaat eder. Nasıl ki istihlak edilen malın kıymetini bilmek için de böyle yapılır. Serahsî bu hususta şöyle diyor: "Burada asıl olan Cenab-ı Hakk'ın şu âyetidir: *"Bilmediğiniz takdirde bilenlere sorunuz."* Eğer bilirkişilerin her ikisi de bu malın iyi olduğunda ittifak ederlerse, her ne kadar son derecede iyi olmasa da yine müşteri o malı almaya mecbur edilir. Çünkü malı satan kimse koşulan şartı yerine getirmiş sayılır. Malın iyi olması şart koşulmuştur, bu mala da iyi demek yerindedir. Çünkü iyi malın iyi olmasının sonu yoktur. İyinin iyisi vardır. En iyi malın ortasında ondan daha iyisi olabilir. (Şemsü'l-Eimme Serahsî, Mebsût, XII/153)

Yine görüyoruz ki, Ebu Hanife kumaş ve dokumalarda her memleketin kendi sınaî hususiyetini itiraf etmektedir. Zira o bu işte tecrübesi olan, her sınıfın hususiyetinden anlayan bir tâcirdir. Onun içindir ki, selemde kumaşın muayyen bir memleketin ve şehrin dokuması olmasını şart koşturmuştu. Mesela *Herat dokuması* diye şart koşulur. Bunun aksine olarak buğday mahsûlâtında bu şart koşulamaz. Mesela Herat buğdayı denip selem yapılamaz.

Serahsî bunun sebebini şöyle anlatıyor:

"Bunun sebebinde denildi ki, Herat kumaşı daima bulunur, halbuki Herat buğdayı bulunmayabilir, çekirge istilasına uğrar, mahsulâtı mahveder, teslim zamanı buğday bulunmaz. Fakat bu zayıftır. Aradaki farkın asıl sebebi şudur: Kumaşın Herat'a nisbeti, yani Herat kumaşı denilmesi *cinsi beyan* içindir, yerini tayin için değildir. Herat kumaşı demek, *muayyen bir tarzda dokunan kumaş* demektir. İster Herat'ta dokunsun, ister başka yerde dokunsun, o muayyen tarzda dokununca Herat kumaşı vasfını taşır. Herat kumaşı demek, alelîtlak kumaş demek gibidir. Yani bu cinsi beyan içindir. Herat buğdayı deyince iş değişir. Çünkü Herat buğdayı demek Herat topraklarında yetişen buğday demektir. Başka topraklarda yetişen buna girmez. Öyle olunca Herat buğdayı demekle mekân tayin edilmiş olur, o yerin buğdayı bir âfet sebebiyle bulunmayabilir ve teslim de mümkün olmaz. Selem de yapılmaz." (Şemsü'l-Eimme Serahsî, Mebsût, XII/175)

Bundan çıkan netice şudur:

Hanefiyye fihhına göre kumaşların, dokumaların bir şehir veya memlekete nispeti, onların sanat tarzını beyan içindir, yerini tayin için değil. Pazar işlerinden anlayan, alışverişte halkın ahvalini bilen Ebu Hanife'nin görüşü budur.

11. Selemde, Malın Akid'den Teslim Zamanına Kadar Bulunmasındaki İhtilaflar

Selemin sıhhati için Ebu Hanife, teslim edilecek malın akid zamanından teslim zamanına kadar pazarda veya insanların elinde mevcut olmasını ve böyle devamı şart koşturmuştur. Ebu Hanife'ye bu şartta İmam Malik ve Şafii muhalefet etmişlerdir. İmam Malik akid ve teslim zamanında bulunmasını şart koşturmuştur. Arada devamını şart koşturuyor. İmam Şafii ise yalnız teslim zamanında mevcut olmasını şart koşuyor, akid zamanında mevcut olmasına lüzum görmüyor.

Bu üç imam arasındaki ihtilafın neticesi şudur:

Ebu Hanife akid zamanından teslim zamanına kadar malın mevcut olmasını şart koşturduğundan arada mal yok olursa o zaman akid batıl olur. İmam Malik, başında ve sonunda mevcut olmasını şart koşuyor, arada malın mevcudu kalmasa da akid batıl olmaz. İmam Şafii'ye göre teslim zamanı malın mevcut olması yeter. Çünkü ona göre akdin icabı, teslim müddeti geldiği zaman malı teslim etmektir.

İmam Malik'in reyini, Abdullah b. Abbas'ın şu rivâyeti teyid etmektedir. Diyor ki: Hz. Peygamber Efendimiz Medine'ye geldiklerinde baktı ki, meyveleri bir veya iki sene önceden peşin olarak satıyorlar. *'Kim selem yaparsa ölçüsü, tartısı belli olsun'*, dedi. Halbuki yaş yemişler bir, iki sene gibi uzun müddet durmaz. Bununla beraber Hz. Peygamber onların yaptıkları selemi ikrar etti.

Ebu Hanife'nin delili şu iki asıla dayanır:

1- Tecil edilmiş olan borçlar, ölüm halinde halen ödemeye döner. Selemde teslim edilecek mal bayiin zimmetinde bir borçtur. Vefatı halinde veresenin, murislerinin diğer borçları gibi onu da ödemeleri lazımdır. Ölüm zamanı belli olmadığından her an malın mevcudiyeti lazımdır.

2- Bey'in şartlarından biri de bayiin malı teslimine kudretidir. Bu kudretin devamı için malın bulunması lazımdır. Mal yoksa teslimine kudret kalmaz. Onun için akid zamanından teslim zamanına kadar malın devamı şarttır.

Bu iki esasa dayanarak Ebu Hanife ve ashabı akid zamanından teslim zamanına kadar malın mevcut olmasını şart koşmuşlardır. Çünkü bayiin her an ölmek ihtimali vardır. Ölüncü de borcun halen ödenmesi lazımdır. O zaman akdin icabı borcu ödemek vacib olur. İşte malın bulunması bunun için lazımdır. Demek akid vaktinden teslim müddetinin geleceği zamana kadar malın bulunması icabeder.

Burada şöyle denebilir: Bayiin hayatta olduğu belli ve sabit, onun devamı farz olunur. Asıl budur. Ölüm ihtimali, sabit ve malum olan hayat karşısında uzak bir şeydir, nazar-ı itibara alınmamalıdır. Akid zamanında hayat sabittir, devamı farz edilir. Bu, Şafii'nin usulüne uygundur. Istishab kaidesidir. Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır. Fakat Hanefiyye'ye göre istishab-ı hal hukukun iskatına manidir, hukuku inşa edip ihdas etmez.

Serahsî bu mevzuda diyor ki:

"Hayatı halen ma'lum, asıl olan onun devamıdır, ölmek bir ihtimal-i mevhumdur, denirse cevabında deriz ki:

Evet öyledir. Fakat onun o vakte kadar hayatta kalması istishab-ı hal yoluydur. Malının mülkünde kalması hususunda muteberdir, fakat miras hususunda değil. Ölümle işe mirasçılık karışıyor. Ölüm halinde teslimine kudret için malın daima mevcudiyeti lazımdır. (Şemsü'l-Eimme Serahsî, Mebsût, XII/135)

Serahsî'nin delil tarzı böyle.

Kâsânî ise Ebu Hanife'nin reyini izah ederken başka yol tutuyor; diyor ki:

"Teslime kudret halen sabittir. Teslim zamanındaki vücudunda şüphe var; araya helak girmek ihtimali mevcut. Eğer o zamana kadar kudret devam ederse varmış demektir. Ondan evvel helak olursa sabit olmaz. Sübûtunda şek var demektir. (Kâsânî, Bedâ'î, V/211)

Sözün hülasası; malın teslim zamanına kadar mevcut bulunmasını şart koşturmak teslim vaktinde vücuduna mani bütün şüpheleri kaldırmak içindir. Zira teslim sırasında malın mevcudiyeti şüpheli bir şeydir. Acaba o zaman mal bulunacak mı, yoksa bulunmayacak mı? Ortada bir aldatma olmasın diye akid zamanı malın mevcut olması şart koşulduğu gibi teslim zamanına kadar da bu mevcudiyetin devamı lazımdır, böylece teslimine kudret tahakkuk etmiş olur.

12. Akid Zamanından Teslim Vaktine Kadar Malın Bulunması Niçin Lazım?

Ebu Hanife'nin selemde teslim edilecek malın akid zamanından teslim zamanına kadar mevcut olmasını şart koşturması, tam manasiyle, tüccarı her nevi aldatmadan ve taahhüdünü yerine getirmekten aciz kalma şüphelerinden kurtarmak için ileri sürülen bir görüştür. Öyle ki, akdi yapan bayi her zaman taahhüdünü yerine getirebilsin, istenildiği vakit malı teslim edebilsin. Eğer istenildiği zaman malı teslim edebileceğinden kat'iyetle emin değilse, teslimine kudret tahakkuk etmiyor demek olur. Bu kudreti sağlama bağlayabilmek için malın akid zamanından teslimine kadar mevcudiyeti şart koşuyor. Böylelikle aldatma ve teslimden acz ortadan kaldırılmış oluyor.

İşte bundan da görülüyor ki, Ebu Hanife ticaret işlerinde iki şeyin üzerine titremektedir:

1- Emânete son derece riâyet etmek,

2- Aldatmadan ve şüphe uyandıracak şeylerden uzak kalmak.

Akidde her nevi aldatma ve aldanma şaibesinden uzak kalma düşüncesi, Ebu Hanife'yi bu şartı koymaya sevk etmiştir. Bu sûretle akdin tamam olması mümkündür. Fakat teslim zamanı gelip geçtikten sonra teslim işi tamam edilmese de Ebu Hanife bu şartta müsamaha gösteriyor, halkın elinde mal bulunmaz olsa bile akid bozulur demiyor. Çünkü akidde aldatma şüphe ve zannı kalmamıştır, teslim müddeti geçmiştir. Teslim edilecek malın mevcudiyeti akid zamanından teslim vaktine kadar devam etmiştir. Akid takarrür etmiştir. Akdin takarrür ve sübutundan ve mukarrer vaktinde ahkâmına uygun olarak taahhüdün yerine getirilmesi imkânı hâsıl olarak, aldatma şüphesi ortadan kalktıktan sonra, malın herhangi bir arıza dolayısıyla bulunmayışı bu akdi bozamaz. Çünkü nasıl olsa müddet dolmuştur, tekrar mal bulununca teslim etmek mümkün olur.

13. Malın Teslim Yerinin Tayin Edilmesi Hususundaki İhtilaflar

Görüldüğü veçhile Ebu Hanife akidlerde her nevi aldatma ve cehalet şüphe ve zannından uzak kalmaya son derece önem verdiği için, eğer taşıma ve nakil masrafı olacaksa selemi yaparken akidlerin malın teslim edileceği yeri tayin etmelerini şart koşturmuştur. Ebu Yusuf'la Muhammed ise bunda ona muhaliftirler. Onlar şart koşturmuyorlar. Eğer akidde teslim mahalli zikrolunmazsa akdin yapıldığı yer teslim mahalli olur diyorlar.

Doğrusunu söylemek lazımsa, Ebu Hanife'nin de ilk reyini bu idi. Sonra bu reyini değiştirdi, yerin tayinini şart koşturdu.

Bu acaba neden icabetti? Satışlarda bunu icabettiren sebepler mi gördü? Teslim yerinin belli olmaması nizaa sebep olduğunu, ticareti aksattığını mı müşahede etti?

Bize kalırsa bunun nizaa sebep olduğunu gördü. Bu sebepleri ortadan kaldırmak, nizaa götüren yolları tıkamak için bunu şart koşturdu.

Evvela Ebu Yusuf'la Muhammed'in delillerini, sonra da Ebu Hanife'nin delilini zikrederim. Ebu Hanife de bidâyette onların reyinde olduğundan, bu rey onun birinci reyini, sonra zikredeceğimiz de ikinci reyini demektir. Buna yalnız fıkıh kaidelerinden değil, tecrübeden de yardımlanarak kail oldu.

Birinci görüşün delili: Teslim yerini zikre hacet yoktur. Teslim yeri zikrolunmayınca akid yeri teslim yeri olarak taayyün eder. Bu da üç şeyden ileri gelir:

1- Akid yeri, iltizam mahalli demektir. Öyle ise iltizam edilen ve uhdeye alınan şeyin orada ifası lazımdır. Nasıl ki ödünç para alındığı yerde ödenir, istihlak yeri de tazmin yeridir.

2- Teslim edilecek mal, sermaye (semen) karşılığı verilecek bir borçtur. Sermaye akdin yapıldığı yerde ödenmesi lazımdır. Zira selemde sermayenin akid mahallinde kabz olunması şarttır. Âkidler arasındaki müsavata riâyeten her ikisinin alacağı şeylerin bedellerinin teslim yeri bir olmak lazımdır. Ancak başkaca bir şey şart koşulursa ona riâyet gerekir. Mutlak olarak yapılan akidde teslim yeri akdin yapıldığı yer olmak lazım gelir.

3- Bayi' akid mahallinde parayı teslim aldığından teslim edilecek mal, müşterinin ondan alacağı bir haktır. Bu borcun tahakkuk yeri akid yeridir, bu hakkın mülkiyeti orada sabit olmuştur. Bir şeyin mülkiyeti yeri, teslim yeridir. Bir kimse bir yerde bir şey satın alırsa onun teslim yeri orasıdır.

İşte birinci görüşün delilleri bunlardır. Bunların hepsi fıkhî kıyaslardır, hepsi de mükemmel ve sağlam. Akid kaideleri gâyet ustaca tatbik olunmaktadır.

İkinci görüşün delilleri şunlardır:

1- Teslim mahallinin tayin olunmaması niza müeddi olan bir kusurdur. İşte bu esas onu reyini değiştirmeye sevk etmiştir. Zira teslim istihkak, bazen uzun bir müddetten sonra olabilir. Aradan uzun zaman geçince o yer teslim müsait olmayabilir. Yahut orada teslim güçleşir. Tayini mümkün olmaz. Mesela şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: "Eğer deniz ortasında gemi üzerinde selem akdini yapsalar müddet gelince teslim yeri olarak akdin yapıldığı yer yani gemi mi taayyün etmiş olacak acaba?" (Serahsî, Mebsût, XII/138)

Görülüyor ki Ebu Hanife tecrübelerine dayanarak teslim yerinin belli edilmemesinin niza götürdüğünü söylüyor. Akdin yapıldığı yerin teslim yeri olarak taayyün edeceği nizaı kaldıracak şekilde bir şey ifade etmiyor.

2- Akid bizatihi muayyen bir yeri icabetmez. Eğer öyle olsaydı şartla onun değiştirilmesi caiz olmazdı. Çünkü bu, akdin muktezasına muhalif olurdu. Fakat şartın değiştirilmesi ittifakla caizdir. Demek ki akid bizatihi bir yeri tayin etmiyor.

Buna karşı şöyle denebilir: Örf'e göre muteber olan veya nasla varid olan şartlarla akid ahkâmına ziyade yapılabilir. Mesela: Mutlak bey'in hükmüne göre akdin sonunda müşteri için mülkiyet sabit olmaz.

Eğer bu bir kıyas ise onun gibi bir kıyasla reddi de mümkündür. Birinci delil amelî olup reddi mümkün değildir. Yalnız teslim yeri tayin olunmayınca akdin yapıldığı yer teslim yeri olarak taayyün ettiğini isbat için zikrettikleri kıyaslarla şunlar varid olabilir: İstihlak ve karz'da istihkak akid yerinde taayyün eder. Çünkü istihkak tecil olunmuş değildir, sebep bulunduğu gibi derhal istihkak sabit olur. Ödenecek yerin, sebebin bulunduğu yer olduğunu itibarda bir zarar yoktur. Sermaye de böyledir. Akid bulununca, mahall-i akidde vacib olur. Öyleyse ödenecek yer de orasıdır. Onun için mahallin değiştirilmesi caiz değildir. Teslim edilecek mal buna kıyas olunamaz. Çünkü bu istisnai akidde iki bedel arasında müsavat kazıyyesi sabit değildir. Çünkü bunda yani selemde bedellerden biri peşindir, diğerinin teslimi ise müddetle tehir olunmuştur. Eğer mekânda, mahalde müsavat sabit olsaydı, zamanda da müsavat lazım gelirdi. Fakat zamanda müsavat yok, çünkü akdin tabiatı bunu icabediyor. Semen-para peşin, mal sonra teslim olunacaktır. Zamanda müsavat olmayınca mekânda da müsavat arayamayız.

Ebu Hanife istidlalini evvela amelî noktaya tevcih ediyor, sonra onu kıyaslarla takviye ediyor. Onun fikhî esası budur. Ebu Yusuf'la Muhammed ise onun birinci reyine sarılıyorlar ve nazarı bir yol tutuyorlar.

14. Malın Teslim Yeri Hangi Sürette Akdin Yapıldığı Yer Olur? / 151

Ebu Hanife ile Sahibeyn arasındaki bu ihtilaf, teslim edilecek mal nakli ve tekâlifi icabettiği takdirde. Şâyet nakli ve tekâlifi yoksa gerek İmam-ı Azam ve gerekse arkadaşları teslim edilip ödenecek yerin tayini şart olmadığına müttetikirler. Fakat Ebu Yusuf'la Muhammed yine *teslim yeri akdin yapıldığı yerdir*, aslına bağlıdır. Çünkü iltizam yeri orasıdır. Ticarete tecrübesi olan Ebu Hanife'ye göre ise teslim nerede olsa olur, şartın ona göre faydası yoktur. Şart lağıv hükmündedir. Akid ile mekân taayyün edemez. Çünkü mahal tayini iltizam içindir. Burada ise masraf ve tekâlifi mucib bir şey olmadığından iltizam yoktur. Nerede olsa teslim edilir, nizaı mucib bir şey olmaz.

Serahsî bu hususta diyor ki:

"Bir fayda sağlamayan şart muteber değildir. Taşınması ve masrafı olmayan bir şeyin maliyeti mahallin ihtilafıyla değişmez. Az bulunması veya bol olmasıyla muhtelif olur. Taşınması, masrafı olan şeylerin maliyeti ise yerin ihtilafıyla farklı olur. Buğday ve odun şehirde ve köyde mevcuttur. Fakat şehirde müşteri bunları köydekenden daha pahalı alır. Çünkü nakil masrafı var. Demek mahallin değişmesiyle fiyat farklı oluyor."

Ticaret işlerine geniş vukufu olan Ebu Hanife, malın teslim yeri meselesinden bahsederken taşıma ve nakil masrafı varsa onları nazar-ı itibara alıyor. Onun görüşleri amelî tatbikattan, çarşı-pazar işlerinden edindiği tecrübelerle istinad etmektedir.

15. Sermayenin Malum Olması Lazımdır

Beyan ettiğimiz vechile selemde sermayenin bildirilmesi, sıhhatinin şartıdır. Bu da onun miktarını, cinsini, vasfını beyanla veya aynen ona işaretlerle yapılır. Sermaye kıyemî olan nevi'den ise işaretle tayin kâfi olduğunda Ebu Hanife ve arkadaşları ittifak etmişlerdir. Eğer misli deneneviden ise o zaman işaret kâfi gelmez, işaretle beraber cinsin, nev'in ve

miktarın da beyan olunması lazımdır. Tayin ile muayyen olan nevide bile bu lazım gelir. Ebu Hanife'ye göre bu böyle olup Süfyan Sevri de bu meselede ona muvafakat etmiştir. Ebu Yusuf'la Muhammed ise muhaliftirler.

Görüyoruz ki, Ebu Hanife kendi mantığına uygun hareket etmektedir. Akid bedelini mümkün olan her vasıta ve yolla tayin etmeye çalışıyor. Kıyemî olanlarda işaretle iktifa ediyor, çünkü onun en mükemmel tarifi böyle yapılır. Misli olanlarda işaretle tarifi kâfi görmüyor. Çünkü işaretle beraber miktarını da söylemek sûretiyle bu tarifi daha tam yapmak mümkündür. Demek daha ziyade tarif yapmak mümkün olduğu yerde azıyla iktifa etmiyor. Ebu Yusuf'la Muhammed'e göre ise, mademki kabz aynı mecliste yapılıp tamam olacaktır, o takdirde işaretle tayin kâfidir. Her iki tarafın nokta-i nazarlarını biraz izah edelim:

Sahibeynin delili şudur: Sermayeyi tarif etmek, nizaa müeddi olan meçhuliyeti kaldırmak içindir. İşaretle tayin edilince ortada meçhul bir şey kalmaz, bundan başka tarife lüzum yoktur. Bunda kıyemî ile misli arasında fark yapılmaz. Çünkü her ikisine de işaret yapılıncaya tarif edilmiş olurlar. Kıyemîde işaretle tarif kâfi olduğuna göre mislide de kâfi görülmelidir.

Ebu Hanife'nin nokta-i nazarı şöyledir: Misli olanlarda miktarın belli olmaması bazen teslim edilecek malın meçhul olmasına sebep olur. Teslim edilecek malın bilinmemesi ise nizaa götürür. Bunu biraz izah edelim: Misli olanların kısımlara ayrılması onlara zarar vermez. İstihkak bazen bir kısmında tahakkuk eder, teslim edilecek malın kalan kısmının mukabili de kalır. Eğer sermayenin miktarı malum olmazsa istihkak eden kısmın miktarı kalana nisbetle malum olmaz. Böylece teslim olunan kısma ne düşüyor, ne kadar para ödenecektir bu bilinemez. Böylelikle miktarın belli olmaması teslim edilecek malda nizaa müeddi olur. Nizaa müeddi olan cehalet ise akdin fesadını mucibdir.

Görülüyor ki, Ebu Hanife'nin görüşü daha ziyade ameli cihete, tatbikata dayanmaktadır. Belki de bunlara ticari hayatta tesadüf etmiştir, görüşü bunlara dayanmaktadır. Nokta-i nazarını onlara istinad ettirmiştir.

16. Sermayenin Ve Malın Muhtelif Nevilerden Olması

Bu ihtilaf üzerine dayanan diğer bazı meselelerde ihtilaflar da aralarında vuku bulmuştur.

1- Sermaye mukabilinde iki nevi mal gösterilse: Mesela sermaye 100 liradır, bunun mukabilinde iki nevi pamuk teslim edilecektir. Ebu Hanife'ye göre her nevi pamuğa sermayeden ne miktar tekabül ettiğini beyan etmek şarttır. Ebu Yusuf'la Muhammed ise bunu şart koşmuyorlar. İcmalen tarifi ve kabzı kâfi görüyorlar.

2- Bazen sermaye iki nevi olur; teslim edilecek mal ise bir nevi olur. Mesela sermaye altın ve gümüş para olur, mal da bir nevi pamuk olur, tam olarak da tarif edilir. Bu sûrette Ebu Hanife'ye göre akid fasiddir. Ebu Yusuf'la Muhammed'e göre ise akid sahihtir.

Bedayı sahibi bu iki meseledeki ihtilafın yukarıki asıla dayandığını şöyle anlatıyor:

"Bu asıla dayanmalarının vechi şudur: Ebu Hanife'ye göre miktarın malum olması şarttır. Bir sermaye karşılığında iki nevi mal gösterilince sermayenin onlara göre ayrılması lazım. Bu ise yapılmadığından her mala tekabül eden sermaye hissesi malum olmuyor. Sermayenin meçhul olması ise selem akdini bozar. Ebu Yusuf'la Muhammed'e göre ise sermayenin miktarını bildirmek şart değildir. Onun malum olmaması akde zarar vermez." (Kâsânî, Bedâyî, V/202)

17. Sermaye Akid Meclisinde Verilmezse Selem Batıl Olur

Ebu Hanife ve Sahibeyn (Ebu Yusuf'la Muhammed) arasında ittifakla kabul olduğuna göre selemde malı teslim edecek olan âkid tarafı sermayeyi kabul ve kabzetmeden akid meclisi sona ererse, selem akdi batıl olur. Çünkü selemde para peşin olarak verilmelidir, mal borçtur, para da teslim edilip, kabz tamam olmazsa borçla borç satılmış, deynle deyn akid yapılmış olur ki, bu caiz değildir.

Hız Peygamber Efendimiz: Nesfe'nin nesfe ile, veresiyenin veresiye ile satılmasını menetmiştir. Selemde iktizası sermayenin yani paranın peşin olmasıdır. Önce para verilmelidir ki, selem denebilsin, selemde manası bu demektir. Hadis-i şerifte rivâyet olduğu vechile: "Selem yapan kimse parasını malum ve muayyen ölçü mukabilinde versin, selem yapan muayyen ölçülü şeyler karşılığı selem yapsın. . Demek selemde paranın peşin olması, teslim edilmesi şarttır. (Kâsânî, Bedâyî, V/202) Örf ve şer'a göre bu akdin icabı sermayenin peşin verilmesi, teslim edilmesi lazımdır.

Sonra gelen İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife'nin bu görüşüne iştirak etmişlerdir. İmam Malik de asıl fikri kabul etmiştir, onun için akidde bir şartla sermayenin te'ciline cevaz vermemiştir. Fakat kabzın bir iki gün gecikmesine müsamaha gösterir, akdi batıl saymaz. Akdin sahih olarak kalması için aynı mecliste paranın alınmasını şart koşmuyor. Aynı zamanda uzun te'cile de cevaz vermiyor.

Serahsî, İmam Malik'in mezhebini şöyle anlatıyor:

"Sermaye tecil edilmiş olmamak sûretiyle bir iki gün sonra kabzetse dahi selem caiz olur. Çünkü bu alelusul satıştaki para mesabesindedir, onun o mecliste kabzı şart değildir. Malik'in görüşü böyle. Fakat selemde paranın halen verilmesi şarttır. Çünkü mukabilinde olan mal tecil olunuyor.

Hem para, hem mal müeccel olursa haram olur. Bir, iki gün kabzı terk etmekle helâllik sıfatı ortadan kalkmış olmaz." (Serahsî, Mabsût, XII/144)

Akid batıl olmasın diye sermayenin akid meclisinde kabzolunması lazımdır, ister vasıfla bilinen misli şeylerden olsun, ister tayinle muayyen olanlardan olsun, fukahânın dediklerine göre sermaye aynı olduğu takdirde akid meclisinde kabulünün lüzumunu kıyas icabetmez. Çünkü kabz zarureti deyn, deyn ile borç borca mukabil satılmış olmaması içindir. Halbuki bu sûrette deyn, deyn karşılığı değil, deyn ayn karşılığıdır. Zira tayin ve o esas dâhilinde akdin tamam olması

sermayede mülkiyetin mücerret akitle, selemde malı teslim edecek olan akid tarafa geçmesi demektir. Onun hakkını tayin için kabza lüzum yoktur. Çünkü hak onun olmuştur, başka bir şeye lüzum kalmamıştır.

Kıyas böyledir. Fakat fukaha, sermaye ayn olduğu takdirde de kabzı istihsanen lüzumlu gördüler. İstihsanın yolu şöyledir: Hüküm galip ve şayi olana göredir, az ve nadir olanlara göre değil. Ekseriyetle alış-verişte sermaye veya semen (para) tayin ile muayyen olmaz, onun için bu ciheti göz önünde tutarak kabza lüzum vardır. Nadir olan hale bakılmaz.

18. Selemde Muhayyerlik Şartı Olamaz

Akid batıl olmasın diye o mecliste kabz olduğundan fukaha, akdin hükmünü geriye bırakmayı icabeden muhayyerlik şartlarını menettiler, âkidlerden birine veya her ikisine nisbetle hükmü lazım kılmayan şartları muteber tutmadılar.

Onun içindir ki, âkidlerden biri için muhayyerlik şart koşulmasına cevaz vermezler. Çünkü muhayyerlik şartı kabza mani olur. Çünkü kabzın tam olmuş sayılması için akidle sabit mülkiyet üzere olması lazımdır. Muhayyerlik şartı ise akdin hükmünün tamamıyla sabit olmasına manidir, böylelikle akid kat'ileşmemiş olur. Bayi'in sermayede mülkiyeti sabit olmamıştır, kabzdan evvel meclisten ayrılmak akdi bozar. Eğer âkidlerden biri kendisi için malum bir müddet zarfında muhayyerlik şart koşmuşsa ve bu şart üzere meclisten ayrılırsalar, bu akid sahih değildir, hatta mecliste kabz tamam olsa bile, bu kabz kat'i mülkiyete dayanmadığından sahih olmaz.

Fakat akid meclisi dağılmadan önce muhayyerliği şart koştan kimse muhayyerlik hakkından vazgeçse ve sermayeyi de kabz ve tesellüm etse bu takdirde akid sahih olur. Çünkü kabz mecliste tamam olup da butlanı mucib olan sebep ortadan kalkınca akid sahihtir. Kabz, akdin sıhhati için şart değildir, belki akdin sahih olarak devamı için şarttır. Ve borçla borç satma sebebiyle arız olan butlanı def içindir. İmam Züfer, bu meselede muhalif kalıp akid sahih diyor, çünkü umumi kaideye göre: Fasid olarak doğan akid fesad sebebinin ortadan kalkmasıyla sahih akde dönmez. Nasıl ki ödeme müddeti gayri malum olarak te'cilli bir satış yapılsa, müşteri te'cil hakkından vazgeçip parayı peşin verse, Züfer'e göre, bu akid sahih akde inkılap etmez. Halbuki Ebu Hanife'ye ve Sahibeyne göre fesad sebebinin zail olmasıyla akid sahih olur.

Hıyar-ı rü'yet de sabit olmaz. Sermaye deyn olduğu takdirde sabit olmadığı gibi selem malında da sabit olmaz. Çünkü bunlarda rü'yetin sübutu bir şey ifade etmez. Zira bunlar zimmette borçtur, muayyen değildir. Halbuki hıyar-ı rü'yet muayyen olan umurda sabit olur, vasıfla bilinen umurda sabit olmaz.

Fakat sermaye tayin sûretiyle muayyen ise rü'yet muhayyerliği de, ayıb muhayyerliği de sabit olur. Çünkü bunlar red yoluyla feshi ifade ederler.

19. Selem Hakkındaki Görüşlerden Çıkan Netice

İşte Ebu Hanife'ye göre selem yoluyla yapılan akdin bazı hükümleri bunlardır. Onlara şöyle kuş bakışı bir göz atmış bulunuyoruz. Bu hükümlerde ve incelemelerde ilk göze çarpan şey şu oluyor: Bunlarda ticaret işlerine tamamıyla vakıf bir tâcir ruhunu görüyoruz. Halkın ahvalini ve muamelelerini biliyor. Ticaret yollarına, çarşı-pazar işleri usulüne tamamıyla vakıftır. Alış-veriş yapanlar arasında *neler niza sebep oluyor, onları ortadan kaldıracak çareler nedir*, bunları mükemmel tanıyor. İşte bunların ışığı altında meseleleri inceliyor ve ona göre hüküm veriyor. Ebu Hanife'nin yaptığı budur.

20. Murabaha, Tevliye, İşrak, Vedia Akidleri ve Bunların Tarifleri

Bu ticarî akidler Ebu Hanife devrinde tüccar arasında çok yapılan bir muamele idi. Ebu Hanife'nin Kitabullah'ın ve sünnetin ışığı altında din-i Hanif'in ruhuna uygun olarak çıkardığı bu fıkıh hükümleri, devrinin ruhuna ve halkın örf ve âdetine de muvafıktır. Din-i İslâm'ın umumî hükümleriyle bunları birleştirmek, bilhassa alış-verişlerde emânete riâyet etmek, niza' uyandıran her şeyden uzak kalmak için bu ahkâma sarılmak lazımdır.

Biz bu kısımda; *Ebu Hanife'nin bu muamelelere dair ortaya koymuş olduğu bazı hükümlerden* bahsedeceğiz. Bunlar bize bir tâcir sıfatıyla fakih Ebu Hanife'nin düşüncelerini, dinin ruhunu ve İslâm'a nasıl sarıldığını gösterecektir.

Bu bahsin tafsilatına girişmeden önce bu akidlerden her birini tarif edelim, ta ki okuyucu onları tanımış olsun.

Fukaha semene göre beyi' akidlerini dört kısma ayırırlar:

'1- Müsaveme, yani götürü pazarlık sûretiyle yapılan satıştır. Bunda müşteri bayi'in o malı kaçça aldığıyla hiç mukayyed olmaz. Verdiği paranın ne kadarı kârdır, bunu hiç hesaba katmaz, toptan bir fiyat verir, alır.

2- Murabaha: Bayi' malı satarken müşteriye onu kaçça aldığını, üzerine ne kadar kazanç ilave ederek ne kadar kârla sattığını söyler, *yüzde on veya on beş kâr alıyorum*, der.

3- Tevliye: Bayi elindeki malı hiç kârsız olarak aldığı fiyata başkasına satmaktır, devretmektir.

4- Vedia: Bayi' elindeki malı almış olduğu fiyattan kırarak daha ucuza satmasıdır.

İşte fiyat veya para bakımından satış akidleri böyle dört kısma ayrılır. Diğer bir kısım satış daha vardır ki, o da tevliye dediğimiz üçüncü kısma dâhildir. Buna şirket veya işrak namı verilir. O da şöyledir: Bayi'in satın almış olduğu şeyin bir kısmını ona tekabül eden fiyatla satmasıdır. Bu tevliyenin bir nevidir. Çünkü kendisine kaçça mal olduysa kârsız bir satıştır, yalnız malın tamamını değil de, bir kısmını satmaktan ibaret bir akiddir.

21. Bu Akidlerde Birinci Fiyatın Bilinmesi Neden Şarttır

Görülüyor ki murabaha, tevliye, işrak, vedia muamelelerinde fiyatın takdiri birinci fiyata dayanıyor, çünkü ona bağlıdır. Zira sonraki fiyat ya birinci fiyata müsavi olur, ya ondan az olur veya ondan çok olur. Onun için Ebu Hanife ve ashâbı, birinci fiyatın ikinci müşteriye malum olmasını şart koşuyorlar. Bu akdin sıhhati için lüzumlu bir şarttır. Çünkü

murabaha yoluyla şu kadar fazla ile veya tevliye sûretiyle veya vedia yoluyla şu kadar kırarak sana şu malı sattım dese ve birinci fiyatı beyan etmese, bu satış fâsiddir. Fakat aynı mecliste birinci fiyat malum olursa satış sahih olur. Birinci fiyat malum olmadan meclis dağılırsa artık satış bozulur, sahih olmaz. Eğer birinci fiyatı aynı mecliste bayi söylerse, müşteri muhayyerdir, isterse satışı kabul eder yahut satışı fesheder, batıl olur. Müşteri muhayyerdir, çünkü onun akde razı olup olmadığı şüpheli. Zira razı olması mevzuu bilmesiyle olur. Fiyatı bilmemesi bir noksanıdır. Çünkü bir şeyin fiyatı belli olmadıkça pahalya mı alıyor, ucuza mı, bilmiyor, fiyatı bilmeyince rızası tam sayılmaz. Rızası olup olmadığı şüpheli kalır. Bu ise muhayyerliği icabeder.

22. Fiyatlar Arasındaki Mümasalet

Birinci fiyatla ikinci fiyat arasında mümasalet tam olabilmek için Ebu Hanife ve ashabına göre birinci fiyatın misli olması yani *pazarlarda onun misli bulunması* lazımdır. Kıyemî olmaması, pazarda misli bulunmayan neviden olmaması icabeder. Çünkü ikinci fiyatın takdiri, birinci fiyat üzerinden oluyor. Öyleyse cinsi, nev'i, sıfatı bir türlü olmalıdır. Ve bu takdirde zan ve şüphe karışmayan bir ölçü ile yapılmalıdır. Bu ise ancak misliyatta kabildir.

Kıyemiyata gelince; bunların zan ve tahmin karışmadan sabit bir ölçü ile zabt altına alınmasına imkân yoktur. Cinsi, nev'i, sıfatı ve miktarı malum olursa ikinci semenin de onun cinsinden ve nev'inden olması, onun vasfını caiz bulunması mümkün olur. Tevliyede birinci miktarında, murabahada ondan malum miktarda fazla, vedia da malum miktarda ondan noksan olması icabeder. Halbuki kıyemiyatta bu mümkün olmaz.

23. Satılan Malın Fiyatına İlave Olunacak Masraflar

Bayi' sattığı malı arttırmak, büyütmek için her ne masraf yaparsa bunlar asıl semene-fiyata ilave olunur, fiyattan sayılır. Mesela sattığı elbise olursa temizleyici, terzi, komisyoncu ücretleri; satılan mal hayvansa çoban, sürücü, alaf ve diğer masrafları katılır. Kısacası örf göre sermayeye katılması teamül olan her şey fiyattan sayılır, ticaret örfünde fiyata ilavesi adet olmayan masraflar fiyata dâhil edilemez. Bu hususta en doğru kaide ticaret örfüdür.

Fiyata ilave olunacak masraflar hakkında diğer bir kaide daha vardır:

Sûreten veya manen maliyeti arttıracak şeyler sermayeye-fiyata ilave olunur. Dikiş, temizleme, hayvanı besleme sûreten maliyeti artırır. Malı bir yerden başka bir yere nakletmek de manen onun maliyetini artırır. Hammal ücreti de böyledir. Çünkü malın kıymeti şehirden şehire farklı olur. Malı ticaret için bir şehirden başka şehire, bir memleketten başka memlekete nakletmek onun kıymetini artırır.

Serahsî bu hususta şöyle diyor:

"Murabahada tüccarın örfü muteberdir. Örf göre sermayeye katılması adet olanlar katılır, adet yoksa katılmaz. Veyahut da satılan malın sûreten veya manen maliyetini arttıran masraflar fiyata dâhil edilir. Temizlenme ve dikiş, bunlar öyle vasıflardır ki elbisenin maliyetini arttırmaları. Bir yerden bir yere nakletmek de manen kıymetini artırır. Çünkü nakil ve taşıma masrafı ve tekâlifi olan şeylerin kıymeti, bir yerde başka yerdekenden farklı olur. Onun bir yerden başka yere nakli, nakliye masrafını icabettirir.

Fakat bu masrafları da satın aldığı fiyata yani sermayeye katarak: '*Ben bu malı şu kadara aldım*' derse, bu yalan olur. Çünkü bu satın alış fiyatı değildir. Burada şöyle demelidir: "*Bu bana şu kadara mal oldu.*" Çünkü yaptığı masraflarla hakikaten ona o kadara mal olmuştur." (Serahsî, Mebsut, XIII/80)

24. Birinci Bayi' Fiyatı Arttırırsa veya İndirme Yaparsa

Birinci bayi fiyatı arttırırsa, müşteri de bunu kabul etse ve murabaha yoluyla satsa, bu takdirde fiyat arttırılmış olan fiyat olur. Çünkü fiyata yapılan zammı müşteri kabul edince, bu ziyade akdin aslına mülhak olur. Bu meselede İmam Züfer, üstadı Ebu Hanife'ye muhaliftir. İmam Şafii de, Züfer'in görüşüne iştirak etmiştir. Onlara göre bu ziyade bir nevi hibe kabilindedir, akdin aslına karışmaz. Diğer hibeler gibi onun teslimini şart koşarlar.

Aynı ihtilaf fiyattan yapılan indirmede de caridir. Fiyattan bir miktar düşülüp indirme yapılırsa, murabaha ve tevliye Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre indirilmiş fiyat üzerinden satılır. İmam Züfer ile İmam Şafii'ye göre ise murabaha ve tevliye indirimsiz olarak esas fiyat üzerinden yapılır. Çünkü onlara göre bu indirme bir hibedir veya bir nevi ibradır. Akde katılmaz.

Onların delili şudur: Semen akidde bir ıvaz karşılığıdır, satılan malın hepsi birinci akidle müşterinin malı oldu. Bu akid durdukça onun mülkiyeti durur. Mal onun mülkiyetinde durdukça ona ıvaz olarak bir ziyade yapmak mümkün olamaz. Çünkü bu kendi mülkünden bir ıvaz olmuş olur. Bu ise caiz değildir. Fiyat indirmesi de böyledir. Çünkü akidle semenin hepsine müstahık olduktan sonra onun bir kısmı semen olmaktan çıkmaz. Meğer ki akid o miktarda feshedilmiş olsun. Fesih ise böyle yapılamaz. (Serahsî, Mebsut, XIII/84)

Ebu Hanife'nin delili şudur: Akid, âkidlerin rızasıyla tamam oldu. Akdin esasî âkidlerin rızasıdır. Madem ki rızalarıyla akti yaptılar, rızalarıyla onu bozmak da haklarıdır. Alış-veriş insanlar arasında kazanç ve kâr için yapılır. Bunda gönül rızasına, cömertliğe, güzel muameleye ve birbirine insanları bağlayan merhamet duygularına itimat olunur. Bu sebeple bazen âkidler az kârdan çok kâra veya çok kârdan az kâra doğru olmak üzere akdin vasfını değiştirirler veyahut da hiç kâr olmamak üzere uyuşurlar. Meşru bir vasıftan diğer meşru bir vafsa akdi bozmak caizdir. Akid, âkidler arasında kaimdir, onu kaldırmak veya devam ettirmek ikisinin rızasına bağlı bir haktır. Onda tağyir tasarrufuna da maliktirler. Çünkü bir şeyin vasfında tasarruf, aslında tasarruftan daha kolaydır. Madem ki akdin aslında tasarrufa hakları vardır, vasfında tasarruf hakları evladır.

Görülüyor ki Ebu Hanife bu ihtilafta tam bir ameli tâcîr ve tam nazari bir fakihtir. Muhalifleri ise yalnız fıkı kıyasa saplanıp kalıyorlar. Baksana Ebu Hanife yapılan tenzilatı veya zammı asıl akde ilave etmekle son derece merhametli ve şefkatli bir tâcîr olarak hareket ediyor. Tüccarı birbirine bağlayan iyi muameleye önem veriyor. Onun nazarında ticaret hoş muameledir, yapılan akidler insana yapışıp kopmayan bir şey farz olunmamalıdır. Müşteri bazan aldanabilir. Bayia müracaat edip te ondan fiyattan bir miktar düşmesini rica ederse bayi bunu yapabilmelidir. Çünkü insanların birbirine itimadı, güveni, iyi muamelesi bu müsamahayı icabeder. Keza bayi'de zarar görmüş olduğundan bahisle müşteriden fiyatı arttırmasını isterse, iyi ticaret muamelesi icabı bunu kabul etmeli, fiyatı arttırmalıdır. Ticari muameleler böyle anlayış ve emniyet esaslı üzere gitmelidir. Bu ondan bir hibe değildir, ibra da olamaz. Bunun esaslı ticarettir, ticaret işleri böyle olmalıdır. Tüccar arasında mukarrer iyi muamele ve anlayış bunu icabeder.

25. İlk Fiyatın Bildirilmesi Niçin Lazımdır?

Bu satışlarda fiyat mademki birinci fiyata dayanıyor, öyleyse birinci fiyatın söylenmesi behemehal lazımdır. O bilinmelidir, satışa razı olup olmamak ona bağlıdır. Bayi birinci fiyatı doğru olarak söyleyerek hiyanet yaptığı anlaşılırsa veya fiyatı fazla gösterdiği veyahut da veresiye iken peşin alınmış gibi gösterirse bunların hepsinin akdin lüzumunda tesiri vardır.

Bunları biraz izah edelim:

Eğer birinci fiyat veresiye ise ve murabaha yapılırken söylenmez de sonradan veresiye olduğu anlaşılırsa Ebu Hanife'ye göre murabaha veya tevliye sûretiyle satın alan kimse muhayyerdir, dilerse satışa razı olur, dilerse fesheder. Çünkü murabaha ve tevliye satışları emânet üzere yapılır.

Müşteri bunlarda bayia ve onun ticari namusuna itimad etmiş, onun emânetine güvenmiştir. Bayiin bu emânete hiyanet etmeyip onu koruması lazımdır. Adeta bu emânete riâyet zımnen şart koşulmuş gibidir. Emânet şartı bulunmayınca muhayyerlik hakkı lazım gelir, tıpkı malın kusursuz olması şartı gibi.

Birinci fiyatın veresiye olduğunu beyan etmek lazım geliyor. Bunu söylememek, müphem bırakmak hiyanet sayılıyor ve muhayyerlik hakkı veriyor, çünkü veresiye satışta fiyat, peşin satıştan daha yüksek olur. Halkın örf ve âdeti böyledir. Murabaha ve tevliye yaparken bayiin bunu söylemesi lazımdır. Ta ki müşteri her şeyi bilsin ve her şeyi bilerek bu satış yapmış olsun.

Birinci satışta, para bir şeyden sulh bedeli olarak gösterilmiş ise bunu da beyan etmek lazımdır. Çünkü ekseriyetle sulh yapılırken fiyat kırılır. Âkidlerden biri hakkının bir kısmından vazgeçer, aradaki nizamı kaldırmak, husumeti gidermek için böyle yapılır. Onun için bayiin birinci fiyatın sulh bedeli olduğunu söylemesi lazımdır. Her nevi şüphe ortadan kalkmalıdır. Çünkü akid emânete dayanıyor. Emânet üzerine yapılan her akidde şüpheler ona razı olup olmama hakkını verir, âkid için fesih hakkı olur.

26. Bayi' Fiyatı Yanlış Göstererek Ticari Namusa Hiyanet Ederse

Bayi' eğer fiyatın miktarında hiyanet ederse, mesela asıl fiyat 20 olduğu halde bayi' 25 olarak gösterirse, sonra müşteri bunu öğrenirse, Ebu Hanife'ye göre murabahayı yapan müşteri muhayyerdir, isterse mutabık kaldıkları fiyat üzerinden akdi kabul eder, isterse fesheder. Tevliyede ise fiyatı, birinci fiyat üzerine indirir. İmam Ebu Yusuf ise bu hususta şöyle diyor: Her ikisinde de fiyatı, birinci fiyata indirir. Demek tevliyede birleşiyorlar, murabahada görüşleri ayrılıyor. İmam Muhammed ise her ikisinde de muhayyerlik hakkı vardır, diyor. Demek murabahada birleşiyorlar, tevliyede ayrılıyorlar.

İmam Muhammed'in görüşü şöyledir:

Müşterinin akde rızasında bir şüphe hasıl olmuştur. Çünkü o akde muayyen bir fiyatla razı oldu, anlaşıldı ki fiyatta hiyanet vardır, onun için muhayyerlik hakkı sabit olur. Nasıl ki mal kusurlu çıkınca muhayyer olur. Satış, malın her kusur ve ayıptan salim olması şartıdır. O vasıf bulunmazsa muhayyerlik hakkı sabittir. Birisi arzu ettiği bir vasıfta olmak üzere bir mal alsın, mal o vasıfta çıkmayınca onu kabul edip etmemekte muhayyerdir.

Ebu Yusuf'un delili şu: Birinci fiyat, ikinci fiyatın takdirinde esas tutulmuştur. Âkidlerin bey'a rızaları bu şart üzeredir. Fiyatta hiyanet olduğu meydana çıkıp ta birinci fiyatın hakiki miktarı anlaşılınca her iki âkid de onu kabule mecburdurlar. Fiyattaki fazlalık indirilip birinci fiyat üzerinden akid cari olur. Çünkü onların akde rızaları birinci fiyat üzerinden idi. Şimdi hiyanetin açıklanmasıyla bu fiyat belli olmuştur. Ziyade lağv olunur, işe hile karıştıran tarafın bundan faydalanmasına meydan verilmez.

Ebu Hanife'nin delili şu iki emre dayanıyor:

1- Akidde âkidlerin sözlerinin maksadına hürmet etmek: Mesela tevliyeden maksat kârsız satıştır. Murabahada ise bir miktar kâr bulunacaktır. Fiyatta hiyanet olduğu meydana çıkınca bu kelimelerin medlullerinin tahakkuku cihetine gidilir. Çünkü bu kelimelerin medlullerinin tahakkuku ile müşterinin akiden maksadı da tahakkuk eder, o zaman müşteri akdi tenfiz eder, müşterinin maksadı tahakkuk etmezse o zaman muhayyerlik hakkı sabit olur.

2- Murabahada fiyatta hiyanet meydana çıkınca, bunda aranan mergub vasıf kaybolmuş olur. Çünkü müşteri o malı alırken fiyatla kazanç arasında muayyen bir nisbet gözetir. *O malın değeri nedir, ne kadar kâr bırakır*, bunları arar, arada bir mukayese yapar, şimdi fiyatta hiyanet olduğu meydana çıkınca bunlar alt üst olur. Böyle bir akde rızasına şüphe hasıl olur, müşteri muhayyerdir, isterse akdi kabul eder, isterse fesheder.

İşte bu iki esasa tatbik olununca murabaha ile tevliye arasında fark vardır. Çünkü tevliyede fiyatta hiyanet bulununca akid hakikatından çıkar, kelimenin delalet ettiği mana kalmaz. Kelimenin delalet ettiği mana tahakkuk etsin, alınan fiyata

olsun diye birinci fiyata indirmek lazım gelir. Müşterinin burada muhayyerlik hakkı yoktur. Çünkü muhayyerlik hakkı sabit olsa iki ihtimalden biri bulunur: Akid var, fakat lafzın medlulünden dışarı çıkmış olur. Zira akid tevliye olmak üzere yapıldı, onu fazla fiyatla kabulde murabaha manasına çevirmek vardır, müşteri muhayyer olup bunu yapar. Bu ancak yeni bir akidle yapılabilir. Onun için tevliyede müşterinin muhayyerliği olmaksızın fiyatın birinci fiyata indirilmesi lazımdır.

Murabahada fiyatın miktarında hıyanet olduğu anlaşılırsa akid asıl manasından çıkmış sayılmaz, lafzın medlulü bozulmaz. Çünkü murabaha birinci fiyat üzerine yapılan bir ziyade ile yani kârla satıştır. Hıyanet bulunsa da bu mevcuttur. Fakat müşteri muayyen bir kâr miktarı üzerinden razı olmuştu. Şimdi ise birinci fiyatın düşük olması hasebiyle bu kâr haddinin daha yüksek olduğu anlaşılıyor, onun için müşteriye muhayyerlik hakkı vardır.

Görülüyor ki bu meselede Ebu Hanife, akdi her nevi hıyanetten ve şüpheden uzak tutmağa son derece önem veriyor. Akidde, âkidlerin söyledikleri kelimelerin medlülünü gerçekleştirmeğe dikkat ediyor. Çünkü âkidler söyledikleri sözleri tutmalıdır, ondan dönmemelidirler. Gayri meşru yollardan bir şey elde etmeye çalışırlarsa, önlerinde bütün yolları kapalı bulmalıdırlar. Akdin sahih olabilmesi için her nevi hile ve hıyanetin ortadan kalkması lazımdır.

İşte çarşı-pazarda halkın alış-veriş âdetlerine vakıf olan Ebu Hanife'nin bir tâcir fakih sıfatıyla görüşleri böyledir. Alış-veriş işlerinin sakat taraflarını biliyor, onları düzeltmek için meşru bir tarzda çareler arıyor, derdine göre derman bulup veriyor.

27. Ebu Hanife Ticaret Ahlâkına Önem Verir

Ebu Hanife'nin fıkhnın bu babındaki görüşlerinde yalnız ticaret ve pazar işlerinde tecrübesi olan, insanlarla muameleler yapan, onların nasıl renkten renge girdiklerini gören bir tâcir fikrini görmekle kalmıyor, bunlarda aynı zamanda emânete son derece riâyet eden emin bir tâcirin düşüncelerini görmüş oluyoruz. Öyle ki, insanların tanıdıkları emânet derecesinin üstünde bir emânet örneği veriyor. Bir tâcir sıfatıyla Ebu Hanife'nin emânete ve ticaret namusuna bu kadar önem vermesi, onun en yüksek noktasına yükselmesi, hatta ahlâkçıların ve din adamlarının istedikleri ahlâkın bile daha üstünden seslenmesi boş yere değildir. Ticarî akidlerde böyle mükemmel bir hukuk sistemi kuruyor ve en yüksek ahlâkı istiyor.

Bakıyoruz, tâcir Ebu Hanife kendisinden maliyet fiyatına bir elbiselik isteyen koca-karıya ipek elbiseyi iki dirheme veriyor. Koca-karı bundan bir şey anlamıyor ve hayretle:

- Oğlum benimle eğleniyor musun, diyor.

- Asla, aklımdan böyle bir şey geçmedi, dinle, diyor ve anlatıyor: Ben bunu diğer bir eşiyile 22 dirheme almıştım.

Birini 20 dirheme sattım, bu bana 2 dirheme kaldı demektir, o da size kismetmiş, al güle güle kullan! İşte emin tâcir böyle olur.

Sonra fıkhnın meselelerinde bu muameleye benzer kaideler kuruyor, mesela murabaha babında şöyle dediğini görüyoruz: Bir kimse bir şey satın alsın, sonra onu kârla satsın, sonra tekrar satın alsın ve bu defa onu murabaha yoluyla satmak istese, bundan önceki kârlarını düştükten sonra kalan asıl sermaye fiyatı üzerinden murabaha yoluyla satabilir. Mesela 20 liraya bir mal satın alsın, bunu 25 liraya satsın, sonra aynı malı 20 liraya alsın, beş lira kârını sermayeden düşer, bu hesaba göre o malın sermayesi 15 lira imiş gibi onun üzerinden murabaha yoluyla satabilir. Çünkü fiyatlarda düşme var demektir.

İmam Ebu Yusuf'la İmam Muhammed bu hususta muhaliftirler. Onlar son aldığı fiyat üzerinden satar, önceki kârlar nazarı itibara alınmaz, diyorlar. Onların delili şudur: Önce yapılan akidlere burada itibar olunmaz, çünkü onların hükmü geçmiştir.

Sonuncu akdin ise hükmü kaimdir. Murabaha yapılırken bayiin mülkiyeti bu akidle sabittir. Murabaha buna dayanır, muteber olan budur. Binaenaleyh bu son fiyat üzerinden murabaha yapar.

Ebu Hanife'nin delilleri ise iki esasa dayanır:

Bu akidde muteber olan emânettir. Âkid, bu akdi ancak emânet esası üzerine yaptı. Şimdi ortada bir şüphe uyanıyor. Şüphe, hıyanet gibi akidde müessirdir. Nasıl ki riba şüphesi, riba gibi akidde tesir eder.

2- Sonuncu akid, ondan önceki akidlerden büsbütün kopmuş değildir. Çünkü akdin mevzuu birdir, satılan aynı maldır, değişmemiştir. Sonuncu akid eski kârı te'kid etmektedir. Çünkü bayi', kusur muhayyerliği ile reddedebilirdi. Sonuncu akid ile önceki akid takarrur etmiş olur. Böylece öndeki kâr da takarrur eder. Sonraki akidle böylece bağlantısı olduğundan onu nazarı itibara almamak olamaz.

İşte Ebu Hanife'nin delili bu iki esasa dayanmaktadır. Hıyanetten ve hıyanet şüphesinden kaçınmak için son akdin eskisiyle olan münasebeti, geçen akiddeki kâr, bunların hepsi beyan olunmak lazımdır. Bunlar beyan olunmadıkça murabaha yapılamaz. Bütün kâr düşüldükten sonra kalan sermayedir ve kâr sermaye zikrolunarak konur.

28. Ticarî Muameleler, Ticaret Namusuna Dayanmalıdır

Görülüyor ki Ebu Hanife, İslâm fıkhnının bazı ticarî akidlerine mahsus olan bu bablardaki düşünce ve görüşlerinde tam manasıyla ticarî emniyete dayanıyor, emânet esası üzerine gidiyor. İnsanların ahvaline vakıf olduğundan ve onların alış-verişteki muamelelerini ve âdetlerini bildiğinden bu emânet esasına sınıksız sarılmakta ve onu muhafazaya çalışmaktadır.

1. İslâm'da Otoritenin Temeli

Hisbe'nin aslı; İslâm'da bütün kamu görevlerinde (vilâyet) gayenin, *'dinin bütünüyle Allah'a ait ve Allah adının en yüce olmasıdır'*. Çünkü Yüce Allah, mahlukatı yalnızca bunun için yarattı, kitapları bunun için indirdi, peygamberleri bunun için gönderdi, peygamber ve mü'minler bunun için savaştılar. Yüce Allah şöyle buyurur:

"Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım."

"Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz her peygambere 'Benden başka tanrı yoktur, bana kulluk edin. ' diye vahyetmişizdir."

"And olsun ki, her ümmete 'Allah'a kulluk edin, azdıranlardan (tagüt) kaçının' diyen peygamber gönderdik."

Yine Yüce Allah, bütün peygamberlerin kavimlerine şöyle dediğini haber vermiştir:

"Allah'a ibadet, Allah'a ve Rasûlüne itaatle olur. İşte bunlar hayırdır, iyiliktir, takvadır, iyi işlerdir, Allah'a yaklaşıcı davranışlardır, kalıcı iyi hareketlerdir ve amel-i salihdir. Her ne kadar bu terimler arasında nüanslar varsa da, onların açıklanma yeri burası değildir.

İnsanlarla da bunlar için savaşılar. Nitekim Yüce Allah, "Fitne kalmayıp yalnız Allah'ın dini ortada kalana kadar onlarla savaşın (. .)" buyuruyor.

Buhari ve Müslim'de Ebu Musa el-Eş'ari'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber'e (sav) *"Biri cesaret, öteki kahramanlık ve bir başkası da gösteriş için savaşanlardan hangisi Allah yolundadır?"* diye sorulunca, *"Allah adının en yüce olması için savaşıdır."* cevabını vermiştir.

İnsanların çıkarı hem dünya, hem âhiret konusunda yalnızca cemiyet halinde yaşamaları, yardımlaşma ve dayanışmalarıyla gerçekleşir. Yardımlaşma, yararlarını elde etmek; dayanışma ise, zararları defetmek içindir. Bunu belirtmek üzere, "İnsan yaratılışı itibarıyla medenidir." denilmektedir.

İnsanlar toplu halde yaşadıklarında, yararlarını elde etmek üzere bazı işleri yapmak, zarar bulunduğu için de bazı işlerden kaçınmak, bu iyilikleri emredene ve Kötülükleri yasaklayana itaatkar olmak zorundadırlar.

Bütün insanların, iyilikleri emreden ve kötülükleri yasaklayan birine itaati zorunludur.

İlahi kitaplara veya bir dine mensup olmayanlar, -bazan isabetli, bazan da hatalı olarak- dünyevi yararları sağladığına inandıkları hükümdarlarına itaat ederler.

Müşrikler ve tebdilden veya nesh ve tebdilden sonra kitaplarına sarılanlar gibi, bozulmuş dinlere mensup olanlar din ve dünya yararlarını sağladığına inandıkları noktada itaatkardırlar.

Ehl-i kitap olmayanların bir kısmı, ölümden sonra cezaya inanırken, bir kısmı inanmaz. Ehl-i kitab ise, ölümden sonra ceza konusunda ittifak halindedir. Dünyada ceza konusu ise, bütün insanlarca kabul edilir. İnsanlar zulmün sonunun vahim, adâletin sonunun kerim olduğunu tartışmamışlardır. Bu yüzden *"Allah, kâfir de olsa, adil devlete yardım eder; mü'min de olsa, zalim devlete yardım etmez."* rivâyeti vardır.

Mademki bir emreden ve yasaklayana itaat zorunludur, öyleyse kişinin Allah'a ve peygambere itaat etmesi onun için daha iyidir.

Bu Peygamber nebidir, ümmidir, Tevrat'ta ve İncil'de adı yazılıdır, iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılar. Zaten bunlar, bütün insanlara vaciptir.

Yüce Allah şöyle buyurur:

"Biz her peygamberi, ancak, Allah'ın izniyle, itaat olunması için gönderdik. Onlar, kendilerine yazık ettiklerinde, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamber de onlara mağrifet dileseydi, Allah'ın tevbeleri daima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi. Hayır; Rabbına and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."

"Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştiği peygamberlerle, dosdoğru olanlar, şehidler ve iyilerle beraberdir. Onlar ne iyi arkadaşlardır."

"(. .) Allah'a ve peygamberlere kim itaat ederse, onu içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada temellidirler, büyük kurtuluş budur. Kim Allah'a ve peygamberine başkaldırır ve koyduğu sınırları aşarsa onu temelli kalacağı cehenneme sokarız. Alçaltıcı azab onadır."

Hz. Peygamber (sav) cuma hutbesinde şöyle diyordu:

"Sözün en hayırlısı, Allah'ın sözüdür; yolun en iyisi Muhammed'in yoludur; işlerin en kötüsü sonradan dine sokulan bid'atlerdir".

Başka bir hutbesinde ise şöyle diyordu:

"Kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse doğruyu bulur. Kim onlara isyan ederse, sadece kendine zarar verir. Allah'a hiçbir zarar veremez."

Yüce Allah, peygamberi Muhammed'i (sav) en iyi yöntemler ve kanunlarla (menahic ve şera'i) gönderdi, ona kitapların en üstününü indirdi; onu insanlar için çıkarılmış en iyi ümmete gönderdi; ona ve ümmetine dinini ve nimetini tamamladı, cenneti yalnızca ona ve getirdiğine iman edenlere verdi. Hiç kimseden, getirdiği İslâm dışındaki dini kabul etmedi. İslâm'dan başka din peşinden gidenlerden, bu din kabul edilmeyecektir, o âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır.

Yüce Allah kitabında, insanların doğru hareket etmesi için kitabı ve demiri indirdiğini buyurmaktadır:

"And olsun ki, peygamberlerimizi belgelerle gönderdik, insanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik pek sert olan ve insanlara birçok faydası bulunan demiri var ettik. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür."

İşte bunun için Hz. Peygamber (sav) ümmetine, işlerini yürütecek kimseleri tayin etmelerini, tayin edilenlere de emânetleri ehline vermelerini ve insanlar arasında hükmettiklerinde adâletli hüküm vermelerini emretmiştir.

Hız. Peygamber, Allah'a itaat konusunda, müslümanların işlerini yürütenlere itaat etmelerini emretmiştir. Ebu Davud'un Sünen'inde Ebu Sa'id el-Hudri'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Üç kişi bir yolculuğa çıktığında, içlerinden birini başkan seçsinler."

Yine Ebu Davud'un Sünen'inde bu hadisin aynısı Ebu Hureyre'den rivâyetle yer almaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, Abdullah. b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Üç kişi dışarda bir yerde olduğunda içlerinden birini başkan seçmemeleri helâl olmaz."

Toplulukların en az ve geçici olanlarında bile içlerinden birini başkan seçmelerini emretmiş olması daha büyüklerinde birini başkan seçmeleri gerektiğine işaret eder.

Bu yüzden kamu görevi (vilâyet), bunu Allah'a yaklaşıncı bir ibadet olarak kabul eden ve bu konuda üzerine düşeni imkânı ölçüsünde yapan kişi için, iyi işlerin en üstünlerinden biridir.

Nitekim Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde Hz. Peygamber'in (sav) "Yaratıkların, Allah'a en sevimsizi, adâletli devlet başkanıdır, en sevimsizi ise zalim devlet başkanıdır." buyurduğunu nakleder.

2. Yöneticilerin Görev Ve Sorumlulukları

Dinin ve bütün kamu görevlerinin özü, emretme ve yasaklamadır. Allah'ın, peygamberini gönderme gayesi olan emir, iyiliği emretme, yasaklama ise kötülüğü yasaklamadır. Bu ikisi peygamberin ve mü'minlerin belirgin bir özelliğidir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur:

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, birbirlerinin velileridir; iyiyi emreder, kötülükten alıkoyarlar (. .)."

Bu, gücü yeten her müslümana vaciptir. Aslında farz-ı kifaye olan bu görev, başkası yerine getirmede gücü yetene farz-ı ayın olur. Güç, iktidar ve vilâyettir.

İktidar sahipleri başkalarından daha güçlüdür, dolayısıyla onlara başkalarına yüklenmeyen görevler yüklenir. Çünkü vacip oluşun sebebi, güçlü olmaktır. Bu yüzden de görev, herkese gücüne göre gerekli olur.

Yüce Allah şöyle buyurur:

"Allah'a karşı gelmekten gücünüz yettiğince sakının (. .)."

Bütün İslâmî kamu görevlerinin amacı, yalnızca iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymaktır. Bu konuda niyabetu's-saltana gibi başkomutanlık, şurta (polis), vilâyetu'l-hukm ed-devavinu'l-maliyye -ki bu maliye görevidir- ve hisbe gibi daha alt seviyedeki kamu görevleri arasında bir fark yoktur.

Kamu görevlilerinin bir kısmı güvenilir tanık durumundadır, onlardan istenen "doğruluk"tur. Hâkimin yanındaki "şühüd" denilen görevliler, görevi gelir ve gideri yazmak olan "sahibu'd-divan", nakib ve görevi durumları yöneticiye bildirmek olan arif böyledir.

Kamu görevlilerinin bir kısmı ise, güvenilir (emin) ve itaat edilir (mûtâ) kişi durumundadır, bunlardan istenen adâlettir. Emir, hakem ve muhtesib bunun örneğidir.

Her türlü haberde doğruluk, söz ve davranışlarda adâlet sayesinde, bütün durumlar düzgün olur; bu ikisi, birbirinden ayrılmazlar. Yüce Allah "Rabbının sözü, doğruluk ye adâletle tamamlandı (. .)." buyurur.

3. Zalim Devlet Başkanlarına Yardım Etmenin Sonu

Zalimleri zikrederken Hz. Peygamber (sav) şöyle buyuruyor:

"Kim onların yalanlarını tasdik ve zulümlerine yardım ederse, o benden değildir, ben de ondan değilim, o benim havuzuma gelmeyecektir. Kim de onların yalanlarını tasdik ve zulümlerine yardım etmezse, o bendendir. Ben de ondanım, o benim havuzuma gelecektir". Ayrıca, Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan hadisinde Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Doğruluğa sarılın. Çünkü doğruluk mutlak hayra götürür. Kişi doğru hareket ede ede ve doğruluğu araya araya nihâyet Allah katında siddik (çok doğru söyleyen) yazılır. Sizleri yalan söylemekten şiddetle sakındırırım. Çünkü yalan söylemek şerre götürür. Fâcirlik (şer) de muhakkak cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye ve yalanı araya araya nihâyet Allah katında yalancı yazılır."

İşte bunun için Yüce Allah, "Şeytanların kime indiğini size haber vereyim mi? Onlar, günahkâr iftiracıların hepsine iner. "Ama bundan vazgeçmezse and olsun ki, onu perçeminden, yalancı ve günahkâr perçeminden cehenneme sürükleriz." buyurmaktadır.

4. Kamu Görevlerinin Ehil Olmayanlara Verilmesi

İşte bunun için, her yöneticinin (veliyülemr), doğru ve adâletli kişilerden yardım alması gerekir. Bu imkânsız olursa, yalancılığı ve haksızlığı olsa bile var olanlar içinde en ehil olanı seçer. Çünkü Yüce Allah, bu dini, günahkâr ve dinden nasibi olmayan topluluklar eliyle de güçlendirir. Vacip olan, güç yetirilenin yapılmasıdır.

Hız. Peygamber (sav) veya Hz. Ömer (ra) şöyle buyurmuştur:

"Kim, tayin edeceğinden daha ehil biri bulunduğunu bilerek, birini bir topluluğun başına getirirse, Allah'a, peygamberine ve mü'minlere hainlik etmiş olur."

İşte bu yüzden, Hz. Ömer (ra) şöyle derdi.

"Allah'ım! Günahkârın kuvvetini ve iyinin acizliğini sana şikâyet ediyorum."

Hz. Peygamber (sav) ve ashabı, Hıristiyan Bizanslıların mecusileri yenişlerine sevinmişlerdi. Halbu ki her ikisi de kâfirdir, ama içlerinden biri İslâm'a daha yakındır. Bizanslılar ve İranlılar savaşta olduklarında Yüce Allah bu konuda "Rûm" sûresini indirdi.

Hz. Yusuf (as) da böyle hareket ederdi. Hem kendisi ve hem de halkı kâfir olan Mısır firavununun veziri sıfatını taşıyordu. Elinden geldiğince adâletli ve iyi hareket etti ve imkânlar ölçüsünde onları imana davet etti.

5. Kamu Hukuku Alanında İlahi Hukuk Ve Gelenek

Kamu görevlerinin genel ve özel oluşu, yöneticinin yetkisi; eşzamanlı görüşler, fiili durumlar ve gelenekten çıkarılır, şeriatte bununla ilgili bir kural yoktur.

Sözgelimi, başka bir yer ve zamanda şurta hizmeti (vilâyetü'l-harb) içinde yer alan bir görev, bazı yerlerde ve bazı zamanlarda yargılamanın görevleri arasında bulunabilir; bunun tersi de olabilir. Hisbe ve maliye görevleri de böyledir.

Aslında bütün bu görevler, şer'i görevler ve dini makamlardır. Kim bu görevlerden birinde adâletli olur ve onu bilgi ve adâletle yürütürse, imkânlar ölçüsünde Allah'a ve peygamberine itaat ederse, bu kişi iyilerdendir. Kim de zulmeder ve bilgisizce hareket ederse, zalim günahkârlardandır.

Bu konuda temel prensip, Yüce Allah'ın "*İyiler, şüphesiz, nimet içindedirler. Allah'ın buyruğundan çıkanlar cehennemdedir*" buyruğudur.

Bu açıklamaya göre, vilâyetü'l-harb (şurta), Suriye ve Mısır'daki bu devrin geleneğinde, el kesme, isyancının cezalandırılması vb. kendisinde itlaf (canın veya bir organın gitmesi) bulunan cezaların uygulanmasına mahsustur. Bazan hırsıza dayak cezası gibi, itlaf olmayan cezalar da onun görevine girebilir. Kimi zaman ise, çekişmeler, tartışmalar ve yazılı belge ve şahidi bulunmayan itham (accusation) davalarında hüküm vermek de görevi olabilir.

Aynı şekilde yargı görevi, yazılı belge ve tanığı bulunan davalara bakmak, hakların ispatı ve bu gibi konularda hükmetmek, vakıf mütevellilerinin ve yetimlerin vasilerinin vb. bilinen diğer işlerin durumunu denetlemek görevlerini içerir. Diğer ülkelerde -sözgelimi Mağrib ülkelerinde- vali'l-harb'in herhangi bir hükmetme görevi yoktur, o sadece hâkimin emrettiğini icra eden biridir. Bu eski geleneğe (es-sunnetü'l-kadime) uygundur. İşte bu konuda, mezheplerin ve geleneklerin -ilgili yerde belirtilen- açıklama biçimleri ve dayanakları vardır.

6. Muhtesibin Görevleri

Muhtesibin, vulat, kudat ve ehlü'd-divan vb. 'nin görevleri arasında bulunmayan, iyiliği emretme ve kötülüklerden alkoyma yetkisi vardır.

Dini işlerin pek çoğu, yöneticiler arasında ortaktır. Görevi yapana, konuda itaat vaciptir.

Muhtesibin, halka beş vakit namazı vakitlerinde kılmayı emretmesi ve kılmayanı dayak ve hapisle cezalandırması gerekir; ölüm cezası ise başkasına aittir. İmam ve müezzinleri denetlemelidir. Gerekli olan imamet haklarından birinde noksanlık yapan veya meşru ezandan ayrılanı yola getirir. Aciz kalması durumunda vali'l-harb (şurta), hâkim ve buna yardımcı olacak her otorite sahibinden yardım alır.

7. Namazın Anlam Ve Önemi

Çünkü namaz, iyi işlerin en üstünüdür, İslâm'ın direğidir, emirlerin en önemlisidir ve insanın iman ettiğinin göstergesidir. Yüce Allah namazı mirac gecesi farz kılmış ve o gece peygamberle vasıtasız olarak konuşmuş, meleklerden elçi göndermemiştir. Namaz, Hz. Peygamber'in (sav) ümmetine son vasiyetidir. Yüce Allah Kur'an'da namazdan, genel bir ifadeden sonra, özel olarak söz etmiştir:

"Kitab'a sınıksı sarılanlar ve namaz kılanlar için ecir vardır (. .)";

"Ey Muhammed! Kitab'tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl (. .)"

Yine Yüce Allah, Kur'an'ın çeşitli yerlerinde namazı sabır, zekât, hac ve cihadla yanyana zikretmiştir:

"Sabır ve namazla Allah'a sığınıp yardım isteyin (. .)"

"Namazı kılın, zekâtı verin (. .),

"De ki: Namazım, ibadetlerim (. .) Allah içindir (. .)":

"Muhammed'in beraberinde bulunanlar, inkârcılara karşı sert, birbirlerine merhametlidirler. Onları rûkûa varırken, secde ederken görürsün (. .)".

"Ey Muhammed! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırıp zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar; secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, sizinle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler, size ansızın bir baskın vermek için, silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur, fakat dikkatli olun. Allah kâfirlere şüphesiz ağır bir azab hazırlamıştır, Namazı kıldıktan başka, Allah'ı ayakta iken, otururken, yan yatarken de anın. Emniyete kavuştuğunuzda, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz, inananlara belirli vakitlerde farz kılınmıştır".

Görüldüğü gibi, namaz son derece önemlidir. İşte bunun için, Hz. Ömer (ra), valilerine gönderdiği emirnamelerinde, *"Benim katımda, en önemli işiniz namazdır. Onu koruyan ve devamlı kılan, dinini korumuş olur. Umursamazlık gösterenler ise onun dışındakileri daha çok umursamaz."* şeklinde yazardı.

YEDİNCİ BÖLÜM GÜNÜMÜZ EKONOMİSİ İLE İLGİLİ SORU VE CEVAPLAR

Soru:

İçki satan bir büfeden normal alış veriş yapmanın hükmü nedir? Ayrıca bir kişi içme niyetiyle değil de alıp dökme niyetiyle (yani diğer insanlar içmesin diye) oradan içki alsa, bu insan hayır mı yapmış olur, şer mi yapmış olur?

Cevap:

Satıcının ne sattığı değil, sizin ne aldığınız önemlidir. Bu sebeple marketinde veya büfesinde diğer gıda maddelerinin yanı sıra içki de satan işletmeden bir şey almak haram değildir. Ama içki satışı protesto için içki satmayan yerleri tercih ederseniz güzel bir davranış yapmış olursunuz.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Mü'minler! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz." (Mâide, 5 / 90)

Uzak durmak, araya mesafe koymak demektir. Bu sebepten dolayı Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve selam şöyle buyurmuştur:

Enes radiyallahu anh'tan gelen rivâyete göre "Allah'ın Peygamberi sallallahu aleyhi ve sellem sarhoşluk veren içki ile ilgili olarak on kişiye lanet etmiştir: "Sıkana, sıktırana, içene, taşıyana, taşıtana, sunana, satana, parasını yiyene, satın alana ve satın aldırana." (Tirmizi, Büyü, 59.)

İçinde içki de satılan marketlerden alış veriş yapan kişi, hadiste zikredilen kişilerden birine girmemekle birlikte "içkiden uzak kalma" emrini yerine getirmek için başka market tercih ederse sevap alır.

Diğer sorunuza gelince: Bir müslümanın ne maksatla olursa olsun içki satın alması caiz değildir. Zira fıkıh ilmine göre Allah'ın haram kıldığı mallar alım satıma konu olamazlar. Bu yüzden bir müslümanın böyle bir alışveriş yapması caiz değildir.

İçkinin kendisi ile mücadele yerine içki içenlerle mücadele etmek ve onlara işin doğrusunu anlatmak asıl yapılması gerektir...

Soru:

Bir malın peşin ve veresiye fiyatları birbirinden farklı olabilir mi? Mesela peşin 500 liraya sattığımız bir malı veresiye 700 liraya satabilir miyiz? Bu aradaki fark faiz olur mu?

Cevap:

Malların peşin ve veresiye fiyatları birbirinden farklı olabilir. Müşteriyi aldatmamak ve onun piyasayı bilmemesinden istifade etmemek şartıyla piyasa şartlarına göre, malların peşin veya veresiye satış fiyatını serbestçe tespit edebilirsiniz.

Soru:

Vade farkı koyarak bir malı peşin fiyatından fazla bir fiyata almak veya satmak caiz midir?

Cevap:

Bir malı peşin fiyatına nispetle farklı bir fiyat ile vadeli olarak satmak caizdir. Bu konuda mezhepler arasında bir ihtilaf yoktur.

Birçokları böyle bir muamelede faiz tahakkuk ettiğini zannetmektedirler. Halbuki burada paranın malla değişimi söz konusudur. İslâm hukukuna göre böyle bir muamelede faiz meydana gelmez. Mesela bir malı peşin 1.000 liradan ve veresiye 2.000 liradan almak veya satmak caizdir. Peşin ile veresiye arasındaki fark faiz değildir. (Kemaleddin b. Hümmam, Fethü'l-Kadir, V / 218, Bulak 1316.)

Veresiye alışverişlerde akit yapılırken satışa konu olan mal, ödenecek fiyat ve ödeme zamanı belli olmalıdır. Bu üç şart yerine geldikten sonra peşin ve veresiye fiyatların farklı olması önemli değildir. (Şemsüddin es-Serahsi, el-Mebcut, XIII / 8, Bab'ül-büyu'î'l-faside, Şafii mezhebinden Tuhfetü'l-Muhtac bi Şerhi'l-Minhac, 11 / 37, Babü'l-Büyü'î'l-Menhiyyi anha vema yetbeuha.)

Soru:

Katılım bankalarından kredi alırken leasing olarak alınan İslâmi bir alışveriş olacağını söylüyorsunuz. Fakat leasing kanuni olarak gerçek kişilerle yapılabilen bir alışveriş türü değil. Başka bir öneriniz var mı?

Cevap:

Leasing sözleşmesi katılım bankalarında yalnızca tüzel kişilerle değil, gerçek kişilerle de yapılmaktadır. Şâyet leasing yapma imkânı yoksa bu durumda şartlarına uygun gerçek murabaha yöntemine başvurulabilir.

"Murabaha, ister peşin, ister veresiye olsun, maliyetlerin ve karın müşteriye tam olarak bildirilmesi sûretiyle yapılan satıştır. Müşteri, katılım bankasının ne kadar kâr ettiğini ayrıntılarıyla bildiği için onun yaptığı her satış murabaha olur.

Katılım bankaları, peşin alır vadeli satarlar. Böylece satıcı, malını peşin satma, alıcı da onu veresiye alma imkânını elde eder. Malın peşin satılması arzu edilse de veresiye satışlar vazgeçilemez ihtiyaçtır. Parası olmayan kişi, eline para geçinceye kadar aç bekleyemez, veresiye alım yaparak ihtiyacını giderir. Bu ihtiyacı, zaman zaman herkes duyar.

Malların peşin fiyatı ile vadeli fiyatı farklı olabilir. Bu fark faiz değildir. Faiz, borç vererek gelir elde etmektir. Satıma konu mal belli olur, fiyatı konusunda taraflar anlaşır, taksit miktarları ile ödeme günleri belli olursa satış geçerli olur. Artık o malın peşin fiyatı ile vadeli fiyatının farklı olması önemli olmaz.” (Abdülaziz Bayındır, Ticaret ve Faiz, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s: 263)

Soru:

Veresiye satışlarda bazen yüzde yüzü aşan kârlar oluşmaktadır. Mesela 80 liraya alınan bir mal, peşin 100 liraya satılırsa bir yıl vadeli 200 liraya satılabilir. Alım-satımda bir kâr haddi var mıdır?

Cevap:

Alım satımda kâr haddi olmaz. Hz. Peygamber, fiyatların serbest rekabet ortamı içinde oluşmasına önem vermiş, bunlara engel olacak şeyleri yasaklamıştır. Medine'de fiyatlar yükselmiş, halk Allah'ın Elçisi'nden narh koymasını istemişti. Narh, bir malın en çok kaç satılabileceğinin yetkili makam tarafından belirlenmesi demektir. Bu istek üzerine Allah'ın Elçisi, ona dua ve selam olsun, şöyle demişti:

"Fiyatları belirleyen, daraltan, genişleten ve rızık veren yüce Allah'tır. Benim asıl istediğim, sizden birinizin kanı ve malı konusundaki bir haksızlıktan dolayı benden bir talebi olmadan Rabbime kavuşmaktır." (Tirmizi, Büyü, 73)

Bu sözüyle o, narh koymayı yasaklamıştır. Bazı fakihlerin narha fetva vermeleri tamamen zorunlu hallerle ilgilidir. Ama bu fetvalar hem konan yasağa aykırı hem de uzun vadede halkın zararına sebep olmaktadır. Çünkü narh konunca piyasaya daha az mal gelir. Kıtık ve karaborsa yüz gösterir. Bolluk ve ucuzluk ancak serbest piyasa ile sağlanabilir.

Soru:

Satın aldığımız bir malın fiyatı artarsa biz de fiyatı artırabilir miyiz? Mesela 100 liradan aldığımız bir malı 110 liraya satarken bu malın alış fiyatı 140 liraya çıkarsa kalanını yeni oluşan fiyata göre satabilir miyiz?

Cevap:

Malı, yeni oluşan fiyata göre satabilirsiniz. Malı satarken onu kaç aldığınıza bakılmaz, onun o günkü piyasa fiyatının ne olduğuna bakılır. 10 liraya aldığımız bir malın piyasadaki fiyatı 100 liraya çıkmışsa 100 liraya satarsınız. Diğer taraftan 100 liraya aldığımız bir malın fiyatı 10 liraya düşmüşse onu da 10 liradan satarsınız. Bu, alım satımın tabii kuralıdır.

Soru:

Biz esnafız. Açık hesap malzeme satışı yapıyoruz. Malzemeyi satarken birim fiyatları fişlere yazıyoruz; ama açık hesap olduğu için alacağımızı bazen 1 yıl tahsil edemediğimiz oluyor. Bu süre zarfında bazen malzemeye zam geliyor ve alış fiyatımız müşteriye yazmış olduğumuz fiyatı geçiyor. Bu durumda geriye dönük fişlerin fiyatını müşteriyle konuşarak değiştirmek caiz olur mu?

Cevap:

Bu tür satışlarda işlem ya malın fiyatı belirtilerek / kaydedilerek yapılabilmektedir ya da malın kendisi, miktarı yazılarak. Şâyet malın fiyatı belirtilerek kayıt tutulmuş ve işlem yapılmışsa ödeme günü veya başka bir gün bu bedel üzerinde herhangi bir değişiklik yapılamaz. Yok, eğer malın kendisi, miktarı belgeye kaydedilerek satış yapılır, anlaşma bu şekilde olursa ödeme günü, o malın raf fiyatı / piyasa fiyatı ne ise hesap o fiyattan kapatılabilir.

Bu yöntem, ticari malların satılıp karşılığında paranın alındığı normal ticari işlemlerde geçerlidir, yoksa faiz kapsamına giren işlemlerde değil.

Soru:

İnternette şu şekilde para kazanmak haram mı: Tıklama yaparak biriken puanlar paraya dönüşüyor. Mesela bir e-mail geliyor okuyoruz, anket geliyor ankete katılıyoruz, link veriyor orayı tıklıyor puan topluyoruz, sonra paraya dönüştürüyoruz onu. Site, reklam payından bize ödeme yapıyor. Anlaşmalı olduğu firmaların sitelerine tıklayınca reklam kazanmış oluyor ve o reklam ücretinin bir kısmını bize veriyor. Bu şekilde para kazanmak caiz midir?

Cevap:

Firmalar ziyaretçi sayıları yüksek olan İnternet sitelerine reklam veriyorlar. Site sahipleri bu reklamların tıklama sayısına göre o firmalardan ücret alıyor. Daha sonra site sahipleri sizlere, mail gruplarına vs. mail göndererek bu linkleri tıklamanızı, tıkladığınızda hesabınıza nakit puanlar geleceğini söylüyor, siz de tıklıyorsunuz. Böylece o firmanın reklamı çok tıklanmış gözüküyor. Site sahibi de kazandığı paradan size nakit puanlar veriyor.

Bu sistem, reklam veren firmayı aldatmaya dayalı bir sistemdir. Dolayısıyla sizin bu sistemde yer alıp bu çarka dâhil olmanız caiz olmaz.

Dinimizde "ne zarara uğramak vardır ne de zarara uğratmak." (Ahmed b. Hanbel, 1 / 313)

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda karşılıklı rıza ile gerçekleştirdiğiniz ticaret yolu hariç, batıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir." (Nisa, 4 / 29)

Soru:

İslâm dini icra yoluyla el konulan malların satışı hakkında ne diyor? Bununla ilgili içtihatlar var mıdır?

Cevap:

İslâm hukukçularının çoğunluğu borçluların mallarına haciz konup satılmasını caiz görürler. Bu şekilde satılan malı almak da helâldir. Bu hükme varırken en önemli hukukî dayanak, Peygamberimizin Muaz b. Cebel'in iflasına karar vererek mallarına haciz koyup sattırması ve satıştan elde edilen parayı alacaklılara dağıtmasıdır. (Şevkani, Neylül-Evtar, c: 5, s: 275-276; ayrıca bkz: Müslim, Müsakat, 18)

Hiz. Ömer de Üseyfi' el-Cüheni adında bir kişinin mallarına haciz koyup sattırması ve elde edilen paraları alacaklılara dağıttırmasıdır. (Serahsi, el-Mebcut, c: 24, s: 164)

Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Ödeme gücü bulunan bir kimsenin borcunu ifa etmeyip geciktirmesi onun cezalandırılmasını ve kınanmasını helâl kılar." (Buhari, istikraz, 14)

İbrahim en-Nehai, İbn Sirin, Zeyd b. Ali, Ebu Hanife, İmam Züfer gibi âlimlere göre borçlu hacredilemez ve malı haciz konularak satılamaz. Çünkü haciz, borçlunun mallarının onun rızası olmadan satılması demektir. Mal sahibinin rızası bulunmayan akid ise sahih değildir. Bu âlimlere göre uygulanacak ceza, borçluyu borcunu ödeyinceye kadar hapsedektir. Ebu Hanife, haciz yoluyla satışın caiz olmadığı yolundaki hükmüne varırken özellikle "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna mallarınızı batıl yollarla aranızda yemeyin." (Nisa, 4 / 29) mealindeki âyetle;

"Müslüman kişinin malı ancak gönlünün rızası ile helâl olur." (Darekutni, 111, 26) mealindeki hadisi gösterir.

Ancak Ebu Hanife, borçlunun malına haciz konulup cebri icra yoluyla satılmasını kural olarak caiz görmemekle birlikte bazı durumlarda borçlunun malının cebren alınarak alacaklıya verilebileceğini kabul etmiştir. Şöyle ki: Alacağın cinsiyi borçlunun malının cinsi aynı ise, mesela alacak altın ise borçlunun da altını varsa borçlunun borcu cebren ödetilir. Hatta Ebu Hanife, para alacaklıları için istihsanen ikinci bir çözüm şeklini de kabul etmiştir. Buna göre mesela borçlunun borcu altın ve malı da gümüşse hâkim borçlunun gümüşünü satarak altın alır ve bu altını alacaklıya verir. (Fahrettin Atar, "Haciz", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c: 14, s: 518-519) Hacz edilen malların satışının caiz olması, onların satın alınmasının da caiz olmasını gerektirir.

Soru:

Bir arkadaşım vadeli olarak mal satıyor. Karşılığında da 2 aylık, 3 aylık çekler alıyor. Daha sonra da bu çekleri aylık yüzde 6 eksiği ile nakite çeviriyor. Bu işlem caiz midir?

Cevap:

Vadeli çekleri vadesinden önce belirli yüzdelere karşılığında nakite çevirmek faizli bir işlemdir. Bugün 90 lira borç alıp 1 ay sonra 100 lira ödemek ne ise bu işlem de aynıdır.

Soru:

Adına network marketing dedikleri ve internette yayın yapan bir sistem insanlar arasında yaygınlaşıyor. Bu sistem direkt ürün satışı gerektirmiyor. Siz sisteme bağlı üyelere bir ürün (UV) satın alarak (600\$ ile 1500\$ arası) site üzerinde bir sayfa yani bir ofis sahibi oluyorsunuz. Aldığımız ürün fiyatına göre 1 uv, 2 uv, 3 uv sahibi oluyorsunuz. Alabileceğiniz ürünler arasında tatil paketleri, haberleşme teknolojileri, kolye, kol saati, çeşitli sağlık ürünleri ve altın paralar var. Siz iki üye bularak sağlıklı ve soltu olarak soyağacınızı oluşturuyorsunuz. Eğer sağlıklı ve soltu olarak 3 uv dengesini toplayabilirseniz 250\$ kazanıyorsunuz. Bu sistem altınızdakiler iyi çalıştığı sürece size çok daha fazla kazandırabiliyor. Sistem böyle süslü gözükse de işleyiş olarak Titan Zincirine çok benziyor. Tek farkla ki ortada işe yaramaz, piyasası ve değeri belli olmayan ürünlerin yer alması. Siz bu çukura ne kadar kişiyi daha çekebilirseniz o kadar para kazanıyorsunuz. Bu işi yapan internet sitesindeki ürünlerin sadece iki tanesinin fiyatına internette ulaşabildim, birisi 50\$ iken diğeri 20\$ civarı. Bu site Pakistan, İran, Azerbaycan gibi ülkelerde bildiğim kadarıyla yasaklanmış durumda ve şirket hakkında şikâyetlerin önü arkası kesilmiyor. Hal böyleyken bu tarz bir sistemde yer almanın ve başkalarının bu sisteme girmeleri için aracı olmanın İslâmî açıdan durumunu değerlendirebilir misiniz?

Cevap:

Görünüşte bu bir mal veya hizmet alımıdır. Fiyatlar her ne kadar fahişse de alıcıyla satıcı anlaştığı taktirde yapılacak bir şey yoktur. Gerçekte bu işlem bir malın satın alınması maksadıyla yapılmamaktadır. Asıl maksat o yolla sisteme girmek, grup oluşturmak ve o grubun paralarının bir kısmını almaktır. Bir malı satın almakla böyle bir gelir elde etme arasında meşru bir ilişki yoktur. Burada zincirleme olarak insanların birbirlerini sömürmesi, herkesin bir başkasının sırtından kazanç elde etmesi hedeflenmektedir. Bu yolla elde edilecek kazanç haramdır. Meşru bir alışveriş görüntüsü altında zihinleri karıştırarak gayri meşru bir kazançta zemin hazırlaması sebebiyle bu işlem aynı zamanda büyük bir aldatma içermektedir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Mü'minler, mallarınızı aranızda batıl yolla değil, karşılıklı rızaya dayalı ticaretle yiyin. Kendinizi öldürmeyin; Allah size karşı merhametlidir." (Nisa 4 / 29)

Soru:

Peygamber Efendimizin vefat etmeden önce zırhını rehin bırakarak bir Yahudiden yiyecek aldığı doğru mudur? Doğruysa nasıl anlamalıyız?

Cevap:

Aişe radiyallahu anha: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, zırhı bir Yahudi'nin yanında otuz sa' (bir rivâyete göre yirmi sa') arpaya karşılık rehin edilmiş bulunduğu halde vefat etti, demiştir. (Buhari, Cihad, 89; Megazi, 86; Tirmizi, Büyû, 7; Nesai, Büyû' 58.)

Görüldüğü gibi bu olay hadis kitaplarında nakledilmektedir ve sahihtir. Buradan anlaşılan gayr-i müslimlerden alışveriş yapılmasında ve alışverişte rehin alınmasında bir sakınca olmadığıdır.

Soru:

Hocam, kaçak bir mal mesela kaçak bir telefon almak günah mı?

Cevap:

Kaçak bir malı satın almak her şeyden önce yasal değildir. Böyle yapmakla hem kendinizi hem de başkalarını kötü duruma sokmuş oluyorsunuz. Bu konuya kul hakkı açısından bakılmalıdır. Ayrıca, bugün ilgili kuruluşlar tarafından geliştirilmiş olan sistemler satın almış olduğunuz kaçak bir cep telefonunu çalıştırmanızı engelleyebilmekte ve böylece, o malı kullanım dışı tutabilmektedir.

Kaçak bir mal satın almak o malı satan kişinin piyasaya daha çok kaçak mal sürmesine ve dürüst davranan tüccarları ciddi oranda zarara sokmasına sebep olmaktadır. Bu durumda o kişi haksız kazanç elde etmiş olur.

Soru:

Faize bulaşmadan araba almak istiyorum. 10.000 TL param var. Alacağım araba 30.000 TL. Katılım bankalarından ne şekilde faydalanırsam faize bulaşmamış olurum? 20.000 TL için araç alım satım sözleşmesi yapabilir miyim? Bu durumda talep edilen kâr payı, banka faizinden fazla ise ne olur? Ayrıca araç katılım bankası adına tescil edilmeden satıcıdan benim adıma tescil edilebilir mi? Bu durumuyla bankalara benzemiyor mu? Kısaca faize bulaşmamak için nasıl bir yol izlemeliyim?

Cevap:

Birincisi, leasing yöntemiyle finans kurumundan veya bir leasing şirketinden alabilirsiniz. Leasing sistemi hakkında bilgi edinmek için aşağıdaki linki tıklayabilirsiniz:

<http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/leasing-nedir-caiz-olup-olmadigi-hakkinda-bilgi-verirmisiniz.html>

İkinci olarak, finans kurumu ile murabaha sözleşmesi yaparak alabilirsiniz. Bu durumda katılım bankasının malın mülkiyetini üzerine geçirmemesi, fıkhi açıdan önemli bir problemdir, akdin hükmünü etkiler.

<http://www.fetva.net/yazi/1-fetva/1-ar/kati/1-im-bank-asinin-bizim-yerim-ize-o-deme-yapma-si-faize-girermi.html>

Onlara kabul ettirerek aranızda 'özel satış sözleşmesi' yapmak sûretiyle bu mahzuru minimize edebilirsiniz.

Kâr oranının miktarı, faizli bankaya gidilmesine ruhsat vermez. Yapılacak olan, kâr oranını düşürmek için sıkı pazarlık yapmaktır.

Doç. Dr. Servet Bayındır

Soru:

İnşaat başlamadan daireleri satmak, satın almak caiz midir? Henüz daha temelini bile görmediğimiz bir binadan daire alıyoruz. Ortada olmayan bir şeyi almak caiz oluyor mu?

Cevap:

Gayrimenkulle ilgili bütün özellikler projede ileride haksızlık ve anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde belirlenirse, fıkıhtaki istisna (sipariş) akdi kuralları doğrultusunda böyle bir işlem caiz olur.

"İstisna bir sipariş akdi, bir malın üretimi için imalatçıyla yapılan anlaşmadır. (. . .)

İleri bir tarihte teslim alınacak veya üretilecek bir malın bedelinin tamamen veya kısmen ödenmesi fiyatı ucuzlatır. Peşin 100 lira olan bir malın iki ay vadeli fiyatı 110 lira olursa, bedelin tamamının iki ay önceden verilmesi halinde fiyatı 90 lira civarında olabilir. Burada da bir mal alımı yapıldığı için faizli işlemden söz edilemez. Ama bu, faizsiz sermaye temini yoludur."

Soru:

Acaba faizin haram kılınması bir zulüm aracı olmasından mı yoksa sadece imtihan olarak yasaklanmasından mıdır? Mesela burada yani Norveç'te insanlar ev almak istiyor ve bankadan para çekiyorlar, tabii ki faizi ile. Ben size örnekle bu olayı anlatmak istiyorum. Diyelim ki, A şahsı bir ev beğendi, evin fiyatı 1 milyon lira bankaya gidiyor ve evin parasını bankadan borç alıyor, bankaya 20 yıl vadeli ödeme planı yaptırıyor. Aylık 10 lira bankaya faizi ile birlikte borç ödüyor. Almış olduğu ev 2 daire birinde kiracı oturuyor ve kiracı zaten 10 lira kira ödüyor. Yani adam zaten kiracıdan aldığı parayla bankaya borcunu ödemiş oluyor. 20 yıl sonra cebinden para çıkmadan ev sahibi oluyor ve bankaya borçlu olduğu için devlet o kişinin kazancından az vergi alıyor yani o borç para çeken insan her yönüyle kârda gözüküyor. Bu durum yine de faize giriyor mu? Ben burada insanlara bunun faiz olduğunu söylüyorum. Siz ne dersiniz?

Cevap:

Allah bir şeyi yasaklamışsa niçin yasakladığını araştırmak bize düşmez. Bizim yapmamız gereken tek şey Allah'ın o emrine boyun eğmektir. Dolayısıyla faiz haram kılınmışsa bu, zulüm aracı olmasından dolayı değildir. Allah onu haram kıldığı için haramdır. Bu anlattığınız şeyler sizin de düşündüğünüz gibi faize girmektedir, haramdır.

Soru:

Bankadan alınan borçla bir şirketten alınan borç arasındaki farkı faizcilik açısından öğrenmek istiyorum. Anladığım kadarıyla faizcilik, aşırı faiz demek. Borca göre düşük bir faiz ödemek ise makul karşılanıyor. Bu yorumun Kur'an'da desteği var mı?

Cevap:

Kur'an-ı Kerim'e göre gelir amaçlı verilen her türlü borç faizli işlem; borçtan elde edilen gelir de miktarı, oranı ne olursa olsun faizdir.

Bakara sûresi'nin 275. âyetinde faizin haram kılındığı; 278. âyetinde faiz olarak belirlenen meblağın miktarına bakılmaksızın alınmayıp, borçluya terk edilmesi gerektiği; 279. âyetinde ise alacaklının sadece ana malını; sermayesini alabileceği, arta kalanın faiz olacağı belirtilir.

Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de sadece aşırın faizin yasaklandığı, düşük orandaki faizin alınabileceği şeklindeki yaklaşımları meşru kılacak hiçbir delil yoktur.

Doç. Dr. Servet Bayındır

Soru:

Rüşveti alana da verene de ceza olduğunu biliyoruz. Peki, faiz için böyle bir husus söz konusu mu? Yani faizi "yemek" günah, kredi gibi faizli borç olarak "yedirmek" de günah mı?

Cevap:

Faiz alan da veren de aynı sorumluluğu üstlenir. Çünkü Allah sadece borcun fazlası niteliğindeki faizi değil, aynı zamanda faizli sözleşmenin bizzat kendisini de yasaklamıştır.

Ebu'z-Zubeyr'in Cabir yoluyla Peygamber (sav)'den naklettiği bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem 'Ribayı / faizi yiyene, yedirene, (sözleşmesini) yazana, şahidine lanet etti ve 'Onlar müsavidler / eşittirler. ' dedi." (Müslim, Musakaat, 19 (106 / 1598).

(Konuyla ilgili benzer lafız ve anlamdaki rivâyetler için lütfen bakınız. Müslim, "Musakat", 19 (105 / 1597); Nesai, "Zine", 25; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1 / 430).

Faiz, büyük günahlardandır. Allah Teâlâ büyük günahlardan uzak kalmamızı emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Size konan yasakların büyüklerinden kaçınırsanız günahlarınızı örter, sizi şerefli bir yere yerleştiririz."

"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Bu, kötü davrananları yaptıklarına karşılık cezalandırsın; güzel davrananları da daha güzeli ile karşılansın diyedir. Onlar, günahların büyüklerinden ve fuhuş çeşitlerinden kaçınanlardır; diğer günahlar başka. Senin Rabbinin affı kapsamlıdır." (Necm, 53 / 31-32)

Soru:

Ben üniversite öğrencisiyim ve bu aralar bankalar ve faiz olayları ile ilgili aklım çok karışık. Misal: yatırım amacıyla bankadan 24 saat alınıp satılabilen B tipi fon veya belirli saatlerde alınıp satılabilen devlet tahvili ve hazine bonusu (devletin iç borçlanması) şeklinde sunulan yatırım araçlarından faydalanmak haram mı değil mi? Bununla ilgili çok araştırdım ancak günümüz şartlarına uygun net bir sonuç bulamadım. Çünkü faizsiz kazanç getiren finans kurumlarından pek bir fark göremedim. Neden dersiniz çünkü finans kurumları da kredi adı altında ve belli oranlarda fark koyarak müşterilerine borç verebiliyorlar. Bu konuda beni bilgilendirirseniz çok sevinirim.

Cevap:

Devlet tahvili ve hazine bonusu, faizli borç senetleridir. Bunlardan elde edilen gelir faizdir. Finans kurumları kendi sistemlerine uygun çalışır, yani kredi vermez de ticaret yoluyla kazanç elde ederlerse helâl olur. Ama borçtan gelir elde etme yolunu seçerlerse bankaların yaptığı faizli işlemlerden bir farkı kalmaz.

Soru:

Bir kitapta okuduğuma göre "banka hesaplarında istenmeden oluşan faiz fakirlere verilmelidir" yazıyordu. Bir takvim sayfasında ise "kişinin kendisine haram olduğu için yemediğini başkalarına yedirmesinin daha büyük günah olduğu" yazıyordu. Hesabımızda biriken faiz paralarını ifade edildiği gibi kullanmak caiz midir, değil midir, bu paraları ne yapmalıyız? Borç faiziyle bir ev alan kimse aynı bankaya borcunun vadesi bitene kadar para yatırsa, aldığı faizi vade sonunda bankaya kalan borçlarını ödemek için kullanabilir mi? Kullanırsa hem verdiği için hem aldığı için iki defa mı günah işlemiş olur?

Cevap:

Haramlar ikiye ayrılır. Birisine haram li aynihi denir; "kendi yapısında haramlık olan şey" demektir. Domuz eti, şarap ve ölü hayvan eti böyledir. Bunlar başkasına verilemez. Diğeri haram ligayrihi'dir. "Kendisinde haramlık olmayan ama kazanma şekli haram olan şey" demektir. Faiz parası öyledir. O para ile alın teri silinerek kazanılan para arasındaki tek fark; kazanma şeklidir. Bu da sadece kazanma ilgilendirir.

<http://www.fetva.net/ya/zili-fetvalar/haram-ned-ir-cesitleri-nelerdir.htm>

Bakara sûresinin 278. âyeti, tahakkuk eden faizin alınmamasını emreder. Ancak bankalar, alınmayan faizleri, kendi hesaplarına iade edemezler. Onları ayrı bir hesapta biriktirerek başka yerlere aktarırlar. Bu sebeple banka faizleri, sahibi bilinmeyen mal hükmüne girer. Bu durumda alınıp fakir ve muhtaçlara verilmesi caiz olur. Faiz almak da vermek de haramdır. Bu sebeple faizli olan hiçbir işe girmemek gerekir.

Soru:

Bankada biriken faiz parası var. Araştırmamızdan şu çıktı: Faiz parasını, sevabını beklemeden bir hayır kurumuna, bir okula veya zorda olan bir aileye verebilirmişiz. Yalnız verilen yerin faiz parası olduğunu bilmemesi gerekirmiş. Benim sorum; karşıdaki kişi paranın faizden olduğunu bilirse haram mı oluyor? Neden? Biz vereceğimiz kişiye faiz parası olduğunu söylemiştik, çok da ihtiyacı vardı. Fakat bir hoca faiz olduğunu ona bildirmeyin deyince, çaresiz kaldık. Bu konuda bizi bilgilendirir misiniz?

Cevap:

Faiz parası, domuz eti veya şarap gibi değildir. Helâl yoldan elde edilen ile haram parayı birbirinden ayırmak mümkün olmaz. Faiz parası, sadece faizi alan kişiye haramdır. Onun dışındaki kişilere de haram olsaydı hepimizin cebindeki paralar, nice gayrimeşru yollarda kullanılarak bize ulaşmış olacağından onları kullanmamız da haram olmalıydı.

Esas olan; faiz almamak, almışsa geri vermektir. Ancak günümüzde bankalar faizi geri alamazlar. Bu sebeple onu, yukarıda belirttiğiniz şekilde elden çıkarmak gerekir. Alan kişi, onun faiz parası olduğunu bilirse rahatsız olabilir.

Bir de faiz aldığımızın bilinmesi de sizin için iyi olmaz. Günahları örtmek gerekir. Bu sebeplerle söylenmezse iyi olur. Yoksa söylenince para, karşı tarafa haram olmaz.

Soru: Bir arkadaşım şöyle söylüyor: *"Bankada korunması için yatırdığım biraz param var. Bu paranın faizlerini anaparadan ayırıp ayrı bir fon oluşturarak ihtiyacı olan kimselere borç vermek için kullanıyorum. Onlar parayı geri verince yine kendi hesabıma karıştırmadan aynı fona geri koyuyorum."* Arkadaşımın yaptığı bu iş caiz mi? Ben arkadaşın oluşturduğu bu fondan borç alabilir miyim' /

Cevap:

Burada iki ayrı işlem söz konusudur: Biri karşılıksız borç vermek, diğeri, bankada faiz karşılığı para tutmak. Bankada faiz karşılığı para tutmak- amaç ne olursa olsun- faize ortak olmaktır ve caiz değildir. Ancak kişinin faiz veya başka nedenle sahip olduğu para, bir başkası tarafından faizsiz olarak borç alınabilir.

Doç. Dr. Servet Bayındır

Soru:

Ev almak istiyorum, ihtiyaçtan dolayı değil kendime ait olsun diye. Peşin alma imkânı olmadığından bir bankanın yapmış olduğu uygulamanın durumunu sormak istiyorum. Ben peşin alamadığım için banka evi alıyor ve bana vadeli satıyor. 40 milyar veriyor evi alıyor ben bankaya 24 ay 2 milyar veriyorum, toplam 48 milyara bana satmış oluyor, bunu yaparken de 860 milyon masraf alıyor. İçim rahat değil o yüzden danışmak istedim.

Cevap:

Banka evi alıp size satmaz. Ancak leasing veya finansal kiralama denen yöntemle olursa o zaman alır ve satar. Mortgage yasasında bu yöntem vardır. Banka onu uygularsa faize girmeden ev sahibi olabilirsiniz.

Soru:

Ben devlet memuruyum. Kurumumuz maaşlarımızın yatacağı bankayı seçmek için ilçemizdeki bankalara memurlara kaç TL promosyon vereceğini sorarak en çok parayı veren banka ile anlaştı. Banka bize maaşlarımızın kendi bankalarına yatması karşılığında belirli bir miktar para veriyor. Bazı arkadaşlar bu hediyein haram olduğunu, çünkü bankanın faizden para kazanan bir kurum olduğunu iddia ediyorlar. Bankanın maaşlarımızın kendi bankalarına yatması karşılığında verdiği parayı almak caiz midir?

Cevap:

Faiz, borçtan elde edilen gelirdir. Bu işlemde parayı bankaya önceden yatırarak borç veren ve o borçtan faiz geliri elde eden, devlettir. Devlet onun memurlara verilmesini istemektedir. Bu sebeple bu para devlet için faiz olur ama sizin için faiz olmaz. Çünkü anlaşma sizinle değil devletle banka arasında yapılmıştır. Dolayısıyla almanızda herhangi bir sakınca yoktur.

Soru:

Bir işveren işçilerinin parasını bankada tutuyor, faizinden istifade ediyor. İşçilerin aldığı maaşa faiz bulaşmış oluyor mu?

Cevap:

İşçilere dağıtılacak olan para, işveren tarafından bankada bir menfaat karşılığı, kredi şeklinde tutuluyorsa bu, işveren açısından caiz değildir; ama işçiler bundan sorumlu olmaz. Onların aldıkları maaş helâl olur.

Haramlık ya bir şeyin yapısından ya da elde etme şekline kaynaklanır. İçki ve domuz eti gibi haramlık o şeyin yapısında ise ona haram li aynihi denir ve bu her Müslümana haram olur. Ama faiz ve kumardan elde edilen para gibi

haramlık o şeyin yapısından değil de elde edilme şekline kaynaklanıyorsa ona da haram li gayrihi denir ve bu şekilde elde edilen para sadece o işi yapana haram olur. Öyle olmasa, herkes kendine verilen para veya malın kaynağını sormak zorunda olur ki, bunu tam olarak hiç kimse yapamaz.

Soru:

Banka likit fonlara kâr payı veriyor. Ve ne kadar alacağımız önceden belli değil. Bu durumlara bakılarak bankadaki paramızla likit fon almanın bir sakıncası var mı?

Cevap:

Faizli bankalara ait likit fonlara gelir amaçlı olarak yatırım yapmak, fıkhen uygun değildir. Çünkü bu tür bankacılık sisteminde bu fonlara yatırılan paralar, helâl-haram ölçüsü dikkate alınmaksızın değerlendirilmekte ve elde edilen gelirin bir kısmı yatırımcılara yansıtılmaktadır. Haram yollarla elde edilen gelir ise haramdır.

Soru:

Sizin gibi İnternet ortamında halkın sorularını cevaplayan birkaç hoca efendi daha var. Biz, hem sizin sitenizi hem de onların sitelerini takip ediyoruz. Beş parmağın beşinin de bir olmaması gibi sizin de cevaplarımızda bazı farklılıklar var. Ben bunlardan sadece bir tanesini, 'darul-harp'te faiz' meselesini sormak istiyorum. Bazı hocalar darul-harp'te faiz alınabileceğini ifade eden görüşlere dayanarak kendi internet sitelerinde, yurtdışında yaşayan Müslümanların banka kredisi ile ev almalarının caiz olduğunu söylediler. Hatta zaman zaman televizyonlarda ve gazetelerde de bunu ifade ettiler. Nedir bu farklılığın sebebi? Allah faizi kesin bir şekilde haram kılacak ama bu sadece darul-İslâm'ı kapsayacak, darul-harp'te haram olmayacak! Darul-harp'te faiz meselesini açıklayabilir misiniz değerli hocam?

Cevap:

Hanefî mezhebinden İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre gayrimüslimlerin ülkesinde (darul-harp) bulunan bir Müslüman, o ülkenin vatandaşıyla faizli işlem yapabilir. O şahıs isterse orada Müslüman olmuş ve henüz İslâm ülkesine (darul-İslâm'a) geç etmemiş olsun.

Fakat Hanefilerden İmam Ebu Yusuf bu görüşte değildir. Çünkü İslâm ülkesine girmesine müsaade ettiğimiz bir gayrimüslim (müste'men) burada faizli işlem yapamayacağına göre bir Müslüman da onların ülkesinde bu işlemi yapamaz.

Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre de faiz her yerde yasaktır. Çünkü faizi yasaklayan âyet ve hadislerde "darul-İslâm'da haramdır, darul-harp'te değil" gibi herhangi bir yer ayırımı yoktur.

Eğer yiyorlarsa, darul-harp ahalisine ölmüş hayvan eti ve domuz satmada ve onlarla kumar oynamada da aynı ihtilaf geçerlidir. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre bunlar da yapılabilir.

Her iki tarafın da görüşleri incelendiğinde faizin herhangi bir yer ayırımı olmaksızın her yerde haram olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu konudaki âyet ve hadisler kesinlikle darul-İslâm - darul-harp ayırımı yapmamaktadır.

Bu konu ile ilgili olarak sitemizin ARAŞTIRMALAR bölümünde DARU'L-HARP'TE FAİZ başlıklı bir araştırmamız bulunmaktadır. Her iki görüşün delillerini ve bu delillerin değerlendirmesini o yazıdan okuyabilirsiniz.

Soru:

Benim babam, borçlarını kapatmak için bankadan kredi çekmemi istiyor. Ben de kredi çekmek istemiyorum, çünkü kendi imkânı var bu borcu kapatmak için. Mesela dairelerinden birini satabilir. Ama bunu yapmak istemiyorum. Bana geri ödeyeceğini söylüyor hep. Ben "hayır, kredi çekmiyorum" deyince, babalık hakkımı sana helâl etmiyorum dedi. Gerçekten babalık hakkı helâl olmaz mı? Ne yapacağım şimdi? Bana yardımcı olabilir misiniz?

Cevap:

Allah'a isyan olan bir konuda kullara itaat edilemez. Bankadan faizli borç çekerek belki babanızı razı edebilirsiniz ama bu sefer Allah'a isyan etmiş olursunuz! Bunu ona anlatmaya çalışın. İmkânınız varsa ve verebiliyorsanız ona siz borç verin, ihtiyacını giderin. Bankadan faizli borç çekmiyorsunuz diye onun size hakkını helâl etmemesi önemli değildir. Ana babaya itaat, Allah'ın çizdiği sınırlar dâhilinde gerçekleşir. Bunun dışında, Allah'a isyan olan konularda ona itaat etmeniz gerekmez. Fakat başta da dediğimiz gibi ona helâl yollardan yardımcı olabilirseniz güzel bir iş yapmış olursunuz.

Soru:

39 yaşındayım, ailemle yaşıyorum. Bir yerde çalışıyorum. Aileme danışmadan zor durumda kalan bir arkadaşım için kredi çektim. Ödemeleri kendisi yapıyor, bazen zorluk çekince ben yardım ediyorum. Ailem bir şekilde öğrendi kredi olayını. Babam "Bize sormadan neden böyle bir şey yaptın?" diye biraz kızgın tabii. Bundan dolayı ana babamın rızasını kaybeder miyim? Çok huzursuzum.

Cevap:

Bir başkası adına da olsa kredi çekerek faiz günahına ortak olmuşsunuz. Bu yüzden tövbe etmeli, Allah'tan bağışlanma dilemeli ve bir daha başkası için dahi olsa krediye asla bulaşmamalısınız. Böyle yaparsanız Allah Teâlâ günahlarınızı bağışlar, ibadetlerinize de devam ederseniz o günahlarınızı sevaba çevirir. Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"Rahman'ın kulları Allah ile beraber başka bir tanrıyı yardıma çağırma. Haklı bir sebep yoksa Allah'ın dokunulmaz kıldığı canı öldürmezler, zina etmezler. Kim bunları yaparsa günaha girer. Kıyamet günü onun azabı katlanır ve orada itibarsız olarak temelli kalır. Ancak tövbe eden, inanan ve iyi iş yapan başka. Allah, onların kötülüklerini iyiliğe

çevirir. Allah bağışlar, ikram eder. Kim tövbe edip iyi davranış gösterirse şüphesiz o, tövbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.” (Furkan, 25 / 68-71)

Bu, anne ve babanıza karşı bir davranış olmadığı için ondan dolayı ayrıca bir günaha girmiş değilsiniz.

Soru:

Biz esnafız. Bu sene paraya sıkışıklığımız var ve kredi çekmek istiyoruz. Ben Allah'a dua ediyorum krediye muhtaç etmemesi için. Ne yapmam lazım hocam? Kredi çekmeden işimizi halledemiyoruz maalesef.

Cevap:

Ticaret kolay bir şey değildir. Birçok sorunların yaşanması normaldir. Tabii bunların ilki, paradır. Yani nakit sıkıntısı. Zora düşmeyen hiçbir insan sadece keyif olsun diye faizli borç almaz! Faizli borç arayan, zaten sıkıntıya düşmüş kişidir. Ama Allah Teâlâ buna rağmen kesin bir dille faizi haram kılmış ve bunu bile bile alanları, bunda ısrar edenleri Allah'a ve Rasûlüne savaş açmış saymaktadır.

Nakit sıkıntınızı daima göz önünde bulundurmalı ve ayağınızı yorganınıza göre uzatmalısınız. Bu tür sıkıntılar karşısında hemen faize yönelmek doğru değildir. Mümkün olan her şeyi deneyin ve sabredin. İnşallah Allah Teâlâ size bir kolaylık ihsan edecektir. Bunun da bir imtihan olduğuna asla aklınızdan çıkarmayın.

Soru:

Bankalardan faizle kredi almak hangi mecburi durumlarda helâl olabilir?

Cevap:

Kredi, faizli borç demektir. Faiz de İslâm dininin en ağır yasaklarından biridir. Çok zor şartlar altında kalan bir Müslüman, nasıl ölmek için domuz eti yiyebilirse faizden de ancak bu kadar kötü şart altında yararlanabilir. Başa gelen ilk maddi sıkıntıda hemen krediye, faize yönelmek doğru bir davranış olamaz. “Haramları mubah kılan zaruret”, herkesin istediği şekilde yorumlayabileceği esnek bir kavram değildir.

"Ama zor durumdayım, kredi alamaz mıyım?" sorusuyla sıkça karşılaşılıyor. Unutulmamalıdır ki maddi açıdan rahat durumda olanlar zaten faizli borç alarak kendilerini sebepsiz yere sıkıntılara sokmazlar! Asıl zor duruma düşüldüğü anda faizden uzak durmak gerekir ki imtihan tam da burada devreye girmektedir. Bir âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Sizi biraz korku, biraz açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile yıpratıcı bir imtihandan geçireceğiz; bundan kaçış olmaz. Sen sabır gösterenlere müjde ver. Onlar, başlarına bir sıkıntı gelince şöyle derler: "Biz, Allah'a aidiz. Zaten, ona döneceğiz". Onların üzerinde Rablerinin verdiği olgunluklar ve bereket bulunur. Yola gelenler işte onlardır.” (Bakara 2 / 155-157)

Başka bir âyette ise şöyle buyrulur:

"Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir.” (Bakara, 2 / 153)

Bu yüzden Müslüman her türlü sıkıntıya rağmen sabretmeli, daha çok çalışmalı ve asla harama tevessül etmemelidir.

Soru:

Faizin haram oluşunda şüphe yok. Ancak Kur'an âyetlerine baktığımızda faizle ilgili suçlanan, zemmedilen hep faiz yiyenlerdir. Faiz yedirmek mecburiyetinde kalanlar, sanki mağdur ve mazlum olarak değerlendiriliyor. Hatta Bakara süresindeki konu ile ilgili son âyette "Faiz alacaklarınızı, verme durumunda olanlara sadaka olarak bağışlarsanız sizin için hayırlı olur." denilmektedir. Buna mukabil faizle ilgili hadislerle baktığımızda, sadece İbn Mesut'tan rivâyet edilen bir hadiste Peygamberimiz "Faizi yiyene de, yedirene de lanet olsun." demekte ve Ebu Davut'tan gelen rivâyette ise "Şahitlik yapana ve muameleyi yapana da lanet olsun." ilavesinin olduğu bildiriliyor. Durum böyle iken çaresizlik nedeniyle kat-kat faiz vermeye mecbur kalıp ezilenleri, tefeci zalimlerle aynı oranda haram yiyen gibi değerlendirmek adl-i ilâhiye uyar mı?

Cevap:

Faiz yemek büyük günahlardandır. Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

"Felakete sürükleyen yedi şeyden sakınınız.

- Ey Allah'ın Elçisi nelerdir onlar?

- Allah'a ortak koşmak, sihir, haklı sebeple olması dışında Allah'ın dokunulmaz kıldığı bir canı öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, düşmana toplu hücum yapılacağı sırada savaştan kaçmak ve kötü yolla ilgisi olmayan namuslu mü'min kadınlara zina iftirasında bulunmaktır.” (Buhari, Vesaya, 23; Müslim, İman, 145)

Allah Teâlâ yasakladığımız şeylerin büyüklerinden uzak kalmayı emrettiği için faiz vermek / yedirmek de yasağın kapsamına girer.

"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Bu, kötü davranışları yaptıklarına karşılık cezalandırın; güzel davranışları da daha güzeli ile karşılarsın diyedir. Onlar, günahların büyüklerinden ve fuhuş çeşitlerinden uzak duranlardır; diğer günahlar başka. Senin Rabbinin affi kapsamlıdır.” (Necm, 53 / 31- 32)

Faiz veren, o büyük günaha en yakın olan kişidir. İnsan hiçbir zaman faiz almak zorunda kalmaz ama faiz vermek zorunda kalabilir. Şu âyet böyle kimseler için bir müjde niteliğindedir:

"Size konan yasakların büyüklerinden kaçınırsanız kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz." (Nisa, 4 / 31}

Zorunlu olmadıkça böyle durumlara düşmemek gerekir.

Soru:

Banka kredisi kullanarak ev alabilir miyim? Birkaç hocaya sordum, zaruret olduğu için kredi kullanarak ev alabilirsin dediler. Fakat içim rahat etmiyor. Bir de size sormayı uygun gördüm. Ne dersiniz?

Cevap:

Kredi demek, faizli borç demektir. Faiz ise İslâm'ın en büyük yasaklarından biridir. Durup dururken, hiç ihtiyacı yokken hiç kimse faizli borç almaz. Önemli olan bir ihtiyaç durumunda faizden kaçınmaktır. Dolayısıyla içinizin rahat olmaması da bu yüzdendir. Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem, bu ölçüyü Vabısa radiyallahu anh'a hitap ederek şöyle açıklamıştır:

"Nefsine danış, kalbine danış Vabısa ("istefti kalbek")! İyilik, nefsin yatıştığı, kalbin yatıştığı şeydir. Günah da içe dokunan ve göğüste tereddüt doğuran şeydir. İsterse insanlar sana fetva vermiş, yaptığını uygun bulmuş olsunlar." (Sünen-i Darimi, BüyC1', 2; Ahmed b. Hanbel, 4 / 228)

Soru:

Bazı bankalar yüzde sıfır faiz, faizsiz kredi vs. gibi kampanyalar düzenliyor. Burada faiz sıfır ama yine de faiz ibaresi var. Bu haram mıdır?

Cevap:

Kredi faizli borç demektir. Hiçbir (banka faizsiz borç vermeye yanaşmaz. Dosya masrafı adı altında da olsa verdikleri borçtan gelir elde etme yoluna giderler. Bugün 100 lira verip daha sonra 101 lira almak faizdir. Bankaların "komisyon", "dosya masrafı" adı altında aldıkları da faizdir. Bu, insanları kandırmaktan başka bir şey değildir. Dikkatli olmanız gerekir.

Soru:

Öğrenim kredisi almak caiz midir? Faize girer mi?

Cevap:

Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun İnternet sitesinde öğrenim kredilerinin geri ödenmesi hakkında şu bilgi yer almaktadır: "Kurumdan öğrenim kredisi alan öğrencilerin borcu, öğrenim kredilerinin verildiği tarihten öğrenim süresi bitimine kadar geçen sürede veya herhangi bir sebeple kredisinin kesildiği tarihe kadar; öğrenim kredisi olarak verilen miktarlara, Türkiye İstatistik Kurumunun Toptan Eşya Fiyat Endeksindeki (TEFE) artışlar uygulanarak hesaplanacak miktarın ilave edilmesi sūretiyle hesaplanmaktadır." Bu durumda öğrenim kredisi alınmasında herhangi bir sakınca olmaz.

Soru:

Nakit para ihtiyacını karşılamak için gerçekte alışveriş yapmaksızın kredi kartı ile borçlanıp esnaftan nakit para almak İslâm hukukuna göre caiz midir?

Cevap:

Bu işlem caiz değildir. Bu, alım satım görüntüsü adı altında doğrudan doğruya faizdir. Çünkü esnaftan nakit olarak 97 lira alınacak ama bankaya 100 lira ödenecektir. Borçlanmalarda bunun gibi her fazlalık faizdir. Çünkü faiz, borçtan elde edilen gelir demektir.

Tarih, alım satım görüntüsü adı altında nice faiz yollarının ortaya çıkmasının örnekleri ile doludur. www. suleymaniyevakfi. com sitemizden ulaşabileceğiniz TİCARET VE FAİZ adlı kitabımızda konu ile ilgili geniş bilgilere ulaşabilirsiniz.

Soru:

Ben sarrafım. Altın alıp altın satıyorum. Bazen altını daha kasamdan çıkarmadan bozuyorum. Parasını kişilere veriyorum. Bu yaptığım iş caiz mi?

Cevap:

Bu tür bir işlem caiz değildir. Çünkü parasal özelliğe sahip malların ticaretinde sarf kurallarına uyma zorunluluğu vardır:

Bu tür malların ticaretinde temel kural; cinslerin aynı olması durumunda miktarların eşit, işlemin peşin ve teslimin elden ele olmasıdır. Cinslerin farklı olması durumunda ise (sorunuzda belirtilen para ile altının değişimi gibi) işlem peşin, teslim elden ele ve günlük bedel üzerinden olmasıdır.

Doç. Dr. Servet Bayındır

Soru:

Benim bir katılım bankasında bir miktar param var. Her ay bana kâr payı veriyor. Arkadaşım ev alacak, bana "bankadaki parayı ver, ben sana onların verdiği kâr payını vereyim" diyor. Bu, faize girer mi?

Cevap:

Borç verip gelir elde etmek faizdir. Katılım bankalarının katılım hesaplarına para yatırdığınızda sözleşme yaparak onlarla kar-zarar ortaklığı yapmış oluyorsunuz. Fakat arkadaşımızın sizden isteği ortaklık değil, borçtur. Borçtan elde edilen gelir faizdir.

Borç verecekse aynı ile geri almak üzere vermeniz ve Bakara sûresinin 282. âyetine göre iki şahit eşliğinde bunu yazıya geçirip kaydetmeniz gerekir.

Soru:

Bedelli askerlik konusunda bazı arkadaşların soruları var. Belirlenen bedel oldukça yüksek olduğu için birçok arkadaş-kredi seçeneğini değerlendiriyor. Ortada bir alınan ve satılan mal olmadığı için, açıkça bir faiz ödenmesi söz konusu. Şu söyleniyor: Askere gitmemiz halinde, özellikle namaz konusunda ciddi sıkıntılar yaşayacağız ve maneviyatımız zarar görecektir, bunu askere gidip gelen herkes belirtiyor. Diğer yandan da, askere gidilmeyip bedelinin ödenmesi halinde, alınacak kredi için de faiz ödenmesi söz konusu. Bu iki tercih karşısında nasıl bir öneride bulunmalıyız?

Cevap:

Faiz vermek, birilerinin faiz yemesini sağlamak ve Allah'ın bir emrinin çiğnenmesine destek vermektir. Bir zaruret olmadan bu yola girmemek gerekir. Askerde namaz kılma yasağı diye bir yasak yoktur. Bedelli askerlik yapmak isteyenler bunu faizli kredi şeklinde değil de başka şekilde yapmaya çalışmalıdırlar.

Soru:

Evi ya da başka bir taşınmazı kiraya vermek caiz midir? Diyelim ki bir yıllığına ev kiralyorsunuz, yılın sonunda evi geri veriyorsunuz, yanında da 1 yıllık kirasını birinden bir yıllığına para alsak parayı aynı şekilde geri veriyoruz; ama yanında ödediğimiz faiz haram oluyor. Bu durumda kira ile faizi birbirinden nasıl ayırt edebiliriz?

Cevap:

Kira ile faiz, birbirinden şu açılardan farklıdır:

Faiz:

1) Faiz, para ve benzeri standart malların belli bir süre ile borç olarak verilip geriye verilen miktarın misli ve bir miktar fazlasıyla geri alınması işleminden doğar.

2) Faizde borç verilen mal tüketilir. Geriye aynı mal değil, o malın misli / aynı standartlardaki bir benzeri fazlasıyla verilir.

3) Faizde borç olarak alınan şeyin bütün riski, borçluya aittir. Para kaybolursa da çalınrsa da borçlu, bu miktarı ve fazlasını geri vermek zorundadır.

B) Kira:

1) Kira ancak menfaatten faydalanılıp aynıyla geri iade edilebilen mallarda olur, tüketilen mallarda değil.

2) Kirada bir malın borç olarak verilip fazlasıyla geriye alınması durumu söz konusu değildir.

3) Kiraya verilen mal ile geri tahsil edilen mal birbirlerinden farklıdır. Bu sebeple verilenin fazlasıyla geri alınmasından bahsedilemez.

4) Tüketilen mallar kiraya konu olamaz. Yani para, buğday vb. tüketilip misli iade edilen mallar kiraya verilemez.

Dolayısıyla ev olsun, tarla olsun menfaatten yararlanılıp aslıyla geri iade edilen mallar sınıftan oldukları ve kira süresince -kiracının kasıt ve kusuru dışındaki- bütün arıza, hasar, yanma, kaybolma, deprem vb. felaketler sonucu tamamen yok olma gibi bütün riskler kiracıya değil mal sahibine ait olduğundan bu tür malların kiraya verilmesi caizdir.

Soru:

Aracımızı kasko yaptırmanın hükmü nedir?

Cevap:

Kasko, biliyorsunuz araç sigortasıdır. Bunu yaptırabilirsiniz."Kaskoda bir takım sömürüler vs. var" deniyor.

Doğrudur, bir takım yanlışlıklar var. Ama genel bir ihtiyaç da var. Siz o yanlışları düzeltmeye çalışın. Uğraşın, en iyisini yapın, Allah Teâlâ en iyisini yapmamızı emretmiyor mu? Uğraşın, bir numaralı sigortacılığı siz yapın. Herkes sizleri örnek alsın. Ama o zamana kadar araçlarımızı kasko yaptırabilirsiniz.

Şimdi, bu kaskoya karşı çıkanlar ne diyor? Deniliyor ki:

1. Kasko, faize benziyor. Çünkü kasko şirketine 100 lira ödeyip bazen 200 lira alabiliyorsun. Arabanı 1000 liraya kasko yaptırıyorsun fakat ağır bir kaza sonucu arabanın kullanılmaz olması durumunda kaskodan 20-30 bin lira alabiliyorsun. İşte bu faize benziyor.

2. Bu kumara da benziyor. Çünkü kaskoya para yatırılırsa bazen fazlasını alabiliyorsun ama bazen hiç de alamıyorsun.

3. Burada Cenab-ı Hakka güvensizlik de var.

Burada bizim dikkat etmemiz gereken şudur. Hiçbir konu benzerliklere bakarak halledilemez. Şimdi bir Müslüman ile bir kâfir yan yana gelseler dış görünüşleri itibariyle birbirlerine benzeyen tarafları mı çok olur benzemeyen tarafları mı? Tabii ki benzeyen tarafları: İkisinin de iki eli, iki ayağı, iki gözü vs. vardır. Şimdi bizler bu benzerliklere bakarak mı birine kâfir diğerine Müslüman diyoruz? Hayır, ikisi arasındaki farka bakıyoruz, benzerliklere değil! Benzerliklere bakarak hareket edenler "alış veriş de tıpkı faiz gibidir" diyenlerin konumuna düşerler. Halbuki Allah alım satımı helal!

faizi haram kıldığına göre demek ki ikisi aynı şeyler değildirlir. Hiç kimse anında ödemek üzere borç almaz ama bedelini hemen ödemek üzere bir mal / eşya alabilir. İşte bu farktan ötürü alım satım helâl, faiz haramdır.

Bir de şuna dikkat edelim: Parasını faize yatırmak isteyen herhangi bir kişinin parasını gidip de bir kasko şirketine yatırdığı vaki midir? Hiç böyle bir şey olur mu? Ya kumar oynayan bir kişi gidip de kaskoya para yatırır mı belki kazanırım diye? Böyle bir şey mümkün mü?

Bir insan Allah'a güvenmediği için mi kasko yaptırır? Haşa hiç kimsenin aklının ucundan bile geçmez böyle bir şey! Bu, bir yardımlaşmadır. Yarın benim başıma bir şey gelirse bana yardım edilecek. Ben almazsam bir başkası alacak. Bunun bir başka kolaylığı daha var: Kaza yapan iki araç sürücüsünün birbirleri ile kavga etmeden sakın sakın oturduklarını görüyoruz. Neden? Çünkü hasarlarını ödeyecek kasko şirketleri var da ondan. Öyle olmasa ne yapar bu iki kişi? Kavga ederler.

Bazı kimselerin araçları kaza yapmadığı halde yapmış gibi göstererek haksız yere kaskodan para aldıkları da malumdur. Fakat bu gibi yanlış davranışlara bakılarak da hüküm verilemez. İnsanın olduğu yerde bu gibi yanlışların olmaması mümkün müdür? İnsanlar Allah'ın apaçık âyetlerine karşı ne gibi yanlış tavırlar içindeler?

Sonuç olarak kasko yaptırmakta herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Soru:

Ticari hayatımızda kazancımızın helâl olması için özellikle nelere dikkat etmemiz gerekmektedir? Kısaca izah eder misiniz?

Cevap:

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını, günaha girerek, bile bile yemek için mallarınızla yetkililere ulaşmayın." (Bakara 2 / 188)

"Mü'minler, mallarınızı aranızda batıl yolla değil, karşılıklı rızaya dayalı ticaretle yiyin. Kendinizi öldürmeyin; Allah size karşı çok merhametlidir. Kim bunu, sınırı aşarak ve yanlışla saparak yaparsa onu bir ateşe sokarız. Bu, Allah'a kolaydır. Size konan yasakların büyüklerinden kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz. Allah'ın birinizi diğerine üstün kıldığı şeylere imrenmeyin. Erkekler için olan, onların kazandıklarından bir paydır. Kadınlara ait olan da onların kazandıklarından bir paydır. Siz Allah katında üstün olanı isteyin. Çünkü Allah her şeyi bilir." (Nisa 4 / 29-32)

Alım satım, karşılıklı rıza ile yapılacağı için tarafların dürüst olması ve karşı tarafa yanlış beyanda bulunmaması gerekir. Müşterinin bilgisizliğinden yararlanarak piyasa fiyatının üstünde fiyat uygulamak ya da satıcının bilgisizliğinden yararlanarak malı piyasa fiyatının altında almak caiz olmaz. Buna gabn denir. Karşı taraf bilerek böyle bir farka razı olmuşsa yapılacak bir şey yoktur. Ama bu fark, taraflardan birinin diğerini aldatması sûretiyle doğmuşsa bundan elde edilen kazanç helâl olmaz.

Allah'ın Elçisi piyasanın serbestçe oluşmasını engelleyen şeyleri yasaklamıştır. Bunlar; malları yolda karşılayıp pazara ulaşmadan alma, ihtikar, mevcut olmayan malları satma, malı teslim almadan satma ve müşteri kızıştırmadır.

Allah'ın Elçisi, ona dua ve selam olsun şöyle demiştir:

"Malları yolda karşılamayın da pazara kadar ulaşın. Çünkü pazara ulaşmayan mal, bilgisizlikten ucuza satılabilir."

Bir başka hadiste, malını yolda satan satıcının, pazara geldiğinde fiyatı yüksek bulması halinde satıştan cayabileceği bildirilmiştir. (el-Bedai', c. V, s. 232. Bu konudaki hadisler için bkz. Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maani'I-Asar, M. Zihni en-Neccar'ın tahkiikiyle, Beyrut, 1407 / 1987, c. IV, s. 7 vd.)

Allah'ın Elçisi ihtikarı da yasaklamış ve şöyle demiştir: "Dışardan mal getiren kazançlı olur, ihtikar yapan da lanete uğrar." (İbn Mace, Ticarat, 6, Darimi, Büyu, 12.)

Onun bir sözü de şöyledir: "İhtikar yapan suçludur" (Müslim, Müsakat, 130)

İhtikar, sözlükte zulüm ve haksızlık anlamına gelir. Terim olarak farklı tanımları vardır. Hanefî mezhebinden Ebu Yusuf'a göre ihtikar, "Satın aldığı bir malı, halkın çok ihtiyaç duymasına rağmen satmamaktır. Böyle bir kişiye, kendine ve ailesine yetecek miktardan fazlasını satması emredilir. Satmaz da ihtikarda direnirse yetkili mahkemeye çıkarılır. Hâkim ona nasihat eder ve onu tehdit eder, ikinci kez hâkimin huzuruna çıkarılınca böyle yapmaması için onu hapseder ve tazirde bulunur. Ama hâkim o malı, ne zorla satabilir ne de narh koyabilir. (el-Bedai', c: 5, s: 129 ve 232)

Müşteri kızıştırmak da caiz değildir. Peygamberimiz, mal almaya niyetli olmayan birinin, müşteri gibi davranarak malı övmesini ve diğer müşterileri heyecana getirip fiyatın artmasına yol açmasını yasaklamıştır. (Bkz: el-Bedai', c: 5, s: 232)

Satıcı, ölçüye ve tartıya çok dikkat etmelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Küçük eksiltmeyle ölçüp tartanların çekeceği var.

İnsanlardan alırken ölçünün tam olmasını isterler,

Kendileri ölçerken veya tartarken onları zarara sokarlar.

Bunlar yeniden diriltileceklerini hiç hesaba katmazlar mı?

O muazzam günü?

Her insanın varlıkların sahibi için kalkacağı günü." (Mutaffifin 83 / 1-6)

Soru:

Ben, işçi çalıştıranların yükümlülüklerinin neler olduğunu öğrenmek istiyorum. Mesela işçinin sigortasını az ödemek, maaşını bordroda tam göstermemek vs. gibi konularda İslâm'ın hükmü nedir? Bu konu hutbelerde, vaazlarda, sohbetlerde neden işlenmiyor? İslâm'ın sosyal tarafı niye anlatılmıyor?

Cevap:

Şimdiye kadar bu konuda çok sayıda yazı kaleme alınmış, birçok ilmi toplantı düzenlenmiştir. Konu hakkında geniş bilgi edinmek için İslâmi İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından düzenlenen ve daha sonra bir kitap halinde neşredilen İslâm'da Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri ve Mukayeseli Hukuk ve Uygulama Açısından İşçi İşveren Münasebetleri adlı tartışmalı ilmi toplantı yazılarını okuyabilirsiniz.

Soru:

Devletin verdiği teşvik kredilerini almak caiz midir?

Cevap:

Devletin verdiği teşvik kredileri, ülkenin ihtiyaç duyduğu yatırımları ve bir kısım ticari faaliyetleri yapmaya vatandaşı teşvik için açılan kredilerdir. Yerinde ve iyi kullanıldığı takdirde ülke bundan yararlanır. Burada devlet kredisi kullandıktan herhangi bir menfaat beklemez. Borç olarak verdiği değer ile geriye aldığı değer, ya birbirine eşittir ya da daha azdır. Mesela devlet yüz bin lira teşvik kredisi verir ve daha sonra onu yüz bin lira olarak geri alırsa günümüzde kronik hale gelmiş enflasyon sebebiyle bu yüz bin lira alınan borçtan daha az satın alma gücüne sahip olur ve aradaki fark, devlet tarafından o kişiye bağışlanmış sayılır. Bazen de enflasyonun altında bir faiz alınır. Bu durumda da yapılan ödeme, yine alınan borçtan az değerdedir.

Burada devletin kârı, kamu yararına bazı yatırımların yapılmasını ve yeni iş sahalarının açılmasını sağlayarak oralarda çalıştırılacak işçi ve alacağı dolaylı ve dolaysız vergiler sebebiyle kamuya yararlı olmaktadır. Bu şartlarla verilen teşvik kredisi, faizsiz borç yani karz-ı hasen sayılabilir. Çünkü borcu veren taraf, ondan bir menfaat sağlamamaktadır. Sonuç olarak borç veren devletin, verdiği kadar fazlasını almayı şart koşmadığı teşvik kredileri alınabilir.

Yatırım yapmak, zor ve riskli bir iştir. İhracat da öyledir. Kamunun, her ikisine de ihtiyacı vardır. Devletin, bu işleri yapanları teşvik etmesi, günümüz şartları içinde mühimdir. Ancak şartlarına uygun olarak yapılan yatırımlar ve ihracat önemli kârlar bırakır. Bu sebeple aldığı teşvik ile başarı elde etmiş ve kârlı duruma geçmiş olan kişi ve kuruluşlar, kendilerine bu konuda yardımcı olan kamuya ve onun adına hareket eden devlete karşı görevlerini yerine getirmek zorundadır. Birinci görev, para değer kaybı dolayısıyla, zimmetine geçmiş olan kamu malını, bir şekilde kamuya döndürmektir. Mesela yüz bin lira teşvik almış ve aldığı gün bunun karşılığı bir buçuk kilo altın ediyor, geriye ancak bir kilo altın değerinde ödeme yapmışsa zimmetine geçmiş olan yarım kilo altın değerindeki kamu malını kamuya döndürmelidir. İhtiyaçlılara yardım, öğretim müesseselerine destek olma vs. gibi yollarla bu meblağ kamuya döndürülebilir. Devlete ödenen vergiler de bu meblağa mahsup edilebilir.

Soru:

Ben özel bir şirkette çalışıyorum fakat müşterilere fatura kesmiyoruz. Benim bir işçi olarak ne kadar sorumluluğum var? Ben de azap çeker miyim?

Cevap:

Şirkette olan biten işlerden siz değil; patronunuz sorumludur. Siz uyarınızı yaparsınız, bunu dinleyip dinlememek onun bileceği bir iştir. Sizin göreviniz yanlış gördüğünüz hususlarda uyarıda bulunmaktır. Bununla birlikte elinizden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalısınız.

Soru:

Hocam Mc Donalds'da çalışmak günah mıdır? Biliyorsunuz Mc Donalds Yahudilerin ve onlar da Müslümanlara zulmediyorlar. Oradan kazandığımız para helâl olur mu?

Cevap:

Yahudileri ekonomik olarak çökertme politikası güdeceğiz diye kendimizi sıkıntıya sokmamız gerekmez. Ama topluca bir karar alınırsa ona uymak icap eder. Bu açıdan orada çalışmak haramdır, günahtır denilemez. Fakat bu gibi konularda bir müslümanın uyanık olması, yaptığı işin sonunu iyi düşünmesi gerekir.

Soru:

Kahvehane çalıştırmanın dinimizce bir günahı var mıdır? Yani kazanç helâl midir?

Cevap:

Kumar ve kumara alet olabilecek oyunlar gibi Allah'ın yasakladığı davranışlara müsaade etmediğiniz müddetçe kahvehane işletebilirsiniz. Bu arada işletmenizde halka yararlı kitaplar, dergiler, yayınlar bulundurmanız uygun olur.

Soru:

Bir Müslüman İnternet cafe işletebilir mi?

Cevap:

İnsanlar vakit harcasın, porno sitelere girsin, karşı cinsle müstehcen konuşmalar yapsın diye İnternet cafe açamaz. Fakat gençleri başıboş dolaştırmaktan, kahve köşelerinden çekip çıkarmak ve hiç olmazsa hayırlı bir işe yönlendiririz

düşüncesi ve niyeti ile olursa bu mazur görülebilir. Bunda da fevkalade dikkatli olmak zorundadır. Ahlâksız sitelere, kumar sitelerine girilmemesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Bize göre chat de engellenmelidir. Zira chat insanlarda tedavi edilemez psikolojik hastalıklara, ahlâksızlıklara, isimleri gizleyerek yalancılığa, karşı cinslerle yapılan müstehcen konuşmalarla cinsel ahlâksızlıklara ve ailelerin dağılmasına vs. yol açmaktadır. Bir müslüman, bu tür tuzaklara düşmemelidir.

Boş zamanları değerlendirmek hususunda insanların çoğunun aldanmakta olduğunu bildiriyor Peygamberimiz. Buna göre müslüman bir birey, boş zamanlarını faydalı şeylerle değerlendirmelidir. Chat yapmak süreti ile boş zamanları faydasız şeylerle heba etmek de müslümana yakışacak işlerden değildir. Dolayısıyla böyle faydasız işlere vesile olmak da mazur görülecek bir iş değildir.

Soru:

Bir kişi borçlu olduğu için hem sigortasız bir işte çalışıp hem de işsizlik maaşı alsa bu ödenek haram olur mu?

Cevap:

Devlet, işsizlik maaşını gerçekten işsiz olanlara ödemektedir. İşli olan fakat gerçeğe aykırı bir beyan ile kendisini işsiz gibi gösterenlerin bu maaşı alması dinen caiz değildir. Tüyü bitmemiş yetimlerin, gerçek işsizlerin hakkını yemektir. Bundan kesinlikle sakınılması gerekir.

Soru:

Ben akvaryum balığı beslemeyi ve ' üretimiyle ilgilenmeyi çok seviyorum. Bunun ticaretini yapmanın dinimizdeki yeri nedir? Caiz midir, değil midir?

Cevap:

İslâm fikhında meşhur olan bir kurala göre "eşyada aslanan ibahadır." Yani bir şeyin haram olduğuna dair kesin bir delil (âyet veya hadis) bulunmadıkça onun helâl olduğuna hükmedilir. Akvaryum balığı beslemek, üretmek ve ticaretini yapmak konusunda yasaklayıcı herhangi bir delil bulunmadığı için bunları yapmakta bir sakınca yoktur.

Soru:

Ben bir otomobil bayiinde çalışıyorum. Müşterilerimiz otomobil alırken bankalardan veya finans kurumlarından kredi kullanıyorlar. Biz de çoğu zaman müşterilerin kendi isteği ile onları bankaya veya finans kurumuna, yönlendiriyoruz, yani krediye aracılık yapıyoruz. Biz de günaha girer miyiz? Ayrıca bankalar şirkete komisyon veriyor, şirket de bize bu komisyondan prim veriyor. Bu para caiz mi?

Cevap:

Banka aracılığıyla yapılan her türlü işlem, haram sınıfına girmeyebilir. Ancak soruda bahsedildiği şekilde müşteriye faizli kredi almak üzere bankaya yönlendirmek veya onun banka ile gerçekleştireceği faizli işlemleri onun adına yapmak fıkha aykırıdır, faize aracılıktır. Bu işle uğraşanların bu konuda dikkatli olmaları gerekir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vericidir." (Nisa, 4 / 85)

"İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın." (Mâide, 5 / 2)

Diğer sorunuza gelince: Bankanın şirkete verdiği komisyon, bir şirket çalışanı olarak sizi ilgilendirmez. Siz şirkette verdiğiniz emeğin karşılığını alıyorsunuz. Şirketin bankadan aldığı para, onun malıdır. Size verdiği meblağ ayrı, o para ayrıdır. Ancak şüphelerden kalben mutmain olmak için bu tür işlerle uğraşmayan alternatifler aramanızı tavsiye ederiz.

Soru:

Bir inşaat firmasına kanunlara ve insani değerlere aykırı olmayan bir işi ile ilgili olarak belediyede çözülemeyen bir sorunu ile ilgili destek verdik ve sorun çözüldü. Yardımcı olduğumuz firma bize teşekkür amaçlı bir şeyler vermek istiyor (para, ev v.s). Bu durum rüşvet olur mu?

Cevap:

Siz bu işin yetkilisi iseniz, önceden böyle bir şeyi şart koşmadığımız için bu bir hediye olur. Eğer yetkiniz yok da nüfusunuzu kullandıysanız zaten rüşvet olmaz. Çünkü burada gayrimeşru olarak kimsenin hakkı yenmemiştir.

Soru:

Sigara fabrikasında çalışmak günah mıdır?

Cevap:

Sigara Kur'an'ın açıkça yasakladığı şeylerden değildir, ancak zararlı olduğu tespit edildiği için yasak kapsamına girmektedir. Bu iş yerinde alacağınız ücret haram olmaz, ancak başka bir işi tercih etmeniz iyi olur.

Soru: Ben düğün salonu işletiyorum. Salonumuzda ikram edilen şey pasta ve meşrubattır. Düğünlerimizde kadın erkek aynı yerde dans ediyor. İşletmeci olarak benim gelirim helâl mi haram mı?

Cevap:

Müslümanların kadın erkek aynı yerde dans etmeleri caiz değildir. Bir müslüman olarak sizden, buna imkân vermeyen bir yapı oluşturmanız beklenir. Fakat parayı, salonu kiralama karşılığı aldığınız için haram olmaz.

Soru:

Biz tamamen faizsiz bankacılık kullanan bir firmayız. Ancak son zamanlarda faiz bankacılığı yapan bankalar faizsiz bankacılık ürünleri diye; yine kendi bünyelerinde, Hollanda gibi ülkelerde açtıkları bankaları ile tekliflerde bulunmaktadır. Verilen teklifler cazip tekliflerdir. Bunlarla çalışmak caiz midir?

Cevap:

Bugün Dünya üzerinde ikili bankacılık sistemi diye adlandırılan yani hem faizli hem de faizsiz bankacılık ürünlerini ya aynı çatı altında ya da ayrı branşları aracılığıyla sunan bankalar oldukça yaygınlaşmış durumdadır. Hatta son global finansal krizden sonra IMF ve Dünya Bankası düzeyinde İslâmi finansal uygulamalara yönelme konusunda teşvik edici yaklaşımlara, açıklamalara şahit olunmaktadır. Fakat genelde birçok İslâmi diye adlandırılan banka ile özelde bahsi geçen faizli bankaların İslâmi Bankacılık ürünü diye pazarladıkları finansal ürünlerin büyük bir kısmı öz olarak faizli olup sadece isim ve ambalaj olarak faizsizdir.

Dolayısıyla faizli bankaların İslâm'a uygun finansal ürünlere yönelmeleri, onların reklamını yapıp müşterilerini bu ürünleri kullanmaya teşvik etmeleri olumlu bir gelişmedir. Şâyet bu bankaların sundukları ürünler özü itibarıyla de faizsiz ise bu ürünlerden yararlanmanın bir mahzuru olmaz. Çünkü İslâm alış verişte tarafların inancına değil bizzat alış veriş konu olan işlemin yapısına bakar; şâyet o işlem İslâm'ın yapısına uygun ise müslümanın bu işlemi yapmasında bir sakınca yoktur. Nitekim Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bizzat kendisi Yahudi, müşrik vb. diğer din mensuplarıyla alış veriş yapmıştır.

Belki bu noktada Müslümanlara ait bankalar dururken gayri müslim sermayeli bankaların desteklenmesinin uygunluğu konusu gündeme gelebilir. Bu konuda da şâyet Müslümanlara ait bankalar gerek finansal ürünün özü gerekse kârlılık ve hizmet kalitesi gibi diğer unsurlar bakımından diğer bankalarla aynı veya daha kaliteli hizmet sunuyorsa bu durumda diğer bankalardansa İslâmi bankalarla işlem yapılması tavsiye edilebilir. Yapılacak işlemin mahiyetini ve uygulanacak sistemi bize bildirirseniz daha geniş bilgi verme imkânımız olabilir.

Soru:

İşten atılanların İslâm şeriatına göre tazminat alma hakları var mıdır?

Cevap:

Bu gibi konularda, oluşmuş geleneğe bakılır. Türkiye'de tazminat bir gelenek haline gelmiş ve kanuna konmuştur. Hem işçi hem de işveren bu durumu bilerek iş sözleşmesi yapmaktadır. Bu sebeple işten çıkarılan işçinin tazminat almaya hakkı olur.

Soru:

Ticaretle uğraşıyorum. Vadeli mal alım satım yapıyorum. Bir arkadaşım yine ticaretle kazancını sağlıyor, onun sektörü farklı benim sektörüm farklı. Benim sektörümde uzun vadede mal alabiliyorum, o ise alamıyor. Nakitte sıkışmıştı, bana geldi, nakit ihtiyacının olduğunu söyledi.

Benim de nakdim olmadığından ona "eğer istersen sana vadeli mal alalım, ben çekini ciro eder, aldığımız malı nakite satarız, biraz kaybın olur, o şekilde nakit ihtiyacını karşılıyoruz" dedim. Kabul etti ve 2 veya 3 sefer aynı şeyi yaptık, hiç bir kâr almadım. Daha sonraları sıklaştı. Ben de her attığım kaşeden dolayı riske girdiğim için içinden kâr almaya başladım. Acaba bu tefecilik mi oluyor?

Cevap:

Arkadaşınızın çeklerini ciro etmekle ona kefil oluyorsunuz. Fıkıh âlimlerinin tamamı bundan dolayı bir gelir elde edilemeyeceği konusunda görüş birliği içindedirler. Bahsettiğiniz malı siz alırsanız, arkadaşınıza satarsanız ondan kâr elde edebilirsiniz.

Soru:

Sermayemiz kısıtlı, dış ülkeden mal getirmek istiyoruz, fakat işin dini boyutunda şüphedeyiz. Banka bize para vermeyecek ve bizim yerimize satıcıya ödeyecek ve bir nevi bize kefil olmuş olacak. Yani bize sermaye vermiş olacak. Biz bu malı getirip satacağız ve banka geri ödemede bizden 800 TL kâr alacak. Bununla ilgili bilgi verir misiniz?

Cevap:

Kefalet; iyilik ve teberru sayıldığı için bundan ücret alınması caiz görülmemiştir. Fakat bir ithâlâtçının, yabancı ülkede bulunan satıcıdan alacağı malın bedelinin tamamına veya bir kısmına bir bankanın kefil olması" anlamına gelen Akreditif tam anlamıyla bir kefalet değildir. Akreditifle banka, bir taraftan ithâlâtçıyı desteklemekte, bir taraftan da ithal edilecek malın bedelinin ödeneceğine dair diğer ülkedeki satıcıya güven vermektedir. Bu, dış ticarete önemli bir işlemdir.

Bankanın Akreditif açmak için gerekli muameleleri yapma karşılığında belirli bir komisyon alması caizdir. Çünkü bu yalnızca bir kefalet değil, içinde kefalet de bulunan bir işlemler bütünüdür. Yani bankanın. Sizden akreditif işleminden alacağı komisyon caizdir.

Soru:

Devletten ya da firmalardan mal alırken ya da ihaleye girerken zorunlu olarak teminat mektubu alınıyor. Bunun için de banka her ay belli bir oranda para talep ediyor. Teminat mektubu almak caiz midir?

Cevap:

Banka teminat mektubu alınmasında bir sakınca yoktur.

"Bankanın, bir kişi ya da kuruluş adına belli bir meblağa kadar doğacak borcu, belli süre için üstlendiğine dair verdiği belgeye banka teminat mektubu denir. Bu, her ne kadar kefaletle benzese de kefaletten farklıdır. Çünkü kefalet bir şahsın borcunu üstlenmek ve o borcun borçlu ile birlikte kendinden istenmesini kabul etmektir. Kefaletle kefil olunan kişi aleyhine doğmamış bir borç kefiliden istenemez, ama teminat mektubunda istenebilir. Mesela bir kişiden 1 milyon TL tutarında veresiye mal alacak olan kimse, o kişiye bir teminat mektubu verse de henüz hiçbir şey almasa, o kişi mektupta yazılan meblağı ilgili kurumdan alabilir. Bu durum fıkıh bakımından kabul edilemez.

Kefalet iyilik ve teberra sayıldığı için bundan ücret alınması caiz görülmemiştir. Kefalet, kefilin söylediği bir söz ile tamam olur. Bunun için bir belge düzenlenmesi şart değildir. Ama teminat mektubu, özel ifadeler içeren bir belgedir. Bu belgeyi herkes değil, belli finansal kuruluşlar düzenleyebilir.

Belge düzenlemeye karşılık ücret alınabilir. Nitekim bir fakih verdiği fetvadan ücret alamaz, ama onu bir kağıda yazmak için ücret alabilir. Çünkü "Bizzat tecviz olunamayan şey bi't-teba tecviz olunabilir." Yani tek başına yapılması caiz olmayan şey, başka bir şeye bağlı olarak yapılabilir. Fetvasını bir kağıda yazan fakihin alacağı ücret bir katiplik ücreti değildir. Katip, hazır bir belgeyi yazar. Ama fakih yeni bir belge hazırlar. Kefalet belgesi düzenleme işi de bu kapsamdadır." (KAYNAK: Abdülaziz Bayındır, Ticaret ve Faiz, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s: 274-275)

Soru:

İslâm Hukukuna göre borcunu ödeyememenin cezası hapis midir?

Cevap:

Ödeme gücü olmadığı için borcunu ödeyemeyenlere bir ceza verilemeyeceği konusunda ittifak vardır. Çünkü ilgili âyet çok açıktır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Eğer borçlu darlık içindeyse genişliğe çıkıncaya kadar beklemelidir. Borcu bağımlarsanız hakkınızda daha hayırlıdır. Bunu bir bilseydiniz." (Bakara, 2 / 280)

Ödeme gücü olduğu halde borcunu geciktirenlerin hapsedilmesini Ebu Hanife kabul etmiştir. Ancak o bunu, ödemeyi geciktirmenin cezası değil, borçluyu ödemeye zorlamanın ve haksızlığı önlemenin bir yolu olarak görmüştür. Zira Ebu Hanife, borçlunun mallarının haczedilip satılmasını kabul etmez. Ona göre, "Borçlunun malı varsa, hâkim o mal üzerinde tasarrufta bulunamaz. Borçluyu süresiz olarak hapseder ki, malını satsın ve borcunu ödesin. Bunu, alacaklılar haklarını alsınlar ve zulüm önlensin diye yapar." (Ali b. Ebibekr el-Merğınani, el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi, İstanbul, 1985, Kitabu'l-Hacr, Babu'l-Hacr bi Sebebi'd-Deyn, c: 3, s: 285)

Borçlu, borcu ödeyince hapisten çıkacağına göre bunun, borcu geç ödemenin cezası olmadığı açıktır. Hapse atılmadan borcunu ödeyen hapse girmez.

Hapis cezasını gerekli gören başka mezhep yoktur.

Soru:

Şirketimiz dış ticaretle iştigal ediyor, kurulduğu günden bugüne kadar kendi öz sermayesi ile ticaretine devam etmiştir. Sürekli çalıştığımız müşterilerimiz bizden çek ile mal almaktadırlar. Fakat gelinen noktada çekleri vadesinden önce katılım bankaları teminat alarak karşılığında teminat mektubu veya malı almamızı sağlayacak murabaha yapamamaktadırlar. Sebep olarak da çekin en fazla %20'lik kısmını teminat sayabildiklerini söylemektedirler. Dolayısıyla vadesinin gelmesini beklemek zorundayız ve bu durum bizim müşterimizin başkasına gitmesini sağlamaktadır. Factoring şirketi ise aynı çeki veya alacağımızı temlik etmemizi ve temliği teminat alarak bize mal almamız için komisyon oranını düşerek finans sağlamak istiyor. Bunu yaparken de mal sattığımız şirket eğer batır ve ödeyemez durumda kalırsa alacağımızı temlik aldığı için riski de kendi üstüne almış olacağını yani bizim bu işten zararlı çıkmayacağımızı ifade ediyor. Factoring ile bu şekilde çalışmamız caiz midir? Değilse ne şekilde bir anlaşma sağlamalıyız?

Cevap:

Bahsettiğiniz uygulamada factoring şirketinin size sağladığı imkân, kredi kartı sahiplerine bankaların sağladığı imkân gibidir. Bunun ondan iki farkı vardır:

1- Kredi kartı sahibi, 100 liralık alış-veriş yapmışsa bankaya 100 lira öder. Bankanın alacağı komisyonu satıcıya o ödemesi gerekirken oluşan teamül gereği onu satıcılar üstlenmektedir. Ama siz o komisyonu her halükarda factoring şirketine ödüyorsunuz. Bu, işlemin özünü etkilemez.

Sizin asıl farkınız, gününden önce temlik ettiğiniz alacakların o gün factoring şirketi tarafından tahsil edilmesi ve borcunuzun o paradan ödenmesidir. Size borçlu olan kişi, borcunu ödemesi dahi şirketin size rücu etmemesi, borçluya kefil olduğunu gösterir. Onun aldığı komisyon ise size hem mal satan ve hem de borçlu olan kişilerle ilişkileri yürütmesi karşılığında hak ettiği ücrettir.

Sonuç olarak, yukarıdaki şekilde başlayıp biten işlemleri yapmanız caizdir. Bu fetva, factoring şirketlerinin diğer işlemleri ile ilgili değildir.

Soru:

Ticarette uğraşan birine bir miktar para verdim. Karşılığında ayda belli miktar para veriyor. İstedğim zaman verdiğim parayı geri alabileceğim. Bu faiz midir?

Cevap:

Şâyet para karşı tarafça çalıştırılıp -zarar çıktıktan sonra- kalan kârın tümü veya belli bir oranı para sahibine kâr payı olarak ödenmek şartıyla verilmişse böyle bir sözleşme caiz olur. Bu durumda verdiğiniz parayı istediğiniz zaman, alamazsınız. Ortaklığı bitirdiğiniz zaman borçlar çıktıktan sonra artan maldan payınızı alırsınız.

Fakat zarara katlanılmaksızın belli dönemlerde sabit bir meblağ ödenmek şartıyla yapılan sözleşme caiz olmaz; bu ortaklık değil faizli kredi sözleşmesi olur.

Soru:

Faizle işleyen bir bankanın pos makinesini kullanmak ve o bankayla çalışmak doğru mudur?

Cevap:

Bankalar, çeşitli yollarla elde ettikleri mevduatı, bazı kişi ve kuruluşlara kredi şeklinde tahsis eden; sermaye, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemi yapan mali araçlardır. Çalışmalarında iki temel hedefleri vardır:

1- Bankacılık hizmetleriyle gelir ve itibarlarını artırmak.

2 - Faizli işlemler yapmak

A- Bankacılık Hizmetleri

Bankacılık hizmetleri; havale, çek kullandırma, kredi mektubu ve kredi kartı hizmetleri, mevduat kabulü, senet tahsili, iskonto (indirim) ve reeskont (tekrar indirim) işlemleri, teminat mektubu verme, emânet kabulü, akreditif açma vs. dir. Bu hizmetlerin büyük bir bölümü, bir ücret karşılığında faizsiz olarak yürütülebilir. Bankalar para, altın, gümüş ve menkul kıymetlerin alım satımını da yaparlar.

Bankacılık hizmetlerinin çoğu, belli bir komisyon karşılığında faizsiz olarak yürütülür.

B- Faizli İşlemler

Bankanın asıl işi, parası olanlarla paraya ihtiyacı olanlar arasına girerek birinden aldığı mevduatı, diğerine faizli kredi olarak tahsis etmektir. Bunun iki ayağı vardır; biri mevduat, diğeri de kredidir.

Kesinlikle caiz olmayan işlemler, bankanın faizli işlemleridir. Zaten bankaların asıl gelirleri bu işlemlerden gelmektedir. Bankacılık hizmetlerine dâhil olan pos makinesi veya kredi kartı vs. den bankalar fazla gelir elde etmez, sadece yaptıkları masrafı tahsil ederler.

Soru:

Mağazadaki satışlarımızın birçoğu kredi kartı ile gerçekleşmektedir. Bankalar POS cihazının bulunduğu işletmelerden komisyon adı altında ücret almaktadırlar. Banka, işletmenin parasını ertesi gün verirse komisyon oranı yükseliyor. Eğer vadeye bırakırsa (30-60-90 gün) komisyon oranı düşüyor. Bu çalışma şekli faiz midir?

Cevap:

Bankalar vermiş oldukları kredi kartları sayesinde üye işyerlerine İmprinter ve POS makineleri kurarak işyerinin bu cihazlardan yararlanmasını sağlar. Kredi kartının kullanımı sayesinde fazla vakit ve emek kaybetmeksizin hesaplar düzenli bir şekilde tutulmakta, alacağın gerek müşteriden gerekse bankadan tahsili sırasında işlemler elektronik ortamda gerçekleştiğinden daha hızlı ve güvenli bir şekilde yapılmaktadır. Banka, hem borçluya kefil olmakta hem de iş yerinin takip edip tahsil etmesi gereken alacağı takip ve tahsil etmektedir. Bu hizmetlere karşı bankanın aldığı para, faiz değil, hizmetin bedelidir, bu da caizdir. Bu bedeli kart sahibinin ödemesi gerekirken çoğu zaman satıcı ödemektedir.

Soru:

Kredi kartı ile taksitli altın satın almak caiz mi?

Cevap:

Altını veresiye satmak - almak caiz değildir. Peygamberimiz altın alım satımının peşin olmasını ve altının derhal teslim alınmasını şart koşmuştur. Tarih, alım satım görüntüsü adı altında nice faiz yollarının ortaya çıkmasının örnekleri ile doludur. Bu yüzden kredi kartı ile altın alım satımı faize bulaşma tehlikesi olduğu için caiz değildir. Mesela kişi 1.000 liralık altını ayda 100 lira ödemek kaydıyla 10 eşit taksitle alıp aynı kişiye peşin 950 liraya satabilir. Bu durumda 950 lira almış ama 1.000 lira borçlanmış olur ki bu faiz olur.

www.suleymaniyevakfi.org sitemizin "Kitaplarımızı İndirin" bölümünde bulunan TİCARET VE FAİZ adlı kitabımızı ücretsiz olarak bilgisayarınıza indirebilir, konu ile ilgili geniş bilgileri oradan edinebilirsiniz.

Soru:

Kredi kartının borcu, zamanında ödenmediği takdirde faiz uygulamasıyla karşılaşılıyor. Böyle olduğu zamanlar, boğazımızdan haram lokma mı geçmiş oluyor?

Cevap:

Borcunuzu zamanında ödemediğiniz için faiz ödemek zorunda kalıyorsunuz. Ne yapıp edip borcunuzu zamanında ödemelisiniz. Lakin bu durumda "faiz yiyen" değil; "yediren" konumunda olursunuz. Dolayısıyla boğazınızdan haram lokma geçmemiş olur.

Soru:

Market alışverişinden sonra harcama tutarını kredi kartına çektiyorum. Bu alışverişten sonra cep telefonuma bankadan bir mesaj geliyor: Örnek; "200 TL tutarınızı %1.99 karşılığında 3 taksite bölelim" diyor. Tutar ne kadar olursa olsun banka 3 taksit seçeneğini %1.99 bedelle yapıyor. Böyle bir uygulama sonunda faize bulaşıyor muyuz?

Cevap:

Yalnızca böyle bir mesaja dayalı olarak yapılacak taksitlendirme, fıkıh açısından caiz olmaz. Çünkü burada doğmuş olan bir borcun vade farkı karşılığında taksitlendirilmesi durumu söz konusu olmaktadır. Borçtan elde edilen gelir de faizdir. Bu işlemden uzak durmanız gerekir.

Soru:

Borsa'da işlem yapmak caiz midir?

Cevap:

Anonim şirketlerin bugünkü yapısı ve borsanın işleyişi karşısında hisse senetlerinin menkul kıymet borsasından alım satımını caiz görmek mümkün değildir.

Çünkü bu, insanların mallarının haksız yere yenmesine göz yummak olur. Allah Teâlâ, ekonomik ilişkilerin bel kemiği sayılan bir âyet-i kerimede şöyle buyurur:

“Mü'minler, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin, ama karşılıklı rıza ile yapılan bir ticaretle yiyebilirsiniz.” (Nisa, 4/29)

Başarı Allah'tandır.

Soru:

Bireysel emekliliğe dâhil olmak caiz midir? Dinimize göre sakıncası var mıdır?

Cevap:

Bireysel emekliliğe yaklaşık üç yıl önce girmek caiz değildi. Çünkü S.P.K. %3 kanuni zorunluluk olarak ayrılması gerektiğini ve bununla faizle nemalandırıldığını biliyoruz.

Dolayısıyla S.P.K. kanuni zorunluluğu ayırmayı iptal etti. Bu yüzden bireysel emeklilikte eğer faiz içermeyen enstrümanlar kullanıldığı takdirde caizdir.

Bu sistemi de her bireysel emeklilik firması uygulamayabilir. Vakıf emekliliğinin faizsiz işlemlerden kullandığı portföyler olabilir.

Bir de katılım Bankaları bireysel emeklilik çalışmalarında faizsiz enstrümanlar kullanarak işlemleri gerçekleştirebilirler.

Örneğin; Kanada Bireysel Emeklilik firmaları Türkiye'de alışveriş merkezi satın almak için görüşmeler yapıyorlar. Bu İslâm'a uygun bir işlemdir.

Soru:

Karz-ı Hasen nedir?

Cevap:

Karz-ı Hasen; ihtiyacı olana karşılıksız borç vermektir. Bu, Allah'a borç veme hükmündedir. Allah bu şekilde davrananın kat kat gelirini arttırır.

Hatta bir malı peşin fiyatına vadeli satan kimse karz-ı hasen hükmüne girer.

Allah insanlar arasında karşılıklı yardımlaşmayı emretmiş, karşılığında kat kat vereceğini vaat etmiştir.

Karz-ı hasen ile ilgili âyetler:

Bakara, 2/245. Âyet:

“245 - Kimdir o adam ki Allah'a güzel bir ödünç versin de Allah da ona birçok katlarını ödesin. Allah darlık da verir, genişlik de verir. Hepiniz de O'na döndürülüp götürüleceksiniz.”

Mâide, 5/112:

“12 - Allah, İsrailoğularından söz almıştı. İçlerinden on iki müfettiş göndermiştik... Allah şöyle demişti: " Ben, muhakkak sizinle beraberim. Namazı dosdoğru kıldığınız, zekâtı verdiğiniz, peygamberlerime iman ettiğiniz ve onlara yardımda bulunduğunuz, (mallarınızı) Allah yolunda güzelce sarfettiğiniz takdirde, günahlarınızı mutlaka örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere korur. Fakat sizden her kim de, bundan sonra küfrederse, dosdoğru yoldan sapmış olur.”

Hadid, 57 /11:

“11 - Kimdir o, Allah'a güzel bir borç verecek olan ki, Allah da onun verdiğini kat kat artırsın ve onun için şerefli bir mükâfat da versin.”

Hadid, 57 /18:

“18 - Şüphesiz sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdikleri kat kat artırılır ve onlara şerefli bir mükâfat vardır.”

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Ekonomi ve İnanç, M. Salih Geçit, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007
2. İslâm'da Ticaret, Prof. Dr. Hüsamettin Affâne. Çev. Doç. Dr. Servet Bayındır.
3. Anahatlarıyla İslâm Ekonomisi, Prof. Dr. Servet Armağan, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.
4. Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar, İklim Yayınları, İstanbul, 1988.
5. Modern İktisat ve İslâm, Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, Tercüme; Salih Tuğ, Yusuf Ziya Kavakçı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1966.
6. İslâm Ekonomi Sistemi, Muhammed Bakır Sadr, Rehber Yayınları, İstanbul, 1993, Terc: Mehmet Keskin, Sadettin Ergün.
7. İslâm Sosyalizmi. Prof. Dr. Mustafa Sıbaî, Dergah Yayınları.
8. Hak Dîni Kur'an Dili, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Eser Yayınları.
9. Süleymaniye Vakfı Fetva Sitesi. www.fetva.net
10. Asr-ı Saadette Ticaret ve Tüccar Sahabiler, Siyer Yayınları, Ocak 2014.
11. Ebu Hanife, Muhammed Ebu Zehra, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2005.
12. Hisbe, İbni Teymiye, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.
13. İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin İtikadi Görüşleri, Beyazizade Ahmed Efendi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
14. Kur'an-ı Kerim'deki Temel Emirler ve Yasaklar, Emre Derman, İstanbul Yayınevi, Nisan, 2016
15. Ticaret ve Faiz, Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır.
16. Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
17. İş Dünyası İçin 33 Hadis ve Açıklamaları, 2011.
18. İslâm Ekonomisi, Ali Şeriatî, Çev: Kenan Hamurcu, Dünya Yayınları, Haziran, 2004.

*****

KİTAP ARKASI METNİ

Bütün krizleri çözebilecek çözüm, Yüce Kitap Kur'an-ı Kerim'dir.
 Eğer Kur'an'daki âhiret risklerini kabul edip ona göre davranırsak, bütün dünya risklerini de halletmiş oluruz.
 Şirketler, holdingler, jeopolitik riskleri, siyasal riskleri, ekonomik riskleri yönetmeleri için CEO'lara milyon dolarlar ödemektedirler.
 Âhiret riskleri; içki, faiz, kumar, zina, aşırı hırs, aşırı borçlanma...
 Eğer bunlardan kaçınırsak dünya risklerini de halletmiş oluruz.
 Önümüzdeki yıllarda şirketlerin ve holdinglerin, İslâm Ekonomisi uzmanı çalışmalarını gerektiğini öngörüyoruz.